

**dr Stephen Etches**

**MESIMET E BIBLËS**

# **TEOLOGJIA SISTEMATIKE**

e përktheu: Rifat Buzuku, Stephen Etches

korrektura: Rifat Buzuku

© Stephen Etches

[www.kbcnt.net](http://www.kbcnt.net)

# HYRJE

## I. PËRKUFIZIMI

Shprehja «teologji» është nxjerrë nga dy fjalë greke: *theos* (Perëndi) dhe *logos* (fjalë ose doktrinë). Me më shumë saktësi, ajo do të thotë mësim për Perëndinë, por ne e përdorim në kuptimin e gjerë me domethënie: njohuri për Perëndinë dhe lidhjen e tij me gjithësinë.

Teologjia nuk fillon vetëm me besim në ekzistencën e Perëndisë, por gjithashtu pohon se ai është lajmëruar me mëshirën e tij. Filozofia i kundërshton të dy këto ide si supozime. Filozofia është për jobesimtarin ajo që është teologjia për besimtarin.

## II. DOBIA E TEOLOGJISË SISTEMATIKE

Është e dobishme të sistematizohen mësimet biblike jo vetëm për shkak të përmirësimit tonë fetar, por edhe për atë që të mund t'u kundërvihemi filozofive, të cilat janë gjithashtu forme të sistematizuara të ideve të shpërndara. Në qoftë se nuk kemi sistem, d.m.th. fakte të radhitura sipas një renditjeje dhe të lidhura në bashkësi, ndodhemi në pozitë të pavolitshme. Përsa na përket neve, teologjia nuk duhet detyrimisht të jetë lëndë e mërzitshme. Nëse merret me besim dhe është themel i çdo veprimtarie (fetare), ajo do të krijojë ndryshime jetësore, sepse ajo është veçse mësimi i fjalës së Perëndisë në mënyrë sistematike. I krishteri, i cili e njeh dhe vepron në pajtim me mësimin biblik është i krishterë i fortë, dhe nuk do të lejojë të verbohët me ide të huaja për shfaqjen e krishterë.

### III. SUPOZIMET FILLESTARE TË MËSIMIT BIBLIK

Çdo studim i dogmatikës nënkupton tri gjëra:

A) Perëndia ekziston.

B) Perëndia zbulohet.

C) Njeriu është në gjendje ta marrë dhe ta asimilojë këtë shfaqje.

#### A. Ekzistenca e Perëndisë

Në Bibël nënkuptohet që Perëndia ekziston. Për shkrimtarët e Biblës, njeriu, i cili thotë me vete «s'ka Perëndi», është më parë ateist praktik sesa teorik. Duke ballëfaqur kundërshtimet e këtij pohimi, apologetët besimtarë kanë dy mundësi: Ose të jepen shumë dëshmi në të mirë të ekzistencës së Perëndisë. Ose, mund të kërkohet të shkatërrohet filozofia e kundërshtarit, kështu që, si pasojë duket më arsyeshme të pranohet ekzistenca e Perëndisë sa të hidhet poshtë. Parashtruesit e metodës së dytë janë ndër të tjerë Paskali (apologet dhe matematikan francez).

Ekzistojnë argumente tradicionale, të cilat flasin në të mirë të ekzistencës së Perëndisë (si p.sh. argumenti kozmologjik, argumenti ontologjik e.t.tj). Por në çdonjërin prej këtyre rasteve më së shumti që mund të arrihet është paraqitja e argumenteve deri tek shkalla më e lartë e probabilitetit. Andej është më tutje vendimi moral.

1. ARGUMENTI KOZMOLOGJIK. Emërtimi vjen nga fjala greke *kosmos*, që do të thotë gjithësi ose rregull, ose sistem racional. Ky argument pohon që, sikurse çdo hallkë të zinxhirit e mban hallka e cila është përmbi të, vetëm atëherë kur i gjithë zinxhiri varet për sendin, i cili nuk është

pjesë e zinxhirit, ashtu edhe zinxhiri i shkakat dhe pasojës që shohim në çdo pjesë të gjithësisë duhet përfundimisht të varet nga Shkaku (d. m.th. Perëndia) që nuk është pjesë e gjithësisë. Kozmosi është proces, i cili, sipas teorisë së termodinamikës, e humb vrullin dhe po ndalet. Është dashur që një Fuqi ta ketë vënë në lëvizje atë proces. Ai proces është pa kuptim, nëse nuk nxjerr kuptim prej realitetit, i cili është jashtë kufirit të hapësirës dhe kohës.

2. ARGUMENTI TELEOLOGJIK. Emërtimi vjen nga fjala greke *telos*, qëllim, dhe arsyeton në bazë të qëllimit ose kuptimit, për të cilën është diçka e projektuar. Ky argument pohon se projektimi është vepër e mendjes dhe se projektimi i gjithësisë duhet të jetë vepër e mendjes hyjnore. Teoria e Darvinit, e seleksionimit natyror, pohon se nxjerr sqarim alternativ të disa fenomeneve, në të cilat është themeluar ky argument, por si do të shohim më vonë, ajo nuk është pikërisht bindëse. Varianti i Peliut i këtij argumenti teleologjik tashmë diskreditohet, sepse askush më nuk beson në gjithësinë mekanike. Megjithatë, kohët e fundit ky argument u paraqit përsëri nën formën e «parimit antropik», i cili thekson se është shumë e pabesueshme të mos ekzistojë inteligjenca pas ndërlikimit të projektimit, të cilin e hasim në kozmos. Ainshtajni vetë gjeti se është shumë vështirë të besohet se nuk ka parim intelektual, i cili kushtëzon strukturën e gjithësisë. Në fakt, madje edhe teoria e përplasjes së madhe që pranohet pothuajse në të gjitha rrethet shkencore bashëkohore kërkon jo kaos, por një shkallë të madhe ndërlikimi për të funksionuar.

Nëse jeni mjaft besimtarë të lehtë, rregullimi i natyrës mund t'ia atribuoni rastësisë, por me shumë më pak vësh-

tirësi të arsyeshme ajo mund t'i atribuohet mendjes krijuese të Perëndisë.

3. ARGUMENTI ONTOLOGJIK. Emërtimi vjen nga pjesorja e tashme e fjalës greke *on* (rasë gjinore *ontos*), që d.m.th. duke qenë, ndërsa kur përdoret si emër do të thotë «ajo që është», qenie e vërtetë ose realitet. Ky argument pohon që në mendjen tonë nuk mund të kemi idenë e Perëndisë përveç në rastin që diku ekziston realitet që i përgjigjet asaj ideje. Bashkëlidhja e ideve në mendjen tonë me gjërat në ambientin tonë kërkon ndonjë sqarim, kurse sqarimi më i mirë është që i njejtë Perëndi ka krijuar edhe mendjen inteligjente si edhe botën e kuptueshme.

4. ARGUMENTI MORAL thotë se ndjenja e vlerës absolute të njeriut dhe detyrimit absolut duhet të rrjedhin prej ndonjë burimi të jashtëm. Mendja jonë është pasqyrja e mendjes së Krijuesit.

Me të drejtë mund të kundërshtohet me këto argumente që ato e marrin Perëndinë për hipotezë shkencore e cila shfrytëzohet që të sqarohet gjithësia ndryshe e pashpjegueshme. Për këtë mund të diskutojmë deri te Perëndia i filozofisë, por jo deri te Perëndia biblik, i cili hyn në marrëdhënien personale me adhuruesit e vet. Mund të thuhet se për ata që nuk kanë pasur një përjetim të tillë të Perëndisë, argumentet në dobi të ekzistencës së Perëndisë u bëhen jobindëse, ndërsa për ata që kanë pasur përjetim të vërtetë fetar Perëndisë ata i janë të panevojshme. Këto argumente janë vetëm shenja treguese për ekzistencën e Perëndisë e jo dëshmi absolute.

Shkenca merret me ndërveprimin e teorisë dhe të eksperimentimit, rolit të gjykimit njerëzor dhe kërkimit të pa fund për modele edhe më të rafinuara. Shkenca që nuk mund të shqyrtojë shkakun e gjithçkaje, parashton pyetje fetare si p.sh. Nga vijnë parimet e fizikës? Pse mund t'i kuptojmë? Pse ekziston gjithësia ku mund të funksionojnë këto parime, dhe çfarë është qëllimi i saj? Në pyetje të tilla shkenca nuk mund të japë përgjigje të mjaftueshme.

## **B. Perëndia zbulohet**

Nëse Perëndia ekziston dhe nëse e ka krijuar njeriun si zenit të krijimit të vet, e kuptueshme është që ka dashur t'i zbulohet njëmend.

1. **Perëndia zbulohet në natyrë.** Nëse e hedhim poshtë teorinë e evolucionit, nuk mbetet asnjë shkas përse natyra nuk do t'i përmbante disa cilësi të Perëndisë meqë ai është krijuesi i saj. Deistët pohojnë se natyra është shpallje e mjaftueshme e Perëndisë. Kjo është, natyrisht, teprim, por ajo që mund ta pranojmë është se ajo zbulon fuqinë, arsyen dhe të mirën e Perëndisë. Ndërkaq, kjo shpallje ka qëllim që të nxitë njeriun për të kërkuar një shfaqje më të plotë të Perëndisë. (Rom 1,20; Ps 19; Vap 17,27)

*Askush, vërtet, nuk mund ta shohë Perëndinë; por ai u zbulohet njerëzve me anë të veprave të tij. Meqë ka krijuar botën, ata mund ta njohin fuqinë e tij të përjetshme ashtu si dhe qenësinë e tij hyjnore, në qoftë se duan të dinë për këtë çështje. Prandaj nuk kanë asnjë përligjje (për mosbesim). (Rom 1,20)*

*Prej një njeriu i krijoi të gjithë popujt e njerëzimit që të banojnë në mbarë sipërfaqen e tokës; (me mirësinë e tij) u*

*jep stinë e vendbanime, sepse donte që njerëzit ta kërkojnë e të marrin mundimin ta gjejnë. (Vap 17,26-27)*

**2. Perëndia zbulohet në histori.** Në histori përgjithësisht mund të shohim providencën e Perëndisë në veprim. Mbretëritë despote ngriten dhe bien. Është shumë vështirë ta sqarojmë ndryshe historinë e popullit izraelit, sepse duket qartë se Perëndia e ka gishtin në të. (Isaia 48)

*Zoti i thotë Izraelit: «Prej kohësh e parashikova se ç'do të ndodhte; dhe papritur e bëra të ndodhte. E dija se ju do të dilnit kokëfortë, të fortë si hekuri dhe të papërkulur si bronzi. Kështu e parashikova prej kohësh të ardhmen tuaj, duke i parashikuar ngjarjet para se të ndodhnin, për të mos ju lejuar që të pretendonit se i bënë të ndodhnin idhujt dhe pikturat tuaja. Gjithçka që parashikova, tani u realizua; ju duhet ta pranoni që profecitë e mia ishin të sakta. Tani do t'ju tregoj gjëra të reja për të ardhmen; për ngjarjet që nuk i tregova më parë. Vetëm tani i bëj të ndodhin; asgjë e tillë nuk ndodhi në të kaluarën. Përndryshe, ju do të pretendonit që tashmë dinit gjithçka. E dija se nuk mund t'ju zihej besë, se gjithnjë kishit qenë të njohur për rebelë. Ja përse nuk dëgjuat asgjë për këtë; përse asnjë fjalë nuk arriti te veshët tuaj.*

*Zemërimin tim e mbaj përbrenda, që njerëzit të lavdërojnë emrin tim; e mbaj përbrenda, që të mos ju shkatërroj. Ju vura në provë në zjarrin e vuajtjeve, siç pastrohët argjendi në furrë. Por vura re që jeni pa vlerë. Atë që bëj, e bëj për hatrin tim – nuk do të lejoj që emri im të turpërohet dhe që ndokush të marrë pjesë në lavdinë që më përket vetëm mua.» (Isaia 48,3-11)*

**3. Perëndia zbulohet në ndërgjegje.** Shumica e njerëzve e dinë se a është ndonjë veprim i caktuar në rregull ose jo. Njerëzit, të cilët në mënyrë konsekuente e shkelin ndërgjegjen e vet, përfundojnë me probleme psikologjike serioze.

*Njerëzit që bënë mëkat, pavarësisht nga Ligji (çifut), do të dënohen pavarësisht nga Ligji. Çifutët, përkundrazi, që e njohin këtë Ligj, e megjithatë, bënë mëkat, do të dënohen në bazë të këtij Ligji. Në qoftë se ndokush dëshiron të dalë i pafajshëm para gjyqit të Perëndisë, nuk mjafton ta njohë këtë Ligj, por edhe duhet ta zbatojë atë në jetë. Kombet e tjera vërtet nuk e kanë Ligjin e Perëndisë, por, kur veprojnë instinktivisht sipas Ligjit, tregojnë se Ligji i Perëndisë është shembull për ta, megjithëse Ligji nuk u është shpallur atyre haptazi. Sjellja e tyre tregon se kërkesat e Ligjit janë shkruar në mendjet e tyre, dhe për këtë dëshmon edhe ndërgjegjja e tyre, zëri i së cilës, sipas asaj që ata bëjnë, ose i akuzon, ose i mbron. Kur Perëndia të bëjë gjyq për të gjykuar mendimet e fshehta të njerëzve, të gjitha këto do të dalin në dritë. Për këtë dëshmon edhe lajmi, që Jezusi, Mesia ma ka besuar për të shpallur (Rom 2,12-16).*

**4. Brenda kufijve të shfaqjes së veçantë Perëndia iu zbulua njerëzve të veçantë, në kohë të veçanta.** Kjo ishte thesar, të cilin populli izraelit duhej ta ndante me tërë botën. Kjo ishte shfaqje me anë të mrekullive, kryesisht në ringjalljen e Jezusit, në plotësimin e profecive, kurse në radhë të parë në vetë Jezu Krishtin. Disa individëve Perëndia iu shpall në Shkrimin e shenjtë dhe nëpërmjet përjetimit personal të Tij. (Rom 3; Heb 1,1-3)

*Në të kaluarën Perëndia foli shpeshherë dhe në mënyra*

*të ndryshme me të parët tanë me anën e profetëve. Por tani, këto ditët e fundit, ai na ka folur me anë të Birit. Nëpërmjet tij, Perëndia krijoi gjithësinë. Prandaj Perëndia vendosi që në fund atij t'i takojë gjithçka. Në Birin e Perëndisë zbulohet madhështia e Perëndisë, sepse ai i përgjigjet plotësisht qenies së Perëndisë. Ai e mban gjithësinë me fjalën e tij të fuqishme. Pasi kreu pastrimin e mëkateve, ai u ul në qiell në anën e djathtë të Atij që ka pushtetin më të lartë. (Heb 1,1-3)*

*A kanë çifutët ndonjë përparësi në krahasim me kombet e tjera? Cila është vlera e rrethprerjes? Ka dobi të madhe t'i takojnë kombit të zgjedhur! Më parë Perëndia foli me të dhe i besoi atij fjalën e tij. Disa nga ata vërtet kanë qenë jobesnikë ndaj Perëndisë, por a mund ta anulojë kjo besnikërinë e tij? Aspak! Përkundrazi, do të tregohet se Perëndia i mban premtimet e tij, edhe në qoftë se askush nuk qëndron besnik ndaj tij. Në Shkrimet e shenjta thuhet: Kur të flasësh, do të vërehet, o Zot, se ti ke të drejtë. Kjo do të vërtetohet kur ndonjë të thërrasë të japësh llogari. (Rom 3,1-4)*

### **C. Njeriu është i aftë ta pranojë këtë shfaqje**

Nëse Perëndia ekziston dhe nëse e ka krijuar njeriun sipas shembullesës së vet, atëherë duhet të ketë mënyrë që të komunikoj me të, meqë Perëndia është në krye të piramidës hierarhike të gjithësisë, ndërsa njeriu në krye të të gjithë krijimit.

1. Njeriu ka aftësi racionale të arrijë në përfundime kur është i ballafaquar me të dhëna të caktuara siç janë logjika dhe ndërgjegjja.

2. Njeriu ka aftësi shpirtërore (të cilat kafshët nuk i

kanë) dhe të cilën quhen «shpirti i vet». Shpirti i njeriut e mundësojë ta njohë Perëndinë, të hyjë në marrëdhënje personale me Të.

#### **IV. PIKËPAMJE ALTERNATIVE**

A. ATEIZMI në themel domethënë mohimi i ekzistencës së Perëndisë. Sot, në formën e vet të fundit, është paraqitur me «materializmin shkencor», i cili gjoja ka themel të sigurt në teorinë e evolucionit.

B. AGNOSTICIZMI: pohon se Perëndia nuk mund të njihet. Ky qëndrim i përgjigjet pozitivizmit në shkencë (studimi i thjeshtë i fenomeneve) dhe pragmatizmit në filozofi. Mund ta kundërshtojmë me thirrjen në shfaqjen e përgjithshme të Perëndisë dhe me shfaqjen e veçantë në Krish-tin.

C. DEIZMI e pranon se ekziston hyjni e pushtetshme, por e ndan prej gjithësisë dhe prej kontrollit aktiv për të. Ai është gjoja vetëm shkak i parë dhe mund edhe të llogaritet si pavetor. Deizmi, pak a shumë, e merr Perëndinë sikur nikoqir në mungesë ose person, i cili e kurdis orën, e pastaj e lë të shkojë derisa të ndalet.

Ç. PANTEIZMI. Perëndia është i sjellë në fuqi të thjeshtë jovetore e cila është njësoj me krijesën e vet. Gjithësia nuk është asgjë tjetër përveç fazës së ekzistencës së Perëndisë. Njëfarë varianti i panteizmit vërehet në fetë e Lindjes. Panenteizmi, i cili është një kompromis midis

teizmit dhe panteizmit, është besimi që Perëndia është më i madh se gjithësia, por e përfshin dhe e ndërdepërton.

D. POLITEIZMI pohon se ekzistojnë shumë Perëndi. Ata, njerëzit i kanë shpikur ashtu që të shpjegojnë dukuri natyrore. Duket, ndërkaq, se monoteizmi ishte besimi (feja) i parë i njeriut. Fise të ndryshme u japin emra të ndryshëm të njejtave fuqi, por shkencërisht është argumentuar se këto emra janë sinonimike.

## **MËSIMI PËR PERËNDINË**

Sipas përkufizimit të Fjalorit të shqipes së sotme, Perëndia është «qënia më e lartë e mbinatyrshme, e cila gjoja ka krijuar botën dhe drejton gjithçka». Thuhet «gjoja», sepse, sipas pikëpamjes materialiste, shkenca gjoja ka provuar të kundërtën. Kështu mund të vërehet se të dyja anët, materialistët dhe besimtarët dalin nga disa presupozime – «shkenca», ose më mirë të thuhet «filozofia materialiste», dhe Bibla. Kështu, këtu s'është çështja për faktet kubdër fesë, sepse edhe filozofia materialiste është teori e jo fakt. Që të dy janë fe – d.m.th. në të dyja rastet kërkohet besimi. Në fund të fundit, këtu është çështje për probabilitetin. Se a është filozofia materialiste e besueshme dhe a është Bibla e besueshme; të dy këto çështje shqarohen në pjesën për teorinë e evolucionit? Kuptohet vetvetiu që pyetja: Kush e krijoi Perëndinë? është absurde. Në qoftë se pranojmë ekzistencën e Perëndisë, edhe pranojmë që ai është krijimtar (e jo krijesë), sepse ashtu është sipas vetë përkufizimit të fjalës (sh. më lart). Sidoqoftë, në qoftë se ai që bën pyetje kështu nënkupton se Perëndia është një ide e shpikur

nga njeriu i shtypur, atëherë çështja vendoset nga probabiliteti i teorisë së evolucionit (mbrojtja gjoja shkencore e materializmit). Atëherë duhet lexuar broshura e lartpërmendur. Çështja vendoset gjithashtu rreth personit të Jezusit, i cili pretendoi të jetë vetë Perëndia (ose më mirë: Personi i dytë i Trinisë). A ishte ai: 1) i çmendur, 2) mashtrues ose 3) i vërtetë? Por, tani për tani le të shohim, për çfarë lloj Perëndie është fjala – Perëndia i filozofëve, Perëndia i Biblës, ose Perëndia i ndonjë libri tjetër të shenjtë?

**A. IDENTITETI I PERËNDISË** Pikëpamja e krishterë për Perëndinë vjen nga zbulimi biblik, ku Perëndia paraqitet si ai që është i gjithëpushtetshëm në krijim, në providencë dhe në mëshirë. Meqë ai nuk mund të shihet drejtpërdrejt dhe meqë ai është një qenie unike, përshkrimi i kuptueshëm i tij mund të jepet vetëm me analogji, d.m.th. duke shënuar marrëdhëniet e tij dhe krahasimin e tij me ne dhe me botën.

Fjala «Perëndi» është një emër i përgjithshëm, kurse ZOTI (hebraisht JAHVE) shënon Perëndinë siç zbulohet ai në historinë e Izraelit, e cila është shkruar në Bibël. Në Shkrimin e shenjtë jepen edhe emrat e ndryshëm të Perëndisë që shënojnë karakterin e tij. Le t'i shohim këta emra:

1) EL: (i Larti) shërben për të përkufizuar se ç'është një qenie e tillë:

i) një qenie që kapërcen kufijtë e kuptimit tonë dhe forcave tona, ai që banon jashtë kohës dhe jashtë gjithësisë. Gjithçka varet nga ai për ekzistencën e vet dhe për jetën e vet.

ii) një qenie që është sundimtar i gjithçkaje.

Emri *EL* përdoret shpeshherë në lidhje me attributeve (veçoritë) e tij si p. sh: Perëndia e mëshirshëm (*El-Rahum*) Lp 4,32, Perëndia xheloze, d.m.th. Perëndia që i mbron me zell interesat e tij (*El-Qana*) – Dalja 20,5.

Ky emër përdoret, gjithashtu, në lidhje me fjalë forcuese si: *El Eljôn* (Perëndia më i lartë: Zan 14,18-22), *El-Olam* (Perëndia e përjetshëm: Zan 21,33), *El Shadai* (Perëndia i gjithëfuqishëm: Zan 17,1).

*Eloah* është njëjës i emrit *Elohim* dhe ka të njëjtën kuptim si *El*. Haset kryesisht në poezi (Lp 32,15-17). Trajta aramaike ekvivalente është *Elah*.

krhs. *Elohi, elohi, lama sabahtani?*

*Elohim* (shumës) haset mbi 2.000 herë dhe nënkupton Perëndi i krijimit dhe providencës. Përdoret në shumës si shenjë madhështie, d.m.th. koncentrim fuqie. Në shumës ky emër mund të shënojë edhe perënditë paganë. Emri *El* haset edhe në emrat e personave: *Jisra-el* (Izrael), *Immanu-el* (Immanuel), *El-azar* (Lazar), *Bet-el* (Betel), *Eli-ša* (Elize), *Eli-ja* (Elia).

2) JAHVE është emri i tij personal, dhe përkthehet greqisht si ZOTI. Ky emër do të thotë: UNË JAM, I PËR-JETSHMI.

*Perëndia tha: «UNË JAM! Ja ç’duhet t’u thuash: Ai që quhet UNË JAM më dërgoi te ju. Thuaju izraelitëve se unë, Zoti, Perëndia i stërgjyshërve të tyre, Perëndia i Abrahamit, Izakut dhe Jakovit, të dërgova tek ata. Ky është emri im përgjithmonë: ashtu duhet të më quajnë të gjithë brezat e ardhshëm».* (Dalja 3,14-15)

*Zoti zbriti në re, qëndroi me të atje dhe shprehu emrin e tij të shenjtë, Zoti. Pastaj kaloi para tij dhe thirri: «Unë,*

*Zoti, jam Perëndi që është plot mëshirë dhe dhimbje, i cili nuk zemërohet lehtë dhe i cili tregon dashurinë dhe besnikërinë e madhe. Unë e mbaj premtimin për mijëra breza dhe fal të keqen dhe mëkatin, por me siguri do t'i ndëshkoj fëmijët dhe nipërit deri në brez të tretë dhe të katërt, për mëkatet e prindërve të tyre..» (Dalja 34, 6-7).*

Ja në ç'mënyrë Perëndia përkufizohet në Bibël. Ai është i mirë, i durueshëm, por edhe i rreptë dhe është besnik ndaj popullit të tij, me të cilin ka lidhur besëlidhje. Jahveu është para së gjithash Perëndia i atyre që besojnë në të: në fillim Perëndia i izraelitëve, por më vonë Perëndia i atyre që, nga të gjithë popujt, besojnë në të, ia mbajnë besën. Në këtë kontekst, pra, në kuadrin e besëlidhjes, gjejmë zgjerimet e kuptimeve të emrit hyjnor, si: *Jahve Jire* (Perëndia që kujdeset për mua), *Jahve Rafa* (Perëndia që më shëron) e të tj. Të gjithë këta emra u përgjigjen përvojave të reja të atyre që besojnë në të. Por, madje para lindjes së popullit të besëlidhjes, disa njerëz përjetuan diçka të ngjashme. Hagara, për shembull, e quajti Perëndinë *El-Roi* (Perëndia që më sheh – d.m.th. që kujdeset për mua, bariu im).

Shembujt e tjerë për përdorimin e emrit të shenjtë janë: *Jahve-Nisi* (Zoti është flamuri im) – Dalja 17,15-16, *Jahve-Shalom* (Zoti (burimi i) është paqes (sonë) ose i fitores sonë – Gjyqtarët 6,24, *Jahve-Cidkeni* (Zoti është drejtësia jonë, ose burimi i shpëtimit tonë, shpëtimtar) – Jeremia 23,6, *Jahve Shama* (Zoti është atje, d.m.th. i pranishëm) – Ezekiel 48,35, *Jahve Cevaot* (Zoti i ushtrive qiellore, ose Zoti i mbarë botës) – 1 Sam 1,3; 17,45; Ps 24,10. Emri *Ja* haset edhe në emrat e personave: *Jah*, *Je*, *Jo* (varianti verior) ose *Jahu*. Npr. *Hallelu-ja*, *Je-shua* (Isus), *Je-hoshua* (Joshua), *Jeho-shafat* (Jošafat), *Jesha-jahu* (Izaia),

*Eli-jahu* (Elija).

Gjatë leximit të Biblës në sinagogë ose në Tempull, emri i shenjtë Jahve nuk shqiptohej që të mos bëhet blasfemi. Në vend të kësaj lexuesi tha: *Adonai* (shumës i *Adon* = Zotni) = Zoti, kur pa kombimin e pamundshme të bashkëtingëlloreve JHVE dhe zanorëve EOA që jepte një emër të pakuptueshëm **JEHOVA , që kurrë nuk shqiptohej**. Në hebraishten modern *Adon* do të thotë Zoti, por izraelitët kurrë nuk e përdorin shumësin e këtij emri në këtë kontekst, por *Rabotai* (shumës i emrit *Rav* – Zoti): emri *Adonai* përdorej ekskluzivisht për emrin hyjnor.

Emrat e tjera që përdorëshin për Perëndinë ishin si vijon:

*Qëdosh Jisrael* (I Shenjti) përdoret 29 herë tek Jeremia; *Avir Jisrael* (Heroi i Izraelit), përdoret te Dal 1,24; *Neca Jisrael* (Lavdia, Fitorja e Izraelit) përdoret te 1. Sam 15,29; dhe *Atiq-jamim* (i Tejetlashti, d.m.th. i Përjetshmi) përdoret te Dan 7,9 së bashku me I Tejlarti (*Ilaja, Eljonim*). Përveç kësaj kishte edhe emra sinonimike për Perëndinë: *Shem* (Emri), *Kavod* (Lavdia), *Maqom* (Vendi), *Gëvura* (Fuqia), i *Shamaim* (Qielli). Këtej mbretëria e qiellit te Mateu = mbretëria e Perëndisë. Në këtë mënyrë çifutët i shmangeshin përdorimit të emrit të shenjtë si izolantë që të mos elektrokusheshin, si të thuash, sepse shenjtëria parafytohej si një lloj ngarkese elektrike.

**B. TERMINOLOGJIA E BIBLËS:** Terminologjia e përdorur në Bibël presupozon se kemi të bëjmë me një person. Karakteristika e personalitetit është komunikimi. Ne, për të komunikuar me njëri-tjetrin, duhet të përdorim të folurit. Kështu të folurit, me kufijtë e saj, është mjeti i komunikimit më i saktë. Prandaj s'është çudi që Perëndia

na e zbulon veten në këtë mënyrë. Kështu, në Bibël Perëndia përshkruhet si një superperson, i cili krijoi njerëzimin sipas shëmbëllesës së vet, dhe jeta, mendimet, qëndrimet dhe veprat e të cilit mund të krahasohen me tonat. Por, ka ndryshime, sepse mendimet dhe veprat e Perëndisë, ndryshe nga tonat, janë të lira prej kufizimit tonë si qenie të krijuara, dhe të lira prej ndotjes së gjendjes sonë të mëkatit. Kur Bibla përdor shprehjet njerëzore për ta përshkruar Perëndinë, kjo do të thotë thjesht që ai është person.

**C. QENIA E PERËNDISË:** Atributet ose tiparet e Perëndisë kanë të bëjnë me mënyrën e ekzistencës së tij dhe me karakterin moral të tij, siç zbulohen me fjalë dhe me vepra.

**1. Perëndia nuk varet nga asgjë për ekzistencën e tij** (Veprat 17,24-27).

*Ai është Perëndia që krijoi botën dhe gjithçka që është në të. Si Zot mbi qiellin e tokën, ai nuk banon në tempujt që njerëzit ndërtuan për nder të tij. As ushqimi i tij nuk varet nga njerëzit; sepse ai vetë u jep atyre jetën dhe gjithçka tjetër që u nevojitet për të jetuar. Prej një njeriu krijoi të gjithë popujt e njerëzimit, që ata të banojnë në tërë sipërfaqen e tokës; (me mirësinë e tij) u jep atyre stinë e vendbanime, sepse do që njerëzit ta kërkojnë e të marrin mundimin ta gjejnë.*

**2. Perëndia ka vetëintegritet të plotë, është i përsosur dhe i pandryshueshëm.** Kjo do të thotë se Perëndia është konsekvant në gjithçka që bën – ai u përmbahet parimeve të veta (ai nuk bën përjashtime), por ndryshon qëndrimin e

tij ndaj atyre që ndryshojnë qëllimin e tyre ndaj tij (Ps 18,27).

*Kur një njeri të do, o Zot, ti i tregon dashuri; dëgjesa e plotë shpërblehet me mirësinë e plotë; me të pastrit ti tregohesh me pastërti të kulluar, kurse me mashtruesit je shumë i ashpër..*

**3. Perëndia është i pakufijshëm, pa trup (shpirt), i gjithëpranishëm, i gjithëdijshëm dhe i amshueshëm:** Kjo do të thotë që Perëndia nuk është i kufizuar nga kufijtë e hapësirës dhe të kohës që na përkasin neve. Ai është i gjithëpranishëm, sepse është jashtë kohës dhe jashtë hapësirës – ai është në një dimension tjetër që është paralel me dimensionin tonë. Ai di gjithçka që ndodh.

**4. Perëndia vepron me vendosmëri;** është i gjithëpush-tetshëm dhe i gjithëfuqishëm në lidhje me botën e tij. Ai e drejton historinë sipas planit të tij. Ai respekton dukuritë e natyrës, si edhe vullnetin njerëzor, por vepron nëpër qëniet e tij për të bërë gjithçka sipas planit të tij. Me veprimin e tij prapësues, ai ua arrin qëllimeve të tij të paracaktuara, me gjithë mosbindjen njerëzore dhe me gjithë kundërshtimin djallëzor.

**5. Perëndia është jashtë botës** dhe përmbi botën e tij, por njëkohësisht i pranishëm në botë nëpërmjet Shpirtit të tij. Me fjalë të tjera, ai është i veçuar nga bota – s’ka nevojë për botën, dhe tejkalon kuptimin njerëzor. Nga ana tjetër, ai mban botën në ekuilibrin e duhur të gjatësisë të valeve elektromagnetike me fuqinë e tij, sepse në fund materia është energji e mbajur në një gjatësi vale të veçante. Në qoftë se Perëndia heq dorë nga bota, gjithçka

do të shembet.

**6. Perëndia është i pandjeshëm.** Kjo do të thotë jo që ai s'ka ndjenje ose emocione ose se ai është i ftohtë ndaj gjithçkaje, por që askush s'mund t'i bën dëm ose vuajtje; ai kurrë nuk është viktimë e krijesave të tij. Perëndia nuk mund të blihet ose të manipulohet.

**Ç. KARAKTERI I PERËNDISË** Karakteri është natyra personale dhe morale e zbuluar me vepra. Ky karakter u zbulua kryesisht në personin dhe në veprën e Jezusit. Tiparet e këtij karakteri janë si vijon:

a) **Perëndia është i mirë, por edhe i shenjtë:** thelbi i gjithë dashurisë është dhënie e nxitur nga dashamirësia, e cila gëzohet për dobinë e tjetrit. Shprehja: «Perëndia është dashuri» shpjegohet në kuadrin e dhënies së Birit të Tij si fli pajtuese për mëkatet tona, që të pajtohemi ne me Perëndinë. Por, dashuria gjithashtu karakterizon marrëdhëniet ndërmjet personave të Trinisë (Gjn 5,20; 14,21).

Por, Perëndia është gjithashtu i shenjtë, dhe shenjtëria (d.m.th. pastërtia, urrejtja e së keqes morale dhe reagimi kundër saj në formë zemërimi) gjithnjë kushtëzon dashurinë hyjnore. Baza për dhuratën e lirë të shfajësimit për rebelët siç jemi ne, është dënimi i mëkateve tona në kryq. Me fjalë të tjera, dënimi për mëkatet tona nuk mund të anulohet, duhet të bjerë ose mbi ne ose mbi dikënd tjetër, që të plotësojnë kërkesat e drejtësisë së Perëndisë (Rom 6,2; 2 Kor 6,14 – 7,1; 1 Sel 4,3-7; Heb 12,14; 1 Pjet 1,15-16).

b) **Perëndia është gjithashtu përsosuri morale.** Sjellja e Perëndisë me besimtarët ngjall jo vetëm nderim dhe frikë, por edhe adhurim për shkak të besueshmërisë, besnikërisë, hirit, mëshirës, dashamirësisë, durimit, qëndrueshmërisë, urtësisë, drejtësisë, mirësisë dhe bujarisë së tij. Sjellja e tij me botën tonë rebele tregon mirësi si edhe ashpërsi; nuk na shpague sipas asaj që meritojmë. Për shkak të këtyre cilësive, Perëndia është i denjë për lavdërim, dhe studimi i ekuilibruar i karakterit moral të Perëndisë gjithnjë do të përfundojë me lëvdatë.

c) **Fjalët hebraike që shënojnë veçoritë e Perëndisë** janë si vijon: *qodesh* (shenjtëri), *cadeqa* (drejtësi), *xaron*, *af* (zemërim, d.m.th. reagim negativ ndaj mëkatit, padrejtësisë etj), *tuv* (mirësi), *xen* (mëshirë), *ahava* (dashuri, zgjedhje), *xesed* (besnikëri), *qina* (zell). Duket qartë se Perëndia ka emocione, por jo emocione të njollosura, siç i kemi ne. Meqë ne jemi krijuar në shëmbëlltyrën e Tij, edhe ne kemi emocione.

**D. DEKRETET E PERËNDISË:** Ka disa gjëra dhe parime, për të cilat Perëndia ka marrë zotim. Këto janë:

**1. Krijimi:** Perëndia në të kaluarën vendosi të krijojë gjithësinë dhe njeriun, d.m.th. të krijojë një botë materiale. Kjo do të thotë se gjithësia është e mirë. «Perëndia pa se është gjë e mirë». Krijimi i përgjigjej plotësisht planit të Perëndisë, dhe për këtë ishte në fillim pa ndryrësimin e mëkatit. Mëkati erdhi vetëm më vonë për shkak të mosbindjes së njeriut ndaj urdhrit të Perëndisë. Kështu përjashtohet koncepti i dualizmit. Shprehja «mbretëria e Perëndisë» në

DhR shënon rikthimin e gjendjes, ku gjithçka është nën sundimin e drejtpërdrejtë të Perëndisë, e kështu në pajtim me vullnetin e tij. Perëndia u zotua të rikthejë botën e prishur, por në një formë të përsosur që i përgjigjet planit të parë të tij, realizimi i të cilit u prish nga rebelimi i njeriut.

**2. Shpëtimi:** Perëndia vendosi ta shpëtojë njeriun (si edhe gjithësinë materiale) nga pasojat e mëkatit. Ndërkohë, Perëndia pranoi ta tolerojë ekzistencën e mëkatit dhe të së keqes për arsytet që vijojnë:

a) Që Perëndia mund ta përforcojë njeriun në zgjedhjen e tij të së keqes. Kjo i tregon njeriut se ai nuk jeton në një botë të vetëkrijuar pa parime morale, por në një botë të krijuar nga Perëndia me parime morale, të cilave nuk mund t'u ikë njeriu megjithë rebelimin e tij. Për shkak të rebelimit kolektiv të njeriut, sot jetojmë në një botë ku vepron dënimi nga Perëndia, shpesh jo në mënyrë të drejtpërdrejtë, dhe shpesh me shumë vonesë. Mëshira e Perëndisë shihet në Jezus Mesinë, nëpërmjet të cilit Ai na ofron rrugëdalje – shpëtimin. Perëndia do ta ndërtojë botën e tij të re në themel të atyre që pranojnë amnestinë e tij dhe që shpëtojnë.

b) Përsa u përket besimtarëve, Perëndia lejon që ata të vihen në provë, që ta provojnë besnikërinë e tyre ndaj Tij, dhe si pasojë të rriten në shenjtëri, d.m.th. në pajtim me karakterin e Tij. Kështu, tregohet publikisht që Perëndia kishte të drejtë kur na zgjodhi ne besimtarëve.

c) **Mëkati:** Perëndia ka vendosur të zbulojë natyrën e vërtetë të mëkatit dhe të tregojë publikisht që kjo gjë është e neveritshme. Për këtë, ai nuk e toleron mëkatin e fshehur në jetën e besimtarëve, por është i vendosur për ta nxjerrë

dalë në dritë. Për këtë edhe vepron parimi i vetëndëshkimit në jetën e të pafeve. Prandaj vendosi të shpërblejë shërbëtorët e tij dhe të dënojë ata që rebelohen kundër tij.

ç) **Familja:** Familja është krijesë e Perëndisë. Për këtë, ai është kundër gjithçkaje që shtrembëron vlerat dhe parimet e familjes, si p. sh., homoseksualizmi, pornografia e të tjera.

d) **Izraeli:** Perëndia nuk e ka harruar popullin e tij të lashtë, dhe ende ka një plan të veçantë për të, i cili do të realizohet kryesisht në kohën e mbretërimit mesianik të një mijë vjetëve. Ky popull është caktuar t'i udhëheqë kombet e tjera në adhurimin e Perëndisë dhe në përhapjen e mësimave dhe parimeve të tij.

dh) **Kisha:** është populli i Perëndisë në këtë epokë, dhe Jezusi është kryetari i saj. Ajo do të mbretërojë bashkë me të në kohën e mbretërimit mesianik.

e) **Përsosuria:** Perëndia ka vendosur që në fund e keqja dhe vdekja të zhduken dhe do të ketë gjithësi të re ku do të jetojnë vetëm ata që e duan Atë.

**DH. PERËNDIA ËSHTË TRINI:** Perëndia është, gjithashtu, Trini – d.m.th. një qenie me tre persona. Ky mësim kuptohet vetvetiu madje që në DhV, por duket më qartë në Dhiatën e Re, ku shpëtimi konsiderohet si vepër e tre personave së bashku:

Mateu 28,18-19: Jezusi iu afrua atyre dhe u tha: «Zoti më ka dhënë fuqi të plota e të pakufizuara në qiell dhe në tokë. Prandaj shkoni e bëjini të gjithë popujt nxënës të mi! Pagëzojini në emër të **Atit**, të **Birit** e të **Shpirtit të shenjtë**, dhe mësojini të zbatojnë gjithçka që ju kam urdhëruar! Ta kini të qartë: Unë jam me ju gjithmonë, deri në mbarimin e

*kësaj epoke!»*

Pagëzimi, pra, bëhet në emrin e Trinisë, e jo në emrat e disa personave hyjnor.

2 Kor 13,13: *Qoftë me ju të gjithë hiri i Zotit tonë, **Jezus Mesisë**, dashuria e **Perëndisë** dhe bashkësia me **Shpirtin e shenjtë**!*

Gal 4,6: *Ka vetëm **një Perëndi** që është mbi të gjithë. Vepron (me anë të **Mesisë**) për hir të të gjithëve dhe (me anë të **Shpirtit**) në të gjithë (besimtarët)*

1 Pjetrit 1,2: ***Perëndia, Ati**, ju ka zgjedhur për popullin e tij, ashtu siç vendosi që në fillim. Ju ka veçuar me anë të veprimit të **Shpirtit të shenjtë** që t'i nënshtroheni **Jezusit, Mesisë**, dhe që të pastroheni me anë të derdhjes së gjakut të tij.*

Apokalipsi 1,4-5: *Gjoni ua drejton këtë shfaqje shtatë bashkësive në provincën e Azisë së Vogël. Hir dhe paqe nga **Perëndia**, që është, që ishte dhe që po vjen, dhe nga **shtatë shpirtrat** që rrinë para fronit të tij, dhe nga **Jezusi, Mesia**, Dëshmitari besnik që i pari u ringjall nga të vdekurit dhe që sundon mbi mbretërit e tokës!*

Vendet e përmendura në DhV janë:

Zanafilla 1,26: *Pastaj Perëndia tha: «Tani le të bëjmë (**ne**) njeriun në shëmbëllimin **tonë**, të ngjashëm me **ne**.*

3,22; *Pastaj e dëboi njeriun nga kopshti i Edenit, sepse tha me vete: Tani njeriu u bë si njëri nga **ne** sepse është i lirë të bëjë gjithçka. **Ne** nuk do ta lejojmë t'i hajë edhe frutat nga pema që jep jetë (të përjetshme), përndryshe do të jetojë përgjithmonë. Le ta punojë tokën nga e cila edhe u krijua.*

Ka edhe vendet ku është fjala për një person, i cili është

hyjnor, por jo Perëndi Atë: Zan 18,13,17,20.22-23.

*Në shkretëtirë Hagara po pushonte pranë pusit që ndodhet rrugës për në Shur. Ja, **engjëlli i Zotit** erdhi tek ajo dhe e pyeti: «Hagar, skllavja e Saraisë. Nga vjen e ku po shkon?» «Unë po largohem nga pronarja ime.» iu përgjigj. Engjëlli i tha: «Kthehu te zonja jote dhe nënshtroju asaj. Zoti do të të japë aq shumë pasardhës, saqë askush s'do të mund t'i numërojë. Ti do të lindësh një djalë dhe do t'ia vësh emrin Jishmael (Perëndia ka dëgjuar), sepse Zoti e dëgjoi thirrjen e hallit tënd. Por, biri yt do të jetojë si një gomar i egër; ai do të jetë kundër të gjithëve, e të gjithë do të jenë kundër tij. Do të jetojë mënjane nga gjithë farefisi i tij dhe do t'i provokojë.»*

*Hagara thirri: «A me të vërtetë **e pashë Perëndinë** e megjithatë mbetem gjallë të tregoj për këtë?» Prandaj e quajti Zotin që kishte folur me të «El-Roi» (**Perëndia që më sheh**)! Për këtë njerëzit e quajnë atë pus, midis Kadeshit dhe Baredit, «Bëer-Lahai-Roi» (Pusi i të Gjallit që më sheh).*

Te Ligji i përtërirë (ose, më mirë Besëlidhja e ripërtërirë) 6,4 thuhet: *Dëgjo, Izrael! Zoti, Perëndia ynë, është një Zot i vetëm!* (hebr. *Shëma Jisrael JHWH Elohenu JHWH exad*), por duhet vërejtur që fjala *exad/axat* (e jo *jaxid* = i vetmi) përdoret shpeshherë në kuptim kolektiv: p.sh. *mishpaxa axat* = një familje = një familje e bashkuar, e jo e vetmja familje në botë! Me fjalë të tjera, Perëndia është plotësisht i integruar, s'ka përçarje brenda Trinisë.

Në librin e profetit Isaia (hebr. Jeshaja) edhe vende të tjera:

6,1-9: *Atëherë pashë Perëndinë, Zotin; ai ishte ulur në një fron shumë të lartë. Kindat e rrobës së tij mbulonin të*

gjithë Tempullin. Ai ishte i rrethuar nga engjëjt e fuqishëm. Secili prej tyre kishte gjashtë krahë; me dy prej të cilëve mbulonte fytyrën; me dy trupin dhe me dy fluturonte. Engjëjt i thoshin njëri-tjetrit duke thirrur: «**I shenjtë, i shenjtë, i shenjtë** është Perëndia, Zoti i gjithëpushtetshëm! Mbarë toka e dëshmon fuqinë e tij!» Themelet e Tempullit u tundën nga thirrja e tyre, dhe Tempulli u mbush me tym. Unë thirra nga frika: «Jam i humbur! Unë jam fajtor dhe i padenjë që të flas për Perëndinë; po kështu edhe populli, në të cilin banoj. Megjithatë, e pashë mbretin, Zotin e gjithëpushtetshëm!»

Pastaj njëri nga engjëjt e fuqishëm m'u afrua duke fluturuar. Kishte një qymyr të ndezur, të cilin e kishte marrë me darë nga altari. E preku gojën time me darë dhe tha: «Buzët e tua i ka prekur prushi. Tani je çliruar nga faji yt, të është falur mëkati.»

Pastaj dëgjova Zotin duke thënë: «Cilin të dërgoj? Kush është gati të bëhet lajmëtari **ynë**?» Unë u përgjigja: «Unë jam gati, më dërgo mua!» Atëherë tha: «Shko!...»

Në DhR lexojmë komentarin hyjnor për këtë fragment: profeti Isaia kështu foli, kur pa madhështinë e Tij, dhe fjalët e tij i referoheshin Jezusit.

Isaia 7,14: Prandaj Zoti do t'ju japë prej vetvetes një shenjë: virgjëresha do të mbarset dhe do të lindë një djalë, të cilit do t'i vërë emrin Imanuel (**Perëndia me ne**).

Isaia 9,1-6: Vendi i fiseve të Zëvulunit dhe Naftalit ishte dikur i përbuzur, por e ardhmja do t'i sjellë nder kësaj krahine, që nga Deti Mesdhe drejt lindjes deri në tokën që shtrihet në anën tjetër të Jordanit dhe madje drejt vetë Galilesë, ku banojnë të huajt. Populli që eci në errësi, ka parë një dritë të madhe. Ata banonin në një tokë hijesh, por

tani mbi ta po bie drita. Ti u dhe gëzim të madh, o Zot; ti i bërë të lumtur. Ata gëzohen për atë që bërë ti, si njerëzit që gëzohen kur korrin drithin e tyre ose kur ndajnë gjërat që i kanë plaçkitur armikut. Sepse ti e theve barrën që peshonte në ta, dhe shkopin që u rrihte supet. Ti e munde popullin që shtypte dhe shfrytëzonte popullin tënd, siç e munde ushtrinë midjanase shumë kohë më parë. Çizmet e ushtrisë pushtuese dhe tërë veshja e tyre e gjakosur do të digjen në zjarr. Sepse lindi për ne fëmijë, na u dha bir! Dhe ai do të jetë sundimtari ynë. Ai do të quhet Këshilltar i urtë, Perëndi i fuqishëm, Atë i përjetshëm, sundimtar paqeprurës. Mbretërimi i tij do të shtrihet gjithandej dhe do të zotërojë paqja e qëndrueshme. Ai do të mbretërojë si trashëgimtar i fronit të Davidit dhe sundimi i tij do të qëndrojë përgjithmonë, duke u bazuar në drejtësinë e Perëndisë. Perëndia i gjithëpushtetshëm vendosi kështu, dhe do ta realizojë këtë.

Zeharja 13,7-8: Zoti i gjithëfuqishëm thotë: «O shpatë, bjer në njeriun **që e kam të afër!** Vrite bariun, që të shpërndahen delet!» Do të veproj pa mëshirë kundër popullit tim: dy të tretat e tij do të vriten, por madje edhe ata që mbeten gjallë, duhet të kalojnë nëpër zjarr.

Mat 26,31-32: Udhës Jezusi u tha: «Sonte do të dilni të pabesë ndaj meje, sepse thuhet në Shkrimin e shenjtë: Unë do ta vras bariun dhe dhentë e kopesë do të shpërndahen! Pas ringjalljes sime, do të shkoj para jush në Galile.»

Edhe në DhR, lexojmë përsëri marrëdhëniet ndërmjet personave të Trinisë: Jezusi iu përgjigj: «Kush është i lidhur me mua, do të sillet sipas fjalëve të mia. Atëherë edhe Ati im do të lidhet me të, **ne** do të shkojmë tek ai dhe do të jetojmë në të. Kush nuk është i lidhur me mua, nuk vepron sipas fjalëve të mia. Lajmi që dëgjuat, nuk vjen prej

meje, por prej Atit tim që më dërgoi. (Gjn 14,23-24)

*Të lutem që ata të gjithë të jenë një. Siç je ti në mua e unë në ty, le të jenë edhe ata një në **ne**! Atëherë njerëzit e botës do të besojnë se ti më dërgove mua. Unë ua dhashë të njëjtën madhësi, atë që ti më dhe mua, që ata të jenë një, të pandarë, siç jemi **ne**. (Gjn 17,21-22)*

*«Filipi i tha: «Na e trego Atin dhe kjo do të na mjaftojë.» Jezusi iu përgjigj: «Kam kaq kohë me ty, Filip, dhe ende nuk më njeh? Kush më pa mua, pa edhe Atin. Si mund të thuash atëherë: «Na e trego Atin»? A nuk beson se nëpërmjet meje takohesh me Atin?» (Gjn 14,9-10)*

Tani, le t'i shikojmë me radhë tre personat e Trinisë:

**PERËNDI ATI** Perëndia përshkruhet në Bibël si një atë.

Këtu, kuptohet vetvetiu, kemi të bëjmë me gjuhën e analogjisë. Fjala Atë shpreh marrëdhënien që ka Perëndia me qeniet e tjera të gjithësisë së krijuar.

Perëndia quhet Ati në kuadrin e Trinisë, sepse ai është në krye të një hierarchie hyjnore. Ka tre persona në Trini, në Hyjni, dhe personi i parë është në krye.

Konteksti i dytë, në të cilin e hasim fjalën Atë është krijimi. Perëndia është ati i gjithçkaje, në kuptim që ai është krijues i gjithçkaje – i gjithësisë. Në këtë kuptim, pra, ne të gjithë jemi fëmijët e tij (Veprat 17,28-29).

Konteksti i tretë, në të cilin përdoret kjo fjalë, është për të shënuar krijimin shpirtëror. Krijesa e vjetër është e dënuar për shkak të molepsjes së mëkatit, të rebelimit. Prandaj Perëndia ndërmerr një krijim të ri. Tani vetëm ata që janë të rilindur, sipas Shpirtit të tij, janë fëmijët e tij të vërtetë, e vetëm ata do të trashëgojnë gjithësinë e tij të re.

**PERËNDI BIRI:** shprehja Bir i përket gjuhës së analogjisë. Jezusi quhet Biri i Perëndisë, sepse ai ka të njëjtën natyrë si Perëndia-Atë. Lidhja ndërmjet të dy Personave të Hyjnisë (Atit dhe Birit) i ngjan lidhjes që ekziston ndërmjet një babai njerëzor dhe birit të tij të vetëm: biri është objekti suprem i dashurisë së Atit, trashëgimtar i të gjitha premtimeve të tij – të gjitha planet e Atit përqëndrohen rreth tij, etj. Roli i tij kryesor është si ndërmjetës midis Atit dhe krijimit të tij. Ai është organi ekzekutiv i Trinisë dhe përfaqësuesi i Atit ndaj njerëzve.

**PERËNDI SHPIRTI:** Ai është zëvendësi i Birit gjatë mungesës së tij trupërore nga bota dhe vepron në jetën e atyre që i takojnë Atij, për të zbatuar me hollësi planet e tij. Ai i jep dorën e fundit planit të Atit dhe veprës së Birit.

### **A ka nënshtrim brenda Trinisë?**

Duket qartë se ka nënshtrim të përhershëm brenda Trinisë. Është me rëndësi ta kuptojmë se shprehjet «Ati» dhe «Biri» nuk i referohen si të tilla trupëzimit, por shënon një lidhje të përhershme. Ato s'janë veçse terminologji ilustruese, e cila flet për: 1) ngjashmëri, b) dashuri, c) pozitë (nënshtrimi i Birit ndaj Atit që merr iniciativën). Shpirti i shenjtë u është nënshtruar edhe Atit edhe Birit. Megjithatë, ky nënshtrim pajtohet plotësisht me barazinë e përhershme të natyrës hyjnore. Jezusi tha: *Ati është më i madh se unë* (Gjn 14,28), pohim që i referohet një statusi të përzetshëm, siç duket, e jo të përkohshëm. Te 1 Kor 11,13 Pali thotë se *kryetari i Krishtit është Perëndi (Ati)*, dhe kjo i referohet, siç duket, një hierarkie të përhershme.

Por, për shkak të planit të Perëndisë për shpëtimin e njerëzve, Birit i është dhënë pushtet i veçantë për ta zëvendësuar Atin si shpëtimtari, ndërmjetuesi dhe gjyqtari i njerëzimit. Para krijimit, Ati e caktoi Birin për misionin e shpëtimit, sepse Perëndia parashikoi rënien e njeriut.

*Ati e do Birin dhe i dha atij fuqi të plotë. Kush beson në Birin, ka jetën e përjetshme. Kush nuk i nënshtrohet Birit, nuk do ta gjejë kurrë jetën e përjetshme, por do të mbetet gjithmonë nën zemërimin e Perëndisë (Gjn 3,35-36).*

*Ati i dorëzoi Birit tërë pushtetin e tij gjykues; ai vetë nuk i shpall askujt vendim gjyqësor. Të gjithë duhet ta nderojnë Birin siç nderojnë edhe Atin. Kush nuk e nderon Birin, nuk e nderon as Atin që e dërgoi (Gjn 5,22-23).*

*sepse për të gjithë ka vetëm një Perëndi dhe vetëm një ndërmjetës midis Perëndisë dhe njerëzve: njeriu Jezus Mesia. Ai dha jetën që t'i çlirojë të gjithë nga mëkatet e tyre. Këtë dëshmi ai e dha në kohën e caktuar (1 Tim 2,5-6).*

Në kuadër të misionit të shpëtimit, bëhet fjalë për «lindjen e Birit». P. sh. *Ti je Biri im, sot të linda* – thotë Perëndi Ati. Këtu nuk bëhet fjalë, as për lindjen e Krishtit prej virgjëreshës, as për një të ashtuquajtur «gjenezë të përjetshme». Fragmenti duhet kuptuar në kuadrin e Dhiatës së vjetër. Ky ishte formulimi që përdoret gjatë kurorëzimit të mbretit në DhV, që shënon ardhjen e tij në fuqi. Jezusi filloi misionin e tij (për të cilin ai ishte paracaktuar që nga përjetësia), të Shërbëtorit Pësimtar në kohën e pagëzimit të tij, kurse mbretërimin e tij mesianik menjëherë pas ngritjes së tij në qiell.

Sidoqoftë shprehja e Origenit («gjeneza e përjetshme e Birit») është e mjerueshme, sepse e ka prejardhjen në

filozofi greke, ku nënkuptohet ideja e emanacionit të Atit, që jep të kuptojë se hyjnia e Birit është e dorës së dytë. Pikërisht këtë ide platonike e refuzoi Ariu (që ishte me prejardhje filozofike aristoteliane), kështu që iu drejtua konceptit të krijimit të Birit.

*Le ta dijë, pra, pa farë dyshimi mbarë populli i Izraelit se mu këtë Jezus, që ju e kryqëzuat, Perëndi (Ati) e bëri Zotëri e Mesi. (Veprat 2,36)*

Por, kur të mbarohet misoni i Mesisë, kur të jetë hequr përfundimisht e keqja nga kjo botë, do të mbarojë edhe misioni i Birit: Si armik të fundit do ta asgjësojë vdekjen, sepse në Shkrimin e shenjtë thuhet: *Perëndia i ka nënshtruar gjithçka. Tani është e qartë se fjala «gjithçka» nuk përfshin Atë që ia nënshtrroi të gjitha këto. E kur Biri i Perëndisë t'ia ketë nënshtruar të gjitha, atëherë ai vetë do t'i nënshtrohet Atij që e caktoi Zot të të gjithave. Atëherë Perëndia do të jetë i vetmi Zot: do të sundojë drejtpërdrejt mbi të gjitha. (1 Kor 15). Atëherë nuk do të ketë më nevojë për ndonjë ndërmjetës.*

Gjithashtu, në kuadrin e Trinisë, ekziston nënshtrimi i Shpirtit të shenjtë ndaj Birit, sepse Biri e dërgon si përfaqësuesin e tij: (Jezusi u tha nënësve të tij): *Nuk jua thashë nga fillimi të gjitha këto, sepse isha ndër ju. Tani po shkoj tek Ai që më dërgoi. Por, askush prej jush nuk më pyet se ku po shkoj. Ju jeni vetëm të trishtuar, sepse jua thashë të gjitha këto. Por, më bësoni, është më mirë për ju që po shkoj; përndryshe Ndhimësi nuk do të vinte te ju. Por, vetëm pasi të kem shkuar, do t'jua dërgoj.* (Ungjilli sipas Gjonit 16). Siç Ati e dërgoi Birin, ashtu edhe Biri e dërgoi Shpirtin e shenjtë. Kështu, ka bashkëpunim dhe harmoni të plotë në veprën e shpëtimit.

Kështu, Perëndia siç zbulohet në Bibël, s'është një ide filozofike, as një person i vetmuar, por një Trini, d.m.th një familje, një bashkësi prej tre personash. Ai na fton të kemi bashkësi me të dhe që ta kemi përgjithmonë.

## ***HEREZITË RRETH TRINISË***

**MONARHIANIZMI** Kjo herezi paraqitet në polemikën e ashpër midis atyre që dëshironin ta mbronin idenë e Trinisë dhe atyre që e kundërshtonin atë. Justin Martiri tha në një polemikë të tij se «ekziston Perëndia dhe Logosi i tij (Jezusi)» – një frazë që jep të kuptojë se ekzistojnë dy perëndi. Por kundërshtarët e tij (çifutë) kaluan në ekstremin tjetër duke thënë se ekzistonte vetëm një «monarki» (një perëndi i pandashëm).

Meqenëse kjo herezi nuk e pranon idenë e Trinisë, shtrohet pyetja për prejardhjen e Jezusit. Disa erdhën në përfundim se ai nuk mund të jetë perëndi (prandaj duhet të jetë njeri që pranoi gjendjen hyjnore si shpërblim), kurse të tjerët se ai ishte Ati por në një trajtë tjetër (një lloj avatari – jo trupëzim i vërtetë).

Së shpejti kjo herezi u përhap dhe u shumëfishua duke marrë dy forma kryesore:

a) **Monarhianizmin dinamik**: fjala dinamik i referohet idesë se Jezusi ishte «dinamizuar» nga Shpirti deri në një shkallë unike. Teodoci nga Bizanti ringjalli herezinë doke-tike duke thënë se Jezusi ishte njeri unik që ishte energjizuar në mënyrë unike nga Shpirti i shenjtë (që zbriti në të me rastin e pagëzimit dhe u largoi nga ai pak para kryqëzimit).

Adoptianizmi vjen nga ideja se Jezusi në jetën e tij tokësore ishte aq afër Zotit se u adoptua në substancën hyjnore.

Këtë pikëpamje e kishte Pali nga Samosata. Kështu adoptianizmi është pararendësi i idesë liberale të teologjisë së shek. XIX se Jezusi ishte individ, fenë e të cilit duhet ta imitojmë.

b) **Modalizmi**, i ashtuquajtur për shkak të idesë se shprehjet shprehjet «Ati», «Biri» dhe «Shpirti i shenjtë» u referohen roleve (ose «modave» = fazave) të njëpasnjëshme që luhen nga e njëjta qenie (e jo veprimtaria e tre personave). Titulli «patripatianizëm» vjen nga përfundimi i pashmangshëm i këtij qëndrimi – se Ati vuajti në kryq. Herezia quhet edhe sabelianizmi sepse Sabeli ishte këtij mendimi.

Kjo herezi kërkonte të shmangte çdo vullë nënshttrimi ose emanacioni, por nuk dha llogari të mjaftueshme për trupëzimin e Krishtit. Këtë pikëpamje e kishte Apolinari, peshkop i Laodicesë (lindi rreth vitit 310).

Ishte Kuvendi i Kostandinopojës ai që më 381 e dënoi këtë herezi në të dy formulimet e tij. Kjo herezi zgjati një kohë të gjatë dhe u bë farishtë për herezitë vijuese.

## **G. PERËNDIA DHE KRIJIMI**

**1. Perspektiva biblike:** Historia e krijimit në librin e Zanafillës është unike ndër tregime të ngjashme të lashtësisë. Në shumicën e filozofive të lashta dhe të feve pagane, njerëzit besonin në një lloj metamorfoze të gjinive, në një gjenezë spontane, madje edhe në atë se gjithësia u lind nga marrëdhëniet seksuale ndërmjet perëndive! Tregimi i Zanafillës nuk të këtij lloji. Përkundrazi, tregimi është shkruar me qëllim që ta kundërshtojë pikëpamjen idhujtare të kombeve pagane të lashtësisë, të cilat e adhuronin diellin, hënën dhe yjet. Për këtë është theksuar roli i

vërtetë i trupave të tillë qiellore. Përshkrimi i krijimit përmban konceptet e rëndësishme që vijojnë:

Tregimi i Zanafillës nuk është shkruar në terminologjinë e shkencës bashkëkohore, por në një stil të thjeshtë që mund të kuptohet në çdo kulturë dhe në çdo kohë. Duket qartë se Perëndia dëshiron që krijesat e tij, sidomos fëmijët e tij, ta shohin kozmosin nga pikëpamja e tij. Kozmosi nuk është një vend i ftohtë pavetor dhe pa kuptim: nuk evoluoi nga vetvetja. Tregimi është shkruar në një terminologji personale të përzemërt. Tokën tonë shumë të bukur e krijoi Perëndia i dashur, por i gjithëpushtetshëm si vendbanim për njerëzit. Për t'u bindur, mjafton ta krahasojmë planetin tonë me planetët e tjerë të sistemit tonë diellor.

Fjala «krijim» përdoret në dy mënyra:

i. Krijimi i lëndës së parë (hebr. *bara*). Kjo fjalë përdoret tri herë në përshkrimin e Zanafillës për të treguar tri hapa: nga asgjë deri në materiën e parë; nga jeta bimësore deri në jetën kafshore; nga jeta kafshore deri në jetën njerëzore.

ii. Krijimi nga lënda e parë (hebr. *asa*).

Në të dyja rastet, Zoti dhe urdhër dhe krijimi u bë menjëherë. Zoti zotëron urtësinë e plotë (= zotësi për të realizuar çdo gjë), kështu që ajo i përgjigjet plotësisht mendimit të tij krijues. Ky mësim ka pasoja të rëndësishme:

i. Zoti nuk ka nevojë të eksperimentojë. Kjo përjashton ndonjë evolucionizëm.

ii. As materia e as energjia nuk janë të përjetshme.

iii. Përjashtohet çdo lloj dualizmi në kozmos: nuk ka asnjë pushtet tjetër që ekziston jashtë kontrollit të tij.

iv. Zoti është i ndarë nga krijimi i tij. Prandaj përjashtohet panteizmi.

v. Zoti e krijoi gjithësinë, jo sepse i duhej, por sipas vull-

netit të tij të lirë.

vi. Zoti e krijoi gjithësinë për lavdinë e tij (d.m.th. për të pasqyruar karakterin e tij). Prandaj kjo është arsyeja kryesore për ekzistencën tonë.

vii. Ne si krijuesit e Tij i përgjigjemi Atij për sjelljen tonë: Ai ka të drejtë të na vlerësojë dhe të na gjykojë.

**2) Krijimi i hierarkisë.** Zanafilla 2 na tregon se Zoti krijoi një strukturë autoriteti, me veten e tij në krye, pastaj njeriu si mbëkëmbës, dhe pastaj grua si partneri i burrit por i nënshtruar, kafshët, bimësia. Mëkati e ka ngatërruar këtë strukturë.

**3) Tregimi i krijimit në librin e Zanafillës:** Tregimi i krijimit është shkruar me një terminologji që mund të kuptohet nga njeriu i rëndomtë në çdo shekull. Ky tregim është në kundërshtim me njëfarë filozofie materialiste, por jo me shkencën e vërtetë, e cila përcaktohet si neutrale.

Pika problematike e interpretimit pa mirëkuptim është krijimi i diellit dhe yjeve në ditën e katërt. U propozuan dy interpretime për ta kapërcyer këtë problem:

a) Rreshti i parë na tregon se në fillim Perëndia e krijoi gjithësinë (kozmosin). Rreshtat që vijojnë përshkruajnë krijimin e planetit tonë. Kështu, s'duhet të vijmë në përfundim se dielli dhe hëna u krijuan në ditën e katërt. Ata u dukën në qiell për herë të parë. Gjithçka përshkruhet nga pikëpamja e vrojtuesit në sipërfaqjen e tokës. Përshkrimi i rrotullimit të tokës në fillim presupozon ekzistencën e sistemit diellor.

b) Autori i përmend ato vetëm «ditën e katërt» për arsyet teologjike, sepse ai (Moisiu) bën një polemik kundër besë-

tytnive të kota të paganëve. Ai kundërshton së pari dualizmin (e mira dhe e keqja ekzistonin që nga fillimi), pastaj nocionin e hyjnisë së trupave qiellore. Ai nuk e përmend drejtpërdrejt diellin, por e quan thjesht «dritëdhënës.» Dielli, hëna dhe yjet përmenden vetëm ditën e katërt! Trupat qiellorë ekzistojnë, jo për t'u adhuruar, por për t'i dhënë dritë tokës, dhe për të caktuar vitin liturgjik të adhurimit të Zotit. Autori gjithashtu kundërshton nocionin që Zoti u desh t'i mundte fuqitë e kaosit për të krijuar gjithësinë. Përkundrazi, Perëndia i gjithëpushtetshëm e mbizotëron plotësisht materien e tij: Ai jep urdhër dhe krijohet.

Ky interpretimi del nga presupozimi se kemi të bëjmë me një katekizëm që mund të mësohet lehtësisht përmendsh. Përveç kësaj, «dita» mund të shënojë një intervenim i Zotit për krijim ose për gjykim (krhs. Dita e Krishtit, Dita e Zotit). Ligji ose *Tora* është para së gjithash lëndë didaktike. Rendi i tregimit është teologjik e jo kronologjik. Redaktori i lëndës së pari cakton tri sfera të krijimit (qielli, deti dhe toka – ditët 1 + 2 + 3). Në këto tri sfera autori fut banorët e këtyre sferave (ditët 4 + 5 + 6). Pra, ditët 1 + 4 kanë të bëjnë me qiellin dhe banorët e tij, ditët 2 + 5 me detin dhe banorët e tij, kurse ditët 3 + 6 me tokën dhe banorët e saj.

**Vërejtjet e mbylljes:** Tregimi përshkruan krijimin e jetës në planetin tonë e jo krijimin e kozmosit, megjithëse përmendet kalimthi se Perëndia krijoi edhe kozmosin. Me dukjen e diellit dhe hënës vetëm në ditën e katërt, theksohet se Perëndia është krijuesi i dritës, e jo këta trupa qiellore të hyjnizuar nga paganët.

Siç kemi konstatuar, disa mendojnë se «ditët» janë

mënyrë didaktike ose liturgjike e paraqitjes së lëndës, por na vjen të vështirë ta pranojmë se skema 6-ditorshe e punës dhe 1-ditorshe të pushtimit të themelohet vetëm mbi një figurë letrare: ajo duhet të themelohet mbi një realitet (si p.sh. Pasha themelohet mbi ngjarjet reale të çlirimit dhe Daljes nga Egjipti).

4) **Rendi i krijimit**, në kapitullin e parë, siç duket, nuk pajtohet me rendin në kapitullin e dytë. Por, duhet verejtur se kapitulli i dytë nuk na paraqit një tregim paralel, por merret me marrëdhëniet: marrëdhënia ndërmjet Perëndisë dhe njeriut, njeriut dhe punës, njeriut dhe kafshëve, dhe ndërmjet burrit dhe gruas. Kapitulli i dytë gjithashtu na përgatit skenën e veprimit të kapitujve të mëtejshëm: tundimi, rënia në mëkat dhe dëbimi nga kopshti etj. Me fjalë të tjera, rendi në kapitullin e dytë nuk është kronologjik, por tematik.

I vetmi shpjegim alternativ serioz i krijimit është teoria e evolucionit. Prandaj jemi të detyruar ta analizojmë këtë teori para se të mbyllim diskutimin tonë për krijimin.

## TEORIA E EVOLUCIONIT

Sipas teorisë së evolucionit, ekzistenca e gjithësisë mund të shpjegohet me bashkë veprimin e rastësisë, kohës, seleksionimit natyror dhe mutacionit. Duhet të kuptohet se kjo është vetëm një teori e jo një fakt i vërtetuar. Ajo i rregullon faktet (d.m.th. të dhënat shkencore) sipas presupozimeve shkencore të teorisë së njëtrajtshmërisë (d.m.th. të ritmit të njëtrajtshëm të zhvillimit të të gjitha proceseve gjeologjike të së kaluarës, të kohës së tanishme

si edhe të së ardhmes) dhe sipas presupozimeve filozofike të materializmit, të cilat në vetvete përjashtojnë mundësinë e ekzistencës së Perëndisë dhe veprimit të tij përsa i përket kësaj bote. Por, si do të shohim, të dhënat shkencore mund të interpretohen në një mënyrë tjetër, d.m.th. sipas pikëpamjes së krijimit. Le t'i studiojmë faktet dhe të vërejmë se cili interpretim i fakteve është më i logjikshëm.

Sipas filosofisë së materializmit, materia është baza e të gjithave: materia ekziston që nga përjetësia e do të ekzistojë përgjithmonë. Prandaj, ajo është absolute dhe përcakton gjithçka. Meqë asgjë nuk mund të jetë e pavarur nga materia, pra, s'ka Perëndi. Por, çfarë janë zbulimet e shkencës moderne?

**FIZIKA** Përsa i përket fizikës moderne të shohim skenën e tanishme. Materia tani konsiderohet si formë e dendur energjie. Por, sipas ligjeve të termodinamikës, energjia s'ekzistonte gjithmonë: kishte një fillim. Sipas ligjit të parë, e gjithë energjia e kozmosit mbetet konstante, por vihet gjithnjë e më pak në dispozicion të njeriut. Asnjë energji e re s'po krijohet. Sipas ligjit të dytë, të gjitha proceset kanë prirje, pa ndërhyrje të jashtme, jo për zhvillim, por për prishje dhe shkatërrim, duke prodhuar shtimin e çrregullimit. Në rastin e planetit tonë, ky ndërhyrje e jashtme është dielli, por vetë dielli po prishet. Kjo do të thotë se njëherë filloi jo vetëm energjia por edhe materia (energjia e përqëndruar). Sipas teorive të fizikës moderne, gjithësia nuk po evoluon, por po ndalet, po prishet.

**MATEMATIKA** Në fushën e matematikës paraqitet

kundërshtimi me parimet e teorisë së evolucionit. Para së gjithash, teoria e probabilitetit është në kundërshtim me idenë që rastësia mund të prodhojë rregullim edhe me kalimin e një kohe mjaft të gjatë. Informatika bashkëkohore (që ka të bëjë me makina llogaritëse elektronike e të tjera) është në kundërshtim me idenë që ndërlikimi mund të lindë rastësisht. Në fakt, rastësia duket si një element i çrregullimit. Me anë të kalkulimit mund të vërehet që probabiliteti është pothuajse zero që të lindë bota e tanishme me anë të rastësisë dhe me kohë të mjaftueshme. Koha plus rastësia nuk janë në gjendje ta zëvendësojnë inteligjencën. S'ka rëndësi se sa herë hidhen në ajër të gjitha shkronjat e një shtypshkronjeje, asnjëherë nuk do të bien poshtë veprat e plota të Fan Nolit.

Mund të shohim se kjo është gjithashtu e vlefshme në fushën e informatikës. Truri i një foshnjeje është i programuar, i përcaktuar për mësimin e çdo gjuhe të botës sonë. Rastësia nuk është në gjendje të programojë një makinë llogaritëse elektronike – duhet një programues, një inteligjencë. Edhe makinat llogaritëse elektronike më të mëdha sot nuk punojnë pa programimin e një inteligjence të jashtme.

**BIOLOGJIA** Teoria e evolucionit të llojeve para se gjithash ka të bëjë me fushën e biologjisë. Por, sado të çuditshme, zbulimet e biologjisë së tanishme janë në kundërshtim me këtë teori. Sasia e udhëzimeve gjenetike (që quhen «gjene») që gjenden në kromozomet e një lloji të dhënë është e patundshme brenda disa kufijve. Për këtë çdo kafshë riprodhohet sipas llojit të vet. Evolucionistët pretendojnë se ndryshimi (mutacioni) i udhëzimeve

gjenetike (d.m.th. të gjeneve) e shkakton formimin e një lloji të ri. Por, një mutacion parimisht është një ndryshim *negativ* në strukturën gjenetike të prindërve që riprodhon në pasardhësit ose një rezultat indiferent (për sh. 5 degë në vend 4) ose një rezultat të dëmshëm (një alergji). Meqë një mutacion është para së gjithash një çrregullim i strukturës gjenetike (i cili në kushte normale zhduket me anë të seleksionimit natyror), s'është në gjendje të prodhojë evolucionin e një lloji më përparimtar. Pasardhësit ndryshojnë nga prindërit e tyre, për shkak të rikombinimit të udhëzimeve gjenetike (d.m. th. të gjeneve) të të dy prindërve, por sasia e udhëzimeve në dispozicion përcaktohet gjithnjë nga lloji i prindërve. Për të fituar një qenie më të ndërlikuar dhe kështu një lloj të ri, duhet të *shtohet* sasia e gjeneve. Në qoftë se, siç pohojnë evolucionistët, jemi pasardhësit e organizmave të thjeshta njëqelizore (amebëve), nga i morën këta organizma gjenet plotësuese për të evoluar në qenie më përparimtare? Sigurisht, jo me anë të mutacionit!

Disa shkencëtarë pohojnë se zhvillimi i baktereve me rezistencë kundër antibiotikëve tregon dëshmi për mutacionin e dobishëm. Por, mekanizmi i këtij ndryshimi doli si dalja e gjeneve pasive pas shkatërrimit të gjeneve aktive nga antibiotikët. Përveç kësaj, kur riprodhohet një bakter i tillë, ka prirje për t'u kthyer në gjendjen e mëparshme. Kështu vepron seleksioni natyror!

As zhvillimi i imunitetit kundër një sëmundjeje s'është shembull për mutacionin. Në një rast të tillë, imuniteti zhvillohet me anë të shtimit (e jo të ndryshimit) të kundërtrupave që tashmë janë të pranishëm në organizëm.

E biogjeneza? Shkencëtarët Miler dhe Urey, me

eksperimentet që i bënë në vitet e 50, pohuan se arritën të krijonin lëndë organike nga elementet kimike jo-organike. Pohohet se këto eksperimente provojnë se jeta evoluoi rastësisht nga jo-jeta. Këto eksperimente, vërtet, arritën të krijonin lidhje organike duke kaluar një rrymë elektrike nëpër metan, amoniak, hidrogjen dhe ujë. Por doli se ky eksperiment nuk paraqit asnjë dëshmi për të shpjegojë origjinën e jetës, për arsytet që vijojnë:

1) Në qoftë se pohojmë që jeta evoluoi nga jo-jeta, atëherë është e domosdoshme të përfytyrojmë një atmosferë pa oksigjen. Në qoftë se oksigjeni ekzistonte në atmosferën primitive, jeta nuk do të paraqitej, sepse paraardhësit e jetës do të shkatërroheshin për shkak të oksidimit. Nga ana tjetër, në qoftë se oksigjeni nuk ishte në atmosferën primitive, ozoni as që do të ekzistonte, e nëse ozoni nuk ishte i pranishëm për të mbrojtur këta paraardhës kimikë nga drita e dëmshme ultravjollcë, atëherë jeta nuk do të shfaqej.

Ky qorrsoak shkaktoi që disa shkencëtarë supozuan evoluimin e jetës nën ujë. Por përsëri kjo përjashtohet, sepse atëherë elementet kimike të domosdoshme për jetën do të ishin të ndara nga energjia e jashtme; rrufeja nuk do të depërtonte nën ujë për të arritur metanin dhe amoniakun. E madje, në një rast të tillë kur do të formoheshin aminoacidet, ato nuk do të ishin në gjendje të përparonin për të formuar polipeptidët, sepse sinteza nuk mund të bëhet atje ku ka më shumë ujë. Uji do t'i shkatërronte polipeptidet që u formuan dhe gjithçka do të rifillonte.

2) Ky eksperiment ka edhe një mungesë: Aminoacidet që shkencëtari Miler i formoi në eksperimentin e tij s'janë aspak të përshtatshme për formimin e jetës. Kimistët i

ndajnë aminoacidet në ato që rrotullohen nga e majta dhe ato që rrotullohen nga e djathta. Aminoacidet me rrotullimin nga e djathta nuk mund ta mbajnë jetën; në fakt ato janë shpesh vdekjeprurëse. Aminoacidet e të gjitha formave të jetës janë me rrotullim nga e majta. Për biogjenezë, të gjitha blloqet ndërtuese (aminoacidet) të protoplazmit të gjallë duhen të jenë me rrotullim nga e majta. Biogjeneza nuk ndodh në qoftë se janë të pranishme aminoacidet me rrotullim nga e djathta. Eksperimenti i Milerit prodhoi vetëm një kombinim nga aminoacidet e dy llojeve. Deri sot, formimi i aminoacideve me rrotullim nga e majta me anë të stimulimit të elementeve kimike duke përdorur rrymë elektrike, doli si pamundur.

Evolucionistët pohojnë se seleksionimi natyror prodhoi evolucionin e llojeve të reja. Seleksionimi natyror është ruajtja e bimëve dhe e kafshëve, që iu përshtaten më mirë kushteve të jetesës, të cilat ndryshojnë me kalimin e kohës. Le të shikojmë shembullin që vijon për të parë nëse është e vërtetë kjo.

Le të paramendojmë një popullim zogjsh detarë, në përbërjen e të cilëve mund të hasim shumë lloje të ndryshme ngjyrash. Aty ku shtohet popullimi, disa zogj kolonizojnë një ishull të afërt me ngjyrë të zymtë. Zogjtë e bardhë dhe gri të përhapur në këtë ishull vihen re më lehtë nga grabitqarët dhe shfarosen shpejt. Zogjtë me ngjyrë të zymtë nuk vihen re lehtë nga grabitqarët dhe kështu shmangen rrezikut të zhdukjes. Me kalimin e kohës zhvillohet një lloj zogu me ngjyrë të zymtë, sepse zhduken të gjithë zogjtë me ngjyrë të hapur. Në një ishull të afërt ndodh një proces i ngjashëm, veçse kësaj here ishulli është me ngjyrë të hapur, dhe kështu zhvillohet një lloj zogu me

ngjyrë të ndritur. Kështu, me anë të seleksionimit natyror u zhvilluan dy lloje zogjsh nga popullimi i parë, të cilët mund t'i marrim si lloje të reja. Evolucionistët pohojnë se evolucioni ndodhi me anë të një procesi të tillë. Por çfarë ndodhi në fakt, përse i përket gjenetikës? Në popullimin e parë kishte mjaft gjene aktive për të prodhuar ngjyrë të zezë, gri të mbyllur, gri të hapur dhe të bardhë. Në ishullin e ri u zvogëlua numri i zogjve me ngjyrë të zezë dhe gri të mbyllur, sepse u humbën gjenet aktive, të cilat prodhonin ngjyrë gri të hapur si dhe të bardhë për shkak të vdekjes së zogjve të bardhë. Seleksionimi natyror shkaktoi varfërimin e magazinës gjenetike aktive. Si pasojë, pra, mbetet një numër i vogël gjenesh aktive – gjëja që është në kundërshtim me idenë e evolucionit, që seleksionimi natyror shton sasinë e gjeneve. Me varfërimin e magazinës gjenetike, popullimi i ri i zogjve të zymtë s'është më në gjendje të përshtatet, dhe kështu është në rrezik të zhduket. Mjafton vetëm pak ndryshim që të shfaroset i tërë popullimi nga ana e grabitqarëve. Kjo shpjegon, pra, pse u zhdukën shumë lloje dhe pse u kufizuan shumë lloje të tjera në kufij të ngushtë gjeografikë. Kështu veçimi i popullimeve e shkakton jo evolucionin por degjenerimin. Vetëm hibridizimi, ndërzimi artificial (pikërisht e kundërta e fjalës 'natyror') është në gjendje ta përmbysë këtë proces, por vetëm brenda kufijve të llojit. Edhe në qoftë se ndërziheshin njerëzit e të gjitha racave, gjenet e pasardhësit të tyre nuk do ta kalonin magazinën gjenetike të njeriut të parë; nuk do të prodhohej një mbinjeri. Një qen me gjak të përzier është më i fortë dhe më rezistent se një qen race. Në qoftë se një zezak martohet me një grua të bardhë, pasardhësi është më i fortë dhe mund të jetojë në dy

ambiente në vend të njërit. Kjo, meqë ra fjala, është në kundërshtim me idenë fashiste për përparësitë e pastërtisë raciale, të cilat janë të bazuara në idetë e evolucionimit.

**GJEOLGJIA** Ç’thuhet në fushën e gjeologjisë për këtë çështje?

Ç’hasim në shtresat gjeologjike të tokës? Nën nivelin e kambrianit ka organizma mikroskopik, por shumë të ndërlikuar. Ata s’janë aspak primitiv. Shtresa nënkambriane është shumë e dendur (1.000 – 2.000 metrash), e atje s’ka asnjë dëshmi për evoluimin e organizmave. Përveç kësaj, s’ka asnjë dëshmi për ndryshimin e shtresës, e kjo gjoja do kishte shkaktuar shkatërrimin e evidencës së formave ndërmjetëse.

Pastaj, në shtresën e kambrianit duket papritur shumica e fosileve të ndërlikuara pa forma ndërmjetëse. Aspekti i këtyre fosileve tregon se këto qenie vdiqën papritur si pasojë e një katastrofe, e një kataklizmi botëror. Kjo vërtetohet më tej nga ekzistenca e fosileve polistrate (p.sh., trungje njëkohësisht të fosilizuar që kalojnë nëpër disa shtresa gjeologjike). Dëshmia e fosileve nuk flet në favor ose të shtresëzimit gradual ose të një evolucioni të llojeve. Përkundrazi, ajo flet në favor të një kataklizmi, krejtësisht të një përmbytjeje botërore.

Më tej është fenomeni i «fosileve të gjalla», të cilat mund të ndahen në tre lloje:»

1) Fosilet që gjenden në shtresat më të vjetra dhe në shtresat e mëtejshme, e që gjenden sot ndër ne pikërisht në të njëjtën formë si më parë, pa evoluim (për sh. peshkaqenët, akrepat e tj.).

2) Fosilet që u zhdukën në disa shtresa, por u dukën

përsëri sot edhe pa evoluim, p.sh. latimeritë (mendohet që u zhdukën para 90 milionë vjetësh). Vëzhgimet e kohëve të fundit në Oqeanin e Qetë, në Loch Ness dhe në liqenin Kok-Kol në Kazakistan tregojnë që ndoshta jetojnë edhe sot plesiozaurët (mendohet që u zhduken para 100 milionë vjetësh). Përse fosilet e tyre nuk gjenden në shtresat e trasha që, siç mendohet, përfaqësojnë miliona vjet të historisë së botës?

3) Fosilet që janë gjoja hallkat ndërmjetëse, por të cilat u zbuluan krejtësisht të pandryhuara (për sh. *neopina galatae* është gjoja një formë ndërmjetëse midis kallamarit dhe oktapodit që gjoja u zhduk para 280 milionë vjetësh). Në vitin 1952 në gjirin e Meksikës e gërmuan në një thellësi prej 3500 metrash, pikërisht në të njëjtin ambient siç gjendej në shtresën kambriane. Pastaj vjen çështja e hallkave ndërmjetëse që mungojnë por që gjoja provojnë evolucionin. Arkeopteriksi është gjoja një hallkë ndërmjetëse midis zvarranikëve dhe zogjve. Shumë shkencëtarë sot mendojnë se ky është një zog i vërtetë i ngjashëm me hoatcinin e Amerikës së Mesme. Evolucionistët pretendojnë që mund të tregohet evoluimi i kalit duke shikuar fosilet e kuajve të ndryshëm në shtresat gjeologjike, duke filluar me trajtën më të «lashtë» (*Eohipi*). Por, në shtresa këto fosile nuk gjenden njëri pas tjetrit. Përveç kësaj, kuajt e sotëm gjenden në trajta të ndryshme dhe në madhësi të ndryshme, por kjo nuk provon që njëri evoluoi nga tjetri. *Eohipi* dhe kali i sotëm kanë të dy nga 18 palë brinjë, por ndër forma ndërmjetëse (të menduara), një (*Orohipi*) ka 15, kurse tjetri (*Pliohipi*) ka 19. Disa shkencëtarë mendojnë që *Eohipi* s'ka asgjë të bëjë me një kalë, por është vetëm një variant i një lloji baldose

afrikane. Por, ndoshta pretendimi më i njohur për të qenë një hallkë ndërmjetëse është «njeriu-majmun». Sidoqoftë, duke matur kapacitetin e trurit, mund të ndahen në njerëz të vërtetë dhe majmunë të vërtetë. I ashtuquajtur i njeri-majmun nga Afrika e jugut dhe ai nga Afrika e lindjes kanë një kapacitet prej 400-650 c.c., ç'është afërsisht kapaciteti mesatar i trurit të gorillës së sotëm, dhe vetëm një e treta e trurit të njeriut mesatar (1450 c.c.). Kapaciteti i «njeriut» nga Java dhe i «njeriut» nga Pekini ndryshon midis 860 c.c. dhe 1075 c.c. Vetëm neandertalin (me kapacitet prej 1300-1600 c.c.) mund ta quajmë një njeri të vërtetë. Fosilet e njerëzve të vërtetë u zbuluan (në Itali dhe në Kaliforni, SHBA) në shtresat më të poshtme se sa shtresat ku u zbuluan të ashtuquajturit njerëzmajmun. Kjo provon që njerëzit duhet të jenë aq të lashtë ose më të lashtë se njerëzit majmun, dhe se s'ka mundësi që njeriu ta ketë prejardhjen nga majmuni. Në Afrikë, shkencëtari Richard Leakey pretendon se i zbuloi njerëzit me tipare moderne në shkëmbin më të lashtë se sa shkëmbi në të cilin u zbuluan njerëzitmajmun. Në qoftë se është kështu, njerëzit-majmun nuk mund të jenë hallkat ndërmjetëse që mungojnë midis njeriut dhe majmunit. Si përfundim mund të vërejmë që dëshmia e fosileve nuk e përkrah as teorinë e formimit të ngadalshëm të shtresave gjeologjike e as teorinë e evolucionit të llojeve nga format më të thjeshta tek ato më të ndërlikuarat. Përkundrazi, siç duket, evidenca flet për një kataklizëm të ngjashëm me përmbytjen botërore.

**DATIMI RADIOMETRIK** Por ç'mund të themi për datimin radioaktiv të fosileve? Përdoren mënyra të ndryshme, por të gjitha nisen nga tri premisa:

1) Radioaktiviteti prishej në të kaluarën me të njëjtin ritëm si sot

2) Sasia e lëndës radioaktive në mostër në fillim caktohet arbitrarisht.

3) Një lëndë radioaktive nuk mund të modifikohet nga një burim i jashtëm.

Më së pari duhet të shpjegohet se vetë fosilet mund të datohen vetëm me anë të karbonit 14 radioaktiv. Mënyrat e tjera të përdorura mund ta llogaritin kohën e formimit të shkëmbinjve të sedimentuar që rrethojnë fosilet. Le të shohim këto dy lloje mënyrash. Në qoftë se në fillim, para përmbytjes së madhe, toka ishte rrethuar nga një shtresë ujërash të avulluara (sipas Zanafillës kap. 1, «ujërat që janë përmbi tokë») përtej atmosferës, atëherë kjo do ta pakësojë depërtimin e atmosferës nga rrezet kozmike që e shkaktojnë formimin e karbonit 14 radioaktiv me anë të përplasjes me grimca të tjera. Atëherë kjo do ta ngadalësonte ritmin e formimit të karbonit 14 radioaktiv. Kjo me radhë do t'u jepte mostrave një dukje të moshës mashtruese, sepse ato në fakt do të ishin shumë më të reja. Natyrisht ka mënyra radioaktive të tjera për datimin e mostrave, përveç datimit sipas karbonit 14, por këto e matin kohën e formimit të shkëmbit sedimentar që i rrethon mostrat (d.m.th. fosilet). Lëndët radioaktive që përdoren për datimin e këtyre shkëmbinjve janë p.sh. uraniumi, toriumi, rubidiumi, strontiumi dhe potasi radioaktiv – të gjitha këto lëndë shndërrohen me kohë në lëndë joradioaktive. Për shembull, uraniumi 238 shndërrohet në plumb 206. Puna qëndron kështu: ku e dimë ne se ç'marrëdhënie kishte në fillim në secilin mostër që përmban uranium 238 dhe plumb 206? Një evolucionist do

të thoshte se ishte 100% uranium 238, ose 50% plumb/ 50% uranium 238, etj. Një datim i tillë bazohet në një presupozim që nuk mund të provohet. Pastaj, është gjithnjë e mundur që mostra të jetë ndotur me radioaktivitet nga një burim i jashtëm. Uji me pak aciditet (si për shembull të një përmbytjeje) është në gjendje t'i shkrijë lëndët radioaktive si uranumi 238. Në qoftë se ndodhi një përmbytje botërore, atëherë do të anuloheshin presupozimet e njëtrajtshmërisë së evolucionistëve. Edhe në qoftë se nuk ndodhi përmbytja botërore, edhe atëherë do të mbetej fakti se mënyrat e datimit të përdorura kanë vështirësitë, sepse janë të bazuara në presupozime. Përveç kësaj, mënyra me të cilën përdoret datimi radioaktiv është shpesh e dyshimtë. Në qoftë se një mostër jep, pas datimit, një moshë të pamundur, mostra nuk pranohet, por matet edhe një mostër nga i njëjti vend, derisa të gjendet një moshë më e pranueshme, d.m.th. një moshë që është në përputhje me presupozimin evolucionist të shkencëtarit. Në vitin 1968 u mat mosha (d.m.th. koha e formimit) e shkëmbit vulkanik në ishujt Havai në Oqeanin e Qetë. Dihet se ky shkëmb vulkanik u formua para 200 vjetësh, por datimi radioaktiv dha rezultatet që vijnë: 0,22 milionë vjet kur mostra erdhi nga një thellësi prej 500 metrash nën nivelin e detit; 49,9 milionë vjet nga 2.500 metra, 19,5 milionë vjet nga 5.000 metra. Duket se këto shifra s'kanë asgjë të bëjnë me kohën e formimit të shkëmbit.

Sidoqoftë ka mënyra të tjera për ta përcaktuar moshën e tokës.

1) S'ka regjistrime historike (jashtë Biblës) të sigurtat më herët se rreth 5.000 vjet, kur filloi qytetërimi i vërtetë (p.sh. në Egjipt).

2) Shifra e popullsisë së sotme botërore (rreth 5 miliardë) s'është në përputhje me pikëpamjen që pohon se njeriu ekziston me miliona vjet. Në fakt shifra e sotme e popullsisë mund të arrihet vetëm pas 5.000 vjetësh.

3) Toka sillet si një magnet shumë i madh, duke krijuar rreth vetes një fushë magnetike. Tani dihet se forca e kësaj fushe magnetike prishet shpejt. Vetëm sipas pikëpamjes së njëtrajtshmërisë së natyrës, kjo duhet të vërtetohet se toka është e re. Vetëm para 8.000 vjetësh, forca magnetike e tokës do të barazohej me forcën e një ylli magnetik – mjaft që të shkrihet toka!

4. Nga hapësira në tokë bie vazhdimisht pluhur meteorësh. Kjo ndodh edhe në hënë. Shtresa e pluhurit në hënë s'është shumë e trashë, siç e morën vesh kozmonautët, për habinë e tyre të madhe, fenomen që ndoshta tregon një moshë të re për formimin e hënës. Nikeli në det vjen nga pluhuri meteorik, por niveli i nikelit të matur në det nuk është në përputhje me një moshë prej disa miliona vjetësh për tokën. Oqeanet duhen të jenë të paktën 1.000 milionë vjet në qoftë se e gjithë jeta, siç e njohim, evoluoi nga elementet kimike në det, siç pohojnë evolucionistët. Sidoqoftë çdo vit rreth 27.000 milionë tonë të sedimentit i hiqen tokës e depozitohen në fund të oqeanëve. Në qoftë se ky ritëm i depozitimit zgjati 1.000 milionë vjet, thellësia e sedimentit do të ishte rreth 29,6 km, e do të shkaktonte heqjen e sedimentit nga kontinentet me një thellësi prej 62 kilometrash. Në fakt, në fund të oqeanëve ekziston vetëm një shtresë e sedimentit prej 804 metrash, kurse vetëm mali Everest ka një lartësi prej vetëm 8,8 kilometrash mbi nivelin e detit.

5) Ç'thuhet në fushën e astronomisë për çështjen e

datimit, sidomos përsa i përket moshës së kozmosit? Shumë shkencëtarë mendojnë se kozmosi filloi me një eksplozion të madh para miliona vjetësh. Prandaj, që atëherë kozmosi largohet nga pika qendrore e eksplozionit pothuajse me shpejtësinë e dritës. Si mund ta dimë këtë? Duke shikuar në spektër të yjeve ose të galaktikave, mund të vihet re zhvendosja e kuqe (d.m.th. pakësimi i dendësisë së valëve të dritës, fenomen ky që quhet efekti Dopler-Fizo). Kjo tregon se galaktikat po largohen. Prandaj, siç mendohet, mosha e kozmosit mund të llogaritet duke matur madhësinë e kozmosit së bashku me ritmin e largimit të galaktikave. Por, sot një numër i madh shkencëtarësh mendojnë se këtë fenomen të zhvendosjes së kuqe në spektër e shkakton jo efekti Dopler-Fizo, por ngrohja e tepërt të pjesëzave të dritës që përplasen me pjesëzat e tjera në zonat e materies më të dendur të kozmosit. Sipas teorive të Ainshtajnit, kozmosi (dhe kështu hapësira dhe koha) është në kurbë. Sipas zhvillimit të kësaj teorie nga Muni dhe Spenseri, është e mundur se edhe yjet më të largëta në kozmos gjenden në një largësi prej vetëm 20 vjet-dritë nga planeti ynë, pa marrë parasysh kurbën e hapësirës. Përveç kësaj s'ka asnjë dëshmi që galaktikat po largohen.

Si përfundim mund të vërejmë që dëshmia e shkencës së shekullit XX është krejt kundër teorisë së evolucionit, por jo kundër një prejardhjeje të re të tokës ose bile të kozmosit. Shumë shkencëtarë sot i besojnë teorisë së evolucionit, jo për arsye shkencore, por për arsye *filozofike*. Megjithëse i njohim faktet, thonë se teoria e evolucionit *duhet* të jetë e vërtetë, përndryshe ka Perëndi, e në qoftë se ka Perëndi, duhet t'i përgjigjen për sjelljen e tyre. Mjerisht nuk dëshirojnë t'i pranojnë faktet, por gjejnë strehim në një

teori materialiste që i takon pikëpamjes së vjetëruar të shekullit XIX.

Mund të vërejmë se në fillim ishte shpirti e jo materia. Materia u krijua nga shpirti. Shpirti dhe materia janë dy lloje të ndryshme. Shpirti nuk evoluon nga materia – materia mbetet materie (një formë e veçantë e energjisë). Idetë lajmërohen në tru, sepse shpirti i përdor qelizat e trurit. Inteligjenca si për shembull programi i një makine llogaritëse, s'është një veti e materies, por e shpirtit, e personalitetit.

Në Bibël thuhet se Perëndia (Shpirti) e krijoi energjinë dhe materien, dhe se sot Perëndia gjithashtu e mban në ekuilibër gjithësinë. Shkenca moderne s'është në gjendje ta kundërshtojë këtë. Përkundrazi, shkenca e shekullit XX bëhet gjithnjë e më shumë në favor të pikëpamjes biblike.

## **TREGIMI I KRIJIMIT NË LIBRIN E ZANAFILLËS**

Historia e krijimit në librin e Zanafillës është unike ndër tregime të ngjashme të lashtësisë. Në shumicën e filozofive të lashta dhe të feve pagane, njerëzit besonin në një lloj metamorfoze të gjinive, në një gjenezë spontane, madje edhe në atë se gjithësia u lind nga marrëdhëniet seksuale ndërmjet perëndive! Tregimi i Zanafillës nuk të këtij lloji. Përkundrazi, tregimi është shkruar me qëllim që ta kundërshtojë pikëpamjen idhujtare të kombeve pagane të lashtësisë, të cilat e adhuronin diellin, hënën dhe yjet. Për këtë është theksuar roli i vërtetë i trupave të tillë qiellore.

Interpretimi më i mundshëm del nga presupozimi se kemi të bëjmë me lëndë didaktike. Ligji ose *Tora* është

para së gjithash lëndë didaktike. Redaktori i lëndës së pari cakton tri sfera të krijimit (qielli, deti dhe toka – ditët 1 + 2 + 3). Në këto tri sfera autori fut banorët e këtyre sferave (ditët 4 + 5 + 6). Pra, ditët 1 + 4 kanë të bëjnë me qiellin dhe banorët e tij, ditët 2 + 5 me detin dhe banorët e tij, kurse ditët 3 + 6 me tokën dhe banorët e saj. Përveç kësaj, autori bën polemik kundër bestytnive të kota të paganëve. Ai kundërshton së pari dualizmin (e mira dhe e keqja ekzistonin që nga fillimi), pastaj nocionin e hyjnisë së trupave qiellore. Ai nuk përmend drejtpërdrejt diellin, por e quan thjesht ‘dritëdhënës.’ Dielli, hëna dhe yjet përmenden vetëm ditën e katërt! Trupat qiellorë ekzistojnë, jo për t’u adhuruar, por për t’i dhënë dritë tokës, dhe për të caktuar vitin liturgjik të adhurimit të Zotit. Autori gjithashtu kundërshton nocionin që Zoti u desh t’i mundte fuqitë e kaosit për të krijuar gjithësinë. Përkundrazi, Perëndia i gjithpushtetshëm mbizotëron plotësisht materien e tij: jep urdhër dhe krijohet.

Ka shumë të ngjarë që Moisiu e redaktoi lëndën më të lashtë për të prodhuar botimin që gjendet në Bibël.

## **PËRMBYTJA E MADHE**

Përse ndodhi përmbytja e madhe? Sipas Biblës, përmbytja e madhe erdhi nga Perëndia si një dënim për të shkatërruar një botë të prishur, një botë shumë të qytetëruar, por të djallëzuar. Duket qartë se, duke lexuar Biblën, kjo përmbytje u bë në një shkallë botërore. S’ishte vetëm çështje e përmbytjes së ujërave, por edhe e ndryshimit të madh të atmosferës dhe të kores së tokës. Ishte një kataklizëm katastrofik, i cili në mënyrë të

pandreqshme, ndryshoi sipërfaqen e tokës.

Por, a gjenden gjurmë për këtë ngjarje? Së pari gjenden fosilet dhe shtresat që na tregojnë mbi botën siç dukej para përmytjes dhe mbi mënyrën se si vdiqën qeniet e kësaj kohe. Gjurma e dytë është përshkrimi në Bibël. Pastaj vijnë përshkrimet e deformuara në legjendat e kombeve.

Pothuajse çdo komb ka në legjendat e tij përshkrime të një përmytjeje botërore. Le të kujtohem se një legjendë ka shpesh një bazë të vërtetë, por me kalimin e kohës ajo është deformuar. Sidoqoftë duhet të vihet në dukje që Bibla nuk i takon kësaj gjinie letrare. Së pari, le të konsiderojmë në bazë të këtyre fakteve, se si ishte bota para përmytjes së madhe. Sipas përshkrimit të Biblës, siç duket, toka kishte një shtresë avulli mbi atmosferë, e cila e rrethonte. Kjo shtresë ndikonte në motin si një serrë diellore: nxehtësia nga dielli hynte në atmosferë, por nuk mund të ikte. Si pasojë, klima ishte e ngrohtë gjithkund në tokë. Gjejmë dëshmi për këtë, për shembull në Antarktik, ku në shtresat e qymyrgurit hasim bimësi nëntropikale. Në fakt, kjo bimësi nëntropikale e fosilizuar gjendet gjithkund në shtresat e qymyrgurit të botës. Shtresa e avullit mbi atmosferë filtronte rrezet e dëmshme kozmike që shkaktojnë mutacionet të cilat me radhë e shpejtojnë procesin e vjetërimit të njerëzimit. Prandaj, njerëzit e asaj kohe jetonin më gjatë. Gjithashtu një element me rëndësi ishte edhe shtypja atmosferike, e cila ishte dy herë më e madhe se sot. Ky presion atmosferik ndikonte në zgjatjen e jetës dhe në madhësinë e kafshëve, të njerëzve dhe të bimësisë. Dinozaurët ishin shumë të mëdhenj për shkak të jetës së tyre të gjatë, sepse zvarranikët asnjëherë nuk pushonin së rrituri. U llogarit që pterodaktili do të kishte

nevojë për një shtypje atmosferike dy herë më të madhe se sa shtypja jonë e sotme, për të fluturuar lart. Dimë që bota shtazore dhe bimore e kohës parahistorike kishte mostra shumë të mëdha. E si ishte me njeriun? Në disa vende të SHBA u zbuluan shtresat në të cilat mund të shihen gjurmët e këmbëve të dinozaurit dhe të njeriut, të cilat u bënë në të njëjtën kohë, e gjurmët e njeriut janë shumë të mëdha (38 cm). Siç duket, legjendat për kuçedra dhe viganë kanë një bazë të vërtetë!

Topografia e kësaj bote ishte e butë. Ka shumë të ngjarë që malet kishin vetëm një çerek të lartësisë së sotme. Detet ishin ndoshta të ngjashme me Detin e Zi ose me Detin e Aralit. Por ç'ndodhi kur erdhi përmbytja e madhe? Së pari, kishte shumë lëkundje vullkanike. Korja e tokës u çua dhe masat e ujërave nëntokësore u lëshuan për të përmbytur tokën. U bënë erupcionet e vullkaneve, dhe si pasojë, në atmosferë u lëshua shumë pluhur vullkanik. Ky pluhur vullkanik në atmosferë shkaktoi kondensimin e shtresës së avullit të ujit. Për herë të parë, në tokë ra një shi anormal. Shtresa e avullit u rrënuar dhe ujërat u derdhën me vrull në tokë. U bënë ndryshime të mëdha klimatike, para së gjithash, një rënie e madhe e temperaturës. Mamutët dhe kafshët e tjera, të cilat kullosnin në qetësi, në Siberi u goditën papritur nga një front i ftohtë prej minus 101° C, dhe shtazët ngrinë në vend. Këta mamutë u zbuluan në tundrat e Siberisë. Për shkak të përmbytjes shumica e botës së asaj kohe u varros në shtresa të ndryshme sedimentare të mbajtura nga ujërat, dhe u fosilizuan. Gjendja e fosileve në shtresat sedimentare varet nga këta tre faktorë:

a) lartësia e vendbanimit të tyre para përmbytjes (d.m.th. në fund të detit ose në krahinën bregdetare etj). Në

shumicën e rasteve, ata u mbuluan nga sedimenti atje ku banonin.

b) Madhësia e trupave të tyre. Për shembull, trupa të vegjël kanë prirje të fundosen gjer në fund.

c) Shkathtësia e kafshëve për të ikur nga ngritja e ujërave.

Duket qartë, duke i shikuar fosilet, se këto kafshë, zogj, insekte etj. vdiqën papritmas turma-turma. Bota shtazore dhe bimore e asaj kohe u shkatërrua nga një kataklizëm i tmerrshëm, pikërisht siç thuhet në Bibël.

Cilat ishin pasojat e atij kataklizmi? Klima u ndryshua – pa ekzistencën e shtresës së avulltë atmosferike, tërë sistemi i motit u kthye në një luftë ndërmjet ftohtësisë dhe ngrohtësisë. Tani kemi shi, kurse para përmbytjes s’kishte shi, por kishte një sistem avullimi. Topografia e tokës u ndryshua rrënjësisht për shkak të zhvendosjes së shtresave të avullit, të vullkanizimit dhe të çarjes tektonike të pllakave të kores së tokës: u ngritën male të reja dhe të larta, dhe në vende të ndryshme korja e tokës u ul për të formuar fundin e oqeanëve. Menjëherë pas përmbytjes, shtresat sedimentare ishin ende të buta dhe veprimtaria e ujit shkaktoi nganjëherë rezultate të mahnitshme në një kohë të shkurtër: për shembull në kanjonin e madh të SHBA.

Shtresat e mëdha të qymyrgurit të botës njihen në dritën e përmbytjes jo si ato që janë formuar nga karbonizimi i ngadalshëm i bimëve prej shumë kohësh, por të formuara brenda pak kohësh nga karbonizimi i shpejtë i bimësisë së harlisur të botës që ekzistonte para përmbytjes. Kjo bimësi para së gjithash përbëhet nga pyjet fierore vigane (p.sh. lepidendronësh) me një lartësi prej 40-50 metrash. Fushat

naftëmbajtëse janë pasojë e dekompozimit, në një ambient pa oksigjen, të miliona organizmave detarë, me anë të veprimit të baktereve. Pas përmytjes, u krijua një ambient armiqësor në të cilin u shuan disa lloje, por disa shpëtuan dhe u zbuluan ende të gjalla në vende të paarrtshme si në fundin e oqeanit, pikërisht në vendbanimin që i përgjigjet nivelit në të cilin ato gjenden sot, të fosilizuara në shtresat sedimentare.

Pasojë e përmytjes ishte edhe formimi i zonave polare të akujve dhe fillimi i periudhës së akullnajave për shkak të ekuilibrit të prishur të atmosferës për mungesë të oksigjenit nga bimësia e zhdukur. Zgjatja e periudhës së akullnajave i përgjigjet kohës së duhur për rimëkëmbimin e atij ekuilibri atmosferik. Kushtet menjëherë pas përmytjes ishin shumë të vështira për njeriun. Ka shumë të ngjarë që gjatë kësaj periudhe, para ngritjes së qytetërimeve të mëdha, njerëzit në veri duhej të banonin përkohësisht në shpella, e kjo shpjegon arsyen e mbeturinave të të ashtuquajturve trogloditë. Zbulimet e tjera që cilësohen si të ashtuquajturit njerëz majmun janë në fakt ose njerëz të vërtetë ose majmunë, e kjo mund të provohet nga matja e madhësisë së kafkave.

Sot shtresat sedimentare me fosilet e tyre janë gjurmë e përmytjes biblike, prandaj edhe gjurmë e dënimit nga ana e Perëndisë. Pikërisht për këtë arsye njeriu gjeti një shpjegim tjetër për ekzistencën e fosileve. Por, me këtë, Perëndia dëshiron të na mësojë që fjala e tij është e vërtetë. Perëndia tashmë e dënoi njerëzimin me një përmytje, pas shumë vërejtjeve në kohën e Noahut, e në Bibël, Perëndia thotë që ka ndër mend ta dënojë këtë botë, por kësaj here me zjarr. Mirëpo, në mëshirën e Tij, na jep një rrugëdalje –

Jezusin që na shpëton nga zemërimi që po vjen.

## **ZHVILLIMI I KOMBEVE TË LASHTËSISË**

Në Bibël pohohet se të gjitha racat rrjedhin nga Adami, dhe kështu të gjithë njerëzit kanë trashëguar qëndrimin e tij mëkatar dhe kanë solidarësi me të. Por a është kjo e mundur nga pikëpamja gjenetike dhe shkencore? Në Bibël jepet historia e zhvillimit tD e individëve deri te familjet, dhe nga familjet deri te popujt, dhe nga popujt deri te kombet. Për këtë mund të lexohet në kapitujt e parë të Zanafillës, dhe veçanërisht në të ashtuquajturën tabelë të kombeve në kap. 10. Historia e rritjes së vrullshme të popullsisë botërore në Zanafillë është përzgjedhëse: autori interesohet vetëm për gjenealogjinë e njerëzve besimtarë midis rritjes së prishjes morale. Lexojmë p. sh. se kishte njerëz të tjerë në kohën e Kainit dhe Hevelit (gr. Abelit), të cilët ishin në gjendje të hakmerreshin me Kainin. U kalkulua se nga vdekja e Adamit (jetoj 930 vjet) mund të ketë pasur një popullsi prej 20 miliona njerëzish, në qoftë se rritja e riprodhimit ishte e njëjta si e jona sot. Ka mundësi që gjenealogjitë në Zan 1-12 (10 emra nga Adami deri te Noahu, dhe 10 emra nga Noahu deri te Abrahami) të jenë përzgjedhëse. Por, pasi përmbytja i shkatërroi të gjithë (përveç Noahut me familjen e tij), çështja që na intereson është zhvillimi i popullsisë duke filluar nga përmbytja e madhe.

a) Nga familjet deri te kombet: lënda rregullohet në mënyrë të atillë që nënkuptohet se ndarja gjuhësore e Babelit u përgjigjej familjeve dhe se çdo ndarje e tillë

presupozon se do të kishte një tokë (vend), ku çdo familje mund të banonte dhe të punonte, dhe se grupet e tilla familjare do të zhvilloheshin në kombe. Veprat 17,26 i përgjigjet kësaj ideje.

b) Ka mundësi që Shemi të jetë autori i listës, sepse ai i vë në listë pasardhësit e tij deri te brezi i pestë në disa raste, kurse gjenealogjia e Hamit zgjerohet vetëm deri te brezi i tretë, dhe ajo e Jafetit vetëm deri te brezi i dytë. Kjo do të shënojë se Shemi e humbi kontaktin me shumicën e të afërmeve të tij pas ngatërimit të gjuhëve dhe shpërndarjes së madhe.

c) Shemi e dinte nga profecia e Noahut se ai ishte njeriu i zgjedhur për të transmetuar dijeninë e Perëndosë së vërtetë si dhe premtimeve të tij ndaj breznitë e mëparshme.

ç) Ndarja e tokës së populluar për të cilën bëhet fjalë kur thuhet se ajo ndodhi në ditët e Pelegut, do t'i referohet ndarjes gjuhësore dhe geografike që identifikohet me ngjarjet që pasonin ato të Kullës së Babelit. Në qoftë se Pelegu lindi pak pas shpërndarjes, s'është çudi që Everi të përkujtojë një ndodhi aq të rëndësishme në emërimin e birit të tij (i cili do të thotë «ndarje»). S'ka të ngjarë se bëhet fjalë për rrjedhën kontinentale.

d) Sigurisht u bënë shtegtime nëpër urat tokësore te ngushtica e Beringut dhe tek ajo e Malajzisë, kur niveli i detit ishte më i ulët se sa është tani, gjatë shekujve pas përmbytjes, kur shumica e ujërave të tokës ishte e ngrirë në sheshinat e mëdha kontinentale të kohës së akullnajave. Përdorimi i anijeve as nuk mund të përjashtohet në jug, kurse krahinat që janë tani shkretëtira (Sahara, Arabia e tj.) gëzonin një periudhë shiu, ku ujërat e bollshme ishin në gjendje të mbanin zhvillimin e qytetërimeve nëpër botë.

dh) Këtij procesi shtegtimi dhe zhvillimi kulturor nuk i nevojitej epoka të gjata, siç e parafytyrojnë ithtarët e evolucionit. Përkundrazi, mbarë bota u popullua brenda disa brezash. Ky proces zhvillimi do të ketë zgjatur rreth dy shekujve, ose më gjatë, në qoftë se ka intervale në gjenealogjitë. Arkeologët e kohës së fundit kanë konstatuar se qytetërimi u duk pothuajse bashkëkohësisht në të gjitha pjesët a botës, vetëm para disa mijë vitesh. Gërmadhat e vendeve të ngulura, kur erdhi një grup i ri në një krahinë gjatë dyndjes, naturisht japin të kuptojnë për evolucionistin se ka të bëjë me një qytetërim të kohës së gurit, por ka të ngjarë se ato pasqyrojnë një situatë shumë përkohëse. Porsa të gjendeshin lënda për fabrikimin e keramikës dhe metaleve, kohën e gurit e zëvendësoi koha e bronzit ose koha e hekurt. Ekonominë fshatare e zëvendësoi pas pak urbanizimi, ndërsa shtoej popullsia dhe zhvilloheshin lënda të përshtatshme për ndërtim. Siç duket, ky model u përsërit herë pas here.

Ndërsa fisi shpërngulej në një krahinë të pazbuluar, do të gjente vend të përshtatshëm në malësi për mbrojtje, (por pranë burimit ose lumit dhe pranë rrafshinave lymishtë për furnizimin e ujit dhe ushqimit) dhe pastaj do të përpiqej të vendoste një fshat. Megjithëse anëtarët e fisit sigurisht e dinin zanate të dobishme si bujqësi, ekonomi kafshore, keramikë, metalurgji e tj., ata nuk mund t'i përdornin menjëherë. Duheshin zbuluar, minuar dhe shkrirë shtresa metalesh: argjilë e përshtatshme duhej gjetur për fabrikimin e tullave dhe pocërisë, kafshët duheshin rritur dhe të lashtat duheshin mbjellë. Të gjitha këto mund të zgjasnin disa vjet. Ndërkohë, fisi duhej të mbijetonte duke gjuajtur, zënë peshk dhe mbledhur fruta dhe arra. Shtëpi të

përkohshme duhej ndërtuar prej guri, në qoftë se në dispozicion, ose prej lëndësh druri ose madje edhe në shpella.

Sigurisht shumica e dëshmive për kulturën paleolitike dhe neolitike të njeriut të hershëm, kur interpretohen siç duhet, s'janë veçse dëshmi për luftën e vështirë për mbijetimin nga ana e fiseve të vogla njerëzish gjatë shekujve të hershme pas përmbytjes së madhe.

Në qoftë vendi i ngulur nga fisi ishte i dëshirueshme, një fis tjetër e më i fortë do të vinte për ta dëbuar dhe kulturën e parë do ta zëvendësonte një kulturë e ndryshme. Disa fise rriteshin me shpejtësi dhe zhvilloheshin në kombe të forta, kurse disa të tjerë rriteshin vetëm ngadalë, pastaj amulloheshin, prisheshin dhe në fund shuheshin.

e) Ndërsa çdo njësi familjare dhe fisnore u largua nga Babeli, çdo grup zhvilloi jo vetëm kulturën e tij të veçantë, por edhe trajtat e tij fizike dhe biologjike të veçanta. Pasi ata mund të komuniknin vetëm me njësinë e tyre, s'kishte më mundësi të marthoheshin jashtë grupit. Prandaj u desh të krijonte familje të reja të përbera nga të afërmit e ngushtë, të paktën gjatë shumë brezave. Pranohet gjenetikisht se variacione dalin shumë shpejt brenda një popullsie të vogël që shumëzohet, por vetëm shumë ngadalë brenda popullsisë së madhe që ndërzihet. Në rastin e dytë, vetëm gjenat dominuese do të dalin si trajta fizike brenda popullsisë, duke pasqyruar shumë a pak trajta mesatare, edhe në qoftë se trajta të veçanta rrijnë të fshehur në magazinën gjenetike të popullsisë. Përkundrazi, në një popullsi të vogël, gjenat, të cilat janë zakonisht recesive (të fshehura) në popullsi të mëdha, mund të dalin në shesh madje edhe të dominojnë në këta kushte. Kështu, pas disa

brezash ndërzimi, mund të dalin trajta të veçanta të ngjyrës së lëkurës, lartësisë, përbërjes së flokave, trajtave të fytyrës, temperamentit, rregullimit ndaj mjedisit dhe të tjerat, dhe të lidhen me fise dhe kombe të veçanta.

Pasi popullsia e botës ishte ende relativisht e re, dhe pasi, para përmytjes, kishte qenë minimumi i rrezatimit nga mjedisi (në saje të baldakinit uxor që rrethonte atmosferën e tokës dhe që largonte me filtrim një rrezatim të tillë) që mund të shkaktonte mutacione gjenetike, s'kishte ende asnjë rrezik gjenetik nga ndërzimi. Por pas kalimit të shumë shekujve, akumulimi i mutacioneve dhe rreziku i cenave gjenetike ishte bërë aq serioze, saqë Zoti e shpalli të paligjshme çdo martesë gjaktrazuese (Kodi priftëror 18,6-14).

Natyrisht, me kalimin e kohës, ndërsa njerëzit mësonin gjuhët e njëri-tjetrit, ndodhi krushqi, dhe kështu, procesi lëvizi në drejtim të kundërt, siç e shohim sot. Por është me interes të konstatohet se, në të dy rastet, faktori vendimtar është bariera gjuhësore. Por, në përgjithësi, fenomeni i kombeve të dalluara u bë i përhershëm.

ë) Zhvillimi i religjionit: të gjitha kombet, ndërsa ato po shpërndaheshin, mbanin disa njohuri për Perëndinë e vërtetë të qiellit, megjithëse kjo njohuri u bë gjithnjë e më shumë e dobët me kalimin e kohës. Kombet mbanin traditat e ngatërruara për përmytjen e madhe, si dhe për shpërndarjen nga Babeli. Përkujtimet e tyre të pasakta për Shpëtimtarin e premtuar ishin të ngatërruara në sisteme të ndryshme flijimesh kafshore (madje edhe flijimesh njerëzore), për të fituar favorin e shpirtrave të këqij që qeverisnin, siç duket, jetën e tyre të përditshme. Me kalimin e kohës, këta shpirtra u identifikuan me forcat e

natyrës në një gjithësi të mbyllur. Këtij fenomeni duhet shtuar hyjnizimi i heronjve të lashtë si dhe zhvillimi i sistemit babilonas të paganizmit të organizuar që u shpërnda nga ithtarët e tij gjer në skaj të botës.

## **MËSIMI PËR NJERIUN**

Në sferën e mësimit për njeriun, njerëzit janë me mendime të ndryshme. Kjo për shkak se ajo që besojmë për njeriun dhe natyrën e tij, përcaktohet nga mendimet tona filozofike, qofshin ato biblike ose jo. Në të vërtetë, meqë ne jemi larguar nga Perëndia, burimi i së vërtetës, nuk jemi mirë të kualifikuar për të shfaqur mendime të sakta për këtë çështje. Ne jemi me prirje të keqe dhe me paragjykitime. Prandaj duhet t'u drejtohem mësimeve biblike për të zbuluar të vërtetën.

**A. Njeriu dhe vendi i tij në gjithësi:** Sipas mësimit biblik, njeriu është krijesë e Perëndisë. Ne nuk jemi ndonjë pjellje (emanacion) që nxirret nga vetë Perëndia, por bëjmë pjesë me gjithësinë e krijuar nga Ai. Ne nuk jemi hyjnor, por të krijuar. Njerëzimi, gjithashtu, nuk evoluoi, as u zhvillua si pasojë e seleksionimit natyror. Përkundrazi, njerëzimi shfaqet në Bibël si krijesë e veçantë dhe e drejtpërdrejtë e Perëndisë. Sipas Biblës, Zoti mori pak dhe (d.m.th disa elemente kimike), dhe me ta bëri një njeri, e gjallëroi me frymë jetëdhënëse dhe njeriu filloi të jetonte (Zanafilla 2,7). Nënkuptohej, pra, që jeta i takon Zotit, dhe atij i kthehet pas vdekjes.

**1. Solidarësi me krijesë** Sipas Biblës, pra, njeriu nuk evoluoi nga kafsha. Ai u krijua veçan nga Perëndia. Megjithëse nuk është një kafshë e evoluar, ai është krijesë dhe për këtë arsye ka lidhje me botën shtazore, sepse trupi i tij është bërë prej elementeve kimike, ashtu si ai i kafshëve. Si bashkëkrijesë me to, edhe ai varet nga Perëndia për ushqimin e tij. Si kafshët, ai u është nënshtruar ligjeve të natyrës. Por, përveç kësaj, ka lidhje misterioze me natyrë. Kur ra njeriu, ra edhe natyra – kur të rikthehet njeriu, do të rikthehet edhe natyra. Njeriu është në krye të natyrës, prandaj i është Perëndisë përgjegjës.

**2. I ndryshëm nga kafshët:** Por, njeriu është bërë gjithashtu sipas shëmbëllesës së Perëndisë, prandaj ndryshon nga kafshët: mund të zgjedhë të mirën ose të keqen, ka ndërgjegjen, mund ta admirojë bukurinë, ka aftësi për të shpikur, dhe para së gjithash mund të ketë bashkësi me Perëndinë. Në një mënyrë misterioze, njeriu është në tërësi i bërë sipas ngjashmërisë dhe shëmbëllesës së Perëndisë, jo vetëm përsa i përket shpirtit të tij, por edhe përsa i përket trupit të tij, sepse trupi është një pjesë përbërëse e personalitetit të tij. Meqë njeriu është bërë sipas ngjashmërisë së Perëndisë, do të jetojë përgjithmonë, ose në qiell ose në ferr. Këtë ngjashmëri me Perëndinë e ka shtrembëruar rënia e njeriut të parë në mëkat, por nuk e ka anuluar. Në Bibël, vrasja dënohet me vdekje, pikërisht sepse vrasja e njeriut është një sulm kundër ngjashmërisë së Perëndisë, që ende gjendet në trupin e njeriut. Në qoftë se një ka e shpon njeriun, duhet të vritet. Kjo na shpjegon, përse Satani dëshiron ta shkatërrojë trupin e njeriut me anë të vrasjes, të luftës ose të imoralitetit: nuk mund ta sulmojë

drejtpërdrejt Perëndinë, prandaj sulmon ngjashmërinë e Tij në njeri. Kështu mund të konstatojmë që njeriu është shumë shumë i rëndësishëm. Në fakt, njeriu është aq i rëndësishëm saqë:

1. Pasojat e rebelimit të tij janë të gjera dhe të përjetshme.

2. Perëndia e dërgoi Birin e Tij në botë që të vdesë si fli pajtuese për njeriun, kështu që njeriu mund të pajtohet me Të.

3. Perëndia e merr seriozisht vendimin e njeriut për ose kundër Tij. Për këtë, fati i njeriut është ose në qiell ose në ferr, sipas zgjedhjes së tij.

**B. Struktura e njeriut** Por, çfarë është njeriu, përsa i përket organizimit të tij? Njeriu është para së gjithash një njësi. Në Bibël vërtet flitet për trupin, shpirtin dhe frymën (ose psikikën) e njeriut, por këto janë vetëm aspektet e organizimit të tij. Kjo do të thotë jo se njeriu *ka* trup, shpirt dhe frymë – përkundrazi njeriu është trup – shpirt – psikikë. Në qoftë se hiqet një nga këto elemente, njeriu humb një pjesë të personalitetit të tij. Shprehja «trupi» e përshkruan njeriun, përsa i përket lidhjes së tij me botën e jashtme dhe me historinë: shprehja «psikika» e përshkruan njeriun, përsa i përket jetës së brendshme të tij, kurse «shpirti» e përshkruan njeriun, përsa i përket lidhjes së tij me Perëndinë. Pjesa e brendshme e njeriut përshkruhet herë si shpirt dhe herë si frymë (psikikë). Por, të gjitha këto janë një njësi, kështu që aspektet e personalitetit të njeriut varen nga njëra-tjetra. Vdekja fizike është anormale, sepse e ndan trupin nga shpirti. Vdekja fizike është vetëm një gjendje e përkohshme që duhet të vazhdojë deri në

ringjalljen e trupit që do të rikthejë personalitetin e plotë të njeriut. Për këtë Jezusi tha: *«Do të vijë koha, kur të gjithë ata që janë në varret do ta dëgjojnë zërin tim, dhe do të dalin: ata që kanë bërë të mirë: në ringjallje dhe jetë, dhe ata që kanë bërë të këqia: në ringjallje dhe mallkim.»*

Duket qartë se të gjithë do të ringjallen, por disa në jetë (në prani të Perëndisë përgjithmonë) e disa në mallkim (të ndarë përgjithmonë nga prania e Perëndisë).

Njeriu është bërë sipas ngjashmërisë së Perëndisë; është bërë që të ketë bashkësi me Perëndinë, madje që të bëjë dialog me Të. Për këtë njeriu s'është i kënaqur, në qoftë se kufizohet në një lidhje vetëm me botën materiale ose psikike. Në qoftë se refuzon të ketë gjë të bëjë me Perëndinë, njeriu provon një përçarje të personalitetit, nuk shkon mirë me vete, sepse është në kundërshtim me natyrën thelbësore të tij. Kur afrohet vdekja, njeriu është gjithnjë e më shumë i shqetësuar, sepse nuk është në rregull me Perëndinë, krijuesin e tij.

**Diskutimet rreth strukturës së njeriut:** studiuesit janë të ndarë: disa janë trikotomistë kurse të tjerët dikotomistë.

Në kishën e parë kishte ndryshim mendjesh: ortodoksët me formimin kulturor grek ishte përgjithësisht trikotomistë, kurse latinët nën ndikimin stoik dhe çifut dikotomistë.

1) Pikëpamja trikotomiste: parashtrohet në dy variante të mundshme: varianti klasik dhe varianti spiritualist. Sipas variantit klasik fryma = instinktët, ndjenjat, kurse shpirti = arsye. Sipas spiritualistëve fryma = vullnet dhe ndenjat, kurse shpirti = aftësi hyjnore, pothuajse intuitë (shih. T. Austin Sparksin and Waçman Nin).

Siç duket, trikotomistët imponojnë në tekstin biblik

këndveshtimet greke që nuk janë karakteristike për Biblën. Konceptimi e trifishtë për njeriun e ka prejardhjen në filozofinë greke, sipas së cilës pohohet që jomateria mund të vijë në kontakt me materien vetëm nëpërmjet një substance ndërmjetësore, të cilën e quanin «frymë».

Tekstet që citohen si vërtetim i kësaj pikëpamjeje janë si vijon:

i. 1 Kor 2 dhe Juda 19. Por ata që janë shpirtërorë janë ata që kanë Shpirtin e Perëndisë, e shpirtin e botës. Bëhet fjalë për Shpirtin e Perëndisë.

ii. Heb 4,12: *Vërtet, fjala e Perëndisë është e gjallë dhe vepruese. Është më e mprehtë se çdo shpatë dy tehash. Përshkon aq sa ndan frymën dhe shpirtin, gjymtyrët dhe palcin edhe shqyrton ndjenjat dhe dëshirat e zemrës*

Megjithatë, stili i përdorur në këtë paragraf tregon se autori përdor palë fjalësh sinonimike: gjallë:/vepruese; depërtuese/ndarëse; gjymtyrët /palcin të cilat i referohen thelbit të njeriut. Autori nuk bën aludim për ndonjë ndarje (midis frymës dhe shpirtit). Mishshitësi nuk i ndan gjymtyrët nga palci!! Kështu fryma dhe shpirti janë sinonimike për thellësitë e njeriut. Rreshti duhet kuptuar si vijon: *Fjala e Perëndisë është e gjallë dhe vepruese. Ajo pret thellësisht në gjymtyrët dhe vë në dukje palcin e eshtrave, kështu edhe fjala e Perëndisë depërton në thellësitë e frymës dhe shpirtit. Ajo zbulon dëshirat dhe mendimet më të thella të zemrës njerëzore dhe i nënshton gjykimit.*

iii. 1 Sel 5,23: *Dhe Perëndia, burimi i paqes, ju shenjtëroftë krejtësisht, dhe e tërë qenia juaj — shpirti, jeta dhe trupi — u ruajtë e patëmetë dhe e përsosur për Ardhjen e Zotit tonë Jezu Krishtit!* Tri termat nuk u

referohen pjesave të njeriut (shih. Mk 12,30 ku nuk permendet shpirti), por njeriut në tërësi. Duhet kujtuar se mentaliteti hebraik është inkluziv, e jo analitik.

Pasojat e pikëpamjes trikotomiste janë si vijon: trikotomistët kanë prirje ta mbajnë shpirtin si më të pastër se frymën, i cili, kur ripërtëritet, është i lirë nga mëkati dhe që reagon mirë ndaj drejtimit të Shpirtit të shenjtë. Kjo kundërshtohet nga rreshat që vijnë: 2 Kor 7,1 ose 1 Kor 7,34 ku nënkuptohet qartë se shpirtin mund ta ndikojë mëkati. Përveç kësaj fryma e adhuron Perëndinë po aq sa edhe shpirti (Ps 25,1; Ps 103,1; Ps 146,1; Lk 1,46). Pikëpamja trikotomist pothuajse i ngjan idesë gnostike sipas së cilës pohohet se shpirtin nuk mund ta ndikojnë fryma ose trupi. Pikëpamja trikotomiste mund të ketë si pasojë nënvlerësimin e trupit ose arsimit. Nënkuptohet që, pasi gjithçka dallohet shpirtërisht, s'ka nevojë të shkohet në shkollën biblike e tjetër.

2) Pikëpamja dikotomiste: E kemi të vështirë të pohojmë se në Shkrimin e shenjtë mësohet ndryshimi absolut midis frymës dhe shpirtit. Në të vërtetë të dyja shprehjet, siç duket, përdoren në mënyrë ndërkëmbyeshme. Te Gjn 12,27 Jezusi thotë: *Tani frymën e kam të tronditur e ç'të them?*, kurse në një kontekst të ngjashëm thuhet se *Si i tha këto, Jezusi, i tronditur në shpirt, shpalli*. Te Luka 1,46-47 Maria thotë: *Fryma ime e madhëron Zotin, Shpirti im me hare i brohorit Perëndisë, Shëlbuesit tim* (shembull i paralelizmit hebraik). Ata që kanë vdekur *quhen herë shpirtra* (Hebr 12, 23; 1 Pet 3,19?) *herë fryma* (Zb 6,9; 20,4). Shprehjet *me trup e me frymë* dhe *me trup dhe me shpirt* janë sinonimike në rreshtat Mt 10,28; 1 Kor 7,34.

3) Perspektiva biblike: është në thelb hebraike. Prandaj

pse përdoren në Bibël dy fjalë? Ndryshimi midis të dy fjalëve është siç duket, si vijon: te fryma theksohet veçoria e individit, kurse te shpirti theksohet prejardhja nga Perëndia, varësia nga Ai, dhe ndryshimi nga trupi. Atje ku dallohet midis të dyjave, ka lidhje me funksionimin, e jo pjesat e entitetit. Kështu mësohet, siç duket, dikotomia e strukturës, por trikotomia e funksionimit.

Pikëpamja greke është psikologjike dhe merret me lidhjen e tij me gjithësinë, kurse pikëpamja hebraike është fetare: merret me lidhjen e tij me Perëndinë. Grekët theksonin mendjen e njeriut, kurse hebrenjtë vullnetin e njeriut. Për grekët zotërimi i dritës është kryesorja, kurse për hebrenjtë dëgjesa ndaj dritës. Për grekët personaliteti i njeriut ishte i mbyllur, kurse për hebrenjtë i hapur ndaj botës shpirtërore. Kështu *nefesh* (fryma) i referohet kryesisht jetës biologjike, kurse *ruax* (shpirti) asaj që mbizotëron njeriun.

Sipas pikëpamjes hebraike njeriu është bashkim trupi, mendjeje dhe shpirti (të gjitha janë bërë në shëmbëlltyrën e Perëndisë) dhe kështu janë të përzetshme.

**C. Prejardhja e njeriut:** ka tri mendime të ndyrshme rreth kësaj çështjeje:

1) Paraekzistenca e frymave: Origeni pohonte që të gjitha frymat u krijuan para krijimit të materies. Sipas tij, në rënien e parakohshme të njeriut, të gjitha frymat kanë rënë në mëkat përveç asaj që përdori Perëndia me trupëzimin e Krishtit. Psalmi citohet nganjëherë si dëshmi e këtij mendimi, por duhet thënë se ky fragment i referohet trupit e jo frymës (është një përshkrim poetik i zhvillimit të trupit brenda mitrës)

2) Kreacionizmi: sipas këtij mendimi frymën/shpirtin e

krijon Perëndia i cili e vendos në trupin njerëzor me rastin e zgjizjës. Tekstet citohen nga Numrat 16,22; 27,16, për të përkrahur këtë pikëpamje, por duhet thënë se në këto rreshe phohet thjest se Perëndia është burimi i krijimit.

3) Traducianizmi (nga latinishtja: *traducere* = transmetoj): sipas këtij mendimi fryma/shpirti e ka prejardhjen nga prindërit sikurse edhe trupi: ajo krijohet në mënyrë tërthorte, sepse njeriut u delegua fuqia e krijimit . Tekstet që citohen në këtë drejtim janë: Zan 2,1- 3,21; 5,3.

**Vërejtjet e mbylljes:** Siç duket, rreshtat që citohen për të përkrahur kreacionizmin pasqyrojnë mënyrën e mendimit hebraik, ku lihen pas dore shkaqet e dorës së dytë (Zoti është krijuesi përfundimtar i trupit dhe i frymës ose shpirtit, kurse te traducionizmi theksohen shkaqet e dorës së dytë (fëmijët e kanë prejardhjen e trupit dhe frymës nga prindërit). Kështu mund të konstatojmë se Zoti e drejton tërë zhvillimin.

**Ç. Burri dhe gruaja** Perëndia e krijoi njeriun, jo vetëm që të ketë bashkësi me vete, por edhe me të afërmin, e para së gjithash me gruan e tij. Perëndia e krijoi gruan për të qenë shoqja dhe partnerja e njeriut. Ajo është përcaktuar që të bashkëpunojë me njeriun në zbatimin e planit dhe vullnetit të Perëndisë. Të dy plotësojnë njëri-tjetrin. Prandaj gruaja është para së gjithash shoqja e njeriut, e vetëm atëherë nëna e fëmijëve.

Fjala hebraike për gruan është *ish-sha*, kurse fjala për burrin është *ish*, e kjo tregon që të dy kanë një lidhje të ngushtë, sepse në përkrahimin e krijimit, gruaja u nxorr nga njeriu. Sidoqoftë, ata janë të ndryshëm, para së gjithash

përsa u përket *roleve* të tyre. Në interesin e një harmonie, çdo partner ka një rol të ndryshëm. Gruaja është një person i pavarur me të drejtat e saj, por në martesë ajo duhet t'i nënshtrohet burrit të saj, që të ekzistojë harmonia, jo sepse burri ia kalon asaj në thelb, por sepse burri ka një rol kryesor, të cilin e mori nga Perëndia.

Adami u krijua në shëmbylltyrën e Perëndisë, sipas karakterit të Tij, kurse gruaja në shëmbylltyrën e Adamit (1 Kor 11,7-8: *Burri nuk duhet ta mbulojë kokën, sepse është shëmbëllimi dhe lavdia e Perëndisë, ndërsa gruaja është lavdia e burrit. Nuk u krijua burri nga gruaja, por gruaja nga burri*).

Kështu ajo mban shëmbylltyrën e njeriut, por tërthorazi nëpërmjet tij. Është kuptimplotë që personi i dytë e Trinisë u bë burrë, e jo grua, për të na zbuluar plotësisht karakterin e të Atit. Kjo do të thotë se burri e pasqyron me më saktësi karakterin e Perëndisë se sa gruaja. Kjo hierarki që përbëhet nga Perëndia, burri dhe gruaja në këtë renditje u vendos para se të hynte mëkati në këtë botë, dhe nga kjo del rrjedhimet për martesën dhe funksionimin e Kishës: burrave dhe grave u përcakohen role të ndryshme. Në kishën e parë (si dhe në kishën katolike si dhe në kishën ortodokse, dhe kjo flet në favor të traditës kishtare), kryetarët janë burra, e jo gra. Mallkimi i krijimit soll me vete shtrembërimin e këtyre roleve, por jo hyrjen e roleve të reja. Falë Krishtit ne rimarrim atë që kemi humbur falë Adamit, por struktura hierarkike e vendosur që në fillim nga Perëndia nuk ndryshohet e as ndryshimi midis gjinive: ato vazhdojnë deri në ringjalljen. Vetëm atëherë do të zhduken këto ndryshime.

**Ç. Prejardhja e racave:** Sipas Zanafillës, të gjitha racat pas shpërndarjes së njerëzimit si pasojë e rebelimit të lidhur me ndërtimin e kullës së Babelit, janë pasardhës të tre bijve të Noahut. Shkaku i parë ishte ngatërrimi i gjuhëve: çdo grup u nda sipas gjuhës së vet. Por nga vijnë tiparet aq të ndryshme siç kanë p. sh. kinezët, afrikanët etj.? Këto tipare të veçanta sigurisht u dukën si pasojë e izolimit të grupeve, dhe kështu si pasojë e bashkëveprimit të gjenetikës dhe të ambientit. Izolimi i popujve shkakton varfërimin e magazinës gjenetike aktive dhe kështu, dallimi i tipareve dalluese si pigmenti dhe tipare fizionomike. (për një diskutim më të gjerë shih më lart)

**D. E ardhmja e njerëzimit** Njeriu kishte, që në fillim, një vend të veçantë në kuadrin e krijimit. Plani i Zotit për të është që njeriu të mbretërojë. Që në kapitullin e parë të librit të Zanafillës, lexojmë që: Zoti i bekoj dhe u tha: *«Shtohuni që pasardhësit tuaj të banojnë dhe të zotërojnë tërë botën. Po jua besoj peshqit, zogjtë dhe të gjitha kafshët e egra»*. Por, sikurse ne nuk kemi asnjë jetë që është e pavarur nga vullneti dhe shpirti i Perëndisë, ashtu as nuk kemi autoritet të pavarur; autoriteti i njeriut ne kuadrin e krijimit është autoriteti i deleguar i kujdestarit; ne i përgjigjemi Zotit. Në këtë drejtim, rënien e Adamit në mëkat duhet ta interpretojmë jo vetëm si mosbindje dhe kryengritje, por edhe si kapje pas autoritetit moral të pavarur nga Zoti. Në këtë pretendim të mashtruar për pavarësinë, njerëzimi është larguar nga fati i tij i përcaktuar nga Zoti brenda krijimit. Për shkak të mëkatit të Adamit, toka është e mallkuar dhe vetë krijimi iu nënshtrua vdekshmërisë dhe ka humbur kuptimin e tij. Kjo e drejtë e sundimit mund t'i

rikthehet njeriut vetëm me kusht që ai të pranojë fajin e tij dhe të solidarizohet me Mesinë, Jezusin, i cili i vetmi gëzon këtë të drejtë. Vetëm me anë të tij mund të ringjallemi trupërisht për një jetë të re, jashtë vdekjes dhe mëkatit, për të mbretëruar, sipas planit të parë të Zotit.

## **MËSIMI PËR MËKATIN**

Sipas përkufizimit të Fjalorit të shqipes së sotme, mëkati është:

1) shkelje e rregullave dhe e porosive fetare, veprim kundër dogmave të fesë e rregullave të kishës. P.sh: rrëfenin mëkatet.

2) shkelje e një rregulli a diçkaje të ndaluar, faj; veprim i turpshëm a i dënueshëm; gjë e keqe, gabim; gjynah. P.sh: «Ka ca mëkate të vjetra për të larë. Sa mëkat!»

Nga këto përkufizime mund të përfundojmë që mëkati i përket ose sferës së kufizuar fetare (d.m.th. kishës, sferës së njerëzve besimtar) ose sferës së njerëzve të shkollës së vjetër, por jo realitetit të shoqërisë socialiste. Njeriu modern s'ka vend në pikëpamjen e tij për koncepte të tilla, sepse gjithçka matet në mënyrë të prerë, sipas evoluimit të shoqërisë, sipas përparimit ekonomik. Me fjalë të tjera, për njeriun bashkëkohor, kisha ekziston si edhe shoqëria e vjetër (Shqipëria dje), por Perëndia s'është më në qendër. Sidoqoftë, në Bibël, kjo çështje trajtohet nga një pikëpamje plotësisht tjetër. Çfarë thuhet, pra, në Bibël?

### **A. Përkufizimi biblik i mëkatit**

a) Mëkati është jo vetëm term moral, por edhe fetar.

Kuptohet vetvetiu në Bibël se mëkati bëhet ndaj Perëndisë. Mëkati është reagimi negativ i njeriut kundër Zotit të tij. Nën shprehjen «mëkati» kuptohen dy palë – ka të bëjë me marrëdhënie. Prandaj nënkuptohet kryengritje, pabesi dhe armiqësi. Si pasojë ekziston mendjemadhësi dhe egoizmi. Mëkati është jo vetëm mungesë e së mirës, por rebelimi aktiv kundër Zotit. Mëkati tregohet në shkeljen e vullnetit të zbuluar të Zotit. Prandaj, lajmi i mirë është jo vetëm një lutje për t’u pajtuar me Zotin, por edhe një urdhër për të pranuar amnestinë e Perëndisë, sepse ne jemi prej natyrës armiqtë e tij.

b) **Mëkati është paligjshmëri.** Vullneti i Zotit zbulohet në Ligjin e tij, ose në ndonjë urdhër të tij. Prandaj, mëkati është para së gjithash paligjshmëri. Ligji i Zotit na tregon jo sa jemi të mirë, por sa jemi të këqij. Na tregon shkallën e shmangies sonë nga norma. Madje edhe mëkati pa vetëdije llogaritet. Në të vërtetë, sistemi i flijimeve në kohën e DhV ishte caktuar për mëkatet e bëra gabimisht.

c) **Mëkati e ka qëndrën në vullnetin e njeriut, por ndikon në çdo pjesë të personalitetit.** Por, vullneti nuk mund të izolohet, sepse s’është gjë tjetër veçse personi i konsideruar nga një anë – është personi në veprim. Prandaj, mëkati ndikon në gjithë personalitetin, në mënyrë që mendja dhe emocionet shtrembërohen. Mëkati ndikon edhe në vetë vullnetin që zhvillon një drejtim të fiksuar dhe kështu e robëron njeriun. Prandaj koncepti i vullnetit plotësisht të lirë nuk pajtohet me mësimin biblik.

ç) **Mëkati është i gjithanshëm dhe vërtetohet nga përvoja.** Gjithanshmëria e mëkatit shpjegohet nga mësimi i mëkatit të rrjedhshëm. Adami mëkatoi i pari dhe si pasojë Zoti dënoi jo vetëm atë, por edhe pasardhësit e tij. Të gjithë

pasardhësit e tij, pra, duke përfshirë edhe ne të gjithëve, lindëm me prirje për mëkatin dhe të shkëputur nga Perëndia.

d) **Mëkati është ndërfitës** dhe nuk i përket përbërjes fillestare të njeriut. Jezusi, fjala e trupëzuar, ishte një njeri, por nuk ishte mëkatar.

**Përmbledhje:** Kështu, mund të konstatojmë se mëkati është shmangia nga pajtimi me ligjin e Perëndisë, ose ndonjë shkelje e ligjit të tij. Mëkati është ndonjë gjë që nuk është në përputhje me karakterin e Perëndisë. Mëkati është pamjaftueshmëri në sferën e pajtimit me vullnetin e Perëndisë, në veprim, fjalë ose mendim mëkati është e metë e rrënjosur në një qëndrim kryengritës ndaj Zotit, dhe i trashëguar në njeriun nga Adami, i cili, i pari, u rebelua kundër Zotit.

## **B. PASOJAT E RËNIËS SË NJERIUT TË PARË**

Për disa, vetë ideja e rënies së njeriut është absurde dhe i përket sferës së folklorit, por Bibla na tregon në mënyrë serioze për këtë ngjarje si ngjarje historike.

Në fillim Perëndia e krijoi njeriun, si kryevepër të tij, me vullnet të lirë. Për të gëzuar një bashkësi kuptimplotë me Perëndinë, ai duhej të ishte në gjendje të vendoste për vete. Mjerisht, kur Zoti e vuri në provë, ai dështoi duke përdorur keq vullnetin e tij të lirë. Ai u krijua i pafajshëm, por mëkatoi dhe u bë fajtor. Po të kishte kaluar këtë provë, ai do të ishte në gjendje të shijojë frutën e pemës së jetës, d.m.th. ai do të kishte arritur pavdekshmërinë, por në fakt dështoi. Vetia e veprimit të tij ishte kryengritje, sepse kaloi në anën e armikut të Perëndisë, djallit. Duke mos dëgjuar Zotin, njeriu donte të arrinte një pavarësi morale nga ai, ku do të

ishite vetë Perëndi. Pasojat ishin të tmerrshme:

1. Marrëdhëniet ndërmjet Zotit dhe njeriut janë shkëputur. Njeriu i shmanget pranisë së Zotit. Ai nuk pranon fajin e tij, por e hedh në gruan e tij, në djallin, dhe në fund në vetë Perëndinë. Logjika e tij bëhet e prishur. Gjer më sot, njeriu mendon se tjetri është fajtor. Pas mëkatit të Adamit fillojnë vdekja fizike dhe sëmundjet.

2. Njeriu robërohet nga fuqia e mëkatit, e cila shfaqet si një bishë. Ai e lë trashëgim këtë natyrë të prishur.

3. Njeriu, duke marrë anën e djallit, bëhet fajtor për tradhtinë e lartë dhe do të përfundojë në vendin e caktuar për djallin, d.m.th në ferr.

4. Mëkati ka për pasoja një ngatërrim në sferën e strukturës së autoritetit siç e kishte vendosur Perëndia. Kështu, jo vetëm që pozita e Zotit uzurpohet, por edhe të gjitha pozitat e tjera. Marrëdhëniet ndërmjet burrit dhe gruas prishen. Ndërmjet tyre ka mosbesim dhe rivalitet. Burri humb kontrollin mbi jetën e tij personale, si edhe familjare. Gruaja bëhet e pushtuar nga emocionet e saj, e jo më nga mendja e saj nën ndikimin e Shpirtit të Perëndisë.

5. Mëkati futet në shoqëri si parim çrregullimi: shkakton grindje dhe luftë në gjirin e familjes, e fisit dhe e kombeve.

6. Natyra ndikohet nga mëkati: dheu humb pjellorinë e tij, ka mot të keq dhe në botën shtazore vlen ligji i xhunglës.

7. Burri ndëshkohet në sferën e veprimit kryesor të tij, në punën e tij, e cila që atëherë, bëhet e rëndë dhe pa kuptim. Gruaja ndëshkohet në sferën e veprimit kryesor të saj (atë të nënës) dhe në sferat përkatëse: që atëherë ajo me shumë vështirësi do të lindë fëmijë.

8. Në botën shtazore, gjarpri, si aleat i djallit, dënohet

veçanërisht rëndë: që atëherë ai duhet të zvarritet – ka humbur këmbët e tij. Më vonë lind një armiqësi ndërmjet tij dhe njeriut.

9. Në prapaskenë, në botën shpirtërore, djalli dhe engjëjt e tij hipin në fuqi në botë, pasi kanë uzurpuar këtë fuqi me dredhi nga njeriu. Njeriu merr regjimin që vetë ka zgjedhur dhe që meriton. Që atëherë, sfera e ekzistencës së njeriut është dominuar nga fuqitë e errta. Perëndia e ka kontrollin përfundimtar, por lejon që djalli të ushtrojë një pushtet të kufizuar si ndëshkim për rebelimin e njeriut. Ai ndërhyt vetëm kur njeriu i nënshtrohet vullnetit të tij dhe i lutet për ndihmë. Përveç kësaj, njeriu i është dorëzuar fatit të verbër, pushtetit të djallit dhe absurditetit të ekzistencës së tij pa Perëndi.

10. Sidoqoftë, Zoti ka vendosur të frenojë zhvillimin e mëkatit duke futur disa mjete zhbindëse. Këto janë për shembull: drejtësia, jeta e kufizuar, vdekja fizike, ndërgjegjja akuzuese, nderja e turpër dhe frika nga ndëshkimi.

**C. PASOJAT E MËKATIT:** Kemi parë cilat ishin pasojat e mëkatit për njeriun e parë, Adamin dhe gruan e tij, por cilat janë pasojat për ne sot?

**1. Prishja:** kjo prishje ose prirje për të keqen ndikon në të gjitha sferat e jetës njerëzore. Ajo është jo vetëm një parim, por edhe një fuqi djallëzore. Njeriu është pushtuar nga një fuqi që e tërheq gjithnjë e më shumë poshtë. Kjo fuqi vepron si një vorbull uji dhe tregohet në mendimet dhe veprat që janë kundër vullnetit të Zotit.

**2. Fajësia:** të jesh fajtor do të thotë të jesh në të padrejtë para Ligjit. Meqë Perëndia është gjyqtari i gjithësisë, mund të presim të pësojmë pasojat e reagimit të tij negativ (që, në

Bibël, quhet zemërimi i tij). Përveç kësaj, fajësia është demtuese për personalitetin (p. sh. problemet psikologjike). Fajësia tregohet gjithashtu në pandjeshmërinë ndaj mëkatit, që shkon duke u shtuar.

**3. Dënimi:** dënimi për mëkatin është vdekja: vdekja fizike, shpirtërore dhe e amshuar. Vdekja fizike është kryesisht ndarja e shpirti nga trupi, e kjo është një gjë anormale. Kjo vërtetohet nga hutimi ynë ndaj vdekjes. Vdekja shpirtërore është ndarja e shpirtit nga Perëndia. Vdekja e amshuar është ndarja përfundimtare e individit nga Perëndia, në ferr. S'është çudi që për jobesimtarin, vdekja është tmerr, sepse ai e di instinktivisht se për amshim është tepër vonë. Përkundrazi, për besimtarin në Jezusin, vdekja nuk paraqet më tmerr, sepse është hyrja në parajsë, në praninë e Jezusit. Që andej besimtari do të kthehet bashkë me Jezusin për t'u ringjallur trupërisht, që të mbretërojë në një botë të rilindur. Por, jobesimtari kurrë më s'do ta shoh as dritën e botës së rilindur, e as praninë madhështore të Zotit.

Mëkati, d.m.th. kryengritja, është gjë e tmerrshme dhe Zoti e merr shumë seriozisht. Kjo shihet në pasojat e mëkatit, si edhe në zgjidhjen e pajisur nga Zoti. U desh që Biri i tij, vetë personi i dytë i Trinisë, të vdiste si flajm pajtues për të hapur rrugën e kthimit.

## Ç. PROBLEMI I VUAJTJES.

Pikëpamja biblike mund të përmbledhet si vijon:

1) E keqja është pa vend në gjithësinë. Ajo ka ndërhyrë nga përjashta dhe s'duhet të ekzistojë: është shkandull dhe fyerje ndaj Perëndisë. Në fund e keqja do të asgjësohet nga bota e re e Perëndisë.

2) Dualizmi përjashtohet, sepse Perëndia është i plotfuqishëm në gjithësinë e tij, megjithëse ka vendosur të lejojë përkohësisht ekzistencën e së keqes në këtë botë, për t'ua arritur qëllimeve të tij. Ai tërhiqet dhe lejon që njeriu të korrrë frytet e kryengritjes së tij. Sidoqoftë, gjithnjë do të ketë një kënd i kozmosit ku ka e keqja – ferri, i cili do të jetë si një vend i izoluar nga gjithçka tjetër.

3) Perëndia nuk përgjigjet për ekzistencën e së keqes në këtë botë. Ai është plotësisht i mirë dhe në të s'ka dualizmi, ose siç thuhet në Bibël: në të s'ka errësirë.

Atëherë, përse ka e keqja në botë? – për shkak të kryengritjes së njerëzimit. Edhe ne bëjnë pjesë në këtë kryengritje, sepse jemi pasardhës e atij që u rebelua i parë, Adami. Si pasojë, Satanit i jepet leje të veprojë lirisht, për ta përforcuar njeriun në zgjedhjen e tij të së keqes. Kështu i jep dëshmi njeriut se ai nuk jeton në një botë pa parime morale, të cilën ai vetë ka krijuar, por në një botë ku mbretërojnë parime morale të krijuara nga Zoti, të cilat parime, po të mos i përfillë njeriu, rrezikon jetën e tij (sh. SIDA e të tj.). Për shkak të rebelimit kolektiv të njerëzimit, ne banojmë në një botë ku po vepron gjykimi i Perëndisë, megjithëse shpesh në mënyrë të tërthortë dhe me vonesë të madhe. Por mëshira e Zotit shihet në personin dhe veprën e Mesisë, nëpërmjet të cilit Zoti i ofron njeriut amnistinë e tij me falje të lirë, me kusht që njeriu pendohet dhe i beson Mesisë. Sidoqoftë, për besimtarin, nuk hiqen të gjitha pasojat e kryengritjes kolektive të njerëzimit: banon ende në një ambient armiqësor ku ka vuajtje, fatkeqësi dhe vdekje fizike.

Por, shtrohet edhe një pyetje për besimtarin: përse Zoti lejon që Satani të na vërë në provë, të na tundë? Satani është i kufizuar në fuqi; s'mund të bëjë asgjë, pa marrë lejen e Zotit. Kjo nuk do të thotë se Zoti përgigjet për të keqen në botë. Njerëzimi është fajtor, sepse kolektivisht ngriti krye kundër Zotit. Zoti i jep Satanit leje për të vënë në provë besimtarët, kështu që mund të provojë besnikërinë e tyre ndaj tij, dhe si pasojë të rriten shpirtërisht. Në këtë mënyrë, mbrohet publikisht nderi i Zotit, sepse ai na ka zjedhur që në fillim.

Zoti, a nuk dëshiron t'i shpëtojë të gjithë? Shpëtimi i njeriut është me siguri vullneti paraardhës i Zotit, por ndëshkimi i njeriut vjen nga vullneti pasues dhe nga leja pasuese të Tij dhe e ka burimin në mëkat (kryengritja e njeriut). Meqë njeriu ka shpërdoruar lirinë e tij, Zoti detyrohet të reagojë në mënyrë që nuk i përket qëllimit të tij të përjetshëm të hirit. Ajo që ndodh me lejen e Zotit, d.m.th. ndëshkimi i mëkatarit, është në fakt prishje e planit të tij të mëparshëm për njeriun. Satani, i cili është rojtari i lejes së Zotit dhe i vullnetit të Tij pasues, bëhet armik i qëllimeve të vërteta të hirit, sepse e trajton atë që është e dorës së dytë dhe që ka të bëjë me mëkatën e njeriut, posi ishte vullneti absolut i Zotit. Megjithë këtë mëdyshje, Zoti ka vendosur që prokurori, Satani, nuk do të ketë fjalën e fundit. Kështu, ka vendosur t'i shpëtojë ata që do të besojnë. Për këtë arsye, dërgoi Jezusin, personin e dytë të Trinisë, për ta zgjidhur këtë mëdyshje, duke shlyer vetë dënimin e atyre që do të besonin, sipas zgjedhjes së tij të pathyeshme.

# **MËSIMI PËR MESINË**

## **I. MESIA NË DHV**

Në DhV shohim jetën e Krishtit para se të mishërohej. Herë paraqitet me anë të tipologjisë, ndërsa herë vihet në dukje në profeci. Ai paraqitet gjithashtu si engjëlli i Zotit.

### **1. TIPOLOGJIKISHT**

Në DhV Mesia paraqitet tipologjikisht si profet, prift dhe mbret, sepse të gjitha këto pozitat pritnin realizimin e tyre të përsosur. Përveç kësaj, regjimi i Izraelit të lashtë (Ligji) duhej të ishte në fuqi vetëm derisa të vinte Mesia.

#### **A. PROFETI**

Profeti, ndryshe nga prifti dhe mbreti, pozitën nuk ia ka detyruar gjenealogjisë; ai është dashur të marrë thirrje të drejtëpërdrejtë nga Perëndia. Profeti ishte njeriu, nëpërmjet të cilit fliste Perëndia ose të cilin ai e përdori për të shkruar DhV. Kështu, Moisiu ishte profeti më i njohur i DhV (Lp 34,10; 18,15-19). Në Kp 18,19, Perëndia thotë se do të dërgojë profetin si Moisiu dhe se populli duhet ta dëgjojë, kurse në Kp 34,10 autori vëren se ajo profeci nuk është përmbushur historikisht brenda DhV. Është domethënëse se vetëm Moisiu dhe Samueli mund të pretendojnë të kenë qenë bashkësisht profet, prift (Dal 24,3-8; Lev 10,16-20) dhe sundimtar (Vap 7,35). Samueli, i vetmi njeri i DhV me rëndësinë që mund të krahasohet me atë të Moisiut, mund ta quajmë rithemelues i kombit izraelit pas periudhës së apostazisë. Jezusi, ndryshe nga profetët e tjerë dhe ndryshe

nga Moisiu dhe

Samueli, zbriti nga qielli për të përfaqësuar personalisht Trininë.

Çifutët kanë pritur sigurisht një profet të tillë. Si një Moisi i dytë, ai ka agjëruar 40 ditë e net, para së të jepte Ligjin e ri (Predikimi në mal), përsëriti mrekullinë e manës (në dritën e saj është shumë i rëndësishëm Gjn 6,14; ky (Jezusi) sigurisht është Profeti (d.m.th. Mesia) i cili është dashur të vijë në botë). Mirëpo Veprat e Apostujve 3,22-26 përmendin përmbushjen e plotë të kësaj profecie.

*Ai do t'ju dërgojë një profet si unë, Moisiu, që do të jetë anëtar i popullit tuaj; atë dëgjoni! Kjo është pikërisht ajo që keni kërkuar prej Zotit, kur ishit mbledhur rreth malit të Horevit; ju vetë thatë: «Ne nuk duam të dëgjojmë se si Zoti, Perëndia ynë, na flet drejtpërdrejt, as ta shohim këtë zjarr të madh! Nuk duam të vdesim.» Atëherë Zoti më tha: «Ky popull ka të drejtë që flet kështu. Do t'i dërgoj një profet si ti, që do të jetë anëtar i popullit të tyre. Atij do t'i njoftoj fjalët e mia dhe ai do t'u përcjellë gjithçka që do t'i them. Në qoftë se një njeri nuk u kushton vëmendje fjalëve që do t'i thotë ai në emrin tim, unë vetë do ta ndëshkoj (Kp 18,15-19)*

*Jezusi është ky Mesi, e sipas vullnetit të Perëndisë ai zuri vend në qiell, derisa të plotësohet gjithçka që është parashikuar që prej kohësh nëpërmjet profetëve të tij: rikthimi i të gjithave.*

*Për atë Moisiu tha: Zoti, Perëndia juaj do t'ju dërgojë një profet si unë, që do të jetë anëtar i popullit tuaj; atë dëgjoni për gjithçka! Kush nuk do ta dëgjojë këtë profet, do*

*të përjashtohet nga populli (Veprat 3,21-23).*

## **B. PRIFTI**

Sipas Ligjit të Moisiut, kryerja e detyrës së priftit ishte caktuar vetëm për pasardhësit e Aronit. Ato detyra ishin lidhur kryesisht me sistemin e fljimeve.

1. Megjithatë, prifti kishte edhe rolin e ndërmjetësit; Ditën e pajtimit kryeprifti vinte para Perëndisë në emër të të gjithë popullit.

2. Priftërinjtë kishin rol mësimor. Ata jetonin të shpërndarë nëpër popull, të cilit i sqaronin Ligjin (udhëzimet për mënyrën e jetës që i përket popullit të Zotit) dhe të cilin e mësonin.

3. Priftëria ishte gjithmonë shërbim i drejtuar nga Perëndia, sepse prifti qëndronte midis njeriut dhe Perëndisë; ballafaqohej me Perëndinë duke e përfaqësuar njeriun, kurse profeti ballafaqohej me njeriun për t'ia përcjellur fjalën e Perëndisë.

4. Prifti ishte zgjedhur nga Perëndia edhe pse detyra e tij ishte përfaqësimi i popullit përpara Perëndisë.

5. Në krye të priftërisë ishte kryeprifti, detyra e të cilit ishte përfaqësimi i popullit në Ditën e pajtimit.

6. E gjithë kjo ka të bëjë me priftërinë sipas rendit të Aronit. Megjithatë, në DhV përmendet një prift, i cili gjendet plotësisht jashtë këtij rendi, Melkicedeku. Në Zanafilla 14 ai paraqitet papritmas për të përshëndetur dhe bekuar Abrahamin pas fitores kundër katër mbretërve.

Gjenealogjia nuk i është shënuar, ndërsa është përshkruar si prift i Perëndisë më të lartë. I njëjti person haset në Psalm 110 ku paraqitet si një figurë tipologjike e Mesisë që

duhej të vinte. Davidi, duke u bërë mbret i (Jeru) salemit, trashëgoi titullin e prift-mbretit, megjithëse kurrë nuk ushtroi shërbesën priftërore. Për këtë ka aludim te Ezek 21,24-27 dhe vërtetohet te Letra drejtuar hebrenjve (Heb 6,20 deri 7,28. Jo vetëm që kemi flijimin e përsosur (e gjithanshëm) për ta na siguruar, por edhe ndërmjetës i përsosur për të siguruar se arrijmë shendoshë e mirë në qiell.

Në fragmentet te DhR përdoret një terminologji për të përshkruar Krishtin, që sigurisht ka tipare të fjalorit priftëror (krhs. Lk 22,32; Gjn 17 – lutja kryepriftërore e Jezusit – Rom 8,34). Në 1 Gjn 2,1 thuhet se Krishti është mbrojtësi ynë tek Ati, që është shprehje priftërore, ndërsa ka të bëjë me ndërmjetësimin e tij për ne. Kështu na përfaqëson Krishti para Atit, ku edhe ndërmjetëson për ne.

### **C. MBRETI**

Te Kp 17,14-20 është paraqitur ideali i mbretërisë. Shteti duhet të jetë monarki kushtetuese, por kushtetuta është dhënë nga lart (nga Perëndia) dhe nuk është vënë nga poshtë.

1. Mbreti duhet të jetë i zgjedhur nga Perëndia.
2. Secili mbret duhet të jetë çifut; atë pozitë nuk ka mundur ta marrë asnjë i huaj.
3. Në Izrael mbreti kishte tri detyra kryesore:
  - a) udhëheqës ushtrie, por gjithmonë i nënshtruar vullnetit të Perëndisë;
  - b) bari i popullit, e kjo provon kujdesin baritor për mirëqenien e tij;

c) Gjyqtari suprem para Perëndisë, autoriteti suprem i sistemit gjyqësor.

Sipas qëllimi të parë të Perëndisë, duhet të ketë sundimtarë (ose mbretër) të emëruar drejtpërdrejt nga Ai vetë, e jo një dinasti ku biri e trashëgonte automatikisht fronin e të atit. Mjerisht populli donte një mbret si mbretërit e kombeve të tjera. Për këtë, ndryshe nga Moisiut dhe Samuelit, sundimtarëve që vinin pas, nuk u lejohej të luanin rolin priftëror.

*Kur të banoni në vendin që do t'ju japë Zoti, Perëndia juaj, dhe kur të dëshironi të keni një mbret, si popujt e tjerë përreth, atëherë ju mund të emëroni një mbret, por vetëm atë që do ta zgjedhë vetë Zoti. Ai duhet të rrjedhë nga populli juaj dhe nuk duhet të jetë i huaj. Ai nuk duhet të mbajë një tufë kuajsh, as t'ua shesë bashkatdhetarët e tij egjiptianëve në këmbim të kuajve. Zoti e ka ndaluar që populli i tij të kthehet në Egjipt. Përveç kësaj, mbreti nuk duhet të ketë një numër të madh grash, që zemra e tij të mos largohet nga Zoti; ai nuk duhet të grumbullojë thesare të mëdha prej ari dhe argjendi.*

*Kur të ketë hipur në fron, ai duhet të urdhërojë që të kopjohet ky libër i Ligjit që ruajnë priftërinjtë e fisit të Leviut. Ai duhet ta mbajë kopjen pranë dhe ta lexojë nga pak çdo ditë. Kështu, do të mësojë ta respektojë Zotin, Perëndinë e tij, dhe t'i zbatojë me kujdes të gjitha urdhërimet e këtij libri të Ligjit. Kjo do ta ruajë që të mos i përbuzë izraelitët e tjerë, të cilët janë vëllezërit e tij, dhe që t'i përfillë urdhërimet e Perëndisë. Atëherë ai dhe pasardhësit e tij do të sundojnë për shumë kohë mbi Izraelin. (Kp 17,14-20)*

Në DhV edhe Davidi përshkruhet si mbreti më i mirë. Në Librin për mbretërit, për Davidin flitet si për masën sipas së cilës do të gjykohej të gjithë mbretërit e tjerë; për secilin mbret thuhet se ka ndjekur ose nuk ka ndjekur plotësisht shembullin e Davidit. Megjithatë edhe Davidi ishte i papërsosur, prandaj edhe ai ishte vetëm një shembull i përafërt i mbretërisë ideale. Pritej paraqitja e mbretit të përkryer – varianti i përkryer i Davidit.

Dhiata e vjetër udhëzon në mbretin e ardhshëm, i cili do të vijë dhe do ta plotësojë atë shpresë. Në librin e Zanafillës 49,10 përmendet mbreti nga fisi i Judës;

*Skeptri mbretëror s'do të largohet nga Juda, as shkopi i pushtetit legjislativ nga këmbët e tij, derisa të vijë Ai, të cilit i takon froni, të cilit do t'i shërbejnë të gjitha kombet.*

Kjo është profeci mesianike që nënkupton se mbretërit e fisit mbretëror të Davidit ishin vetëm kujdestarët e mbretërisë që i takonte me të drejtë Jezusit. Përveç kësaj, thuhet se «popujt do t'i nënshtrohen» (shumës), që do të thotë se ai do të jetë edhe sundimtar i botës. I njëjtë është edhe tregimi në Ezek 21,24-27: «derisa të vijë ai që ka të drejtë në to, dhe tek ai do t'i dorëzoj» (d.m.th. çallmën e priftit dhe kurorën e mbretit).

Ka mjaft fragmente në DhV ku parashikohet ardhja e mbretit të përkryer;

Në lidhje me këtë edhe 2 Sam 7,11-20 është tekst shumë i rëndësishëm, madje është themeli i shpresës së Dhiatës së vjetër për ardhjen e mbretit. Perëndia thotë se do të ndërtojë një dinasti për Davidin. Këtë e bën duke emëruar

mbret izraelit Mesinë hyjnor. Atëherë, dinastia e Davidit do të jetë e siguruar përgjithmonë për shkak të Mesisë (i cili është i përjetshëm – Perëndi) i cili parashikohet në atë profeci.

***Sepse lindi për ne fëmijë, na u dha bir! Dhe ai do të jetë sundimtari ynë. Ai do të quhet Këshilltar i urtë, Perëndi i fuqishëm, Atë i përjetshëm, sundimtar paqeprurës. Mbretërimi i tij do të shtrihet gjithandej dhe do të zotërojë paqja e qëndrueshme. Ai do të mbretërojë si trashëgimtar i fronit të Davidit dhe sundimi i tij do të qëndrojë përgjithmonë, duke u bazuar në drejtësinë e Perëndisë. Perëndia i gjithëpush-tetshëm vendosi kështu, dhe do ta realizojë këtë (Isaia 9,6-7).***

*Po vjen dita, – thotë Zoti, – kur do të thërras njërin prej pasardhësve të Davidit, i cili do t'i japë përsëri nder emrit të tij. Ai do të mbretërojë me mend dhe me drejtësi, sepse do t'u përmbahet udhëzimeve të Zotit. Atëherë populli i Judës do të jetë i sigurt nga armiqtë e tij, dhe populli i Izraelit do të jetojë në paqe. Ky mbret do të quhet: Zoti është shpëtimi ynë! (Jirmija 23,5-6)*

*Por ty, Bet-Lehem në krahinën e fisit të Efratit, Zoti të thotë: «Edhe në qoftë se je kaq i vogël ndër qytetet e Judës, prej teje do të dalë njeriu që do të udhëheqë Izraelin në të ardhmen. Prejardhja e tij është nga përjetësia.» Zoti do t'ua dorëzojë kombin armiqve të tij, derisa një grua të lindë birin e pritur. Atëherë të mërguarit që janë ende gjallë, do të kthehen te izraelitët e tjerë. Në emër të Zotit më të lartë dhe me pushtetin që do t'i japë Zoti, ai do t'i mbrojë dhe do t'i udhëheqë izraelitët. Ata do të mund të jetojnë të sigurt, sepse pushtetin e tij do ta pranojnë të*

*gjitha kombet e botës. (Mihaja 5,1-3).*

Ka edhe profecitë që flasin për shfaqjet e ardhshme të mëdha të Perëndisë me trup dhe në trup, për shembull në Librin e Ezekielit, kapitulli 34. Perëndia thotë se nuk do të dërgojë thjesht ndokënd, por se do të vijë vetë për të kryer misionin e duhur. Vetë Krishti përdori fjalët për të përshkruar misionin e tij, të cilat, siç duket, janë marrë nga ky kapitull.

*Perëndia, Zoti, thotë: «Tani do të merrem me delet e mia dhe do të kujdesem për to. Ashtu siç kërkon bariu kopenë e tij për ta mbledhur përsëri kur delet janë shpërndarë, ashtu do t'i kërkoj tani delet e mia për t'i mbledhur. Do t'i nxjerr prej të gjitha vendeve ku ato u dëbuan në atë ditë të kobshme. Do t'i nxjerr prej vendeve dhe kombeve të huaja, do t'i mbledh dhe do t'i kthej në atdheun e tyre. Malet dhe luginat do të bëhen përsëri kullota. Do të bëj që të kullotin dhe të ndalon përsëri atje në livadhe të njoma. Do të kujdesem vetë për kopenë time dhe do ta çoj në vendet e pushimit. Kështu them unë, Zoti. Të humburat do t'i kërkoj, kurse të shpërndarat do t'i kthej në tufë. Do të kujdesem për të plagosurat dhe të sëmurat, kurse të majmeve dhe të fortave do t'u vë kufi. Unë jam bariu i tyre dhe do të kujdesem për ato ashtu siç duhet (Ezekieli 34,11-16).*

Jezusi shprehet edhe në Ungjillin sipas Gjonit 10,1-18 ku thotë: Jezusi tha: «Ju siguroj se ai që nuk hyn nga dera në vathën (e përbashkët) të deleve, por që kapërcen nga muri, është vjedhës dhe kusar. Ai që hyn nga dera, është

bariu i deleve. Atij rojtari ia hap derën, dhe delet e dëgjojnë zërin e tij. Ai i thërret delet e tij me emër dhe i nxjerr ato në kullotë. E kurdo që t'i nxjerrë të gjitha delet, shkon para tyre, dhe ato i shkojnë pas, sepse e njohin zërin e tij. Ato nuk do të shkonin pas një njeriu tjetër.

Përkundrazi, do të largoheshin nga ai, sepse nuk do ta njihnin zërin e tij.» Jezusi ua tregoi këtë shëmbëlltyrë, por ata që e dëgjonin, nuk kuptuan se ç'donte të thoshte me këtë. Atëherë Jezusi filloi sërish: «Ju siguroj se unë jam dera për delet. Të gjithë ata që erdhën para meje ishin vjedhës dhe kusarë, dhe delet nuk i dëgjuan. Unë jam dera. Në qoftë se ndokush hyn me anën time, do të shpëtojë. Do të hyjë, do të dalë e do të gjejë kullotë. Vjedhësi vjen vetëm për të therur e për të dëmtuar. Ndërsa unë erdha që delet e mia të kenë jetën, e që ta kenë atë me begati. Unë jam bariu i mirë. Bariu i mirë është gati ta japë jetën e tij për delet. Ndërsa rrogëtari, të cilit nuk i takojnë delet, nuk është bari i vërtetë. Kur sheh se po vjen ujku, i lë ato dhe ikën. Ujku u vërsulet dhe i shpërndan. Rrogëtari që i ruan delet për para, ikën, sepse nuk merakoset për to. Unë jam bariu i mirë. Unë i njoh delet e mia dhe ato më njohin mua; siç më njeh Ati mua, ashtu e njoh edhe unë Atin. Unë do ta jap jetën time për delet. Kam edhe dele të tjera që nuk i takojnë kësaj vathe; unë duhet t'i mbledh edhe ato. Ato do ta dëgjojnë zërin tim, e do të bëhet një kope e bashkuar nën një bari. Ati më do, sepse jam gati ta jap jetën time që ta rimarr atë. Askush nuk mund të ma marrë atë, por unë e jap vullnetarisht. Kam pushtet ta jap dhe kam pushtet ta rimarr. Kështu plotësoj detyrën që më besoi Ati im.»

## Ç. URTËSIA

Jezusi është quajtur «*Logos*» (në DhV, hebraisht: *davar* ose aramaisht: *memra*), mishërimi i urtësisë së Perëndisë në Fjalët e urta 8. Në hebraishten kjo shprehje do të thote: aftësi për të realizuar një plan, një qëllim.

Sipas Gjn 1, zhvillohet dhe sqarohet koncepti i DhV si vijon:

1. Urtësia (hebr. *hohma*, kurse greqisht *Logos*) e trupëzuar (Jezusi) është quajtur Perëndi, domethënë Urtësia nuk është vetëm person, por edhe Perëndi.
2. Domethënë, Jezusi si *Logos* është Perëndi.
3. Jezusi, si *Logos*, është arkitekti i krijesës së Perëndisë dhe si i tillë burimi i jetës fizike dhe shpirtërore.
4. Jezusi, si *Logos*, është burimi i shfaqjes së Perëndisë (drita).
5. Jezusi, si *Logos*, është organi suprem i Trinisë.

## **2. NË PROFECITË KU PARASHIKOHET MESIA**

### **A. SHËRBËTORI I ZOTIT (JAHVEUT)**

Profetët, pritërinjtë dhe mbretërit janë trajtuar për shërbëtorë, të cilët duhet t'i shërbejnë popullit të Perëndisë. Shërbëtori është para së gjithash një njeri i ngarkuar me një mision të veçantë nga vetë Zoti. Megjithatë, në DhV një shërbëtor i veçantë dallohet nga të gjithë të tjerët. Ai lajmërohet në këngët e profetit Isaia rreth Shërbëtorit (kapitujt 42, 49, 52,13 deri 53,53,12; 61). Fillimisht nuk duket qartë se me kë kanë të bëjnë ato profeci. Ai mund të jetë populli izraelit, sepse nganjëherë quhet shërbëtor. Kështu e kanë interpretuar atë disa çifutë (sidomos pas

kohës së Krishtit!), por nëse merret parasysh i gjithë vazhdimi, mund të shihet sesa i pamundshëm është ai interpretim. Në kap. 43 ai Shërbëtor është quajtur Izrael, por ndryshon nga Izraeli. Kur i lexojmë të gjithë 112 fragmentet, arrijmë në përfundim se ata kanë të bëjnë me një person. Ai në vete përmbledh dëshirat dhe planet e Perëndisë për Izraelin. Ai është mishërimi i planeve të Perëndisë në lidhje me popullin. Gjithashtu në vete përfshin tri shërbimet kryesore në Izrael: **profetizues** (Is 49, 2) për shkak se flet në emër të Perëndisë; **priftëror** (Is 53 dhe 52,15) për shkak se vuan si përfaqësues i Izraelit; dhe **mbretëror** (Is 52,13; 53,12). Shugurimi i bashkon të trija; prifti dhe mbreti shugurohen me vaj, ndërsa nganjëherë përmendet edhe shugurimi i profetit. Mesia (fj.fj. i Shuguruari) është personi i vetëm i cili në vetvete bashkon të tri shërbimet.

*Më dëgjoni, o kombe të largëta, ju njerëz që banoni larg! Para se të lindja, Zoti më zgjodhi dhe më emëroi shërbëtorin e tij. Ai i bëri fjalët e mia të mprehta si shpata. Më mbrojti me dorën e tij. Më bëri si shigjetë, të mprehtë dhe të gatshme për përdorim. Ai më tha: «O Izrael, ti je shërbëtori im; popujt do të më lavdërojnë për shkakun tënd.» (Isaia 49,1-3)*

*Zoti thotë: «Shërbëtori im do të ketë sukses në zbatimin e misionit të tij; ai do të marrë nderime të larta. Shumë veta u tronditën kur e panë; ai ishte aq i shëmtuar, sa që mezi dukej si njeri. Por tani shumë kombe do të çuditen me të, madje mbretërit do të mbeten të pagojë nga habia. Ata e përjetojnë tani atë që nuk ndodhi gjer atëherë; dhe ata e shohin me sytë e tyre atë për të cilën nuk dëgjuan kurrë.»*

*Populli përgjigjet: «Kush do ta ketë besuar atë që po njoftojmë tani? Kush do të ketë parë në këtë ngjarje dorën*

e Zotit? Ishte vullneti i Zotit që shërbëtori i tij të rritej si një bimë që lëshon rrënjë në tokë të thatë. Ai nuk ishte as i bukur as hijerëndë, që ne t'i kushtonim rëndësi. Për të nuk kishte asgjë tërheqëse që të nxiste interesin tonë. Ne e përbuzëm dhe nuk e pranuan; ai duroi dhembje dhe vuajtje. Askush nuk i hodhi sytë – ne nuk e përfillëm, sikur të mos ishte fare.

Por ai e duroi pësimin, të cilin duhej ta kishim përjetuar ne, dhe vuajti atë që duhej të vuanim ne njerëzit. Gjithë kohën mendonim se vuajtja e tij ishte ndëshkim i dërguar nga Perëndia. Por ai u plagos për shkak të mëkateve tona, u rrah për të keqen që bëmë ne. Ne jemi të shëruar me ndëshkimin që pësoi ai, ne jemi të rikthyer nga goditjet që mori ai. Të gjithë ne ishim si dele të humbura, secili shkonte udhës së vet. Por Zoti bëri që ndëshkimi dhe dënimi që meritonim të gjithë ne, të binte mbi të.

E trajtuan ashpër, e megjithatë duroi me përlulje; nuk tha kurrë asnjë fjalë. Si një qengj në prag të therjes, si një dele në prag të qethjes, nuk tha asnjë fjalë. E arrestuan, e dënuan (me vdekje) dhe e shpunë për ekzekutim, por askush nuk dëshoi t'ia dinte për fatin e tij. Ai u vra për mëkatet e popullit tonë. (Kishin ndër mend) ta vendosnin në një varr bashkë me keqbërësit, por ai u varros në varrin e një pasaniku, edhe pse nuk kishte bërë asnjë krim dhe nuk kishte thënë asnjë gënjeshtër.

Zoti thotë: «Ai vuajti sipas vullnetit tim; vdekja e tij ishte flijim që sjell ndjesë. Për këtë ai do të jetojë përsëri dhe do të ketë pasardhës (shpirtërorë). Nëpërmjet tij do të përfundoj punën time. Ai vuajti aq shumë, sa që tani mund ta shohë përsëri dritën dhe të shpërblehet për vuajtjet e tij.

Shërbëtori im i kushtuar, me të cilin jam i kënaqur, do të

*vuajë ndëshkimin e shumëkujt, dhe unë do t'ua fal mëkatet për hir të tij. Kështu, do t'i jap vendin e nderit: ai do të renditet midis njerëzve të mëdhenj dhe të fuqishëm, sepse e dha vullnetarisht jetën e vet dhe u radhit midis mëkatarëve. Ai vuajti dënimin e shumëkujt dhe ndërhyri për fajtorët. (Isaia 52,15-53,12)*

*Perëndia i të parëve tanë, i Abrahamit, i Izakut dhe i Jakovit, e ngriti në madhësinë hyjnore Shërbëtorin e tij me plot fuqi – të njëjtin Jezus që ju ia dorëzuar vdekjes. Megjithëse Pilati donte ta lironte, ju ngulët këmbë që ai të dënohej. Ishte i shenjtë e pa faj, por ju e mohuat para Pilatit dhe kërkuat lirimin e një vrasësi, kurse Jetëdhënësin e vratë. Por Perëndia e ringjalli nga të vdekurit; për këtë mund të dëshmojmë ne. (Vap 3,13-14)*

*Kështu Perëndia e ngriti Shërbëtorin e tij dhe jua dërgoi juve më parë, që secili prej jush të kthehet nga udha juaj e mbrapshtë te Perëndia.» (Vap 3,26)*

*Edhe pse ishte Perëndi nga natyra, ai nuk u kap pas privilegjeve hyjnore, por hoqi dorë nga ato vullnetarisht dhe u bë si një skllav. U bë njeri në këtë botë dhe mori pjesë në jetën e njerëzve. Nga dëgjesa ndaj Perëndisë, u poshtërua aq shumë, sa që iu nënshtrua edhe vdekjes, madje vdekjes së një kriminelit në kryq. Për këtë arsye Perëndia e lartësoi dhe ia ktheu vendin e tij të drejtë hyjnor të nderit. Para Jezusit, të gjithë duhet të bien në gjunjë – të gjithë ata që janë në qiell, në tokë dhe në nëntokë; Të gjithë duhet ta pranojnë solemnisht: «Jezusi, Mesia, është Zot.» Kështu do të nderohet edhe Perëndia, Ati. (Fil 2,6-*

## B. BIRI I NJERIUT

Kjo është shprehje aramaike (*Bar-nasha*) e cila do të thotë Ai Njeri; natyrisht, titull mesianik i cili flet për marrëdhënien e Mesisë me Izraelin, por edhe me njerëzimin. Kjo shprehje përdoret pothuajse si sinonim për «Shërbëtori i Perëndisë».

1. MESIA: Ai është njeri (mbinatyror) i cili është zgjedhur nga Perëndia për të mundur Djallin dhe që të ngrejë Mbretërinë e Perëndisë në Izrael; do të sundojë gjithë botën. Jezusi e ka përdorur atë titull posaçërisht duke iu referuar Dan 7,13 e më tutje, që e njëjtëson me Mesinë që vjen – personin mbinjerëzor dhe të mbifuqishëm. Ai ka pamjen e njeriut, por megjithatë vjen nga lart në lavdinë e reve (krah. Mt 26, 64).

*Pastaj në vegim pashë një qenie që dukej si njeri. Ai u afrua me re dhe e sollën para fronit të të Përvetshmit. Atëherë iu dha pushtet, nder dhe fuqi mbretërore, dhe iu nënshtruan njerëzit e të gjitha kombeve, popujve dhe gjuhëve. Pushteti i tij është i përvetshëm dhe i pafund – askush nuk do t'ia heqë ndonjëherë pushtetin. (Daniel 7,13-14)*

*Pastaj kryepriifti u ngrit në këmbë dhe e pyeti Jezusin: «Nuk ke asgjë për të thënë kundër këtyre padive?» Por Jezusi heshte. Kryepriifti tha: «Unë po të përbetoj në emrin e Perëndisë së gjallë: A je ti Mesia, Biri i Perëndisë?»*

*Jezusi iu përgjigj: «Po. E unë po ju them: pas pak do ta shihni Birin e njeriut të ulur në të djathtë të të Gjithëfuqishmit (Zot). Gjithashtu do ta shihni se si do të vijë (si qyqtar) mbi retë e qiellit.» (Mt 26,62-64)*

2. ADAMI I DYTË – i cili përfaqëson njerëzimin e ri. Në Zan 3,15 lexojmë se si gjarpri (Djalli) do të mposhtet nga dikush që është njerëzor. Si Bir i Njeriut, në Letrat e Dhiatës së re Jezusi paraqitet si koka e njerëzimit të ri (Rom 5; 1 Kor 15). Jezusi është njeriu i vetëm i drejtë dhe i përkryer. Të gjithë besimtarët e Dhiatës së vjetër kanë qenë vetëm pamja e tij e papërkryer. Hebrenjve 10,6-8 i zbaton fjalët e Psalmit 40 në Mesinë si në atë që në mënyrë të përkryer ka përmbushur vullnetin e Perëndisë. Psalmi i parë jep pasqyrën e besimit, të cilin, deri në ardhjen e Jezusit, askush nuk e kishte përmbushur në mënyrë të përkryer.

*Siç erdhi në botë mëkati me anë të një njeriu, Adamit, (ashtu erdhi edhe shpëtimi nga pushteti i mëkatit, me anë të një njeriu, Jezusit). Mëkati i Adamit solli me vete vdekjen, dhe kështu të gjithë ranë nën sundimin e vdekjes; sepse të gjithë, pa përjashtim, trashëguan pasojat e mëkatit të Adamit. Në të vërtetë, edhe para vendosjes së Ligjit nga Moisiu, mëkati ishte në botë, megjithëse nuk mund të klasifikohet si mëkat, sepse ende nuk ekzistonte Ligji (që e përcakton mëkatin). E megjithatë, vdekja (plotësimi i mëkatit) kishte nën pushtetin e saj të gjithë njerëzit nga Adami deri te Moisiu, edhe në qoftë se ata nuk bënë mëkat në bazë të Ligjit.*

*Adami është kundërtipi i Atij që duhej të vinte. Por ajo që na dhuron Perëndia me anë të këtij Tjetrit, nuk mund të*

krahasohet me pasojat e mëkatit të Adamit. Të gjithë duhet të vdesin, sepse një njeri ngriti krye kundër Perëndisë. Por me anë të një Njeriu tjetër, Jezusit, Mesisë, Perëndia na tregon mëshirën e tij, e cila është aq e madhe, saqë peshon më shumë sesa pasojat e fajit të Adamit. Nëpërmjet dënimit për rebelimin e këtij njeriu, Adamit, u bë dënimi i të gjithëve. Por dhurata e pamerituar e Perëndisë kapërcen një mori mëkatesh dhe u sjell të gjithë besimtarëve vendimin e pafajësisë. Me anë të mosbindjes së një njeriu, Adamit, filloi të mbretëronte vdekja. Por sa shumë më tepër realizohet me anë të një njeriu, Jezusit, Mesisë! Të gjithë ata që e pranojnë amnistinë e Perëndisë, tani do të fitojnë jetën e përjetshme dhe (më vonë) do të mbretërojnë bashkë me të.

Kështu, nëpërmjet mosbindjes së një njeriu ndodhi që u dënuan të gjithë. Po ashtu, bindja e një Njeriu tjetër ndaj vullnetit të Perëndisë, u sjell të gjithë besimtarëve vendimin e pafajësisë dhe jetën. Duke qenë se një njeri (Adami) ngriti krye kundër Perëndisë, të gjithë u bënë fajtorë para Perëndisë. Po ashtu të gjithë (besimtarët) do të marrin pafajësinë, sepse një Njeri (Jezusi, Mesia) iu nënshtrua vullnetit të Perëndisë. (Rom 5,12-19)

Megjithëse thuhet se Perëndia ia nënshtroi të gjitha dhe se nuk ka asgjë që nuk i është nënshtruar, ende nuk shohim se si ai sundon mbi gjithçka. Por shohim se Jezusi, i cili u përul për pak kohë më poshtë se engjëjt, u kurorëzua me lavdi dhe me nder si shpërblim për vdekjen e tij (pajtuese). Në të vërtetë, Perëndia, me mëshirën e tij, deshi që vdekja e tij t'u vlejë të gjithëve.

Perëndia është qëllimi i të gjithave, dhe me anën e tij u

*krijuan të gjitha. Meqë dëshironte që shumë fëmijë të Perëndisë të silleshin në mbretërinë e tij madhështore me anë të pësimit, çoi në pjekuri atë (Jezusin) që duhet t'i udhëheqë deri atje. Kjo ishte në përputhje me natyrën e tij të mëshirshme (Heb 2,8-11).*

*Adami i parë u krijua nga toka. Adami i dytë erdhi nga qielli. Njerëzit tokësorë i ngjajnë Adamit tokësor, kurse njerëzit qiellorë i ngjajnë Adamit qiellor. Tani ne i ngjajmë njeriut që u krijua nga toka. Më vonë do t'i ngjajmë Atij që erdhi nga qielli. (1 Kor 15,47-49)*

### **C. BIRI I PERËNDISË**

Në DhV kjo shprehje ka të bëjë me persona të ndryshëm:

1. ENGJËJT: Shprehja ka të bëjë me engjëjt, sigurisht për shkak se statuti i birit nënkupton ngjashmëri (Jb 1,6; 2,1; 38,7; Heb 1,4). Në Letrën drejtuar Hebrenjve, autori bën dallim ndërmjet engjëjve dhe Krishtit.

2. IZRAELI: Në Dalja 4,22 kjo shprehje ka të bëjë me Izraelin, ndaj të cilit Perëndia mban lidhjen e atit (krah. Hoshea 11,1). Kështu, Mesia është mishërimi i asaj që Perëndia gjithmonë ka dashur të jetë Izraeli.

3. MBRETI: Kjo shprehje gjithashtu ka të bëjë me Krishtin si mbret dhe ka theks mesianik. Mbretërit gjithashtu quheshin kohë pas kohe bij të Perëndisë, por kjo shprehje përdorej në masë shumë të kufizuar (2 Sam 7,14; Ps 2,7; 89,27; Dal 4,22; Hosh 11,1). Mbreti i Izraelit ishte i

zgjedhur si përfaqësuesi i Perëndisë, i adoptuar dhe nën mbrojtjen e Perëndisë.

4. PERSONI I DYTË I TRINISË: Mbi të gjitha, Krishti është Biri i Perëndisë. Ai është në lidhje të veçantë ndaj Atit: sipas natyrës është Biri i Perëndisë.

Përfundimi: Jezusi nuk ka qenë vetëm Biri i Perëndisë sipas emërimit (d.m.th. Mesia), por edhe Biri i Perëndisë sipas natyrës (Personi i dytë i Trinisë).

*Çifutët ia kthyen: «Ne kemi Ligjin. Sipas Ligjit tonë ai duhet të vdesë, sepse tha se është Biri i Perëndisë.»*(Gjn 19,7).

## Ç. ZOTI

Nga shumë fragmente të Dhiatës së vjetër duket qartë se Mesia duhej të jetë Perëndia i mishëruar. Vetëm një person i tillë do të ishte në gjendje të shlyejë mëkatet e gjithë botës, të mposhtë Satanin dhe të ngrejë botërisht sundimin e Zotit.

*Po vjen dita, – thotë Zoti, – kur do të thërras njërin prej pasardhësve të Davidit, i cili do t'i japë përsëri nder emrit të tij. Ai do të mbretërojë me mend dhe me drejtësi, sepse do t'u përmbahet udhëzimeve të Zotit. Atëherë populli i Judës do të jetë i sigurt nga armiqtë e tij, dhe populli i Izraelit do të jetojë në paqe. Ky mbret do të quhet: «Zoti është shpëtimi ynë!»* (Jir 23,5-6)

*..virgjëresha do të mbarset dhe do të lindë një djalë, të*

cilit do t'ia vënë emrin Imanuel (**Perëndia** me ne). (Isaia 7,14)

Por, para se të shkonte puna aq larg, iu shfaq në ëndërr një engjëll i Zotit i cili i tha: «O Jozef, pasardhës i Davidit, mos ki frikë të marrësh për grua Marinë, sepse fëmija që ajo po pret, u mbars me anë të Shpirtit të Perëndisë. Ajo do të lindë një djalë: ti do t'ia vësh emrin Jezus (Shpëtimtar), sepse ai do ta shpëtojë popullin e tij nga mëkatet.»

Kjo ndodhi që të plotësohet ajo që kishte parashikuar Zoti me anën e profetit (Isaia): Virgjëresha do të mbarset dhe do të lindë një djalë, i cili do të quhet Imanuel. Ky emër do të thotë: **Perëndia** me ne (Mt 1,20-23)

Isaia kështu foli, kur pa madhështinë e Tij, dhe fjalët e tij i referoheshin Jezusit. (Gjn 12,41)

Ky është një aluzion për vegimin e Zotit që pa në Tempull profeti Isaia (sh. Is 6,4). Meqë Jezusi është e vetmja shfaqje e Perëndisë së padukshëm, Isaia pa Jezusin.

Këtu është fjala për lajmin që shpallim ne: për Perëndinë vlen para së gjithash besimi (te Mesia). Prandaj, në qoftë se ti pranon me gojë: «Jezusi është Zot» dhe në qoftë se beson me gjithë shpirt se Perëndia e ka ringjallur atë nga të vdekurit (për të na dhënë neve pafajësinë), atëherë do të shpëtosh. Kush beson me gjithë shpirt (në Mesinë), shpallet i pafajshëm; kush pranon me gojë (se Jezusi është Zot), do të shpëtojë. (Rom 10,8-10)

### 3. NË TEOFANI si engjëlli i Zotit

Ai sigurisht nuk është një engjëll i thjeshtë, sepse është i njëjtë dhe njëkohësisht i ndryshëm nga engjëjt e tjerë. Ai e ndan veten nga Perëndia, por edhe identifikohet me të. Të dhënat që do t'i paraqesim më poshtë na detyrojnë që engjëllin e Zotit ta konsiderojmë si hyjni, e jo si qenie të krijuar:

a) Le të lexojmë një fragment të shkurtër nga Libri i Zanafillës 16,7-14:

*Në shkretëtirë Hagara po pushonte pranë pusit që ndodhet rrugës për në Shur. Ja, **engjëlli i Zotit** erdhi tek ajo dhe e pyeti: «Hagar, skllavja e Saraisë. Nga vjen e ku po shkon?» «Unë po largohem nga pronarja ime.» iu përgjigj ajo. Engjëlli i tha: «Kthehu te zonja jote dhe nënshtriju asaj. Zoti do të të japë aq shumë pasardhës, saqë askush s'do të mund t'i numërojë. Ti do të lindësh një djalë dhe do t'ia vësh emrin Jishmael (Perëndia ka dëgjuar), sepse Zoti e dëgjoji thirrjen e hallit tënd. Por biri yt do të jetojë si një gomar i egër; ai do të jetë kundër të gjithëve e të gjithë do të jenë kundër tij. Do të jetojë mënjane nga gjithë farefisi i tij dhe do t'i provokojë.»*

*Hagara thirri: «Pra, me të vërtetë e pashë **Perëndinë** që më sheh?» Prandaj ajo e quajti **Zotin** që kishte folur me të 'El-Roi' (Perëndia që më sheh)! Për këtë, atë pus, i cili gjendet midis Kadeshit dhe Beredit, njerëzit e quajnë 'Beer-Lahai-Roi' (Pusi i të Gjallit që më sheh).*

Në këtë fragment shfaqet një qenie e cila quhet «**engjëlli i Zotit**», kurse Hagara megjithatë e quan Zot (reshti 13: «e pashë **Perëndinë**»).

b) Në Zanafilla 32,24-30, para takimit me Ezavin, Jakovi përleshet deri në mëngjes me një «njeri», kurse më vonë atë vend e quan Pënuel sepse «e pashë **Perëndinë**». Në Zanafilla 48,16 e tutje, i bie ndërmend ajo ngjarje duke thënë: «...**engjëlli** që më shpëtoi nga gjithë ai rrezik.» Në Librin e Hosheas 12,3-5, duke folur për të njëjtën ngjarje, thuhet se Jakovi është përleshur me **engjëllin** dhe se **Perëndia** i ka folur.

c) Në Librin e Daljes 3,1-4, **engjëlli i Zotit** paraqitet në mes të kaçubës së ndezur, ndërsa Moisiut megjithatë i flet **Perëndia**. Në Dalja 14,19.24 thuhet se **Perëndia** është në shtëllungë resh dhe në shtëllungë të zjarrtë, por edhe se **engjëlli i Perëndisë** ndodhet në to, e kjo lë të kuptohet se ata dy janë të lidhur.

ç) Në Joshua 5,13 deri 6,2, para Joshuas, komandantit të ushtrisë së Zotit, lajmërohet «njeriu», kurse Joshua i **bie përmbys** dhe ky veprim nuk has në kundërshtim. Më vonë Joshua thotë se **Zoti** i ka folur.

d) Në librin e profitit Zakaria 12,8 thuhet se pasardhësit e Davidit do t'i udhëheqin si engjëlli i Zotit, si vetë Perëndia.

dh) Në Librin e profetit Mihaja 5,1 lexojmë për udhëheqësin e ardhshëm izraelitë, «daljet (ose shfaqet) e tij janë nga amshimi», shprehje, e cila mund të ketë të bëjë me vizitat e Jezusit në tokë në personin e engjëllit të Zotit para mishërimit.

Të gjitha këto aluzione tregojnë se paraqitjet e engjëllit të Zotit janë, në të vërtetë, shfaqjet e Krishtit para mishërimit.

## II. MESIA NË DHR

### A. HYJNIA E MESISË

#### 1. PRITJA NË DHV E MESISË HYJNOR

i) **E vërtetuar te DHV:** nga disa rreshtat e DhV duket qartë se Mesia duhet të jetë Zoti i mishëruar (sh. Isaia 7,13-14: Imanuel – Perëndia me ne). Emrat e përmendur te Isaia 9,6 japin të kuptohet se bëhet fjalë për hyjninë. (shih edhe Jr 23,5-6; Zak 13,7).

ii) **E vërtetuar te DHV nga prijësit çifutë:** del qart se në DhV mësohet hyjnia e Mesisë (p.sh. Is 9,6) e megjithatë prijësit çifutë, siç duket, ishin të verbër për këtë.

Në Gjn 5,17-18 ata e kanë interpretuar mësimin e Jezusit si pretendim për hyjninë e tij. Këtë pohim Jezusi nuk e mohon fare. Jezusi dëshmoi para kryepiftit se ishte Mesia, Biri i Perëndisë, Biri i njeriut. Reagimi i kryepiftit është domethënës: ai është fajtor për blasfemi dhe kështu duhet të vdesë. Në qoftë se kryepifti nuk besonte se Mesia do të ishte hyjnor, reagimi i tij është i pakuptueshëm (Mt 26,65).

iii) **E vërtetuar nga vetë Jezusi:** Ndërsa mësonte në Tempull, shumë vinin dhe i bënë pyetje, duke u përpjekur që ta zinin në grackë, por e mbuloi diskutimin duke u bërë . pyetje në lidhje me identitetin e vërtetë të Mesisë (Mk 12,35-7): Ata pohojnë se ai është biri (d.m.th pasardhës) i Davidit, por pse Davidi e quan Zot (d.m.th. Perëndi)? Duke folur për këtë, Jezusi citon nga Psalmi 110, i cili më vonë do të gjendet në qendër të shpjegimit të tekstit nga apos-

tujt. Duket qartë se Dhiata e vjetër e ka parafolur ardhjen e Mesisë *hyjnor*.

iv) **E vërtetuar nga apostujt:** në fund të ungjillit sipas Gjonit, Toma dëshmon se Jezusi është Zot dhe Perëndi. Sipas apostujve të tjerë Jezusi është krijues dhe mban gjithësinë (Heb 1,10; Gjn 1,3; Kol 1,16-17; Heb 1,3). Në Kol 1,15-17 Jezusi quhet «i Parëlinduri» i gjithë krijimit. Dhiata e vjetër na udhëzon se si ta kuptojmë atë shprehje; i parëlinduri gëzonte privilegje të veçanta dhe, kur ka munguar ati, ka qenë koka e familjes. Pali sigurisht e përdor këtë shprehje duke dëshiruar të thotë se Krishti ka përparësi mbarë krijesën se ka ekzistuar para çdo gjëje tjetër; në vazhdim të rreshtit thuhet se nëpërmjet tij është krijuar gjithçka (e jo të gjitha të tjerat). Gjithçka është krijuar për të; ai është qëllimi i të gjithave. Është vështirë të kuptohet e thëna se gjithësia ka mundur të krijohet për ndonjë person më të ulët se Perëndia. Në Librin e Zbulesës 3,14 Jezusi përmendet si **fillimi** i krijimit të Perëndisë (greqisht *arhe*), që do të thotë se ai është prejardhja ose burimi i krijimit të Perëndisë – arkitekti.

Pjetri pohon se Jezusi është Zot (Vap 2,36; 7,59; 9,17) dhe zotëri i gjithçkaje (Vap 10,36). Fjala greke *Kyrios* është e njëjta fjalë e cila në Septuagintë përdoret për «Zotin» (Jave). Pjetri dëshmon se Jezusi ndan fronin me Perëndinë. (Vap 5,31).

## B. MARRËDHËNIA E JEZUSIT ME ATIN TREGOJNË SE AI ËSHTË PERSON I DYTË I TRINISË

i) **Përdorimi i shprehjes «Unë Jam».** Në Gjn 8,56-58,

Jezusi përdor një formë të posaçme të asaj foljeje dhe në këtë mënyrë pohon diçka më shumë se vetë paraekzistenca, sepse atë që ka thënë çifutët e morën si të barabartë me pohimin se është Perëndi. Ai është pikërisht emri i Perëndisë në DhV, posaçërisht në Dalja 3,14. Shprehjen «Unë Jam» (d.m.th. Jave) Jezusi e përdor disa herë pa plotës (Gjn 8,24; 18,4 e më tutje). Kur thotë «Unë jam ai» (Gjn 18,5), kjo në greqisht do të thotë vetëm «unë jam». Është interesant se këto fjalë i rrëzojnë njerëzit përdhe. Shprehjen «unë jam» Jezusi e ka përdorur gjithashtu me shumë plotës, si zhvillimi i kuptimit të Dalja 3,14, sikur Perëndia tani zhvillon kuptimin e emrit dhe karakterit të tij; «unë jam» dera, «unë jam» bariu i mirë, «unë jam» rruga, e vërteta, jeta. Paralelisht në DhV Zoti shfaq dalëngadalë aspekt të reja të karakterit të tij (Unë jam *El-Rafa* = Perëndia që ju shëron).

ii) **Preekzistenca me Atin:** Përsëritet se Krishti ka ekzistuar para se të ishte krijuar ndonjë gjë (Gjn 1,1; 1,15; 8,58). Fjalët e Jezusit vërtetojnë para-ekzistencën e tij. Ai thotë se është dërguar në botë, e kjo tregon se prejardhja e tij është jashtë saj (Gjn 10,36; 3,17). Ai gjithashtu thotë se ka zbritur nga qielli (Gjn 6,33. 51; 6,38). Duke folur për vetveten, Jezusi thotë se është prej së larti (Gjn 8,26; 3,13). Pastaj përmend lavdinë, të cilën e ka ndarë me Atin para jetës në tokë (Gjn 17,5.24). Në kuptimin e plotë, ngritja e Jezusit në qiell është kthimi në vendin ku tashmë ishte më parë. Në Gjn 16,27. 28 përdoren dy parafjalë të rëndësishme. Në Gjn 16,27 është «dola nga Ati (*ek* – nga). Unë erdha në botë prej Atit...» Në rreshtin 27 hasim parafjalën *para* – që d.m.th. nga pranë. Ai pohon se pret

me padurim vazhdimin e jetës pas vdekjes, por trajta e pohimit është e pazakonshme, sepse në mënyrë të veçantë shpreh vazhdimin e diçkaje që tashmë e kishte ditur (Gjn 17,7). Ky është pothuajse malli për atdheun qiellor (Gjn 7,33; 13,3; 14,12; 16,10.17; 17, 11. 13; 6,62).

iii) **Marrëdhënia ndërmjet Atit dhe Birit:** Hasim lidhjen e dyanshme të shprehjes «Ati» dhe «Biri». Shpeshherë përdoren bashkërisht sikur të ishin të dy shprehje të bashkuara – ai Atë dhe ai Bir. Jezusi e përdor atë sikur të kishte të drejta të posaçme për këtë, më shumë se të tjerët (Gjn 2,16; 6,27). Kur lajmërohet pas ringjalljes së tij nga të vdekurit, Jezusi bën dallim ndërmjet tij dhe të tjerëve (Gjn 20,17); *Ati im dhe Ati i tyre, Perëndia im dhe Perëndia i tyre*, sikur, sipas natyrës së gjërave, ato dy marrëdhënie ndaj Perëndisë kurrësesi nuk mund të jenë të njëjta. Jezusi pohon gjithashtu se është një natyrë me Atin (Gjn 8,16-19; 10,30 e më tutje). Në këtë kontekst ata janë të barabartë sipas fuqisë. Perëndia është i plotfuqishëm dhe, nëse edhe Jezusi ka atë fuqi, edhe ai duhet të jetë i plotfuqishëm, e kjo do të thotë se edhe ai është Perëndi. Kjo udhëzon në njësimin e natyrës (Gjn 12,45, 14,7-11; 15,23-24; 16,3). Në Ungjillin sipas Gjonit 14, 23, Jezusi flet për njeriun që beson dhe thotë se **ne** do të vijmë tek ai dhe se do të vendosemi në të, një pohim ky i cili duket qartë në njëjësimin me Atin.

Jezusi është personi i vetëm i cili mund të çuar ndokënd tek Ati dhe ta bëjë pjesëtarë të familjes së Perëndisë. Madje prej tij varet edhe ajo se a dëshiron t’ia shpallë ose jo Atin një personi të caktuar (Mt 11,25-30; Lk 10,21 e më tutje).

*Pastaj Jezusi thirri: «O Atë, Zoti i qiellit e i tokës, unë të lavdëroj që u tregove të paditurve atë që fshehe nga të urtët dhe të diturit. Po, o Atë, kështu të pëlqeu ty! Ati më ka dhënë fuqi të plotë. Vetëm Ati është në marrëdhënie atërore me Birin, dhe vetëm Biri e ata që ai dëshiron t'i njohë me Atin, janë në marrëdhënie birnore me të. (Mt 11,25-27)*

iv) **Jezusi dhe Ati bashkëveprojnë:** Në shprehjen e cila është përdorur me rastin e pagëzimit, Jezusi dhe Ati janë vënë në të njëjtin nivel (Mt 28,19). Nxënësit duhet t'i pagëzojnë ata që besojnë në Jezusin si Mesinë në emër (njëjës) – jo «emra». Kjo tërheq vëmendjen në atë se të tre personat janë të lidhur me një emër. Në Vap 2,38 të tre personat janë të lidhur në shpëtimin. Bekimi i apostujve lidh të tre emrat e hyjnisë (2 Kor 13,13). Gjithashtu thuhet se me rastin e ngritjes në qiell Jezusit i është dhënë emri që është mbi të gjithë emrat, ndërsa ai është Emri i Perëndisë (Fil 2,9). Në DhV shprehja «Emri» (hebr. *Shem*) në disa kuptime ishte sinonim për Perëndinë. Kjo do të thotë se Jezusi i ka marrë përsëri të drejtat e tij hyjnore (Fil 2,9; Jn 17,5).

**C. DHËNIA E ATRIBUTEVE HYJNORE:** Krishtit i janë atribuar tipare hyjnore dhe ai i ka nxjerrë në shesh. Ato attribute janë:

a. **Gjithëprania:** Edhe pse ka vendosur të kufizohet gjatë jetës së tij në tokë, tha (pas ngritjes së tij në qiell) se më anë të Shpirtit të shenjtë do të jetë i pranishëm në tokë dhe në qiell. Duke qenë jashtë kohës, ai megjithatë është paralel në çdo pikë me gjithësinë e kohës dhe të hapësirës

(Mt 18,20; 28,20). Satani ose ndonjë engjëll tjetër nuk mund të jenë të gjithëpranishëm: vetëm Perëndia mund të jetë.

**b. Gjithëpushteti:** Gjatë kohës së shërbimit të tij në tokë, kishte pushtet të plotë mbi natyrën, kohën, demonët, sëmundjen dhe vdekjen. Mjaftonte të thoshte vetëm një fjalë. Si dëshmi e hyjnisë së Tij përmenden mrekullitë që bëri (Gjn 5,36; 10,25. 38). Sikurse Zoti në kohën e krijimit kishte kontroll të plotë mbi zhvillimin e ngjarjeve dhe mbi materien përgjithësisht, kështu edhe Jezusi provon hyjninë e tij gjatë shërbesës së tij duke kryer mrekulli dhe shërime.

**c. Pandryshueshmëria:** Në DhV emri i Perëndisë (JHVH ose Jahve) kishte domethënien «i Përjetshëmi». Në disa fragmente të Dhiatës së re, Jezusi është lidhur me Atin në lidhje me cilësitë e përjetshme dhe të qëndrueshme, të cilat i posedon vetëm hyjnia (Heb 13,8; 1,12; Mt 28,20; Ef 1,2-3).

*Jezusi, Mesia, është i njëjtë dje e sot dhe kështu do të jetë përgjithmonë. (Heb 13,8).*

*Por ti mbetesh i njëjtë dhe vitet e tua nuk kanë mbarim. (Heb 1,12).*

Në librin e Zbulesës me faqjen e tij të parë, Jezusi paraqitet me të gjitha atributet e hyjnisë (1,12): ai është Biri i njeriut që paraqitet në vegimin e Danielit, por ka edhe Flokët në kokë që i kishte të bardhë si leshi, si bora – që i përket të Përjetshmit, si dhe sytë, zëri dhe fytyra e Zotit të lavdisë: ai është zoti dhe mbreti suprem (17,14; 19,16) Vetëm ai mund ta përvetësojë titullin hyjnor, Alfa dhe Omega, fillimi dhe fundi (22,12. krhs 1,8; 2,8; 21,6).

Ajo që është thënë në DhV për JHVH, për Krishtin është thënë në DhR. Ai është Krijues (Ps 102,24-27; Heb 1,10-12). Ai është Alfa dhe Omega, i Pari dhe i Fundit, Fillimi dhe Mbarimi (Is 48,12; Ap 1,8; 22,13); Isaia e ka parë lavdinë e tij (Is 6,1; Gjn 12,41).

### Ç. JEZUSI VEPRONTE SI PERËNDI

Jezusi pohon se i fal mëkatet (Mk 2,5). Mësuesit e Ligjit çifut kishin të drejtë kur thuan se vetëm Perëndia mund t'i falë mëkatet, por nuk ishin të gatshëm të pranojnë përfundimin e këtij pohimi. Jezusi jo vetëm që ringjall të vdekurit, por jep jetën shpirtërore dhe trupore (Gjn 5,21-28; 5,40). Jeta shpirtërore është e përjetshme. Pohon se vetëveten mund ta ngritë nga të vdekurit (Gjn 2,19-21; 10,17-18). Premton se do t'i përmbushë kërkesat më të thella të njeriut (Gjn 4,13-14; 6,27,35; 7,37-38; 8,35 e më tutje, 14,27; 15,11; 16,33). Premton se do të përgjigjet në lutje (ndërsa pohon se edhe Ati Perëndi përgjigjet në lutje); mëson të vërtetën hyjnore në bazë të autoritetit të tij (Gjn 3,3.5); pohon se ka pushtet mbi të gjithë trupat (domethënë mbi gjithë krijimin e Perëndisë, mbi gjithë jetën, Gj 17, 2); e lidhë besimin në të me besimin në Perëndinë (Gjn 12, 44; 14,1). Asnjë mësues (d.m.th. rabin) i Dhiatës së vjetër, sado i madh të ketë qenë, kurrë s'ka pohuar diçka të tillë. Jezusi pohon se është drita e Perëndisë që ka ardhur në botë. Ai nuk pohon si profet, se (vetëm) e sjellë dritën, por se vetë është drita (Gjn 8,12; 9,5).

Për vete thotë, gjithashtu, se është më i madh se Tempulli (vend, ku në DhV banonte Perëndia), se është më i madh se profeti Jona (pohim se është më i madh se profeti) dhe Sholomoja, se mbreti më madhështor (Mt

12,6). Në krahasimin për vreshtarët e këqij, Jezusi është krahasuar me birin, të cilin i ati e ka dërguar në kohën kur asgjë tjetër nuk vlente. Ai është fjala e fundit e Atit. Në Letrën drejtuar hebrenjve Moisiu konsiderohet si shërbëtor në shtëpinë e Perëndisë (d.m.th. në bashkësinë e besëlidhjes), ndërsa Jezusi konsiderohet si biri (d.m.th. arkitekti i bashkësisë së besëlidhjes).

**D. NJËJËSIMI ME JAVEUN (ZOTIN) E BESËLIDHJES SË VJETËR.** Ajo që është thënë në DhV për JHVH, për Krishtin është thënë në DhR.

i) **Ai është Krijues** (Ps 102,24-27; Heb 1,10-12).

ii) **Ai është Alfa dhe Omega**, i Pari dhe i Fundit, Fillimi dhe Mbarimi (Is 48,12; Ap 1,8; 22,13); Isaia e ka parë lavdinë e tij (Is 6,1; Gj 12,41).

iii) **Ai është lavdia e Perëndisë**, pasqyrimi i personalitetit të Tij (Heb 1,3), shëmbëllesa e Perëndisë (Kol 1,15), në të cilin banon mishërisht e gjithë plotësia hyjnore (Kol 2,9). Ai është kopje e saktë e Atit, pors i unaza e padukshme me vulë që lë shtypje të dukshme.

Fjala «madhështia» (ose «lavdi», hebr. «njeri me peshë, pecrogroso») në DhV përdoret për të shprehur Perëndinë; siç ndodh në rastin me njeriun, Perëndia është i pandashëm nga vlera e tij e brendshme.

iv) **Ai është prania e Perëndisë ndër ne:** Jezusi është gjithashtu Perëndi që jeton ndër njerëzit. Në prologun e Ungjillit sipas Gjonit thuhet se *Fjala u bë njeri* – njeri i gjallë – dhe u vendos ndër ne (Gj 1,14). (Tekstualisht: ka

vënë tendën ndër ne.) Ai është Imanuel – Perëndia me ne, Perëndia që jeton ndër ne. Në lidhje me vetveten, Jezusi është si «ky tempull» – vendi ku Perëndia jeton ndër njerëzit. Në Librin e Zbulesës lexojmë: *Në qytet tempull nuk pashë* (domethënë në Jerusalemin e Ri). *Perëndia, Zoti i të gjithave, është vetë tempulli i tij dhe Qengji bashkë me Të.* (Ap 21,22). Kështu Perëndia do të banojë ndër popullin e tij përgjithmonë.

DH. JEZUSI PRANON ADHURIMIN QË I PËRKET PERËNDISË (Lk 5,8; Mt 14,33; 15,25; 28,9; 1 Kor 1,2). Meqenëse Dhiata e vjetër (Dalja 34,14) dhe vetë Krishti (Mt 4,10) pohojnë se vetëm Perëndia duhet të adhurohet, ndërsa njerëzit e thjeshtë dhe engjëjt kanë refuzuar nderimin që u është bërë, (Vap 10, 25-26; Ap 19,10; 22,8. 9); në qoftë se Krishti do të pranonte nderimin, ndërsa të mos ishte Perëndi, kjo do të ishte blasfemi. Për më tepër, Biblia jo vetëm që na njofton se Jezusi ka qenë i adhuruar, por nga ne kërkon që edhe ta adhurojmë (Gjn 5,23; Heb 1,6).

Në librin e Zbulesës oborri qiellor i drejtohet Jezusit me të njëjtat fjalë si i kishin drejtuar Krijuesit: «Ti je i denjë» dhe e bashkon në adhurim edhe Qengjin edhe Atë që rri në fron (rr. 7-9). Qysh atëherë emri i Perëndisë dhe i Qengjit bashkohen rregulisht (7,10; 14,4; 21,22) derisa froni i qiellit quhet «froni i Perëndisë dhe i Qengjit».

## **B. NJERËZIA E KRISHTIT**

### **1. VETITË E NJERËZISË:**

a. Jezusi lindi si njeri (Gal 4,4; Mt 1,18 – 2,12; Lk 1,30-

38; 2,1-20). Prejardhja e tij është e përcjellur nga prapa, nga Davidi deri tek Adami (Mt 1,1; Rom 1,3; Lk 3,23-38). Gjenealogjia e shënuar në Ungjillin sipas Mateut tregon rrjedhjen e tij mbretërore (do të jetë nëpërmjet Jozefit, atit të natyrshëm), ndërsa gjenealogjia nga Ungjilli sipas Lukës sigurisht paraqet nga prapa lidhjen njerëzore nëpërmjet Marisë; Eliu duke qenë babai i saj dhe Jozefi duke u llogaritur si biri i atit të saj nëpërmjet martesës (natyrore). Lindja e tij është përmbushje e drejtëpërdrejtë e premtimit të dhënë Havës (Zan 3,15) dhe mbretit Ahaz (Isaia 7,14).

b. Ai kishte zhvillim njerëzor (Lk 2,40) dhe në secilën fazë të zhvillimit të tij, ishte i përsosur. Duket qartë se është rritur në një familje besimtarësh dhe se ka shkuar rregullisht në sinagogë.

c. Kishte trup njeriu (Heb 10,5; 2,14). Ka pasur psikikë (Gjn 12,27), që do të thotë «qendër e veprimtarisë mendore». Ka pasur, gjithashtu, shpirt (Mk 2,8; 8,12; Lk 23,46). Kishte natyrë njerëzore (por jo të rënë).

ç. Kishte emër njerëzor, Jezus (Jeshua, trajtë aramaike për Jehoshua).

d. Kishte karakteristika të natyrës njerëzore, por pa mëkat. Ishte i lodhur (Gjn 4, 6), i uritur (Mt 4,2), i etur (Gjn 19,28), ka fjetur, është tunduar, ka mësuar, ka bërë mrekulli.

dh. Shpeshherë quhej «njeri» (Gjn 1,30; Vap 2,22; Gjn 8,57). Madje edhe pas ringjalljes nga të vdekurit është dukur si njeri (Gjn 20,15; 21,4,5). Sot mbretëron në lavdi si njeri (1 Tim 2,5) dhe do të mbretërojë mbi botën si mbret nga dinastia e Davidit.

## 2. VETITË E VEÇANTA:

a. Vetëdija për marrëdhënien e posaçme me Perëndinë. Në raportin për Pashkën e tij të parë (Lk 2,41-52), shohim se qysh si i ri ishte i vetëdëshëm për marrëdhënien e posaçme me Perëndinë. Për shembull, asnjë çifut nuk do të fliste për Perëndinë si për atin e tij. Përdorimi i kësaj shprehjeje nga Jezusi ishte unik (rreshti 49). Ky është gjithashtu shembull për bindjen njerëzore të Jezusit ndaj prin-dërve të tij (rreshti 51).

b. Jeta e Jezusit ishte e pamëkat. Për këtë dëshmojnë të tjerët (2 Kor 5,21; Heb 4,15; 1 Pjt 2,22-23; 1 Gjn 3,5). Për këtë dëshmon edhe ndërgjegjja e tij (Gjn 8,29. 46; 14, 30) dhe Ati i tij (Mt 3,17; 17,5). Jeta e Jezusit ishte plot mirësi. Kjo nuk është një pastërti manastiresh, që vjen si pasojë e tërheqjes nga bota, sepse «bëri kudo të mira e shëroi të gjithë ata që djalli i mbante nën pushtetin e tij» (Vap 10,38).

*Perëndia e bëri flijim për mëkat Mesinë që ishte pa asnjë mëkat, që ne ta marrim pafajësinë në saje të tij. (2 Kor 5,21).*

*Ai që më dërgoi është me mua dhe nuk më lë vetëm, sepse bëj vetëm atë që i pëlqej Atij (Gjn 8,29).*

*Cili nga ju mund të provojë se kam bërë ndonjëherë mëkat? (Gjn 8. 46).*

c. Ai i plotësoi të gjitha normat e shenjtërisë biblike; në mënyrë të përkryer u është përmbajtur Dhjetë urdhërimeve (Dalja 20); plotësoi frymën dhe parimin e ligjit (Mt 21-47). I vetmi ai plotësoi idealet e njeriut të drejtë nga DhV (Psalmi 1). Në të shiheshin në mënyrë të përkryer frytet e Shpirtit (Mt 22,37-39; Gal 5,22). Tundimet e tij ishin të

njëmendta. Po të mos ishin tekstet si Heb 2,18; 4,15, nuk do të mund të nxirrnin kurrëfarë ngushëllimi. Duhet të kemi parasysh se në kapërcimin e këtyre vështirësive ka përdorur vetëm fuqinë e cila na është vënë në dispozicion nëpërmjet Shpirtit të shenjtë (krhs. Lk 4,1-13; 22, 28; Mt 16,23). Pika ku Jezusi u tundua ishte njerëzimi i tij, e jo mëkatshmëria e tij, sepse ishte pa mëkat. Tundimet e kishin prejardhjen nga jashtë (si tundimi i Adamit), e jo nga brenda (siç tundohet njeriu pas rënies). Intensiteti i tundimit ishte më i fortë se sa do ta përballojmë ne, sepse ai refuzoi të dorëzohej. Duhet vënë re faktet që vijojnë:

1. Fitoret nuk u korrrën pa mundime.

a) Në shkretëtirë, tundimin e paraprinte një agjërim i gjatë.

b) Kur Pjetri kërkoi t'ia ndërronte mendjen në lidhjen me rrugën për te kryqi, Jezusi reagoi fortë (*Largohu prej meje, Satan! Ti po më pengon, sepse nuk mendon sipas Perëndisë, por sipas njerëzve*), dhe kjo jep të kuptojë se tundimi e preku në sedër.

c) Në kopshtin e Gjetsemanisë tundim ishte kaq i fortë saqë *djersa e tij u bë si pika gjaku që binin në tokë*.

Kështu tundimi kryesor ishte shmangja e kryqit sepse:

i. Natyra e tij njerëzore u druajt nga ky veprim

ii. Natyra e tij u druajt nga ky veprim, sepse nënkuptonte prerja e shoqërisë me të Atin (e këtë kurrë nuk e kishte përjetuar). Është kuptimplotë që ai thirri, jo: «Abba, o Atë!», por «*Perëndia im, Perëndia im, përse më braktise?*». Me rastin e braktisjes nga i Ati, atij ia mohoi përkrahje dhe ngushëllim

2. Sekreti i fitores së tij: teologët e mëparshëm pohonin se korri fitoren mbi tundim, sepse natyra e tij hyjnore e

kontrollonte gjithnjë natyrën e tij njerëzore, por kjo tingëllon pothuajse nestoriane (d.m.th. pikëpamja që dyja natyrat e Jezusit vepronin veçmas). Përsa i përket Biblës, nuk ishte natyra e tij hyjnore ajo që korri fitoren, por Perëndi Ati, duke vepruar me anë të Shpirtit të shenjtë, i cili përkrahte Shërbëtorin e Zotit (sh. Isaia 41,1: *Ja, Shërbëtori im që unë e përkrah*).

Pagëzimi dhe tundimi i tij janë një nga dy grupet e krizave në jetën e tij. Momenti i dytë është pranimi i mesianizmit të Jezusit nga ana e Pjetrit, bashkë me shpërfytyrimin e Jezusit që pasoi; ndërsa momenti i tretë është kryqëzimi dhe ringjallja. Pagëzimi dhe tundimi shënojnë fillimin e veprimtarisë së tij. Fjala e cila i ka ardhur nga qielli me rastin e pagëzimit, siç duket, lidh Psalmin 2,7 dhe Isaia 42,1, të cilët kanë lidhje me idenë e identitetit mbretëror-mesianik dhe me shërbëtorin e Jahveut (Zotit). Në tundimet, të cilat pasojnë, Djalli sikur mundohet të ndajë atë që Perëndia ka bashkuar. «Çfarë kuptimi ka të jesh Biri i Perëndisë dhe të mos i shfrytëzosh të drejtat e tua?» Djalli përpiqet që me anë të tundimeve ta bindë Jezusin që të marrë kurorën pa kaluar nëpër kryq. Mirëpo, sipas planit të Perëndisë, së pari është dashur të pasojë kryqi.

Tashmë thamë njëherë se, në asnjë vepër të hershme nuk u theksua njerëzia e Jezusit si në Ungjillin sipas Gjonit. Në Gjn 4,6 Jezusin e pushton lodhja, në 19,28 etja. Ai lutet (Gjn 11, 41 e më tutje dhe 17,1 e më tutje). Jezusi flet për vete si për njeri (Gjn 8,40) dhe besimtar, pjesëtar të bashkësisë çifute (4,22). Madje edhe pas ringjalljes e më

pastaj shohim njerëzinë e tij. Në Gjñ 20,20 u tregon duart dhe brinjët e tij. Njerëzia e Jezusit nuk ishte vetëm e vërtetë, por edhe ideale. Në Ungjillin sipas Gjonit shohim se si është dhënë pas vullnetit të Perëndisë dhe se si ishte e pastër nga mëkati ndërgjegjja e tij (Gjñ 4,34; 5,30; 8,29. 46; 14,31). Njerëzia e tij dëshmohet qartë në shprehjet, të cilat Gjoni i përdor në Ungjillin e tij, ku fjala «Atit Perëndi» zë vendin e tretë në përsëritjen më të shpeshtë të fjalëve; dhe ai është «ai që më dërgoi» (Gjñ 4,34; 5,23-24; 10,36). Shprehje të tjera të cilat tregojnë varësinë e Jezusit nga Ati gjenden në Gjñ 7,16 e më tutje, 8,28; 14,10. Jezusi është varur nga Ati jo vetëm në mësim, por edhe në veprat e tij.

ç. Sa i përket kohës së kthimit, Jezusi në vështrim të parë tregon mosdije (Mk 13,31). Duket sikur përkrimi në vazhdim jep shkallën e vlerës, e cila fillon ulët për t'u ngritur në fund lart: akush s'ë di (d.m.th. asnjë njeri), as engjëjt, as Biri, vetëm Ati. Në këtë përkrim Jezusi është vendosur mbi të gjithë njerëzit, madje edhe mbi engjëjt. Mirëpo, në rreshtin 31 Jezusi tregon për mosmbarimin e fjalëve të tij, e kjo duhet të ketë të bëjë me Trininë, edhe pse ai kishte vendosur që gjatë shërbimit në tokë vetë ta kufizonte vetveten për sa i përket kohës së kthimit të tij.

## **C. JETA TRUPORE E KRISHTIT**

1. TRUPËZIMI I KRISHTIT. Në çfarë mase mund ta kuptojmë marrëdhënien hyjnore dhe njerëzore në Krishtin? Këtu kemi të bëjmë me një paradoks befasues. Të thuash se Jezusi është Perëndi do të thotë të pohosh se ai është qenie

e përjetshme, pa fillim dhe mbarim. Kjo do të thotë të thuash se ai ka krijuar gjithësinë, se e mban në ekuilibrin e duhur dhe se gjithësia është krijuar për të. Ai është absolut në dashuri, fuqi dhe dituri dhe është i pranishëm me shpirtin e tij gjithkund.

Të thuash se Jezusi është njeri do të thotë të thuash se ka pasur të gjitha aspektet e natyrës njerëzore. Jeta e tij njerëzore ka pasur fillim si njeri i cili ka vdekur, ndërsa Perëndia nuk mund të vdesë. U tundua, kurse Perëndia nuk mund të tundohet. Ka pasur lodhje dhe uri, rritje dhe zhvillim, përfshirë edhe mbledhjen e njohurisë. Gjatë kohës së ekzistencës së tij tokësore, ishte i kufizuar në hapësirë përse i përket përdorimit të forcës.

a. **Nuk ishte personalitet i ndarë** edhe pse ishte njeri i përsosur dhe Perëndi i përsosur. Në të ishin të bashkuara dy natyra në një person. Personi mund të përkufizohet si qenie racionale dhe morale – qenie me vetëdijeni dhe me vetëvendosje.

Madje edhe pa marrë parasysh rënien e njeriut në mëkat, njeriu dhe Perëndia ndryshojnë në esencë. Perëndia është krijues i pafund dhe si i tillë është i pakufizuar. Njeriu është krijesë dhe si i tillë është i kufizuar. Mirëpo, ekziston ngjashmëria midis të dyve, ajo e personalitetit – fakti që njeriu është krijuar sipas shëmbëlltyrës së Perëndisë. Perëndia i ka dhënë njeriut personalitetin, dhe kjo është pika ku bashkohen të dy natyrat e tyre.

b. **Para trupëzimit**, Jezusi ka pasur një natyrë: për shkak të trupëzimit ka marrë edhe të dytin. Mirëpo, para trupëzimit nuk ishte njeri në asnjë mënyrë. Gjoni thotë se

«fjala u bë njeri», që domethënë se ai ka ndarë me ne njerëzinë. Nuk mund të thuhet se nuk ka trashëguar asgjë nga Maria. Perëndia në çdo rast dhe gjithmonë ka pasur potencialin e jetës njerëzore, madje para se ta përdorte në trupëzim. Një person kaloi nga lavdia para trupëzimit, nëpër përlulje dhe në pozitën më të lartë. Pika, në të cilën bashkohen këto tri shkallë është hyjnia e Jezusit. Para trupëzimit Jezusi ishte Perëndi, por nuk ishte njeri. Shprehja «në kohën e trupit të tij» ka të bëjë me njeri-Perëndinë e përlulur, por, pas ringjalljes dhe ngritjes në qiell, shohim Perëndi-njeriun e lartësuar. Është bërë njeri, por është përjetësisht Perëndi.

c. Natyra e tij njerëzore sapo ka zhvilluar personalitetin në bashkësi me karakterin hyjnor, e kjo ka ndodhur me rastin e mbarsjes. Natyra e tij njerëzore nuk ka pasur veti të ndarjes nga bashkësia me natyrën e tij hyjnore. Natyra e tij njerëzore nuk është zhvilluar në asnjë çast ndaras nga natyra e tij hyjnore.

ç. Gjatë kohës së jetës së tij në tokë, ka treguar vetitë e tij hyjnore vetëm kur këtë dëshironte Ati. Asnjëherë nuk i tregonte ato pavarësisht nga vullneti i Tij.

d. Vetia e heqjes dorë vullnetarisht e Jezusit. Letra e Palit drejtuar Filipianëve 2,5-11 flet për dy gjëra rreth trupëzimit:

1) Edhe pse ishte i njëllojtë me Perëndinë, edhe pse në çdo çast ishte plotësisht Perëndi, posaçërisht përsa u përket të drejtave dhe privilegjeve të tij,

2) ai megjithatë hoqi dorë prej tyre (gr. *ekenosen*) – f.fj.

u zbraz). Domethënë i ka braktisur vullnetarisht, por nuk ka hequr dorë nga natyra e tij hyjnore, dhe është bërë skllav i Atit të tij; është bërë pjesëtar i gjinisë njerëzore. E hasim në formë njeriu, që ka të bëjë me pamjen e jashtme. Duhet të bëjmë dallim midis dy fjalëve greke, të cilat përdoren për «trajtë» në rreshtin 6 dhe 8. Në rreshtin 6 është përdorur fjala greke «*morfe*», e cila shënon natyrën në esencë ose formën (Jezusi që nga përjetësia ishte shëmbëllesa e Perëndisë). Kjo shprehje ka të bëjë me të qenët ose trajtën e brendshme. Në rreshtin 8 përdoret fjala greke «*shema*», përkatësisht trajta e jashtme ose pamja e jashtme, që do të thotë se njerëzit kanë parë dikënd i cili ka lëvizur në mesin e tyre si një qenie njerëzore. Siç duket, i tërë fragment i ka rrënjët tek libri i profetit Isaia kap. 53. Është me rëndësi që të kuptojmë se përlujja është rezultat i një hapi vullnetar i cili është paramenduar që më parë. Këtu kemi të bëjmë me vendimin që gjatë jetës së tij në tokë, shpeshherë është provuar dhe tunduar, dhe pikërisht ky vendim ishte në shënjestër të tundimeve të Djallit.

**dh. Roli i Shpirtit të shenjtë në trupëzim.** Në asnjë diskutim lidhur me trupëzimin nuk duhet lënë anash shqyrtimin e rolit të Shpirtit të shenjtë. Së pari, Shpirti i shenjtë ishte krijues i trupëzimit dhe, së dyti, ka banuar në Jezusin si njeri në mënyrë të përkryer. Gjithë shërbimin e tij Jezusi e ka kryer në fuqinë dhe me ndihmën e Shpirtit të shenjtë.

**e. Njohuria e Jezusit.** Si Perëndi, Jezusi kishte të gjitha njohuritë. Por si tek çdo njeri, njohuria e tij u rrit dhe u zhvillua. Si t'i harmonizojmë këto të dyjat? A thua se

njohuria e pakufizuar ndodhi në nënvetëdijen e tij, ndërsa në vetëdije erdhi vetëm në ndonjë stimulim ose atëherë kur do ta vendoste Ati atje?

ë. **Trupëzimi është i pandryshueshëm.** I lartësuar, ai përsëri ka marrë pozitën e barazisë (përsa i përket përparësisë ose të drejtave), por më këtë nuk e ka braktisur natyrën e tij njerëzore. Me lumturinë e tij (ngritjen e tij në qiell) u bë njëkohësisht kthimi i lavdisë, të cilën e njihte para trupëzimit. Kjo ka përfshirë gjithashtu lartësimin e natyrën e tij njerëzore. Ai ende është qenie njerëzore në lavdi, që shihet në Letrën drejtuar Hebrenjve. Në 1. Tim 2,5 thuhet: *sepse për të gjithë ka një Perëndi dhe vetëm një ndërmjetës në mes Perëndisë dhe njerëzve: njeriu Jezus Mesia.*» Atributet e Jezusit si Perëndi dhe njeri janë të ndërrueshme. Ai është Perëndi, Zot dhe njëkohësisht Biri i Njeriut, në çdo çast. Vetitë e tij nuk transferohen nga një natyrë në tjetrën, por vlejnë në të njëjtën kohë për të dyjat.

## 2. LINDJA E VIRGJËR E JEZUSIT

a. **Vetia e lindjes së virgjër.** Nëse flasim përgjithësisht, lindja e Jezusit është e njëjtë me lindjen e secilit fëmijë, por mënyra e mbarsjes së tij ishte e mrekullueshme: ishte pa atë njerëzor. Megjithatë, duhet të dallojmë trupëzimin nga lindja e virgjër. Trupëzimi tregon faktin se Biri i Perëndisë është bërë njeri, ndërsa lindja e virgjër tregon për mënyrën se si u realizua kjo. Teknikisht, gruaja furnizon 23 kromosome (një nga pjesët përbërëse të bërthamës së qelizës që ka rol përcaktues në trashëgim e në zhvillimin e qenies së gjallë) kurse burri furnizon 23 kromozomet e tjera për të

bërë një total prej 46 kromozomesh. Supozohet që Shpirti i shenjtë krijoi gjenet dhe kromozomet e nevojshme për formimin e trupit të Krishtit duke i bashkuar me ato të trupit të Marisë.

**b. Profecia rreth lindjes prej virgjëreshes.** Profecia ndodh në Isaia 7,14 dhe citohet në Mt 1,23 në lidhje me plotësimin e profecisë. *Prandaj Zoti do t'ju japë një shenjë prej vetes: virgjëresha do të mbarset dhe do të lindë një djalë, i cili do të quhet Imanuel* (Perëndia me ne). Nuk mund të quhet një shenjë (e mrekullueshme) në qoftë se vajza nuk ishte virgjëreshë. Profecia u dha në kuadrin e një shenje dalluese për fundin e shtypjes asiriane. Prandaj plotësimi i menjëhershëm duhet të ketë ndodhur në të gjallën e Jeshajës, për të vulosur shërbimin e tij: fëmija ishte ose një fëmijë i vetë profetit ose Hizkija, mbreti i përshtirshëm që duhej të vinte. Por plotësimi i fundit i profecisë ishte lindja e Mesisë, sepse vetëm ai ishte zgjidhje e fundit për problemet e Izraelit

**c. Përmendja e lindjes së virgjër.** Ungjijtë flasin për Jozefin si atin e Jezusit, por kjo ndodh për shkak të përforcimit të mënyrës së të shprehurit. Pohime të tilla hasim në Ungjillin sipas Mateut dhe në atë sipas Lukës, kurse të dy shënojnë lindjen e virgjër. Jozefi ishte ati i Jezusit vetëm për aq sa gjatë qëndrimit të Jezusit në tokë ka kryer detyrimin që i takon një ati të zakonshëm tokësor. Kurse Marku dhe Gjoni nuk flasin për lindjen e tij, por fillojnë me shërbimin e tij. Mirëpo, në ungjillin sipas Markut lexojmë se Jezusi quhet «bir i Marisë» – shprehje shumë e çuditshme duke marrë parasysh shoqërinë shumë mashkullore

siç ishte judaizmi i shek. i parë. Disa dorëshkrime të hershme të Gjn 1,13 përdorin foljen në njëjës, dhe në këtë rast rreshti do të kishte të bënte me Jezusin (edhe pse kjo nuk ka shumë të ngjarë). Në rreshtin 24 të kapitullit 8, Gjoni tërthorazi tregon se janë përhapur lajme të rreme në lidhje me lindjen e Jezusit. Çifutët protestonin: «Ne nuk jemi fëmijë të paligjshëm!» Mund të supozohet se ata mendonin që Jezusi ishte fëmijë i paligjshëm për shkak të mënyrës së lindjes së tij. Apostulli Pali nuk përmend lindjen e virgjër, por duhet të kemi parasysh se ajo nuk bien në thelbin e Ungjillit, i cili është shprehur me të vërtetën se Krishti ka vdekur dhe është ringjallur. Për sa i përket kësaj, me rëndësi është trupëzimi, e jo aq shumë lindja e virgjër, që është metodë. Prandaj, mospërmendja nga ana e Palit nuk është aq e rëndësishme. Ai lindjen e virgjër e supozon dhe e vërteton heshtas (Rom 1,3 e më tutje, 5,12 e më tutje, 8,3; Gal 4,4; Fil 2,7). Për shembull, në Rom 5,12 hasim krahasimin ndërmjet Adamit dhe Krishtit dhe në të dy rastet ata kanë hyrë në botë në mënyrë të veçantë. Rom 8,3 pohon se Krishti ishte i dërguar në formë të trupit mëkatar (në gjendjen e trupit të mëkatit). Trupi i tij nuk ishte mëkatar, por i ngjashëm me të. Në të vërtetë, kur Pali flet për lindjen e Krishtit, ai gjithmonë i shmanget fjalës normale «i lindur» dhe më me ëndje përdor fjalën «erdhi nga (tekstualisht: nëpërmjet) gruas.» (Gal 4,4; Rom 1,3; Fil 2,7).

*Por para se të shkonte puna aq larg, iu shfaq në ëndërr një engjëll i Zotit e i tha: «O Jozef, pasardhës i Davidit, mos ki frikë ta marrësh për grua Marinë, sepse fëmija që ajo po e pret, u mbars me anë të Shpirtit të Perëndisë. Ajo do të lindë një djalë: ti do t'ia vësh emrin Jezus*

*(Shpëtimtar), sepse ai do ta shpëtojë popullin e tij nga mëkatet e tyre.»*

*Kjo ndodhi, që të plotësohet ajo që kishte parashikuar Zoti me anën e profetit (Isaia): Virgjëresha do të mbarset dhe do të lindë një djalë, që do të quhet Imanuel. Ky emër do të thotë: Perëndia me ne.*

*Kur u zgjua Jozefi, iu bind urdhrit të engjëllit dhe e mori Marinë në shtëpinë e tij. Por nuk fjeti me të deri në lindjen e birit të saj, të cilit ia vuri emrin Jezus (Mt 1,20-24)*

*Jezusi në fillim të shërbimit të tij ishte rreth tridhjetë vjeç dhe ishte – siç mendonin njerëzit – i biri i Jozefit, i Eliut, etj (Lk 3,23).*

*Megjithatë, disa e pranuan dhe besuan në të. Ai u dha atyre të drejtë të bëheshin fëmijë të Perëndisë. Kështu u bënë jo me anë të lindjes natyrore ose sepse njerëzit kështu e deshën, por sepse Perëndia u dha atyre jetën e re (Gjn 1,12-13).*

*Vetëm një dorëshkrim e lidh këtë fjali me lindjen e Jezusit prej virgjëreshës. «Ata besuan në emrin e atij që lindi, jo me anë të lindjes natyrore, e të tj.*

*Por, kur erdhi koha e caktuar, Perëndia dërgoi Birin e vet, të lindur prej gruaje, të nënshtruar Ligjit...(Gal 4,4)*

**3. VUAJTJET DHE VDEKJA E MESISË.** Këto janë dëshmi e qartë e njerëzisë së Tij. Kjo tregon se ai nuk ishte i kursyer nga problemet, me të cilat ballafaqohemi ne. I ka përjetuar të gjitha ato gjëra që përjetojmë edhe ne, madje edhe më shumë. Të katër raportet rreth kryqëzimit tregojnë qartë se ajo që ka përjetuar ai nuk ishte shfaqje teatrale, por dhembje dhe vuajtje të vërteta. Rreshti 8 i kapitullit të dytë të Letrës drejtuar Filipianëve tregon se sa i gatshëm ishte

Jezusi të merrte mbi vete vuajtjet dhe poshtërimet.

*Edhe pse ishte Perëndi nga natyra, ai nuk u kap pas privilegjeve hyjnore, por hoqi dorë nga ato vullnetarisht dhe u bë si një skllav. U bë njeri në këtë botë dhe mori pjesë në jetën e njerëzve. Nga dëgjesa ndaj Perëndisë, u poshtërua aq shumë, saqë iu nënshtrua edhe vdekjes, madje vdekjes së një kriminelit në kryq. Për këtë arsye Perëndia e lartësoi dhe ia ktheu vendin e tij të drejtë hyjnor të nderit.*(Fil 2,7-9)

**4. ZBRITJA E KRISHTIT NË NËNTOKË.** Në Kredon e Apostujve, kredon romak që e ka prejardhjen në shek. II, fjala «ferr» do të thotë «nëntokë» ose «skëterrë», vend ku ndodhen shpirtat e të vdekurve. Në kohën e DhV, *shëoli* (bota e të vdekurve) ishte i ndarë në dy vende: në vendin e parë ishin të mallkuarit që pritnin (duke vuajtur) gjykimin dhe hedhjen përfundimtare në ferrin e përjetshëm; ndërsa në vendin e dytë gjendeshin të bekuarit (d.m.th. ata që më përpara besuan në Mesinë). Vendi i dytë quhej «gjiri i Abrahamit». Jezusi pas vdekjes së tij, siç duket, zbriti në këtë vend, ku i liroi të bekuarit dhe i mori me vete për në parajsë (sh. Ef. 4,8 dhe Lk 23,43). Këtë interpretim e përmend Eusebi (historian kishtar) në lidhje me tregimin e vizitës së Tadeut mbretit Abgar të Edesës pas një letërkëmbimi ndërmjet tij dhe Jezusit, në të cilën thuhet se Jezusi u ngrit në qiell (d.m.th. për tek Ati) së bashku me një mori njerëzish (*Kur u ngrit në qiell mori me vete robërit* – Ef 4,8-9). Te Ef 4,9 thuhet se para ngritjes së tij në qiell, ai zbriti poshtë, d.m.th. në nëntokë. Meqenëse kjo ngjarje ndodhi menjëherë para ngritjes së tij, s'ka të ngjarë që bëhet fjalë për trupëzimin e Jezusit.

Jezusi zbriti në skëterrë, siç duket, për dy arsye:

a) që të kalonte nëpër të gjitha etapat e përvojës njerëzore; të gjithë njerëzit duhej të shkonin në skëterrë dhe të prisnin ringjalljen;

b) që t'i çlironte njerëzit e drejtë të periudhës së DhV dhe t'i merrte me vete për në qiell.

Zbritja e Jezusit në nëntokë do të thotë se, si njeri, vërtet ka vdekur dhe se ka ngadhënjyer mbi vdekjen. Në qoftë se Perëndia e ka ringjallur, duke e liruar nga zinxhirët e vdekjes (nëntoka) – domethënë nga *sheoli* – atëherë atje e hodhi më parë, megjithëse kurrë nuk e ka lënë në fatin e atyre zinxhirëve (Vap 2,31). Me vdekjen e tij Krishti ka fituar edhe ndaj armikut të fundit – vdekjes (1 Kor 15,26) dhe ka thyer dyert e nëntokës. Vdekja dhe nëntoka ishin vazhdimisht në vështrim të Perëndisë (Am 9,2; Jobi 26,6), ndërsa tani janë të detyruar t'i kthejnë të vdekurit që i mbajnë (Ap 20,13, krz. Mt 27,52). Deri më vdekjen e Zotit nëntoka ishte grumbullimi i të gjithë të gjallëve, përcaktimi fatit të njerëzimit të dëbuar nga Perëndia, dhe askush para Krishtit (të parëlindurit nga të vdekurit (Ap 1,5) s'mund të dilte që andej (1 Kor 15,20-23). Për njerëzimin, të dënuar me vdekje në Adamin dhe me ndarje nga Perëndia, shpëtimi do të thotë hapje e dyerve të nëntokës, dhuratë e jetës së përjetshme.

*E shpëtoi Jezusin nga pushteti i vdekjes dhe e ringjalli; vdekja nuk mund ta mbante të burgosur (Vap 2,24).*

Megjithatë jo të gjithë besimtarët janë dakord me këtë interpretim. Sipas tyre besimtarët e periudhës së DhV shkonin jo në nëntokë, por në parajsë, një vend krejt të ndryshëm. Kështu 1 Peter 4,6 do t'u referohej jo të vdekurve, por atyre që janë tani të vdekur, por që ishin

gjallë kur e dëgjuan dhe pranonin Lajmin e mirë (krhs. Ruta 1,8 për një ndërtim gramatikore të ngjashëm: *Zoti pastë dhembje për ju siç u deftuat edhe ju të dhembshme me të vdekurit*.d.m.th me ata që tani janë të vdekur). Megjithëse ata u deshën të vdiqnin si njerëz të tjerë, ata tani e kanë marrë shpërblimin e tyre. Pjetri, siç duket, donte t'i kundërshtonin tallësit që thonin: pasi ata vdiqën si njerëz të tjerë, çfarë dobi ka të besohet në Krishtin? Ndërsa shpirtrat në burg, te 1 Pj 3,20, do të jenë shpirtra e njerëzve që jetonin në kohën e Noahut, por që nuk besuan në predikimin e Noahut të cilin e fuqizonte shpirti i Krishtit që ishte tek ai. Pjetri ka prirje të hidhet temë më temë, siç duket pa lidhje e jokronologjike! Kjo ishte tipik për një predikim në sinagogë (shih edhe stilin e letrës së Jakobit). Përveç kësaj, kur Jezusi, pas ringjalljes së tij, pohon se ende nuk është ngritur për tek Ati, kjo do të thotë se ende nuk është ngritur në trup të ringjallur. Kjo shprehje është karakteristike për stilin hebre: nuk furnizohen të gjithë hollësitë menjëherë. Nga ana tjetër, Jezusi premtoi ta takonte vjedhësin (d.m.th. terroristin) e penduar në parajsë, në vendbanimin e të bekuarve të kohës së DhV, e ndoshta jo në praninë e drejtpërdrejtë të të Atit.

**5. RINGJALLJA E KRISHTIT.** Ringjallja zë vendin kyq në besimin e krishterë; pa të krishterimi nuk qëndron. Vepra e kryqit dhe ringjallja përbëjnë një ngjarje të përbashkët.

**a. Ngjarja e ringjalljes.** Kjo ishte vepër e Trinisë, vepër, në të cilën Ati e ka ringjallur Krishtin nga të vdekurit (Rom 6,4; Gal 1,1; Ef 1,20; 1 Pjt 1,3; Vap 2,24).

Ringjallja përshkruhet edhe si vepër e Krishtit (Gjn 2,19-21; 10,17-18; Vap 17,3). Tërthorazi thuhet edhe se Shpirti i Shenjtë e ka ringjallur Krishtin (Rom 8,11).

*Shërbimin tim si apostull nuk e mora nga njerëzit e as me anë të ndërmjetësimit njerëzor; atë e mora nga Jezusi, Mesia, dhe nga Perëndia, Ati, që e ringjalli Jezusin nga të vdekurit. (Gal 1,1)*

*Ati më do, sepse jam gati ta jap jetën time që ta rimarr. Askush nuk ma merr atë, por unë e jap vullnetarisht. Kam pushtet ta jap dhe kam pushtet ta rimarr. Kështu e plotësoj detyrën që Ati im ma besoi (Gjn 10,17-18)*

*Në të vërtetë, në qoftë se banon brenda jush Shpirti i Atij që e ringjalli Jezusin nga të vdekurit, atëherë Perëndia me anë të Shpirtit që jua ka dhënë do të ringjallë edhe trupin tuaj të vdekshëm. (Rom 8,11).*

**b. Vetia e ringjalljes.** Kjo ishte një ngjarje pa dyshim e çuditshme, sepse vdekja është një fuqi e plotfuqishme së cilës, sipas natyrës së gjërave, asgjë nuk mund t'i kundërvihet. Diçka ose dikush nga jashtë duhet të depërtojë në vdekje për të nxjerrë çlirimin. Sigurisht kemi të bëjmë me një ngjarje fizike, dhe nuk mund të interpretohet si «ndikim i pandërprerë i Krishtit». Trupi i tij ishte i transformuar; pas ringjalljes kishte veti mbinatyrore, ndërsa pas ngritjes në qiell ka shkëlqyer më shumë se dielli (Vap 26,13; Fil 3, 21). Kjo ngjarje është me veprim të përhershëm (Ap 1,18; Heb 7,25). Këtu nuk kemi të bëjmë me kthimin në jetë, si të Lazrit dhe të tjerëve që janë kthyer nga të vdekurit në jetë, por të cilët megjithatë më vonë kanë vdekur.

*Kur e pashë, rashë përmbys para këmbëve të tij si i vdekur. Ai vuri mbi mua dorën e djathtë dhe tha: «Mos ki frikë! Unë jam i Pari dhe i Fundit. Unë jam Ai që vepron! Isha i vdekur, por tani jam i gjallë përgjithmonë. Unë kam pushtet mbi vdekjen dhe mbi botën e të vdekurve.. (Ap 1,17)*

*Por Jezusi jeton përgjithmonë dhe priftëria e tij është e përhershme. Për këtë arsye ai mund t'i shpëtojë përgjithmonë të gjithë ata që i afrohen Perëndisë me anë të tij. Ai jeton përgjithmonë për të ndërhyrë për ta te Perëndia.*

*Jezusi është kryepriifti që na duhet: ai është i shenjtë, nuk ka asgjë të dënueshme dhe është pa të meta. Ai u nda nga njerëzit mëkatarë dhe u ngrit në qiell. Ai nuk ka nevojë të kushtojë çdo ditë fljijim, më parë për fajet e tij dhe pastaj për ato të popullit, si kryepriiftërinjtë e tjerë. Këtë ai e bëri një herë e përgjithmonë kur fljioi veten (Heb 7,25-27)*

**c. Nënkuptimi i ringjalljes:** Domethënia e ringjalljes është themeli i gjithë mësimit të Dhiatës së re.

I. Është mbrojtur koncepti i përgjegjësisë para Perëndisë: në Bibël ringjallja është e lidhur ngushtë me gjyqin. Njerëzit do të ringjallen dhe do të gjykojnë; për jetën e tyre do të përgjigjen para Perëndisë. Në qoftë se nuk ekziston ringjallja, atëherë nuk ka as përgjegjësi para Perëndisë. Për këtë shkak Pali thotë se, në qoftë se të vdekurit nuk ringjallen: më mirë *Të hamë e të pimë se nesër do të vdesim!* (1 Kor 15,32).

*Në Efes pranova të hyj në një luftë për jetë a vdekje. Në qoftë se s'kisha asnjë shpresë për ringjalljen, kjo do të më kishte shpëtuar nga këto telashe. Në qoftë se të vdekurit*

*nuk kthehen në jetë, më mirë le të mbështetemi në këtë proverb: Të hamë e të pimë se nesër do të vdesim! (1 Kor 15,32)*

II. Është mbrojtur koncepti i ringjalljes: është dëshmuar se Bibla ka të drejtë kur flet për ringjalljen në Librin e Danielit (Dan 12,1-3).

*«Atë kohë, – tha engjëlli, – do të ndërhyjë kryetari i madh engjëllor, Mihaeli, dhe do të luftojë për popullin tënd. Do të ketë një periudhë vështirësish dhe shtypjeje, qe cila nuk ka ekzistuar qysh sa njerëzimi mban mend. Por populli yt do të shpëtojë, secili, që e ka emrin të shkruar në librin e Perëndisë. Shumë veta që flejnë nën dhe, do të zgjohen, disa për jetë të përhjetshme dhe disa për humbje të përhjetshme. Por ata që e kanë ruajtur urtësinë e Zotit dhe që u kanë treguar shumë njerëzve rrugën për në jetë (të përhjetshme), do të ndriçojnë përgjithmonë si yjet në qiell.» (Dan 12,1-3)*

III. Me ringjalljen hyjnore i ka vulosur pohimet e Krishtit se ai vetë është Mesia, Biri i Perëndisë, Shpëtimtari, gjykatësi i të gjithë njerëzve, zoti i historisë. Ringjallja i jep kuptimin e plotë jetës, veprës dhe vdekjes së Krishtit (Rom 1,4; Vap 2,22-24. 26; 3,13; 5,30 e më tutje,13,28-30).

*Lajmi ka të bëjë me Birin e tij, Zotin tonë, Jezus Mesinë: përsa i përket prejardhjes së tij njerëzore ishte pasardhës i mbretit David; por (përsa i përket prejardhjes së tij hyjnore) me anë të Shpirtit të shenjtë u shfaq Bir i Perëndisë me fuqi të plotë kur u ringjall nga të vdekurit. (Rom 1,3-4)*

*Pra, këtë Jezus, e ringjalli Perëndia – ne të gjithë mund të dëshmojmë për këtë. Ai u ngrit në anën e djathtë të Perëndisë dhe mori nga Ati dhuratën e premtuar, Shpirtin e shenjtë, që të na e përcjellë. Kjo që po shihni këtu është veprimtaria e këtij Shpirti.*

*Davidi, siç e dini, nuk u ngrit në qiell. Ai, përkundrazi, tha: Perëndia i tha Zotit tim: Ulu në anën time të djathtë, derisa t'i vë armiqtë tuaj të mundur nën këmbët e tua. Për këtë arsye të gjithë njerëzit në Izrael duhet ta pranojnë se Perëndia e bëri Zot e Shpëtimtar këtë Jezus, që ju e kryqëzuat.» (Vap 2,34-36)*

IV. Ringjallja dëshmon se Perëndia e ka pranuar veprën e Krishtit në kryq (Rom 4,25,1 Kor 15,17). Kjo është dëshmi se Perëndia e ka pranuar flinë e Birit të vet dhe kjo e bën veprën e tij të vlefshme.

*Tani, Davidi, pasi në të gjallën e tij u shërbeu planeve të Perëndisë, vdiq dhe u varros pranë të parëve të tij dhe trupi i tij u kalb. Por Jezusi, të cilin Perëndia e **ringjalli** nga të vdekurit, nuk u kalb në varr. Ta dini, o vëllezër, që ndjesa e mëkateve ju ofrohet me anë të këtij Jezusi. Në Ligjin e Moisiut nuk mund të qëndroni për shumë kohë para Perëndisë, por në qoftë se i besoni Jezusit, do të pajtoheni **përgjithmonë** me Perëndinë. (Vap 13,36-39)*

*Edhe ne Perëndia na shpall të pafajshëm, në qoftë se i besojmë atij. Ai është megjithatë Perëndia që ringjalli nga të vdekurit Jezusin, Zotin tonë. Ai e bëri atë të vdesë për të shlyer mëkatet tona, dhe e ringjalli nga të vdekurit, që ne të marrim pafajësinë (Rom 4,24-25).*

*E në qoftë se Mesia **nuk** është ringjallur, i tërë besimi juaj është i kotë. Atëherë ju jeni ende **të dënuar me vdekje***

*për shkak të mëkateve tuaja, dhe kush vdiq duke besuar në Mesinë është i humbur* (1 Kor 15,17-18).

V. Ringjallja e Krishtit është garanci se edhe besimtarët do të kenë të njëjtën ringjallje të lavdishme (1 Kor 15,20).

*Por në fakt Mesia u ringjall nga të vdekurit, e kjo na e jep garancinë që edhe të vdekurit e tjerë do të ringjallen. Një njeri i vetëm i solli tërë njerëzimit vdekjen; po ashtu një Njeri i vetëm sjell ringjalljen nga të vdekurit. Të gjithë njerëzit i takojnë Adamit, prandaj ata duhet të vdesin, por në qoftë se ata lidhen me Mesinë, marrin jetën e re* (1 Kor 15,20-21)

Ringjallja gjithashtu plotëson premtimet e Krishtit. Ka mundur t'i plotësojë vetëm nëse do të ringjallej. Këtu hyn dërgimi i Shpirtit të shenjtë, prania e përhershme midis nxënësve, kthimi. Kjo është edhe garanci e ringjalljes sonë.

ç. **Dëshmitë e ringjalljes.** Në Dhiatën e re gjenden raportet e dëshmitarëve për jetën, vdekjen dhe ringjalljen e Jezusit, i cili për vete pohonte se ishte Mesia. Baza për këtë pohim është e trefishtë:

- i) plotësimi i profecive të Dhiatës së vjetër;
- ii) dëshmitë për mrekullitë, të cilat ka bërë dhe për zërin e drejtëpërdrejtë të Perëndisë, të cilat autorët e Dhiatës së re i marrin seriozisht;
- iii) dëshmia për ringjalljen, të cilën jo vetëm se e ka parafolur, por së cilës edhe i ka vënë vulën në pohimet e tij të tjera.

Analizimi i raporteve të tjera na detyron që pohimin ta marrim seriozisht. Se vërtet Jezusi është ngjallur nga të

vdekurit, më së miri mund të shihet në qoftë se i shqyrtojmë mundësitë e tjera.

I) Njëra është se Jezusi ka vdekur vetëm në të parë, se ra në koma dhe se pas një kohe erdhi në vete përkohësisht. Mirëpo vdekja e tij është dëshmuar me goditjet e pamëshirshme, të cilat i pësoi; me varjen gjashtëorëshe në kryq; me shpimin e brinjës së tij me heshtë dhe, përveç kësaj, me derdhjen e ujit dhe gjakut të tij; me balsamimin e pjesërishëm; me mbështjelljen në rrobat e vdekjes dhe në fund me mbylljen në varr. Që të mund të besohet se Jezusi nuk vdiq, është e nevojshme një mendjелеhtësi aq e madhe, sa dhe besimi për të besuar se u ringjall prej së vdekurit.

II) Disa thonë se nxënësit e kanë vjedhur trupin e Jezusit. Mirëpo, që ta bënin një gjë të tillë, nxënësit do të duhej të mposhtnin rojën romake, gjë që është shumë e pamundur, ose t'u jepnin ryshfet ushtarëve romak, gjë që gjithashtu është e pamundur, sepse rojtarët e dinin se do të dënoheshin me vdekje në qoftë se nuk do të pengonin vjedhjen e trupit të Jezusit. Ajo që rroba e Jezusit nuk ishte e shpërndarë (madje as e shpalosur) dhe se çallma ishte e mbështjellë dhe e vënë anash dëshmon kundër asaj se trupi është larguar shpejt me vjedhje. Vjedhësit zakonisht nuk humbasin kohë duke rregulluar dhomën. Në këtë rast do ta merrnin trupin me gjithë rroba. Habia dhe madje mosbesimi i nxënësve në ringjalljen e Jezusit, tregojnë se nuk e kanë vjedhur trupin – vetëm nëse janë shtirë me habinë dhe mosbesimin në mënyrë që tregimi të tingëllonte në mënyrë të bindshme. Mirëpo do të ishte e tepërt në qoftë se presim një mashtrim të tillë nga të krishterët e parë, të

cilët ishin njerëz të thjeshtë. Përveç kësaj, është edhe më e pabesueshme se do të paramendoheshin tregime, në të cilat apostujt tregohen se si nuk besojnë në ringjallje, sepse Kisha e hershme së shpejti filloi t'i nderonte shumë.

III) Disa të tjerë, përsëri, mendojnë se nxënësit kishin halucinacione. Mirëpo, autorët e Dhiatës së re japin dëshmi për shfaqjet e Jezusit në vende dhe kohë të ndryshme, njerëzve të ndryshëm, nga një deri në disa qindra. Në Letrën e Parë drejtuar Korintasve Pali i nxit ata që dyshojnë që t'i pyesin ata që ishin dëshmitarë! Kishte shumë shfaqje dhe ndryshonin shumë nga njëra-tjetra për të qenë halucinacione. Për më tepër, nxënësit ishin të papërgatitur psikikisht për halucinacione, sepse nuk prisnin se do të ringjallej Jezusi dhe, në të vërtetë, nuk u besuan lajmeve të para se Jezusi ishte ringjallur nga të vdekurit. Kur filloi të qarkullonte lajmi për ringjalljen e Jezusit, çifutët duhej vetëm të tregonin trupin. Por ata kurrë nuk e kanë bërë një gjë të tillë! I njëjti kundërshtim vlen edhe kundër pohimit se nxënësit arritën pranë varrit të gabuar. Atëherë, përse çifutët nuk e kanë kërkuar kufomën në varrin e vërtetë? Ata me siguri e dinin se ku ndodhej, sepse e kishin bindur Pilatin që të vendoste atje roje.

IV) Kundërshtarë të tjerë thonë se nxënësit kishin kurdisur raportin për ringjalljen e Jezusit sipas shembullit të vdekjes dhe ringjalljes së perëndive të mitologjisë pagane. Mirëpo, ndryshimet janë shumë më të mëdha sesa ngjashmëritë. Kuadri i miteve nuk është aspak historik, ndryshe nga kuadri i raportit për ringjalljen në DhR. Në Dhiatën e re nuk ekziston asnjë lidhje ndërmjet vdekjes dhe

ringjalljes vjetore të natyrës, siç ndodh në mitet pagane për pjellshmërinë. Në DhV është pritur ringjallja e trupit, por është dënuar rreptë çdo mit pagan për pjellshmërinë. Mënyra realiste e raporteve në Ungjijtë u kundërvihet fantazive të shumta që hasen tek mitet. Raportet për ringjalljen lajmërohen menjëherë në Kishën e hershme dhe nuk ka periudhë që është i nevojshëm zhvillimi i mitologjisë së hollësishme. Pohimi triumfues i Palit se shumica e 500 vetave që kishin parë Jezusin e ringjallur në të njëjtën kohë dhe vend ende janë gjallë, do të ishte qesharak në qoftë se i gjithë tregimi është rezultat i zhvillimit të mitologjisë.

V) Diçka e posaçme është dashur t'i shtyrë nxënësit çifutë që ta ndryshojnë ditën e nderimit nga e shtunja në të dielën. Dita e shtunë (*shabat*) është njëra nga mbështetjet e judaizmit.

Ose dishepujt e Jezusit ishin të mashtruar (në këtë rast çifutët jobesimtarë do të mund ta shuanin lëvizjen e krisherë në qoftë se do ta gjenin trupin e Jezusit) ose kanë mashtruar botën. Nga ana psikike është e pabesueshme që nxënësit vullnetarisht do të duronin vuajtjet dhe vdekjen për diçka që e kanë ditur se është trillim. Gjithashtu është e pabesueshme në lashtësi që falsifikuesit e një trillimi të tillë do të kishin bërë gra dëshmitare të para të ringjalljes: gjithkush e di se gratë janë të dominuar nga emocionet e tyre. Njeriu nuk duhet të pranojë frymëzimin e DhR për të çmuar fuqinë e argumenteve historike për ringjalljen e Krishtit. Raportet biblike duhet sqaruar edhe nëse nuk i konsiderojmë si të autoritetshme. Paramendim që diçka e tillë nuk ka mundur të ndodhë, është pengesë e vërtetë e

besimit në ringjalljen e Jezu Krishtit.

**6) NGRITJA NË QIELL E MESISË DHE FRONIZIMI I TIJ.** Sipas tregimit biblike ngritja në qiell ndodhi 40 ditë pas ringjalljes (Mk 16; Lk 24; Vap 1). Nxënësit nuk e panë duke u ringjallur nga të vdekurit, por e panë duke u ngritur në qiell. Ngritja në qiell është ngjarje historike që çon në faktin e qëndrueshëm – fronizimi i tij në qiell. Në Letrën drejtuar Hebrenjve shohim Krishtin të ulur në të djathtën e Atit, që me këtë të tregojë se si është përfunduar veprimi i tij flijues si prift dhe se është ulur në fron si mbret (Heb 1,3; 8,1-3; 10,11-14).

*Në Birin e Perëndisë zbulohet madhështia e Perëndisë, sepse ai i përgjigjet plotësisht qënies së Perëndisë. Me fjalën e tij të fuqishme ai e mban gjithësinë. Pasi e kreu pastrimin e mëkateve, ai u ul në qiell në anën e djathtë të Atij që ka pushtetin më të lartë.*

*Biri radhitet aq lart mbi engjëjt sa dinjiteti që Perëndia ia dha është më i lartë se dinjiteti i tyre (Heb 1,3-4).*

*Çdo prift bën përditë shërbesën e kultit dhe shumë herë kushton të njëjtat fljime. Por këto nuk janë në gjendje ta vënë adhuresin në një marrëdhënie të përsosur me Perëndinë. Përkundrazi, Mesia për të gjitha mëkatet kushtoi një fljim të vetëm. Pastaj u ul në anën e djathtë të Perëndisë. Atje ai pret që Perëndia t'ia nënshtrojë vetes të gjithë armiqtë. Kjo tregon se me një fljim të vetëm i vuri në një marrëdhënie të përsosur të gjithë ata që i pastroi (Heb 10,11-13).*

*Për këtë arsye Perëndia e lartësoi dhe ia ktheu vendin e tij të drejtë hyjnor të nderit. Para Jezusit, të gjithë duhet të bien në gjunjë – të gjithë ata që janë në qiell, në tokë dhe*

*në nëntokë; Të gjithë duhet ta pranojnë solemnisht: «Jezusi, Mesia, është Zot.» Kështu do të nderohet edhe Perëndi Ati (Fil 2,9-10).*

**7) VEPRIMTARIA PRIFTËRORE E KRISHTIT NË QIELL.** Ai nuk sjell fli; ka përfunduar veprën flijuese për shpëtimin tonë (Heb 4,14; 6,19-20; 9,12. 24 e më tutje). Prifti i DhV, përndryshe, ka pasur edhe rolin ndërmjetësimi. Ashtu edhe Krishti ndërmjetëson për ne (Rom 8,34; 1 Gjn 2,2). Ai mund t' u ofrojë ndihmë të përditshme praktike atyre, me të cilët ndan njerëzinë (e tanishme) (Heb 2,17. 18; 4,14-16).

*Të gjitha kopjet e realiteteve qiellore duhen pastruar në të njëjtën mënyrë, por për origjinalet qiellore nevojiten flijime më të mira. Mesia nuk hyri në një shenjtërore të ndërtuar nga njerëzit – në një kopje të shenjtërores së vërtetë. Ai hyri drejt në qiell, që të na përfaqësojë para Perëndisë. Kryepriifti i popullit hebraik hyn çdo vit në shenjtërore me gjakun e një kafshe, por Mesia nuk ka nevojë ta flijojë veten shumë herë. Përndryshe, i ishte dashur të vuante shumë herë që nga krijimi i botës. Në vend të kësaj, u paraqit tani, në fund të kësaj kohe, për të asgjësuar mëkatin një herë e përgjithmonë duke flijuar veten.*

*Ashtu siç vdes çdo njeri vetëm një herë – e pastaj vjen gjyqi – ashtu edhe Mesia u flijua vetëm një herë për të shlyer mëkatet e të gjithëve. Kur të shfaqet për herën e dytë, do të vijë, jo për të shlyer mëkatet, por për të përsosur të gjithë ata që e presin. (Heb 9,23-28)*

*Askush nuk mund t' i dënojë. Jezusi, Mesia, vdiq për ta. Jo vetëm kaq, por edhe u ringjall nga të vdekurit. Ai*

*qëndron në vendin e plotfuqisë pranë Perëndisë dhe ndërmjetëson për dobinë tonë (Rom 8,34).*

*Fëmijët e mi, po jua shkruaj këtë që të mos mëkatoni. Por edhe në qoftë se ndokush mëkatoi, e kemi njërin që është pa mëkat, që ndërhyt për ne tek Ati: Jezusin, Mesinë. Meqë u flijua për ne, për të na pajtuar me Perëndinë, mund të falen mëkatet tona, dhe mëkatet e tërë botës (1 Gjn 2,1-2).*

**8) MBRETËRIMI I MESISË NË QIELL.** Krishti edhe tani mbretëron mbi gjithësinë dhe mbi kishën e tij (Ef 1, 20-22). Krishti është i lartësuar shumë mbi të gjitha fuqitë e tjera shpirtërore. Libri i Zbulesës përmban një lavdërim i gjatë i fitores së plotë dhe të gjithmbarshme të qengjit në kryq.

*Ai veproi me të njëjtën fuqi në Mesinë, kur e ringjalli atë nga të vdekurit dhe e bëri të ulej (në vendin e plotfuqishmërisë) në anën e tij të djathtë në botën qiellore. Atje Mesia sundon pa përjashtim mbi të gjitha fuqitë dhe sunduesit (engjëllorë) të padukshëm. Nuk ka asnjë fuqi, as në këtë botë e as në botën e ardhshme, që nuk i është nënshtruar. Perëndia i vuri nën pushtetin e tij të gjitha pa përjashtim. Por, Perëndia, Zoti mbi të gjitha, e emëroi Mesinë që të jetë edhe kryetar i bashkësisë së popullit të Perëndisë. (Ef 1,20-22).*

**9) VEPRIMTARIA PROFETIKE E KRISHTIT NË QIELL.** Për këtë flitet në kapitullin e parë të Veprave të Apostujve. Thuhet se ai libër flet për gjithçka që Krishti ka filluar të bëjë dhe mësojë, gjë që lë të kuptohet se këtë shërbim e ka vazhduar edhe më vonë nëpërmjet Shpirtit të

shenjtë, i cili është dhuratë e Krishtit të lartësuar (Gjn 7,39; 15,26; Lk 24,49; Vap 2,33; Ef 4,8 e më tutje).

*Do të vijë Zëvendësi im. Ai është Shpirti i së Vërtetës, që vjen prej Atit. Unë do ta dërgoj te ju, kur të jem tek Ati, dhe ai do të ndërhyjë si dëshmitar për mua (Gjn 15,26).*

10) **KTHIMI I KRISHTIT**. Disa e konsiderojnë kthimin si etapën përfundimtare të lartësimit të tij, me të cilin Perëndia do të mbrojë dhe vërtetojë Krishtin. Ardhja e tij do të përfundojë shpëtimin e besimtarëve me ringjalljen e tyre, shpëtimin e trupit (Fil 3,21; Kol 3,4; 1 Sel 4,15-18). Kjo gjithashtu do të inaugurojë mbretërimin e tij të dukshëm dhe të drejtëpërdrejtë në tokë.

*Ai do ta shndërrojë trupin tonë tokësor të dobët në një trup të ngjashëm me trupin e tij madhështor duke e përdorur pushtetin që ka për të nënshtruar gjithçka nën sundimin e tij (Fil 3,21).*

*Kur të duket Mesia, burimi i jetës suaj, atëherë edhe ju bashkë me të do të shfaqeni plot madhësi (Kol 3,4).*

## **HEREZITË RRETH PERSONIT TË KRISHTIT**

a) **Ebionitët**. Ata besonin se Krishtit iu dha fuqi mbinatyrore me rastin e pagëzimit të tij. Sipas tyre, ai u zgjodh atëherë Bir i Perëndisë, kur u bashkua me shpirtin e Mesisë së përjetshëm, i cili është më i lartë se arkëngjejt, por jo hyjnor. Kjo u njoh më vonë si herezia adoptioniste (varianti i monarkianizmit)

b) **The Gnostikët**: e kishin të vështirë të pranonin idenë e trupëzimit të Krishtit, sepse besonin se materia ishte thelbësisht e keqe. Doketistët mohonin se Logosi banonte në një trup të vërtetë: dukej (od lat. *doceo* – duket). Të

tjerët e mbanin dukjen e Krishtit për një materializim, e jo trupëzim. Ithtarët e Kerintit besonin se Jezusi dhe Mesia hyjnor ishin dy individë të veçantë: ata besonin se Mesia ishte një fuqi që zbriti në Krisht me rastin e pagëzimit, por e braktisi me rastin e kryqëzimit. Kështu, sipas tyre, Jezusi gjoja tha: *Shpirti im, shpirti im, përse më braktise?*

c) **Arianët:** mohanin hyjninë e Krishtit. Pikënisja e tyre do të ishte gnosticizmi: vetëm njeriu i thjeshtë mund të bashkohej me një trup material (sipas tyre materia ishte e keqe). Kështu, sipas tyre Krishti u krijua. Përveç kësaj ata reaguan (nga një pikëpamje aristoteliane që ishte tipike për shkollën e Antiokisë) kundër interpretimit platonist të Origenit të Aleksandrisë që pohoi se Krishti lindi prej Atit, para fillimit të kohës dhe krijimit, me anë të një emanacioni, dhe kështu ishte perëndi i dorës së dytë, ndoshta hyjnor në njëfarë kuptimi, por jo perëndi.

ç) **Ithtarët e Apolinarit:** besonin që Logosi hyjnor banonte vetëm në mendjen e Krishtit: fryma dhe trupi i tij ishin krejt njerëzorë. Nuk kishte ndodhur trupëzim i vërtetë.

d) **Nestorianët:** Nestori, patriarku i Kostandinopjës, u detryua të theksonte veçantinë e dy natyrave e Krishtit, që të mos thotë se Maria ishte nëna e Perëndisë – *theotokos* (ajo ishte vetëm nëna e natyrës së tij njerëzore – kështu *kristotokos*). Herezia që lindi nga ithtarët ekstremë të Nestorit nënkuptonin që Krishti ishte personalitet i dyzuar: kur shëronte natyra e tij hyjnore ishte në veprim, kurse kur ishte i lodhur natyra e tij njerëzore etj.

dh) **Monofizitët:** shkonin në ekstremin tjetër duke pohuar se Krishti kishte vetëm një natyrë, atë hyjnore, që kishte lindur Maria. Me vonë në bazë të këtij pohimi edhe

Maria mbahej si pothuajse hyjnore. Kiril i Aleksandisë, rivali i madh dhe i pa skrupull i Nestorit, ishte i prirë për këtë pikëpamje.

e) **Anabaptistët** nga periudha e reformatcionit, me dëshirën e tyre për të mbrojtur hyjninë e Krishtit, mohanin që Krishte kishte trashëguar ndonjë gjë prej Marisë!

ë) **Periudha moderne**: shumica e teologëve të periudhës moderne mohan hyjninë e Krishtit, sepse ata janë nën ndikimin e filozofive materialiste, si p.sh. ajo e Hegelit që mbizotëronte shek. XIX, kurse ajo e ekzistencializmit të shek. XX. Hegeli popullarizoi idenë që Krishti u desh të zbrazohej nga atributet e tij hyjnore për t'u bërë me të vërtetë njerëzor. Këtë teori e kenosisit (zbrazimit). Kjo është e kundërta e monofizitizmit dhe kështu formë ekstreme e teologjisë antiokiane.

## MËSIMI PËR SHPËTIMIN

### VEPRA E MESISË

Ç'është shpëtimi? Shpëtoj do të thotë: E nxjerr dikë a diçka nga një rrezik, nga një fatkeqësi, nga një gjendje e vështirë etj: e mbroj dhe e ndihmoj që t'i shmanget dikujt a diçkaje: dalë nga një rrezik, nga një gjendje e vështirë, mbetem i gjallë. Në Bibël thuhet se pasoja e kryengritjes kundër Perëndisë është dënimi me vdekje, prandaj njeriut kryengritës i nevojitet shpëtimi.

Perëndia është, nga natyra, i mëshirshëm dhe dëshiron ta shpëtojë njeriun nga pasojat e kryengritjes, nga mëkati. Prandaj, s'është çudi që ai, që nga fillimi, kishte një plan

për ta shpëtuar njeriun. Kjo shihet në librat e parë të Biblës në mënyrat që vijojnë:

a) Madje para rënies së njeriut në mëkat, Perëndia, duke planifikuar krijimin, kishte përfshirë në planin e tij mjaft elasticitet për të përballuar mundësinë e kryengritjes së njeriut.

b) Furnizimi i sistemit të flijimeve, e kjo shihet që në rastin e Kainit dhe Hevelit.

c) Zbutja e pasojave të mëkatit. Me anë të besëlidhjes me Noahun dhe me ata që shpëtuan gjallë nga përmbytja, Perëndia me mëshirën e tij i zbuti edhe më tepër pasojat e mëkatit duke futur një renditje të re në botë për të kundërshtuar anarkinë. Njëkohësisht garantoi vazhdimin e pandërprerë të stinëve, për të siguruar një bujqësi të mjaftueshme.

ç) Nxjerrja e shpëtimtarit nga gjiri i popullit të zgjedhur. Edhe më vonë Perëndia mori masa të mëtejshme për të siguruar ardhjen e shpëtimit të premtuar. Ai zgjodhi një njeri që duhej të themelonte një komb të ri, nga i cili duhej të vinte Mesia, Shpëtimtari i premtuar. Ky njeri quhej Avraham e ky komb ishte kombi izraelit.

a) Zoti do të krijonte një komb të fuqishëm, nga pasardhësit e Avrahamit, të lindur sipas premtimit të Tij.

b) Perëndia do t'i jepte këtij kombi një vend të veçantë për pronë (tokën e premtuar).

c) Nga pasardhësit e Abrahamit do të vinte Mesia (Krishti), Shpëtimtari i premtuar.

Kaluan rreth 400 vjet para se të plotësoheshin dy premtimet e para, në kohën e Daljes së popullit të Izraelit nga Egjipti. Atëherë Perëndia i dha kombit izraelit Ligjin e tij. Ky kod në thelb ishte një varg udhëzimesh për mënyrën

e jetesës që i përshtatej kombit të zgjedhur të Perëndisë. Në këtë mënyrë duhej t'u tregohej edhe kombeve të tjera se sa është cilësia e vërtetë e Perëndisë. Duke i dëgjuar këto udhëzime, kombi do të përjetonte gëzim e lulëzim. Ndërsa po të mos u bindej udhëzimeve të Perëndisë, kombi do të pësonte fatkeqësi dhe në fund largim nga toka e premtuar. Ky kod themelohej në një rend të përkohshëm që duhej të mbetej në fuqi derisa të vinte Mesia, i cili do t'u jepte Shpirtin e Perëndisë. Por, në këtë kod ishte përfshirë një sistem flijimesh për të siguruar rikthimin e bashkësisë me Perëndinë në rast të mëkatit dhe kështu shpëtimin nga dënimi me vdekje, sepse mëkati dënohej me vdekje.

## I. MËSIMI I DHIATËS SË VJETËR

a) **Sistemi i flijimeve:** Sot me vështirësi e kuptojmë idenë e flijimit. Për shembull, në Fjalorin e shqipes së sotme lexojmë përkufizimin që vijon: «Qenie e gjallë (njeri ose bagëti) që, sipas besimeve të kota, therej për nder të një hyjnie; kurban.» Sipas kuptimit bashkëkohor, një flijim i takon sistemit primitiv, por megjithatë ideja mbetet në gjuhën e sotme, siç provohet në përkufizimin e mëtejshëm: «Ai që jep jetën për një çështje të madhe, për interesat e larta të atdheut e të popullit, theror, dëshmor.» Më tej u japim dhurata atyre që i duam dhe i nderojmë. Në Izraelin e lashtë, pasuria e individit matej sipas prodhimeve bujqësore që kishte, sipas sasisë së bagëtisë së tij. Sot kemi prirje ta matim sipas parave.

Në Izraelin e lashtë, njerëzit kushtonin flijime të ndryshme për arsye të ndryshme. Sidoqoftë, në rastin e Izraelit, duhet të modifikohet përkufizimi i fjalorit, sepse:

1) Flijim mund të bëhet edhe një send, si për shembull,

një prodhim bujqësor.

## 2) Flijimi i njeriut ndalohej.

Të gjitha flijimet kishin këto të përbashkëta; ato kushtoheshin në kuadrin e kultit të adhurimit për Perëndinë. Adhurimi i Perëndisë përbëhej parimisht nga shprehja e nderimit për planin e Tij të përsosur për jetën si edhe për lulëzimin. Nganjëherë njerëzit bënin një flijim për nder të Perëndisë, për ta falënderuar e për të treguar që gjithçka që kishin i takonte në të vërtetë Perëndisë. Nganjëherë njerëzit bënin një flijim si shprehje e bashkësisë së tyre me Perëndinë. Në këtë rast adhuruesit hanin gjysmën si shprehje e bashkësisë me Perëndinë, gjysmën tjetër e digjnin si shenjë që kjo pjesë i takonte Perëndisë. Nganjëherë bënin një flijim, sepse kishin mëkatuar kundër Perëndisë. Në këtë rast, vritej një bagëti dhe gjaku derdhej për të treguar që mëkati kushton jetën – ose bagëtia duhet të vdesë ose njeriu, e Perëndia e jep bagëtinë në vend të njeriut, sepse nuk do që të vdesë mëkatari. Në qoftë se njeriu mëkatoi kundër Perëndisë, u vendos në të padrejtën dhe duhej të priste dënimin e Perëndisë. Për ta vënë njeriun përsëri në rregull me Perëndinë, duhej që të flijohej një bagëti në vend të njeriut. Në këtë mënyrë, Perëndia u mësonte njerëzve se mëkati është shumë serioz dhe nuk mund të trajtohet me mendjelehtësi. Por, në mëshirën e tij, Perëndia na ka dhënë zgjidhjen e problemit – një bagëti (qenie të gjallë) për t'u flijuar në vend të njeriut.

i) **Para Sinait:** Megjithëse sistemi i flijimeve u fut në kuadrin e besëlidhjes siniatike, lexojmë më parë për kushtrimin e flijimeve në librin e parë të Biblës: në lidhje me Adamin, me Kainin (nënkuptohej) dhe qartë kur bëhej fjalë për ndonjë besëlidhje. Duhet përmendur, gjithashtu,

sakrifikimi i tentuar i Izakut, si edhe flijimi lidhur me Pashkët (në librin e Daljes) kur izraelitët ishin në prag të daljes nga Egjipti, dhe para se u bë besëlidhja në malin e Sinait.

ii) **Në malin e Sinait:** populli izraelit mori Ligjin nga Zoti, si ratifikimi i besëlidhjes – ishte një lloj karte që përfshinte detyrat e besëlidhjes. Bindja ndaj Ligjit kishte për pasojë bekim (d.m.th. lulëzim) dhe bashkësinë e vazhduar me Zotin. Njëkohësisht u dhanë hollësitë për mënyrën e adhurimit që kërkonte Zoti prej tyre. Sistemi i flijimeve u fut si mjeti i rikthimit të bashkësisë (shoqërisë) së thyer (e shkaktuar nga mëkati ose nga ndotja rituale), si shprehje adhurimi dhe për të siguruar pastërtinë rituale gjatë adhurimit. Si Ligji, ky sistem nuk ishte një mënyrë për të siguruar një shpëtim të amshueshëm dhe të përsosur. Besimtarët e vërtetë të Dhiatës së vjetër (si, p.sh, Abrahami) u shpëtuan në të njëjtën bazë si edhe ne. Flijimi i Mesisë, që pasoi, iu llogarit atyre.

iii) **Lloje të ndryshme flijimesh:** Kodifikimi i sistemit të flijimeve në librin e Kodit Priftëror ishte si vijon: ishin pesë lloje kryesore flijimesh:

1) **Flijimi i përkushtimit** Bagëtia e caktuar për djegie sillej në Tendën e shenjtë ose në Tempull (d.m.th. në prani të Perëndisë) dhe atje digjej në tërësi. Njerëzit e kushtonin këtë lloj flijimi për nder të Perëndisë, për t’iu përkushtuar Atij plotësisht.

2) **Flijimi i miqësisë.** Quhej edhe flijimi i falënderimit ose i bashkësisë. Bagëtia sillej para Zotit dhe thërrhej. Pjesërisht digjej (pjesa kushtuar Perëndisë), dhe pjesërisht hahej nga adhuresit. Kjo ishte mënyrë e falënderimit të Perëndisë, dhe shenjë e bashkësisë ndërmjet Perëndisë dhe

adhuruesve të tij.

3) **Blatimi drithor.** drithi sillej në prani të Perëndisë. Kjo tregonte se Perëndia është pronari i gjithçkaje që kemi, dhe shenja e kushtimit të punës Perëndisë.

4) **Flijimi i dëmshpërblimit.** Një bagëti vritej para Zotit si dëmshpërblim për dëmin që ndonjëri i kishte bërë një izraeliti tjetër ose Perëndisë. Në të dy rastet mëkati u bë kundër Perëndisë dhe po në të dy rastet, duhej të paguhej dëmi.

5) **Flijimi i pajtimit.** Njerëzit e bënë këtë flijim, duke therur bagëtinë, për të shlyer mëkatet e individit ose të kombit. Ja pikërisht lloji që e bëri Jezusi duke u flijuar.

Të gjitha këto flijime kishin për rit paraprak derdhjen e gjakut, e kjo ishte e nevojshme, sepse mëkatari vinte në prani të Perëndisë së shenjtë.

Në Ditën e Pajtimit (hebraisht: *Jom Kipur*), një herë në vit, kryeprihti hynte në vendin e shenjtë të Çadrës, ose më vonë, të Tempullit. Së pari ai duhej të bënte një flijim për mëkatet e veta. Pas kësaj bënte flijimin e dy cjepve. Një cjap e therte, kurse tjetrin e largonte në shkretëtirë. Cjapi i parë simbolizonte vetë pajtimin (paga e mëkatit është vdekja), kurse i dyti simbolizonte pasojën e pajtimit (largimin e fajit). Të dy së bashku quheshin «fli pajtuese». Ja ç'bëri Jezusi në kryq për ne. Të gjitha flijimet me derdhje gjaku kishin katër parime:

1) Zbutja e zemërimit të Perëndisë ose largimi i zemërimit të tij.

2) Shlyerja e mëkatit, d.m.th. largimi i mëkatit,

3) Zëvendësimi: mëkatari duhej të vinte duart mbi kafshën, e cila duhej të therej (si shenjë identifikimi me flinë) dhe, njëkohësisht pranonte mëkatin e tij.

4) Vetë Perëndia e furnizonte flinë për pajtim. Të gjitha meritat ishin të përjashtuara. Njeriu duhej ta pranonte mënyrën e pajtimit që vinte nga Perëndia.

Por, sistemi i flijimeve të DhV ishte i kufizuar sepse:

1) Ai shpëtonte vetëm nga dënimi i përkohshëm (d.m.th. nga vdekja fizike). Nuk mund t'i jepte adhuresit shpëtimin e përjetshëm. Flijimi ishte i vlefshëm vetëm në qoftë se nuk bëhej ndonjë mëkat tjetër, pastaj duhej bërë përsëri një flijim i ri, dhe kështu me radhë; një mëkat një flijim.

2) Sistemi nuk kishte vlerë për çdo lloj mëkati. Për përbuzjen publike të Perëndisë s'kishte asnjë flijim – mëkatari përjashtohej nga bashkësia e besëlidhjes dhe vritej me gurë. Mbreti David ishte pikërisht në këtë gjendje pasi bëri kurorëthyerje me gruan e tjetrit dhe shkaktoi vdekjen e burrit të saj në frontin e luftës. Atij s'i mbeti tjetër veçse të hieqej në mëshirën e Perëndisë.

3) Sistemi i flijimeve ishte një rregullim i përkohshëm që duhej të vepronte deri në ardhjen e Mesisë (Shërbëtorit të Zotit) i cili bëri flijimin më të mirë, një herë e përgjithmonë.

Vetëm me arritjen e DhR paraqitet rasti i flijimit më të mirë. Flijimin që bëri Jezusi në kryq kishte veçoritë karakteristike që vijojnë:

1) Ky flijim na shpëton një herë e përgjithmonë. Na jep shpëtimin e përjetshëm, sepse është i vlefshëm për të gjitha mëkatet e kaluara, të tanishme dhe të ardhshme. Ndryshe nga flijimet sipas DhV, ky flijim nuk përsëritet. Përse jo? Siç shpjegohet në Letrën drejtuar Hebrenjve, personi i cili u flijua, Jezusi, Biri i Perëndisë, është i përjetshëm, duke qenë Perëndi. Për këtë, pra, u flijua vetëm një herë, por

flijimi pajtues i tij është përjetësisht i vlefshëm. Ky flijim nuk mund të përsëritet.

2) Ky flijim është i vlefshëm për çdo lloj mëkati. S'ka rëndësi ç'ke bërë, sa je i keq – në qoftë se pranon Jezusin për flijimin tënd, ti je i falur përjetësisht dhe bëhesh fëmijë i Perëndisë.

Tani që Mesia ka ardhur, sistemi i mëparshëm është anuluar. Mbetet vetëm një flijim për mëkatet që është i pranishëm para Perëndisë – flijimi i Birit të Tij, Jezusit, Mesisë.

### **b) Ideja e lirimit me shpërblesë (shpengimit):**

Terminologjia e çlirimit me shpërblesë përdoret në DhV në rastet që vijnë më pas:

1) **Koncepti kryesor është zëvendësimi ligjor në bazë të farefnisës.** Tek Isaia 40-66 ky koncept përdoret për të shpallur Zotin si çlirimtar i popullit të tij. Ajo përdoret gjithashtu në lidhje me lirimin e pjesëtarëve të familjes. Çlirimtari (hebr. *goel*) blen me shpërblesë farefnin e tij të shitur skllav (Lev 25,47-49), ose riblen pasurinë e tij të humbur (Lev 25,25). Ai martohet me vejushën pa fëmijë (Ruta 3,13) ose hakmerret për një farefn (në këtë rast ai quhet «çlirimtar gjaku» – sh. Num 35). Në çdo rast ai bën atë që nuk mund të bëjë tjetri: ka zëvendësim ligjor në bazë farefnisës.

2) **Çmimi i paguar për ta liruar njeriun nga dënimi me vdekje.** Kuptimi rrënjësor i fjalës hebraike lirimi me shpërblesë (hebr. *pada*). Në DhV shohim nevojën për lirimin e të parëlindurve (Dal 13,12; Rgj 3,40; 18,15-17) si

edhe për çlirimin që kryen vetë Zoti (Ps 130,7). Shkaku është ky: meqë të parëlindurit i takojnë Zotit, ata duhet legalisht t'i flijohen Atij. Por, meqë flijimi njerëzor ngjall neveri tek Ai, vetë Zoti e pagon shpërblesën, me qëllim që ata të mbeten të gjallë, por ata bëhen kështu pronësia e tij dhe duhet t'i kushtohen shërbimit të tij.

Shpengimi i paguar për të shpëtuar jetën është, gjithashtu, kuptimi tatimi të shenjtërorës (Dalja 30,11-16) ishte caktuar në një gjysmë shekeli dhe duhej paguar në kohën e regjistrimit. Zbatimi i regjistrimit ishte gjithnjë një ndërmarrje e rrezikshme, sepse ky quhej mendjemadhësi (mungesa e besimit tek Zoti): sh. 2 Sam 24,1-17). Për këtë, ndërmarrja duhej mbuluar nga pagimi i tatimit si shpërblesë për jetën e tyre. Jezusi jep të kuptojë se «bijtë e mbretërisë» janë të liruar nga pagimi i këtij tatimi, sepse Ai vetë e ka paguar (Mt 17,24-27).

**c) Profecitë në lidhje me Shërbëtorin pësimitar:** në dritën e DhR ne i shohim ato si mesianike – si të lidhur me Mesinë (Krishtin). Këngët për Shërbëtorin pësimitar gjenden në kapitujt 42,49,50,52 dhe 53 të librit të profetit Isaia. Me kalimin e kapitujve shtohet edhe ideja e pësimit që dominon këngën e katërt ku gjejmë përdorimin e shprehjeve për zëvendësimin – gjuha e flijimit kafshor bën aluzion për një person.

## II. MËSIMI I ZOTIT JEZUS

a) Sipas tij, vdekja e tij ishte e domosdoshme. Me këtë nënkuptohet detyrimi, por edhe një vendim personal: *«Ati më do, sepse jam gati ta jap jetën time që ta rimarr. Askush nuk ma merr atë, por unë e jap vullnetarisht. Kam pushtet*

*ta jap dhe kam pushtet ta rimarr. Kështu e plotësoj detyrën që ma besoi Ati im»* (Gjn 10,17-18). Ky pohim jep të kuptohet që ideja e kryqit ishte në mendjen e tij gjatë gjithë shërbimit të tij. *Por, mjaft shpejt do të vijë dita, kur do t'u hiqet dhëndri, e atëherë ata do të agjërojnë* (që të kthehet) (Marku 2,20). Pas dëshmisë së Pjetrit në Cezare Filip, Jezusi i mëson sistematikisht nxënësit e tij për vdekjen e tij pajtuese, sepse e di se koha është e shkurtër. Perspektiva e vdekjes së tij ishte diçka e tmerrshme – një pagëzim (zjarr), një kupë (vuajtjesh) që duhet pirë deri në fund (Mk 10,38-9, Gjn 12,27; Ps 42,7; 69,1-3; Is 51,17). Kështu, në vdekjen e tij pajtohen paracaktimi hyjnor dhe përgjegjësia njerëzore: pashmangshmëria (Mk 14, 25+41; Gjn 7,30; 13,1; 17,1), kurse përgjegjësia njerëzore (Mk 14,21; Gjn 19,11).

b) Në mësimin e tij, Jezusi shpjegoi se vdekja e tij ishte për hir të tjerëve (Gjn 10, 11-18; 15,13, Mk 10,45; 14,24; Gjn 6,21). Kjo vërtetohet nga terminologjia që përdor ai në lidhje me vdekjen e tij: si, p.sh, gjak dhe besëlidhje. Qëllimi i vdekjes së tij pajtuese është pajtimi ndërmjet njeriut dhe Zotit, por realizimi në nivel personal varet nga besimi i individit, d.m. th. nga pranimi personal i amnistisë – fundi i meritave dhe pranimi i zëvendësimit.

c) Kryqi kuptohet si vepër hyjnore, si edhe si krim, për të cilin duhet llogaritur njerëzimi. E njëjta natyrë që banon në ata që kërkuar kryqëzimin e tij, banon edhe brenda nesh. Në vendin e tyre, ne do të kishim bërë të njëjtën gjë.

### III. MËSIMI I PREDIKUESVE APOSTOLIKË

Mësimi i apostujve duhet kuptuar në sfondin e Dhiatës së re. Pikëpamjen e kishës së hershme ndaj kuptimit të vdekjes së tij, e kishin mësuar nga vetë Jezusi. Kjo duket

qartë në predikimet dhe letrat e Pjetrit ku gjejmë shumë mësimë për shërbëtorin pësimtar, si edhe për ringjalljen e tij (Veprat 3,13-14; 4,27). Fragmenti në 1 E Pjetrit 2,21-25 është në të vërtetë përsiatje për këngët e Shërbëtorit pësimtar (në librin e profetit Isaia) në dritën e zhvillimeve të mëvonshme (d.m.th. në dritën e realizimit të profecive). Vuajtjet e Jezusit kuptohen si vuajtjet e Mesisë për mëkatet e popullit të tij. Kjo është kuptimplotë kur merret parasysh që Pjetri, në të gjallën e Jezusit, e kundërshtoi Zotin Jesus pikërisht në këtë çështje.

#### IV. MËSIMI I PALIT

Mësimi i tij në këtë çështje, si rabin i kthyer, është i thellë dhe i shumanshëm. Sipas mendjes së tij, kryqi (d.m.th. vdekja pajtuese e Jezusit) ishte thelbi i Lajmit të mirë (1 Kor 1,18; 2,2). Ai flet për vdekjen e tij pajtuese si **të parashikuar** (1 Kor 15,3; Ef 5,2; 1 Kor 5,7-8; Veprat 17, 2). Vdekja e tij ishte **për t'i shlyer mëkatet** (Rom 3, 25), për të zbutur zemërimin e Zotit (Rom,1,18) që u nxit kundër mëkatit. Vdekja e tij ishte një **flijim i pajisur nga Zoti** (Gal 3,10-14; 2 Kor 5, 21). Vdekja e tij ishte gjithashtu **zëvendësuese** – Jezusi vdiq në vend të njerëzve që t'i pajtonte me Zotin. Pali flet për të si një **flijim** (Rom 8,3; Ef 5,2). Terminologjia teknike «Mesia vdiq për mëkatet tona» përdoret 50 herë në Septuagintë (në përkthimin grek të Dhiatës së vjetër): ai vdiq si flijim për mëkatet. Në 1 Timoteut 2,6, vdekja e Jezusit përmendet si «lirim me shpërblësë zëvendësuese» (shi. 2 Kor 5,21). Vdekja e tij shikohet gjithashtu si **vepër shfajësuese**. Kjo është një terminologji ligjore. Si pasojë e vdekjes së tij pajtuese, ne mund të dalim të pafajshëm para gjyqit të Zotit. Termi shënon ndry-

shimin e gjendjes juridike. Fragmenti në 2 Kor 5,21 shpreh disa faktorë njëkohësisht. Vdekja e Mesisë shikohet gjithashtu si **vepër çliruese**: si pasojë e vdekjes së tij pajtuese, ne mund të kalojmë në juridiksionin e Mesisë, dhe jemi të liruar nga pushteti i Djallit. Me anë të vdekjes së tij, jemi të çliruar nga mëkati (Ti 2,14), nga mallkimi i Ligjit të shkelur (Gal 3,13; 4,5; 5,1), nga kjo epokë e lig – d.m.th. nën sundimin e të Ligut, të Djallit (Gal 1,4), dhe në fund (me rastin e ringjalljes) nga vetë prania e mëkatis (Rom 8,23 bën aluzion për çlirimin e trupave tonë).

Pali thekson, gjithashtu, çmimin e çlirimit tonë. Ai (Mesia) u dha si shpërblës për ne të gjithëve. Kjo u realizua me anë të gjakut të tij (d.m.th. me anë të derdhjes së gjakut të tij si flijim pajtues) – Veprat 20,28. Çmimi i çlirimit tonë ishte gjaku i tij (d.m.th. vdekja pajtuese e tij) – Ef 1,7. Kryqi (d.m.th. vdekja pajtuese e tij) na pajton me Perëndinë (Rom 5,6-11; 2 Kor 5,18-21; Kol 1,20-22; Ef 2, 11-18). Ajo na pajton me Zotin duke i dhënë fund armiqësisë që ekzistonte ndërmjet njeriut dhe Zotit, me ndërhyrjen e një pale të tretë dhe me sjelljen e pajtimit. Pajtimi është diçka tashmë e realizuar dhe mund t'i ofrohet njeriut me kusht që të pendohet dhe të besojë në Jezusin. Vdekja e Mesisë është gjithashtu zbuluese. Ajo zbulon neveritshmërinë e mëkatis të njeriut (mëkati njerëzor shkaktoi vdekjen e Mesisë), por gjithashtu gjerësinë dhe pasurinë e mëshirës së Zotit. Ajo na zbulon, gjithashtu, dashurinë e Zotit (2 Kor 5,14; Gal 2,20) për njeriun e humbur dhe të dënuar për kryengritjen e tij. Ajo zbulon edhe drejtësinë e Zotit (d.m.th. dëshirën e Zotit që të pajtojë me vete njeriun, si edhe mënyrën e Zotit për ta pajtuar njeriun me vete).

Zoti nuk mund të kalojë në heshtje mëkatin, as ta pajtojë

njeriun me vete, pa flijimin gjakësor të Birit të tij dashur: një person i pakufizuar (Jezusi, Biri i Perëndisë) u desh të paguante një çmim të pakufizuar (derdhjen e gjakut të tij me vlerë të pakufizuar), për pasojat e mëkatit të njeriut që janë të përjetshme (sepse njeriu është bërë sipas shëmbëllesës së Perëndisë). Vdekja e tij zbulon që Mesia është i vetmi flijim që do ta pranojë Zoti në vendin tonë Rom 3, 25; Veprat 4,12).

## V. MËSIMI I LETRËS DREJTUAR HEBRENJVE

Theksi i letrës është priftëria e Mesisë. Ai u caktua në këtë priftëri nga vetë Zoti (Heb 5,1-6). Si prift i vërtetë, ai është i afërm atyre për hir të cilëve vepron ai (Heb 2,17; 5,2). Trupëzimi dhe identifikimi i tij me njeriun u bënë për hir të priftërisë së tij dhe për hir të veprës së tij të pajtimit më vonë. Por, ai nuk i përket priftërisë levitike, por një priftërie më të lartë, asaj që i ngjan priftërisë së Melhizedekut. Kjo priftëri është e amshueshme dhe është një priftëri mbretërore. Jezusi, si kryeprifti ynë, d.m.th. si zëvendësi ynë para Zotit, nuk flijoi një kafshë, por vet-veten. Kështu, pra, ai është njëkohësisht prifti i amshueshëm dhe hyjnor, por edhe vetëm fli hyjnore (dhe përsosur) që u kushtua një herë e përgjithmonë, për të na pajtuar për amshim me Zotin. Hyrja e tij në qiell shënon gjithashtu kurorëzimin e tij mesianik.

## VI. MËSIMI I GJONIT

Por Gjoni përmend **pajtimin**: ai mëson që vdekja e Jezusit ishte një flijim pajtues, e kjo shpjegon aluzionet e shumta për gjakun. Figura e tij e preferuar, për të përshkruar veprën e Mesisë, është qengji i Zotit. Është

kuptimplotë që fjala aramaike «*talja*» do të thotë ose «qengj» ose «shërbëtor». Në librin e profetit Isaia kap. 53, shërbëtori pësimitar çohet tek kasapi qengj. Qengji na kujton, gjithashtu, qengjin që flijoi Abrahami në vend të të birit, si edhe qengjin e Pashkës në librin e Daljes. Vdekja e Jezusit na sjell gjithashtu, **çlirimin** nga pushteti i Djallit dhe ai i mëkatit. Vdekja e tij na zbulon, gjithashtu, **dashurinë e Perëndisë** për ne – jo vetëm që dëshiron të na shpëtojë, por edhe që ka furnizuar mjetet e shpëtimit duke dërguar Birin e tij si fljirim pajtues për mëkatet tona.

## **MËSIMI PËR SHPËTIMIN:**

### **2. VEPRA E SHPIRTIT TË SHENJTË**

Perëndia është, prej natyrës, i mëshirshëm, por kjo mëshirë duhet të themelohet në diçka konkrete. Ky themel është fljimi i Jezusit, Mesisë. Si pasojë, ai ka mëshirë vetëm për ata që pranojnë Jezusin për Zotin e tyre dhe që besojnë në mjaftueshmërinë e fljimit të tij për t'i pajtuar përgjithmonë me Zotin. Por, ne besojmë në Jezusin për të hyrë në një marrëdhënie personale me Zotin, që të rilindim shpirtërisht me anë të Shpirtit të shenjtë. Kjo vepër e brendshme në jetën e besimtarit është, gjithashtu, vepra e Zotit të mëshirshëm që vepron me anë të Shpirtit të tij. Por, si realizohet ky ndryshim, kjo kthesë shpirtërore?

#### **I. KTHIMI**

Kjo fjalë do të thotë: i kthehem shpinën mëkatit dhe i kthehem Perëndisë. Me kthimin kuptohet pendimi dhe

besimi. Thelbi i problemit të njeriut është që Adami iu ktheu shpinën Perëndisë dhe ra në mëkat, d.m.th. ra në ujdin me Djallin. Qëllimi i vdekjes pajtuese të Mesisë është anulimi i kësaj situate. Kthimi përfshin disa elemente të veçanta:

a) **Bindja e fajësisë:** Shpirti i Zotit vepron në ndërgjegjen e njeriut për ta bindur për realitetin shpirtëror. Kjo është e nevojshme, sepse njerëzit janë zakonisht shpirtërisht të vdekur, d.m. th. të pandjeshëm ndaj realiteteve shpirtërore, sikur flejnë. Bindja shpirtërore bën që t'i shohim realitetet shpirtërore nga pikëpamja e Zotit. Shpirti na tregon siç jemi ne në të vërtetë – të dënuar dhe të humbur, që të pranojmë shpëtimin e tij dhe Shpëtimtarin që na nevojitet. Kështu, pra, bindja shpirtërore ndodh me anë të Fjalës së Perëndisë, autori i së cilës është Shpirti i Zotit, dhe me anë të vetë Shpirtit të tij.

b) **Pendimi:** do të thotë ndryshim mendjeje, ndryshim qëllimi dhe ndryshim veprimi. Keqardhja është shqetësimi për mëkat për shkak të ndikimit në mua, kurse pendimi është shqetësimi për mëkatin për shkak të lidhjes së tij me Perëndinë. Pendimi i vërtetë përfshin edhe heqjen dore nga mëkati. «*Kush do t'i fshehë mëkatet e tij, asgjë nuk i shkon mbarë; kush e pranon të keqen dhe largohet nga ajo, ky gjen mëshirën e Perëndisë.*» (Fjalët e Urta 28,13).

c) **Besimi:** do të thotë jo vetëm besim te një person, por edhe besim te fjala e tij. Besimi është në thelb besimi si përgjigje shfaqjes së Zotit. Në kohën e Dhiatës së vjetër objekti i vërtetë i besimit është vetë Zoti (d.m.th. Perëndi Ati), kurse në DhR, besimi te Zoti dhe besim te Jezusi është i lidhur ngushtë.

Edhe një aspekt i besimit është përkushtimi ndaj Zotit.

Besoj te Zoti do të thotë i dorëzohem atij. Dëshmimi i parë me rastin e pagëzimit ishte «Jezusi është Zot» (jo vetëm Perëndi, por zoti i jetës sime). Në Bibël «besimi» është e kundërta e «mosbindjes». Mospranimi i ungjillit është jo vetëm pabesi, por edhe mosbindje.

## II. SHFAJËSIMI

Sipas pikëpamjes biblike, Perëndia është jo vetëm ligdhënësi, por edhe gjykatësi. Prandaj vetëm ai është në gjendje të shpallë njeriun të pafajshëm, edhe atë në bazë të një flijimi pajtues. Mbiemri i drejtë shpesh do të thotë «(njeriu) në një marrëdhënie ose lidhje të drejtë» (me Perëndinë) ose «në rregull» (me Atë), sepse Perëndia e shpalli të pafajshëm. Dhe Perëndia është i drejtë, jo vetëm për sa i përket drejtësisë morale ose ligjore, por edhe sepse ai dëshiron të vendosë në një lidhje të drejtë me vete (d.m.th. të shpëtojë) edhe njerëzit e humbur. Drejtësia do të thotë shpeshherë «gjendje juridike e drejtë» ose «metoda e Perëndisë për t'i vendosur njerëzit në këtë marrëdhënie të drejtë me të» = rruga për shpëtim. Perëndia shpall të pafajshëm vetëm ata që i besojnë Jezusit, atij që shleu mëkatet e tyre. Kështu, «të drejtët» janë, jo të vetëdrejtët, por ata që janë në një lidhje të drejtë me Perëndinë në saje të flijimit të Mesisë, në të cilin besuan. Me veprat e tyre ata dëshmojnë për këtë lidhje të drejtë.

Sipas terminologjisë së DhV, njeriu që del i pafajshëm, është «i mbuluar». Zemërimi i Zotit (d.m.th. armiqësia ndërmjet Perëndisë dhe njeriut dhe si pasojë, dënimi me vdekje dhe ferri) është «mbuluar», d.m.th. se është larguar, sepse shkaku i është anuluar; dënimi për mëkatet është shlyer. Meqë kjo shlyerje ndodhi një herë e përgjithmonë,

ne, duke pranuar amnistinë e Perëndisë, mund të marrim një shpëtim të përhershëm (ne jemi të shfajësuar përgjithmonë). Ne jemi të shpëtuar për amshim në saje të derdhjes së gjakut të Mesisë, ne përputhje me kërkesat e sistemit ligjor dhe flijimor të DhV. Kështu ne ia kemi arritur përsosurisë (d. m.th. marrëdhënies së përsosur të besëlidhjes me Perëndinë).

Shpëtimi ynë s'ka asnjë lidhje me vepra të mira (merituese), sepse kemi të bëjmë me dënimin me vdekje. E vetmja rrugëdalje nga dënimi me vdekje është pranimi i amnistisë. Por kjo amnisti duhet themeluar në diçka, ndryshe s'ka bazë ligjore për të. Meqë Zoti është krejt i drejtë, dënimi me vdekje duhet zbatuar. Dënimi u zbatua, por u zbatua në zëvendësin me vlerë të pakufishme (në Birin e Perëndisë), i cili, i pafajshmi, u dënua me vdekje në kryq. Kështu, ne, me anë të besimit tek ai, mund ta përvetësojmë këtë amnisti.

Tani, Mesia është «drejtësia jonë», d.m.th. themeli i lidhjen tonë të drejtë e të përhershëm me Perëndinë. Apostull Pali flet për «mospranimin e drejtësisë sipas Ligjit», e kjo do të thotë se ai ka hequr dorë nga përpjekja për të fituar lidhjen e drejtë me Zotin duke zbatuar Ligjin.

### III. BASHKIMI ME MESINË

Në saje të Shpirtit të shenjtë, të cilin e marrim kur besojmë në Jezusin dhe kur i dorëzojmë jetën atij, ne jemi «në Mesinë». Më parë ne ishim anëtarët e botës, d.m.th. të shoqërisë kryengritëse, të njerëzimit, kryet e të cilit është Adami dhe sundimtari i të cilit është Satani. Tani ne i përkasim njerëzimit të ri, kryet e të cilit është Mesia (Jezusi)

dhe sundimtari i të cilit është Perëndia. Ne i përkasim legalisht Mesisë dhe identifikohemi, sipas pikëpamjes së Perëndisë, me të. Me anë të bashkëpunimit me Shpirtin e shenjtë, Zoti na fton ta realizojmë moralisht këtë identifikim ose gjendje civile.

#### IV. SHENJTËRIMI

Sipas mësimit biblik, ata që i përkasin Mesisë, janë «Të shenjtët», d.m.th. ata janë «vënë mënjane për përdorimin e Perëndisë», ata i janë kushtuar Perëndisë. Kjo shprehje shënon gjendjen e tyre civile. Shenjtërimi, përkundrazi, është një proces i vazhdueshëm i konformimit që bën Shpirti i shenjtë, me bashkëpunimin tonë, për të na shndërruar në karakterin e Zotit. Veprimi i Shpirtit të shenjtë brenda nesh na mundëson të realizojmë në sferën praktike gjendjen tonë të re shpirtërore.

#### V. BIRËRIA

Me anë të veprimit të Shpirtit të shenjtë, ne jemi bërë bij të Perëndisë, kurse ne ishim bij të Satanit. Sipas pikëpamjes biblike, ne tregojmë trajtat e atij, të cilit i takojmë shpirtërisht. Më parë natyra jonë zbulonte besnikërinë tonë të vërtetë, ndaj Satanit, atit tonë shpirtëror të mëparshëm.

1) **Rilindja** është veprimi mbinatyror i Shpirtit të shenjtë që ndodhet kur jepet një jetë e re dhe e shenjtë.

a. Kuptimi i saj: rilindja është veprimi i Zotit në brendësinë tonë. Shfajësimi është pozita e re, kurse rilindja është gjendja e re. Zoti i ndryshon të dyjat njëkohësisht. Duke rilindur në familjen e Perëndisë, duke marrë shpirtin familjare (Shpirtin e shenjtë), ne marrim një natyrë të re, dhe

njëkohësisht marrim, me anë të adoptimit, një pozitë të re.

b. Përdoret shumëllojshmëria e figurave për të përshkruar rilindjen: lindja e re, jeta e përjetshme, ringjallja shpirtërore, njeriu i ri, krijimi i ri.

c. Domosdoshmëria e rilindjes: për shkak të natyrës sonë të rënë, për shkak të gjendjes sonë të vdekur, na nevojitet rilindja (duhet rifutur në ne jeta).

ç. Prejardhja hynore e rilindjes: është një vepër e mbinatyrshme e Zotit, një vepër që ka lidhje me tri personat e Trinisë: Atin, Birin dhe Shpirtin e shenjtë.

d. Realizimi i saj: edhe rilindja edhe kthimi me pendim te Zoti janë dy aspektet e të njëjtit veprimit hyjnor në brendësinë e njeriut. Kthimi te Zoti është aspekti siç shihet nga ana njerëzore, kurse rilindja aspekti siç shihet nga ana e Zotit. Edhe Shpirti i shenjtë edhe Fjala e Zotit bashkëpunojnë në të njëjtën vepër. Pagëzim është shenjë e jashtme dhe shpallja e realitetit të brendshëm – të rilindjes shpirtërore, nëpër së cilës besimtari pagëzohet nga Shpirti i shenjtë në trupin e Krishtit, Kishës.

dh. Pasojat e rilindjes: rilindja është pikënisja e jetës së re ku vlejnë parime të reja. Ne ishim më parë robër të mëkatit, por tani u çliruam për të bashkëpunuar me Shpirtin e shenjtë në rritjen tonë shpirtërore. Besimtari ka një dinamikë të re që nuk kishte më parë. Kjo shpjegohet pse ka kaq shumë nxitje në shkrimet e apostujve për të bërë vullnetin e Zotit. Dinamika e re duhet shprehur në mënyrë konkrete. Drejtësia, pra, (d.m.th. pajtimi me vullnetin dhe karakterin e Zotit) mbetet dëshmia e domosdoshme e jetës së re. Që tani, Shpirti i shenjtë banon në besimtarin dhe e çliron...që të bëjë vullnetin e Zotit.

## 2) **Birësimi.**

a) Kuptimi: si shfajësimi, birësimi shënon një gjendje (civile) të re. Kjo pasqyron terminologjinë e familjes, kurse shfajësimi atë të gjyqit. Birësimi ishte i njohur në kohën e patriarkëve: një fëmijë birësohej në familjen e re dhe u bë trashëgimtar i pasurisë së atit birësues. Në shoqërinë greke, fëmija e birësuar, ndryshe nga biri natyror, nuk mund të mohohej.

b) Birëria në kohën e DhV: ishte para së gjithash çështje trashëgimi. I parëlinduri, me vdekjen e atit, u bë krye i ri i familjes, mori tërë tokën e atit dhe pjesën e dyfishtë të mallrave të atit. Ndonjëherë ati mund ta ndryshonte këtë procedurë (sh. Jakovin në shtratin e vdekjes), por kjo ndodhte rallë.

c) Birëria e Izraelit. Premtimi i bërë ndaj Abrahami shprehet në terminologjinë e trashëgimisë. Izraeli (Jakovi) u bë trashëgimtar i këtyre premtimeve dhe kështu populli që mban emrin e tij – izraelitët. Toka e premtuar ishte trashëgimia e tyre, dhe u nda ndërmjet familjeve. Kjo shpjegon përse Navoti refuzoi të blinte tokën e tij, sepse ishte trashëgimia e tij – Zoti ia kishte dhënë. Koha e DhV, gjithashtu, parashikon, idenë e trashëgimisë shpirtërore: një fis, levitët, nuk kishte asnjë trashëgimi në tokën e Izraelit, sepse Zoti ishte trashëgimia e tyre – d.m.th. jetesa e tyre nuk varej nga kultivimi i tokës që morën trashëgim, por drejtpërdrejt nga Zoti.

ç. Birëria e Krishtit ishte unike – si i vetëmlinduri i Atit, ai, i vetmi, ka të drejtën e trashëgimit të pasurisë së Atit.

dh. Birëria e besimtarëve. Besimtarët, duke qenë birësuar në familjen e Zotit, bëhen bashkëtrashëgimtarë me vëllanë i tyre më të madh, Jezusin. Në familjen njerëzore,

bijat nuk mund të trashëgonin asgjë, por tani trashëgimia nuk varet më nga gjinia. Më parë, vetëm çifutët mund të trashëgonin, por tani trashëgimia nuk varet më nga kombësia. Tani, marrëdhënia me Trashëgimtarin, të Vetëmlindurin, cakton gjithçka. Besimtarët tashmë kanë marrë kestin e parë të trashëgimit të tyre, Shpirtin e shenjtë, i cili vetë është garanti (ose vula) i pjesën tjetër të trashëgimit.

## VI. HIRI

### 1. Kuptimi i fjalës.

a) Hiri do të thotë thelbësisht «favori i pamerituar i Perëndisë». Në hir ose mëshirë përjashtohet çdo ide e merite. Hiri është e kundërta e meritës. Në shpëtimin e realizuar nga Perëndia, nuk ka 50% hir kurse 50% meritë njerëzore, por 100% hir!

*Në fakt, vetëm me mëshirë jeni të shpëtuar. Vetvetiu nuk mund të bëni asgjë, veçse ta pranoni me besim atë që Perëndia bëri për ju. Shpëtimin tuaj nuk e meritoni, por ai është dhuratë e Perëndisë. Askush s'mund të mburret para Perëndisë për atë që ka arritur, sepse vetë jemi krejtësisht vepër e tij. Me anë të Jezusit, Mesisë, Perëndia na krijoi për vepra të mira; na paracaktoi për një jetë të re të përpiluar sipas planit të parë të Perëndisë (Efesianëve 2,8-10).*

b) Hiri shënon qëndrimin e Zotit ndaj njeriun mëkatar: megjithatë njeriu ka ngritur krye kundër tij, ai dëshiron ta shpëtojë. Këtë qëndrim Zoti e vë në veprim. *Perëndia aq e deshi botën, saqë e dërgoi (si fli pajtuese) Birin e vetëm të tij....*

c) Hiri është absolut, d.m.th. hiri është i lidhur me zgjedhjen e Zotit.

## **2. Zgjedhja dhe paracaktimi.**

a) Zoti është, nga natyra, i gjithëpushtetshëm. Ai sundon në gjithësi dhe drejton historinë sipas qëllimeve të tij të fshehta. Kjo përfshin edhe shpëtimin.

b) Zgjedhja shënon zgjedhjen e personave, kurse paracaktimi shënon qëllimin e zgjedhjes së tyre. Zgjedhje bëhet me pyetje: Cilët i ka zgjedhur?, kurse paracaktimi me pyetje: Për çfarë qëllimi i ka zgjedhur?

c) Zgjedhja në historinë biblike: Zoti e zgjodhi Abrahamin, patriarkët dhe në fund popullin izraelit për arsyet e veta, pa asnjë lidhje me meritat e tyre, sepse ata s'kishin asnjë. Në epokën e Dhiatës së re, sipas të njëjtit parimi, Zoti zgjedh anëtarët e Kishës dhe i paracakton për t'u shndërruar në shëmbëllesën e Birit të tij, Jezusit. Një-rëzimi kryengritës meriton vdekje shpirtërore, por Zoti, në mëshirën e tij, vendosi t'i shpëtojë ata që besojnë në Jezusin, flijimin pajtues për mëkatet e tyre. Zoti vendosi, më përpara, cilët do t'i shpëtonte e të cilët jo.

*Këtë e dimë: për ata që e duan Perëndinë, gjithçka bashkëpunon për t'ia arritur qëllimit, për të cilin Perëndia i thirri sipas planit të tij. Sepse, ata që i zgjodhi Perëndia, edhe i paracaktoi për t'i ngjarë Birit të tij, sepse Biri, si i ringjalluri, duhej të ishte i pari ndër shumë vëllezër. E të gjithë ata që Perëndia i paracaktoi për këtë, edhe i thirri. E pasi i thirri, i shpalli të pafajshëm. E ata që i shpalli të pafajshëm, u dha pjesë në madhështinë e tij (Romakëve 8,28-30).*

*Në fakt, vetëm me mëshirë jeni të shpëtuar. Vetvetiu nuk mund të bëni asgjë, veçse ta pranoni me besim atë që Perëndia bëri për ju. Shpëtimin tuaj nuk e meritoni, por ai është dhuratë e Perëndisë. Askush nuk mund të mburret para Perëndisë për atë që ka arritur, sepse vetë jemi krejtësisht vepër e tij. Me anë të Jezusit, Mesisë, Perëndia na krijoi për vepra të mira; na **paracaktoi** për një jetë të re të përpiluar sipas planit të parë të Perëndisë (Efesianëve 2,8-10).*

## VII. THIRRJA E PERËNDISË

a) **Thirrja e jashtme:** gjithkund ku shpallet ungjilli (lajmi i mirë) dëgjohet edhe thirrja e përgjithshme për pendim dhe besim. Njeriu ose e pranon ose nuk e pranon, por do të përgjigjet (para Gjyqit) për vendimin e tij.

*Shpirti i shenjtë dhe Nusja përgjigjen: «Eja!» Kush e dëgjon këtë, le të thotë: «Eja!» Kush ka etje, le të vijë, dhe kush do ta pijë ujin e jetës falas, atij do t'i jepet falas! (Zb 23,17)*

b) **Thirrja e brendshme:** është tjetër gjë, sepse ajo është e efektshme. Me anë të kësaj thirrje, Zoti jo vetëm thërret drejt Vetes të gjithë ata që vendosi t'i shpëtojë, por edhe i sjell te Vetja. Kjo thirrje (për shpëtim) nuk është e papërballueshme, por, më mirë, i pathyeshme, sepse hiri i Perëndisë gjithnjë triumfon në fund. Kjo thirrje, pra, është lidhur me vendimin e lirë të Zotit, për të shpëtuar të zgjedhurit.

*Të gjithë ata që m'i dha Ati **do të vijnë tek unë**, dhe s' do ta refuzoj asnjërin (prej tyre) që vjen tek unë. (Gjn 6,37)*

*Kur të ngrihem (në kryq), **do të tërheq pas meje** gjithfarë*

njerëzish. (Gjn12,32)

*Të bëra të njohur me njerëzit që m'i besove në botë. Ata të takojnë ty dhe ti m'i dhe. Ata e pranuan fjalën tënde.....Po të lutem për ta. Nuk të lutem për botën, por për njerëzit që m'i dhe; sepse ata të takojnë ty. ...Të lutem jo vetëm për ta, por edhe për të gjithë ata që do të dëgjojnë për mua me anë të fjalës së tyre e do të besojnë në mua....*

*Ti, o Atë, m'i dhe ata, e unë dëshiroj që ata të jenë atje ku do të jem unë, që ta shohin madhësitë time.*  
(Gjn17,6.9.20.24)

*Premtimi i Perëndisë është caktuar për ju dhe për fëmijët tuaj e për të gjithë (joçifutët) që Zoti, Perëndia ynë, do t'i **thërrasë** të vijnë (te Jezusi). (Vap 2,39)*

*Por të gjithë ata që i **thirri** Perëndia (për shpëtim), qofshin çifutë, qofshin joçifutë, gjejnë në Mesinë fuqinë e Perëndisë (për shpëtimin e tyre) dhe njohin në të urtësinë e tij (1 Kor 1,24).*

## VIII. SIGURIA E SHPËTIMIT

a) **Kuptimi i sigurisë shpirtërore.** Siguria është bindja e lidhjes sonë të drejtë me Zotin përgjithmonë. Kjo s'është një siguri intelektuale, por bindja që jep Shpirti i shenjtë. Siguria mbështetet në premtimet e Zotit që s'mund të gënjejë. Burimi i sigurisë së besimtarit është Shpirti i shenjtë që banon në të dhe që zbulohet nëpërmjet qëndrimeve të ndryshuar dhe mënyrës së jetesës së ndryshuar.

i) Në kohën e DhV, kjo siguri u jepej atyre që e njihnin Perëndinë.

*Ti, O Zot, je bariu im; prandaj kam gjithçka që më duhet....*

*Mirësia dhe dashuria jote do të më rrethojnë për të gjitha ditët që do të vijnë; në shtëpinë tënde **do të rri përgjithmonë** (Ps 23)*

ii) Në kohën e DhR, bëhet fjala për sigurinë e shpëtimit të amshuar. Në këtë drejtim duhet marrë parasysh:

i) aspekti përfundimtar i rilindjes dhe i shfajësimit: rilindja dhe shfajësimi zënë vend në një çast të caktuar – ato s'janë aspak proces. Si vepra të bëra nga Zoti, ata janë vendimtare dhe nuk përsëriten. Koha e kryer përdoret në shumë shprehje që kanë të bëjnë me rilindje dhe me shfajësim, e kjo nënkupton që diçka ka ndodhur, pasojat e së cilës janë të qëndrueshme dhe të përhershme.

*Unë (Mesia) po ju them: Të gjithë ata që e dëgjojnë fjalën time dhe i besojnë Atij që më dërgoi, do të jetojnë përgjithmonë. Ata nuk do të dënohen. **Tashmë kanë kaluar** nga vdekja (shpirtërore) në jetën e përjetshme (Gjn 5, 24).*

*E dimë se **e kemi kaluar kufirin** nga vdekja në jetë. E dimë nga fakti se i duam bashkëbesimtarët tanë. Kush, përkundrazi, nuk ka dashuri, mbetet në vdekje (1 Gjn 3,14).*

*Në fakt, vetëm me mëshirë **jeni të shpëtuar**. Vetvetiu s'mund të bëni asgjë, veçse ta pranoni me besim atë që Perëndia bëri për ju. Shpëtimin tuaj nuk e meritoni, por ai është dhuratë e Perëndisë. Askush s'mund të mburret para Perëndisë për atë që ka arritur, sepse vetë jemi krejtësisht vepër e tij. (Ef 2,8-9)*

*Kush e ka Birin e Perëndisë, ka edhe jetën. Kush nuk e ka Birin, nuk e ka as jetën.*

*Po ju shkruaj që ta dini se **jetën e përjetshme e keni**, pasi besoni në Birin e Perëndisë....*

*E dimë se fëmija i Perëndisë nuk mbetet në mëkat. Biri i Perëndisë e mbron që Satani të mos i bëjë dëm. **E dimë se i***

**takojmë Perëndisë;** por mbarë bota është nën pushtetin e Satanit (1 Gjn 5,13,18).

ii) Aspekti i amshuar i zgjedhjes hyjnore theksohet në Shkrimin e shenjtë. Zoti nuk zgjedh përkohësisht për shpëtim, por përgjithmonë.

*Por ne duhet ta falënderojmë Perëndinë gjithmonë për ju, vëllezër të dashur nga Zoti! Perëndia **ju zgjodhi që nga fillimi për shpëtim**. Edhe do të shpëtoni, sepse Shpirti i Perëndisë vepron në ju, dhe sepse i besoni së vërtetës së Perëndisë. Me anë të lajmit të mirë që jua sollëm ne, Perëndia ju ka **thirrur** të merrni pjesë në madhësitinë e Zotit tonë, Jezusit, Mesisë (2 Sel 2,13-14).*

*Ai na ka shpëtuar dhe na ka thirrur të jemi populli i tij. Kjo ndodhi jo për shkak të veprave tona të mira, por sepse kjo ishte në përputhje me **zgjedhjen e tij**. Që para fillimit të botës kishte mëshirë për ne me anë të Jezusit, Mesisë. Por **kjo zgjedhje** u bë e dukshme vetëm tani, sepse Jezusi, Mesia dhe Shpëtimtari ynë, erdhi në botë. (2 Tim 1,9-10)*

iii) Shpirti i shenjtë në besimtarin që është jo vetëm dëshmi e shpëtimit të tanishëm, por edhe garanci i shpëtimit përfundimtar.

*Mos e trishtoni Shpirtin e shenjtë, për shkak të sjelljes suaj, të cilin Perëndia jua dha, sepse ai është **garancia** e çlirimit tuaj të fundit (Ef 4,30).*

iv) Qëndrueshmëria e qëllimit dhe të planit hynor.

*Unë jam plotësisht i bindur se Perëndia, i cili e filloi veprimin e tij në ju, **do ta mbarojë** edhe deri në ditën kur të vijë Jezusi, Mesia (Fil 1,6).*

*Çfarë të themi tjetër? Pasi Perëndia është në anën tonë,*

*kush mund të jetë kundër nesh? Ai nuk kurseu as edhe Birin e tij, por e dorëzoi të flijohej për të gjithë ne. Si atëherë, ai së bashku me Birin e tij, nuk do të na dhurojë gjithçka? Askush nuk mund t'i paditë ata që Perëndia i zgjodhi, sepse Perëndia vetë ua dha pafajësinë. Askush nuk mund t'i dënojë. Jezusi, Mesia, vdiq për ta. Jo vetëm kaq, por edhe u ringjall nga të vdekurit. Ai qëndron në vendin e plotfuqisë pranë Perëndisë dhe ndërmjetëson për dobinë tonë.*

*A ka ndonjë gjë atëherë të na ndajë nga Mesia dhe nga dashuria e tij për ne? Vuajtja? Vështirësitë? Përndjekja? Uria? Mungesa? Rreziku apo vdekja? Në Shkrimin e shenjtë thuhet: Meqë të takojmë ty, vazhdimisht jemi në rrezik për vdekje. Na mbajnë për dele që mund t'i therin kur të duan. Jo, në të gjitha këto ne triumfojmë me ndihmën e Atij që na ka dashur. Jam plotësisht i bindur se asgjë nuk mund të na ndajë nga dashuria e tij: as vdekja as jeta, as engjëjt e as fuqitë e tjera, as gjërat e tanishme as gjërat e ardhshme, as ndonjë gjë në qiell as ndonjë gjë në ferr. Me anë të Jezusit, Mesisë, Zotit tonë, Perëndia na e shprehu dashurinë e vet për ne. Prandaj s'ka asgjë në mbarë botën që, ndonjëherë, mund të na ndajë nga dashuria e Perëndisë (Rom 8,31-39).*

v) Jezusi, Mesia dhe kryepriifti ynë, ndërmjetëson për ne. Detyrën e ka të na çojë shëndoshë e mirë në qiell. Ati na i ka besuar për këtë qëllim.

*Po të lutem për ta. Nuk të lutem për botën, por për njerëzit që m'i dhe; sepse ata të takojnë ty. Gjithçka që kam të takon ty, ashtu si gjithçka që ke, më takon mua... Derisa isha tek ata, i mbrojta dhe i mbajta me anë të fuqisë*

*hyjnore që më dhe ti. Askush prej tyre nuk humbi, përveç atij që duhej të humbiste, dhe kështu realizohet profecia e Shkrimit të shenjtë (Gjn 17,9-10.12).*

*Zoti tha: «Simon, Simon, shiko, Satani ka marrë leje për t'ju vënë në provë duke ju shoshitur për ta ndarë grurin nga egjra, por unë u luta për ty që të mos humbasë besimi yt. E kur të kthehesh tek unë, jepu zemër vëllezërve të tu (në fe)!» (Gjn 22,31-32).*

Prandaj mund të themi se, ndërsa ka teoretikisht mundësi të shpëtohesh dhe pastaj të humbasësh, në të vërtetë nuk e ka këtë mundësi, sepse kemi të bëjmë jo me një parim pavetor si kalkulimin e probabilitetit, por me Perëndinë e gjithëpushtetshëm, i cili është një superperson.

b) **Paralajmërimet kundër apostazisë.** Paralajmërimet duhen marrë shumë seriozisht dhe ne nuk kemi të drejtë t'i zbusim. Paralajmërimet më të forta gjenden në fragmentet që vijojnë:

i) *Unë jam hardhia, kurse ju jeni shermendet. Kush jeton në mua ashtu siç jetoj unë në të, jep shumë fryt. Në të vërtetë pa mua nuk mund të arrini asgjë. Kush nuk mbetet i lidhur me mua, hidhet poshtë dhe thahet. Shermende të tilla do të mblidhen e do të hidhen në zjarr, ku do të digjen (Gjn 15,5-6).*

*Kur, pas të korrave, buka e parë i kushtohet Perëndisë, kjo do të thotë se edhe të gjitha bukët nga këto të korra i janë kushtuar atij. Në qoftë se pema mbillet për nder të Perëndisë, i përkasin atij edhe degët. U prenë disa degë nga ulliri i butë dhe ju u shartuat midis degëve të tjera që mbeten. Megjithëse ju rridhni nga ulliri i egër, ju tani*

*merrni pjesë në lëngun e mirë të ullirit të butë.*

*Prandaj ju nuk duhet t'i përbuzni degët që u prenë. Për çfarë mbaheni ju? Nuk i mbani ju rrënjët, por rrënjët ju mbajnë ju! Ndoshta do të thoni: «Degët u prenë, që ne të zëmë vendin e tyre!» Keni të drejtë. Por ato u prenë, sepse nuk e pranuan amnistinë e Perëndisë. E ju u shartuat, sepse e pranuat. Prandaj mos u bëni mendjemëdhenj, por qëndroni me frikë! Perëndia nuk i kurseu çifutët, megjithëse janë degë natyrore. A mendoni ju se ai do t'jua zbutë juve dënimin (në qoftë se nuk besoni)? (Rom 11,16-24).*

Në këtë fragment, Jezusi flet si Mesia i Izraelit. Në Dhiatën e vjetër Izraeli përshkruhet si hardhia. Jezusi pohon se Ai është Izraeli i vërtetë dhe ata që nuk pranojnë të besojnë në të, do të përjashtohen nga populli i zgjedhur dhe do të hidhen në ferr. E njëjta ide ndodhet në Rom 11,16-24, por në kuadrin e ullirit. Ulliri përfaqëson Mesinë, degët e larguara pjesën e popullit çifut që refuzon të besojë, kurse degët e shartuar joçifutët që besuan në Mesinë.

*ii) Prandaj, unë vrapoj ashtu si njeri i vendosur për të arritur i pari në cak. Nuk luftoj si njeri që grushton në ajër. E qëlloj me goditjet e mia trupin tim që ta kem atë plotësisht në dorë. Nuk dëshiroja t'i ftoj të tjerët në garë, që të gjendem vetë i shkualifikuar (1 Kor 9,26).*

Në këtë fragment, apostulli Pal nuk flet për shpëtimin e tij të përjetshëm, por për shpërblimin e tij. Besimtari i vërtetë mund të humbasë shpërblimin e tij, por jo shpëtimin.

iii) *Më dëgjoni! Unë, Pali, po ju them: në qoftë se pranoni të rrethpriteni, Mesia nuk do t'ju sjellë më asnjë dobi! Përsëri po i them me këmbëngulje secilit që pranon të rrethpritet: e detyron veten të zbatojë tërë Ligjin çifut. Ju që kërkon ta merrni pafajësinë me zbatimin e Ligjit, i shkëputët marrëdhëniet me Mesinë; morët më kot mëshirën e Perëndisë. (Gal 5,2-4).*

Apostulli Pal i drejton kishës së Galacisë ku nuk është i sigurt nesë të gjithë janë besimtarë të vërtetë. Në qoftë se disa nga besimtarët nga kisha e Galacisë pranojnë të rrethpresin, ata do të tregojnë fytyrën e vërtetë jobesimtare. Mohimi i fesë dëshmon jozgjedhje.

iv) *Përsa u përket atyre që u mësuan njëherë me udhën e Perëndisë, që shijuan dhuratën qiellore dhe u bënë pjesëtarë të Shpirtit të shenjtë, është e pamundur që të fillojnë përsëri nga e para. Ata përjetuan se sa e besueshme është Fjala e Perëndisë, si dhe dhuratat e epokës mesianike që po vjen. Në qoftë se pas kësaj i kthejnë shpinën Perëndisë, mbi ta bie fajësia për kryqëzimin e Birit të Perëndisë, të cilin e turpërojnë botërisht.*

*Perëndia e bekon tokën e njomur me shiun që bie shpesh në të, dhe e cila pastaj prodhon bimë të dobishme për ata që e punojnë. Por toka që prodhon veçse murriza dhe ferra, nuk vlen për asgjë dhe rrezikohet të mallkohet nga Perëndia e në fund të digjet. (Heb 6,4-8).*

Këtu, autori do të flasë për kombin e Izraelit, çifutët, të cilët përjetuam shërbimin e Mesisë mes tyre, por shumica

nuk e pranoi. Apostulli i paralajmëron lexuesit e tij të krishterë, se në qoftë se ata dalin të pabesë ndaj fesë, edhe ata do të marrin pjesë në fatin e jobesimtarëve çifutë. Në atë rast, ata do të vërtetohen si besimtarë të rremë.

Një interpretim alternativ është si vijon:

Autori përdor gjuhën e dukjes së jashtme. Ata që besuan, u pagëzuan dhe morën Shpirtin e shenjtë me vënien e duarve, madje edhe folën në gjuhë të panjohura, por nuk u shfaq asnjë fryt në jetën e tyre, dhe në fund ata dolën të pabesë. Çfarë konkluzioni mund të nxirret? Me gjithë dukjen të jashtme, ata nuk ishin të rilindur.

*v) Vëllezër! Në qoftë se ndokush nga ju bie në mëkat, atëherë shikoni që ta ktheni në rrugë të drejtë. Ju duhet ta dini se kush e kthen mëkatarin prej një rruge të keqe, e shpëton nga vdekja dhe bën që t'i falen mëkatet. (Jak 5,19-20)*

Apostulli Jakob flet për mundësinë e vdekjes së besimtarit për pabesi. Në raste ekstreme, Zoti ndërhyr për të dënuar me vdekje fizike besimtarin e pabesë, kryesisht për shkak se dëshmia e bashkësisë komprometohet nga sjellja e tij.

*vi) Në qoftë se ndokush sheh se bashkëbesimtari i tij bën mëkat që nuk e çon në vdekje, t'i lutet Perëndisë, dhe Perëndia do t'i japë këtij bashkëbesimtari jetën. Kjo vlen për ata që nuk e kanë bërë mëkatin që shkakton vdekjen. Por ka një mëkat që të çon në vdekje. Në një rast të tillë nuk them se duhet t'i luteni Perëndisë. Gjithçka që nuk është në pajtim me karakterin e Perëndisë, është mëkat, por jo çdo*

*mëkat të çon në vdekje. (1 Gjn 5,16-17)*

*Këtu apostulli do të flasë për gnostikët, heretikët që ishin më parë të lidhur me ne, por në të vërtetë nuk na takonin neve, përndryshe do të kishin mbetur me ne. Ata u larguan dhe kështu provuan se askush prej tyre nuk i takonte rrethit tonë' (1 Gjn 2,19). S'ka kuptim t'i lutet Zotit për ta, sepse ata janë të humbur.*

**c) Qëndrueshmëria dhe ruajtja.** Nga një anë në Bibël ka pohime të forta për shpëtimin e amshuar, kurse nga ana tjetër ka paralajmërime për apostazinë (mohimin e fesë). Bibla na mëson që ne jemi të ruajtur, por që Zoti na ruan me anë të qëndrueshmërisë sonë. Në këtë drejtim, Zoti përdor mjetet e hirit. Kur jemi të dekurajuar, Zoti përdor premtimet në Bibël për ta inkurajuar, kurse kur jemi mendjemdhenj dhe të pakujdesshëm, Zoti përdor paralajmërimet në Bibël që të vijmë në vete. Premtimet dhe paralajmërimet janë, pra, mjetet e hirit për raste të ndryshme. Në Bibël, e vërteta shihet në dy nivele:

i) Niveli i përgjegjësisë njerëzore: Bibla na nxit që të pendohemi dhe të vazhdojmë të ecim.

ii) Zoti ka premtuar të më ruajë, por më duhet të mbështetem në fuqinë e tij për të më ruajtur.

## ***KUPTIME TË NDRYSHME RRETH VEPRËS SË KRISHTIT***

Terminologjia biblike e përdorur për të përshkruar vdekjen e Krishtit është shumë e zgjerë. Megjithatë shumë pikëpamje të krishtera historike nuk e marrin parasysh parimin kryesor të interpretimit biblik: ne duhet ta kuptojmë DhR në dritën e DhV. Shpeshherë teologët kanë

kërkuar ta shpjegonin pajtimin, d.m.th. kuptimin e kryqëzimit, në dritën e filozofisë së kohës, dhe kështu lindin herezi.

1) **Gnosticizmi i kristianizuar:** Apologetët (veçanërisht Justini) dhe teologët e Aleksandrisë si Klementi dhe Origeni e mbajnë Jezu Krishtin për Logosin që erdhi për të na dhënë dituri të vërtetë (kundër pohimeve të gnostikëve) për mënyrën se si mund të bashkohen me Perëndinë për t'u bërë hyjnorë. Kështu kryqi bëhet simbol asket, moral dhe mistik. Ata ishin me qëllimet më të mira duke dëshiruar ta shqyrtonin krishterimin duke përdorur një terminologji platonike ose gnostike për të tërhequr njerëzit e kohës së tyre drejt Krishtit, por mjerisht kjo kishte për pasojë shpeshherë shtrembërimin e krishterimit dhe kështu lindin herezi.

2) **Teologjia e rekuperimit:** Ireneu ishte gnostik diskret. Sipas tij, tek ungjilli kryesorja është jo ndjesa e mëkateve, por hyjnizimi i besimtarit me anë të lidhjes me natyrën hyjnore. Kjo nënkupton se problemi kryesor i njeriut është fakti se ai është i burgosur në një trup njerëzor, e jo se është i larguar nga Perëndia për shkak të mëkateve të tij. Jezusi u bë njeri kështu që ne mund të bëhem perëndi, hyjnor. Kështu shtremërohet doktrina për lumturimin e besimtarit pas ringjalljes. Dëgjesa e Krishtit duke bërë një jetë të përsosur ia kalon në peshë padëgjësës së Adamit. Por dëgjesa për të cilën bëhet fjalë në DhR është flijimi i Krishtit për shlyerjen e mëkateve, e jo kryesisht jeta e tij e përsosur që do të meritonte një shpërblim, megjithëse po të mos ishte Krishti pa mëkat, nuk do të mund të kushtonte një fljim të përsosur. Ireneu dhe etër të tjerë të Kishës donin t'i tërhiqnin gnostikët me një variant gnostik të

ungjillit, duke përorur terminologjinë e tyre gnostike, por më kotë, sepse kështu lindi farishta e herëzive të ardhshme, veçanerisht ato të kohës së Mesjetës.

3) **Ideja e dramës kozmike**: vepra pajtuese e Krishtit shihet në dritën e luftës së Krishtit kundër Satanit, ku Satani dukej se doli fitimtar, por në fund u desh të pranonte disfatë të plotë. Teologët interesoheshin për terminologjinë e shpengimit. Sipas Gregorit të Nisës dhe papës Gregori të madh: Krishti ishte joshja, të cilën e përdori Perëndi Ati për të mashtuar djallin. Djalli e ndëshkoi Krishtin duke e mbajtur për një njeri të zakonshëm. Kështu Krishtit iu caktua një zhdëmtim i pakufi, por sepse nuk ka nevojë për një zhdëmtim të tillë duke qenë pa mëkat, ky zhdëmtim bëhet fond meritash që mund t'u transferohen besimtarëve, falë ndërmjetësimit të Kishës. Këtë këndvështim e kishin Agostini dhe Bernardi i Klairvout. Ata kërkonin ta shpjegonin ungjillin duke përdorur terminologjinë e kohës së tyre, por më kotë sepse kështu lindi shtrembërim i mësimit biblik. Disa teologë të tjerë shkuan aq larg saqë pohonin se shpëngimi i paguhej Satanit!!

Kuptohet vetvetiu që kjo pikëpamje i jep Satanit një shkallë pavarësi që nuk e ka. Ai s'është as ligjdhënësi e as gjyqtari, por një polic i korruptuar. Shpëngimi nuk i paguhet Satanit. Në të vërtetë vetë Zoti e furnizon shpëngimin për mëkatet duke dhënë Birin e tij të dashur si flijim për njerëzimin. Ideja e mashtimit të Satanit është jobiblike. Ideja e Agostinit për meritat e transferueshme është gjithashtu jobiblike. Këtë ide të gabuar e zhvilloi më vonë Anselmi, kryepeshkopi i Kanterburit, në dritën e sistemit feudal të Mesjetës: fyerje kundër Krishtit duhet shlyer, por zhdëmtimi mund t'i llogaritet besimtarit.

4) **Ideja e flijimit të ripërtërirë:** Cipriani i kishës së Afrikës veriore mësonte (me të drejtë) që gjatë eukaristisë besimtarët i rikushtohen Krishtit, sepse sakramenti është zotim që merret me rastin e pagëzimit dhe ripërtëritet me rastin e eukaristisë (Darkës së Zotit). Ky rikushtim mund të quhet edhe riflijim (sh. Heb 13,16: *Mos e harroni bëmirësinë dhe ndihmën bashkësisë, sepse flitë e tilla i pëlqejnë Perëndisë*. si dhe 1 Pj 2,5 që edhe ju, si, gurë të gjallë, të ndërtoheni Shtëpi shpirtërore, për të qenë meshtari e shenjtë për të kushtuar *fli shpirtërore*, që i pëlqejnë Hyjit nëpër Jezu Krishtin. Këtë kuptim të rikushtimit e kishte edhe Agostini, e jo atë të flijimit të ripërtërirë.

Mjerisht pasardhësit e Ciprianit e keqkuptuan dhe e shtrembëruan mësimin e tij duke pohuar se vetë flijimi ishte ripërtërirë me rastin e eukaristisë (*eukaristia* është fjalë greke që do të thotë falënderimi e jo ndonjë rit magjik).

Tek Agostini lindi në këtë kohë edhe ideja që vdekja e Krishtit shlyeu vetëm mëkatin origjinal: mëkatet e tjera duhen shlyer në kohën e meshës me ripërtëritjen e flijimit të Krishtit. Natyrisht kisha katolike pohon se ajo që ripërtërihet është darka e Zotit e jo flijimi i Krishtit, por edhe kjo vlen për shlyerjen e mekateve.

5) **Teoria e ndikimit moral të Abelardit:** sipas tij, qëllimi i kryqëzimit ishte jo shlyerja e mekateve, por zgjimi i pendimit dhe dashurisë ndaj Krishtit, që të meritojmë shpëtimin.

6) **Ideja e bashkëpësimit:** Te Toma Akuini lindi ideja e identifikimit me Krishtin pësimtar që sjell shpëtimin.

Imitimi i shërbëtorit pesimtar është kryesorja dhe rruga e shpëtimit.

7) **Teologia e trupëzimit** pohon se është jeta e përsosur që bëri Krishti, ajo që na shpëton, e jo vuajtjet e tij pajtuese në kryq. Kryqi mbahej, sipas teologjisë mesjetare, për burim meritash që mund të na transferohen.

8) **Pikëpamja e reformatorëve protestantë:** ata e theksojnë flijimin zëvendësues të Krishtit për shlyerjen e mekateve tona, jo vetëm e mëkatit të rrjedhshëm (original), por edhe e të gjitha mekateve tona. Mjerisht ata kanë mbajtur idenë jobiblike, por agostiniane, të transferimit të meritave të Krishtit. Sipas Biblës, ajo që i llogaritet besimtarit është flijimi pajtues i Krishtit, e jo meritat e tij.

8) **Teologjia e periudhës moderne:** Sipas Hugo Grotiut (Huig de Groot 1583-1645) vdekja e Krishtit është jo flijim për mëkatet, por paralajmërim (ose mjet frikësues) drejtuar mëkatarëve: në qoftë se ata vazhdojnë të rebelohen kundër Zotit, ata do të pësojnë fatin e ngjashëm – vdekjen. Në qoftë se ata pendohen, mund të shmanget Gjyqi, s' do të ketë proces. Për Grotiun, si avokat, prika pa gjyq është zgjidhja më e mirë e çështjes. Kështu Krishti mbajti vetëm një simbol të mekateve tona.

Disa teologë të tjerë, nën ndikimin e humanizmit dhe ekzistencializmit kanë kërkuar t'i shmangen idesë së zëvendësimit duke pohuar se në kryq Krishti pësoi bashkë me ne, e jo në vendin tonë. Por ky është keqkuptim: Krishti i cili vdiq për Kishën e tij, pëson bashkë me të sepse është trupi i tij (ka solidarësi më të), por këto pësime nuk kanë vlerë pajtuese.

Sipas Karl Bartit falë trupëzimit të Krishtit, mbarë

njerëzimi bashkohet me Krishtin, dhe kështu shpëtohet. Kështu në fund të gjithë do të shpëtohen (mësimi i univerzalizmit). Por ky është keqkuptim i mësimit të Palit. Ju dikur nuk i bindeshit Perëndisë, por tani keni marrë mëshirë për shkak të mosbindjes së tyre. *Po ashtu edhe këta tani nuk i binden Perëndisë, që për shkak të mëshirës që u tregua për ju, të gjejnë edhe ata* (d.m.th. çifutët) *mëshirë. Perëndia i kyçi të gjithë në mosbindje, që të tregonte mëshirë për të gjithë* (d.m.th. edhe çifutët edhe joçifutët) (Rom 11,30-33). Në kontekstin e fragmentit të lartpërmendur, kërkohet një interpretim i tillë.

## **MËSIMI PËR SHPIRTIN E SHENJTË**

### **Hyrje**

Kur mendojmë për fjalën «shpirt» mendojmë si për diçka që është më i vogël se personaliteti. Megjithatë, duhet të kemi parasysh se Perëndia në thelb është qenie shpirtërore. Në të vërtetë, shprehja Shpirti i shenjtë është sinonim për Shpirtin e Perëndisë.

Fillimisht fjala «shpirt» (hebr. *ruax*) përdoret për të përshkruar veprimin e fuqisë së padukshme dhe misterioze, e cila megjithatë është personale. Shihet se si vepron gjatë krijimit, bashkë me Atin dhe Fjalën e tij. Shpirti shihet në veprimin e erës (agjent e Perëndisë) ose në të folurit ekstاتike të profetëve. Sidoqoftë ndër profetët e mëpasshme, zbulohet që vepra e Shpirtit i takon kryesisht fundit të epokës. Mësuesit çifutë (rabinët) trajtonin profetët Hagai, Ze-karia dhe Malahi si profetët e fundit, pas të cilëve u tërhoq

Shpirti i Perëndisë. (Vetëm në bashkësinë e Kumranit mbeti ndonjë shpresë për kthimin e tij). Prandaj s'është për t'u çuditur që Gjon Pagëzori bëri bujë kur pohoi se ishte frymëzuar nga Shpirti i profetizimit dhe se së shpejti do të pasojë derdhja e Shpirtit. Jezusi bëri bujë më të madhe, kur shpalli që koha e re mesianike, mbretëria e Perëndisë, tashmë ishte në veprim nëpërmjet shërbimit të tij. Shpirti i epokës së fundit tashmë ishte në veprim nëpërmjet tij në mënyrë unike. Jo vetëm se e kishte Shpirtin pa kufi, por ua premtoi të gjithë atyre që do të besojnë në të. Ky premtim u plotësua me rastin e festës së Rrëshajëve, në kohën kur lindi Kisha. Epoka e re filloi me Rrëshajët, por tashmë kjo ishte përgatitur me shërbimin e Jezusit (me mësim, vdekje, ringjallje, lavdërimin dhe shërbimin e Shpirtit). Çifutët jetonin sipas Ligjit (Torës), që ishte deponimi i punës së shfaqjes së Shpirtit në të kaluarën. Kjo lindi papërkulshmërinë dhe kazuistikën. Por Shpirti ka shkaktuar marrëdhënie të drejtpërdrejtë dhe personale me Perëndinë dhe ka bërë që adhurimi dhe dëgjueshmëria të bëhen shumë më të lirë, jetësor dhe spontan. Për më tepër, besimtari mund të bëjë një jetë, në të cilën jo vetëm që i përgjigjet zërit të Shpirtit (në përputhje me Fjalën e Perëndisë), por gjithashtu i është mundësuar që në forcën e Shpirtit të jetojë ashtu siç kërkon Perëndia. Së fundi, Shpirtit që banon në besimtarin është fillim dhe garanci e shpëtimit përfundimtar, ringjalljes dhe shndërrimit përfundimtar. Ekonomia e re e Shpirtit është kryesisht «Mesia në ju – shpresa e lavdisë».

## **A. PERSONI I SHPIRTIT TË SHENJTË**

**1. Personaliteti i tij:** Pavarësisht se çfarë përfundimi nxjerrim nga leximi i DhV, DhR lë të kuptohet qartë se Shpirti i shenjtë është person. Kjo për arsyet si vijon:

I. Edhe pse në greqisht fjala shpirt (*pneuma*) është e gjinisë asnjëse, Shpirti i shenjtë përmendet zakonisht si «ai», e jo «ajo» (Gjn 16,13). Ky përdorim është në kundërshtim me rregullat gramatikore, por teologjikisht i saktë.

II. Emri i tij (*parakletos*) është personal. Jezusi ka thënë se Shpirti i shenjtë është «edhe një si unë». Pali përmend trishtimin e Shpirtit të shenjtë: fuqia mund të kundërshtohet, kurse vetëm personi mund të trishtohet.

## **2. Hyjnia e tij:**

a) Shpirti i shenjtë përmendet si Shpirti i **Zotit** – në DhV Shpirti i Perëndisë.

b) Jezusi thotë se mëkati kundër Shpirtit të shenjtë është më i rëndë sesa mëkati kundër Birit të Njeriut (Jezusi në gjendjen e mishërimit të tij).

c) Fragmentet, të cilët kanë të bëjnë me të brenda kontekstit të Trinisë (Tre persona hyjnorë) tregojnë se edhe ai është hyjnor.

## **B. VEPRIMI I SHPIRTIT TË SHENJTË**

### **1. Në Dhiatën e vjetër**

Detyra e tij kryesore është që profetëve të tij t'u bëjë të njohur Fjalën e Perëndisë dhe që t'i aftësojë shërbëtorët e tij për të kryer vullnetin e tij.

Në DhV Shpirti i shenjtë është fuqia e Perëndisë në veprim. Shpirti i Perëndisë është vetë Perëndia i pranishëm në vepër. Në shërbim është vënë re në mënyrat si vijon:

a) Ai formon krijesën, gjallëron kafshët dhe njerëzit, dhe drejton natyrën dhe historinë (Zan 1,2; 2,7; Jb 33,4; Ps 33,6; Ps 104,29-30; Is 34,16).

b) Ai u zbulon porositë zëdhënësve të tij. (Rgj 24,2; 2 Sam 23, 2; 2 Kro 12,18; 15,1; Neh 9,30; Jb 32,8; Is 61, 1-4; Ezek 2,2; 11,24; 37,1; Mih 3,8; Zak 7,12).

c) Njëpërmjet këtyre shfaqjeve mëson rrugën e shenjtërisë dhe atë të pleshmërisë. (Neh 9,20; Ps 143,10; Is 48,16; 63,10-14)

ç) Ai nxit besimin, pendimin, dëgjueshmërinë, drejtësinë, urtësinë, lavdërimin dhe lutjen. (Ps 51,10-12; Is 11,2; Is 44, 3; Ezek 11,19; Ezek 36,25-27; 37,14; 39,29; Jl 2,28-29; Zak 12,10)

d) Ai përgatit njerëzit për udhëheqje të fortë, të mençur dhe të efektshme. (Kp 34,9; Gj 3,10; 6,34; 11,29; 13,25; 14,19; 15,14; 1 Sam 10,10; 11,6; 16,13; 2 Mbr 2,9-15; Is 11,1-5; 42,1-4)

dh) Ai jep aftësinë dhe kushtueshmërinë për punë krijuese (Dal 31,1-11; Hag 2,5; Zak 4,6).

## **2. Profecitë që kanë të bëjnë me veprimin e ardhshëm të Shpirtit të shenjtë**

a) Shpirti i shenjtë është dhuratë personale e Mesisë. Kjo lë të kuptohet se ai nuk mund të jepej deri në përfundimin e shërbimit pajtues të Shërbëtorit, i cili përgatiti terrenin. Pjetri, në predikimin e tij të parë, argumenton si vijon: meqë Shpirti i premtuar është dhenë, kështu edhe Mesia

duhet të ketë ardhur. *E djathta e Perëndisë, pra, e lartësoi, prej Atit e mori Premtimin – Shpirtin e shenjtë – dhe e ndikoi ashtu siç po shihni e po dëgjoni edhe ju vetë* (Veprat 2,33).

Në predikimin e tij të parë, Pjetri dëshmon se transmetimi i Shpirtit të shenjtë është dëshmi se Jezusi është Mesia (Vap 2,32-36). Gjn 7,38 thotë se burimet e ujit të gjallë do të rrjedhin nga Mesia (krhs. Zak 13,1; 14,8; Is 44,3; 5,1). Gjon Pagëzori thotë se Mesia do të pagëzojë me Shpirtin e shenjtë – në bashkësinë mesianike njerëzit do të pagëzohen me Shpirtin e shenjtë

b) Do të shumohen të gjitha llojet e dhuntive tek njerëzit e të gjitha kategorive (e jo vetëm tek njerëzit e veçantë, siç ndodhte më parë). Secili anëtar i bashkësisë mesianike do të ketë dhunti shpirtërore (Jl 2,28-32).

c) Veprimi i Shpirtit të shenjtë në DhV kufizohej kryesisht me dhunti shpirtërore. Sipas profecisë veprimi i Shpirtit do të lidhet tani me një dhiatë të re, nën të cilën do të jetë i mundshëm një lloj i ri marrëdhënie. Ky lloj marrëdhënie ishte i panjohur në DhV. Apostull Gjoni thotë se deri në ditën e Rrëshajëve Shpirti i shenjtë ende nuk ishte dhënë – kjo është sigurisht një hiperbolë, e cila do të thotë se përpara nuk ishte dhënë në këtë mënyrë të re. Në vend të pranëvënies së dhuntisë shpirtërore me njeriun, Shpirti i shenjtë tani do të jetojë brenda njerëzish, në të cilët do të riprodhojë frytet e Shpirtit.

*Por ju e njihni dhe ai qëndron **mes** jush dhe do të jetojë brenda jush* (Gjn 14,17).

**3. Veprimi i Shpirtit të shenjtë në kohën e Dhiatës së re** Te DhR Shpirti i shenjtë identifikohet si Shpirti i Perëndisë që vepronte te DhV. Sidoqoftë, tani lajmërohet si Person, i ndryshëm nga Ati dhe Biri, me shërbimin e vet personal. Përveç shërbimeve të tij të mëparshme në DhV, tani i jepet Kishës si parakleti i dytë, domethënë ai i cili merr rolin e Jezusit si këshilltar, ndihmës, përforcues, mbështetës, porositës, përfaqësues dhe avokat ose aliat. Si Ati dhe Biri, sillet në mënyrën që është e veçantë tek personi – ai dëgjon, flet, bind, dëshmon, tregon, udhëheq, drejton, mëson, nxit të folurit, urdhëron, ndalon, dëshiron, ndihmon, lutet për ne me ofshame të patregueshme (Gjn 14,26; 15, 26; 16,7-15; Vap 2,4; 8,29; 13,2; 16,6-7; 21,11; Rom 8,14.26-27; Gal 4,6; 5,17-18; Heb 3,7; 10,15; 1 Pjt 1,11; Ap 2,7).

Përsëri, si Ati dhe Biri, Shpirti i shenjtë mund të fyhet, shahet (Mt 12, 31-32), të gënjehet (Vap 5,3), mund të kundërshtohet (Vap 7,51), mund të trishtohet me mëkat (Ef 4,30).

Tani emri (në njëjës nënkupton të vërtetën e zbuluar) i Perëndisë së vetëm merr formën e tre personave hyjnor, Ati, Biri dhe Shpirti i shenjtë (Mt 28,19). Kjo theksohet posaçërisht në raportet e Trinisë në lidhje me veprimin e Perëndisë (Gjn 14,16; 16,15; Rom 8,1; 1 Kor 12,4-6; 2 Kor 13,14; Ef 1,3-14; 2,18; 3,14-19; 4,4-6; 2 Sel 2,13-14; 1 Pjt 1,2; Ap 1,4-5).

Detyra e dytë e Shpirtit të shenjtë si *paraklet* (zëvendës i Jezusit), është transmetimi i diturisë për Shpëtimtarin e lartësuar dhe të lavdëruar dhe për bashkësinë me të. Prandaj logikisht vetëm pas kthimit të Jezusit në lavdi mund të

fillonte ky aspekt i shërbimit të Shpirtit të shenjtë (Gjn 7, 37-39 dhe 20,20 është profeci e qartë, e cila jep të kuptohet se Shpirti i shenjtë është dhuratë personale e Mesisë). Prandaj, Shpirti i shenjtë është anëtar i hyjnisë së amshueshme i cili realizon në besimtarin frytet e fitores së arritur me jetën, vdekjen dhe ringjalljen e Krishtit. Ky shërbim ka tiparet që vijojnë:

1. Shpirti zbulon realitetin e Jezusit dhe të vërtetën për të (Gjn 14,26; 16,13; Ef 3,2-6; 1 Tim 4,2);

a) duke përkujtuar dhe duke u dhënë mësimet të mëtejshme apostujve

b) duke ndriçuar të tjerët, kështu që të pranojnë me kuptim dëshminë e apostujve, pranojnë Krishtin si Zotin e tyre hyjnor dhe të përjetojnë fuqinë e tij shndërruese në jetën e tyre duke i dhënë vend (Gjn 16,8-11; Vap 10,44-48; 1 Kor 2,14-16; 12,3; 2 Kor 3,4 – 4,6; Ef 1,17-20; 3,14-19; 1 Gjn 2,20,27; 4,1-3; 5,6-12).

2. Ai i bashkon besimtarët me Krishtin në bashkëringjalljen rilindëse dhe jetëdhënëse, kështu që të mund të bëhen pjesëtarë të mbretërisë së tij dhe anëtarë të trupit (Kishës), koka e të cilit është ai vetë (Gjn 3,5-8; Rom 6,3-11; 7,4-6; 8,9-11; 1 Kor 6,17-19; 12,12-13; Gal 3,14.26-29; Ef 2,1-10; 4,3-6; Tit 3,4-7).

3. Ai i bind besimtarët se janë fëmijët dhe trashëgimtarët e Perëndisë (Rom 8,12-17; 2 Kor 1,22; Gal 4,6; Ef 1,13; 1 Gjn 3,24; 4,13; 5,7).

4. Ai mundëson bashkësinë me Atin dhe Birin, të atillë që bën të mundur fillimin e jetës qiellore; ky është kësti i parë, garancia e plotësisë së jetës qiellore që do të vijë (Rom 5,5; 8,23; 2 Kor 5,5; Ef 1,14; 2,18; 4,20; 1 Gjn 1,3

,3,1-10.24).

5. Ai shndërron besimtarin nëpërmjet lutjes dhe luftës me mëkatin, në ngjashmërinë morale dhe shpirtërore me Krishtin. Ai riprodhon në besimtarin karakterin e Krishtit. Guri i provës i veprimit të vërtetë të Shpirtit të shenjtë është rregullimi i mënyrës së jetesës sipas karakterit të Krishtit: a do të vepronte edhe Krishti kështu, a do të thoshte edhe Krishti kështu? (2 Kor 3,18; Gal 5,16-25; Juda 20-21).

6. Ai jep dhunti – aftësitë për të dëshmuar dhe për të shërbyer – për të dëshmuar Krishtin në shoqërinë besimtare dhe për të ndërtuar atë (Rom 12,3-13; 1 Kor 12; Ef 4,7-16; 1 Pjt 4,10-11), dhe për shpalljen e Lajmit të mirë të tjerëve, për të zgjeruar Kishën (Vap 4,8.31; 9,31; Ef 6,18-20).

7. Shpirti i shenjtë lutet praktikisht në dhe për besimtarët e Krishtit, për ata, të cilët ndihen të dobët për t'u lutur në mënyrë të përshtatshme për veten e tyre (Rom 8,26-27).

8. Ai nxit veprimtarinë misionare për të bërë të njohur Krishtin (Vap 8,29; 13,2; 16,6-10) dhe nxit vendimet bari-tore për konsolidimin e Kishës së Krishtit (Vap 15, 28). Të folurit nën ekstazë (gjuhët e panjohura dhe profetizimet) mund të vihen nën kontroll për forcimin e trupit, kurse shpërthimet «fetare», të cilat Krishtin e përfaqësojnë keq dhe e paraqesin shtrembër, ose të cilat nënçmojnë apostujt dhe autoritetin që morën nga Krishti, kështu tregohen si komunikime që nuk vijnë nga Shpirti (1 Kor 12,3; 1 Gjn 4,1-6).

9. Ai cakton dhe përgatit individët për shërbime të caktuara, dhe aftëson çdo anëtar të bashkësisë që t'i përkushtohet shërbesës, e cila ndihmon rritjen e përbashkët në pjekurinë që i përket Krishtit.

Meqenëse Shpirti i shenjtë është përfaqësues i Krishtit, i cili zbaton vullnetin e tij, mund të thuhet se ajo që ai bën në besimtarët – bën vetë Krishti (banon – Kol 1,27; jep jetën Kol 3,4; veçon – Ef 5,26 etj.). Treguesi i shërbimit të Shpirtit të shenjtë është që të lavdërojë Krishtin.

**4. Kuptimi i festës së Rrëshajëve:** ishte festë çifute që kremtohej pesëdhjetë ditë pas Pashkëve. Ajo kombinonte dy festa çifute:

a) *Shavuot* – festa e javëve kremtohej me rastin e mbledhjes së fryteve të para të të korrave të përfaqësuar nga dy bukë. Këta përfaqësonin simbolikisht çifutët dhe joçifutët. Tani, me lindjen e Kishës, komuniteti mesianik (pakica e DhV) u zgjerua për të përfshirë edhe joçifutët.

Libri i Rutës lexohet gjithashtu me rastin e kësaj feste. Në këtë libër bëhet fjalë jo vetëm për të korrat, por simbolikisht edhe për shtimin e joçifutëve, sepse Ruta ishte grua joçifute që iu shtua popullit të Perëndisë.

Kjo festë çifute ishte sipas traditës edhe dita kur vdiq mbreti David, këtij aludimi për Davidin në predikimin e Pjetrit (Veprat 2,25-32)

b) *Tora*: Festa e Torës përkujtonte dhënien e Ligjit Moisiut në malin Sinai. Këtë ngjarje e shoqëronin zjarr dhe zërat (hebr. *qolot*, *qol* mund të shënojë zë ose bubullimë) siç ndodhi në ditën e Rrëshajëve.

Në Sinai Tora u shkrua në tabelat e gurit, kurse me rastin e Rrëshajëve në zemrat e mishit, d.m.th. në zemrat njerëzore, dhe kështu u plotësua profecia te Jer 31,33-34. *Por ja Besëlidhja që unë do ta lidh pas këtyre ditëve me shtëpinë e Izraelit – është fjala e Zotit – : Në shpirtin e tyre do ta fus Ligjin tim, do ta shkruaj në zemrën e tyre:*

*Atëherë do të jem Perëndia i tyre e ata do të jenë populli im 34 Dhe atëherë s' do të kenë nevojë ta mësojë njëri-tjetrin e vëllai vëllanë: 'Njihe Zotin!', sepse të gjithë do të më njohin, prej më të voglit e deri në më të madhin – thotë Zoti – sepse do ta fal fajësinë e tyre e s' do ta kujtoj më mëkatin e tyre.*

Kështu festa e Rrëshajëve, e cila përkujton inaugurimin e besëlidhjes së re, është aq me rëndësi për judaizmin sa edhe dhënia e Ligjit.

Shpirti iu dha për të fuqizuar komunitetin mesianik: dhunitë e Shpirtit u dhanë medoemos, por jo eksklusivisht, për lëshimin e Kishës.

## **5. Mëkati kundër Shpirtit të shenjtë**

Për këtë flet Jezusi, por edhe një fragment në Letrën drejtuar Hebrenjve (Heb 6,4-6; 10,26-29). Që ta kuptojmë këtë shprehje duhet të sqyrtojmë kontekstet, në të cilat paraqitet. Jezusi dallon mëkatin kundër Shpirtit të shenjtë dhe mëkatin kundër Birit të Njeriut (Mt 12,32). Është gjithashtu me rëndësi që të kihet parasysh se ai këtë e bëri para vdekjes dhe lumturimin të tij. Gabimi për mosnjohjen e Jezusit gjatë kohës së shërbimit të tij në tokë (si psh. familja e tij), ishte më pak serioz sesa atribuimi i të gjitha veprave të tij Djallit, siç bënin farisenjtë. Pas Rrëshajëve, ky dallim nuk vlen më, sepse Jezusi u zbulua qartë si Biri i Perëndisë, nëpërmjet ringjalljes dhe Ungjillit të predikuar me fuqinë e Shpirtit të shenjtë. Mohimi i këtij mesazhi (Ungjillit) dhe personit, me të cilin lidhet mesazhi në fjalë, është mohim i Shpirtit të shenjtë, i cili paraqet dëshminë

për të vërtetën e mesazhit (Heb 10,29). Në qoftë se personi i caktuar vazhdon ta mohojë edhe më tutje Ungjillin, ky veprim e vë atë në pozitë të pamundësisë për t'u penduar.

## **C. Terminologjia e përdorur në lidhje me veprimtarinë e Shpirtit të shenjtë**

### **1. Pagëzimi me Shpirtin e shenjtë**

a. LIDHJA NDËRMJET PAGËZIMIT ME UJË DHE ATIJ ME SHPIRT: Në Shkrimion e shenjtë ka lidhje të ngushtë ndërmjet pagëzimit me ujë dhe pagëzimit me Shpirt. Kjo shprehje e fundit përdoret në lidhje me:...

I. Fillimin e jetës besimtar: besimtari dëshmon fenë e tij të re duke u pagëzuar. Pagëzimi është shenjë e jashtme e kthimit në një fe të re (Vap 2,38).

II. Hyrje në kishë, komunitetin e të shpëtuarve: besimtarët pagëzohen me anë të Shpirtit në këtë komunitet, trupin e Krishtit. Kështu, Shpirti është mjet për të arritur qëllimin e jo vetë qëllimi (1 Kor 12,13).

III. Pagëzimi me Shpirt është aspekti shpirtëror i brendshëm i pagëzimit me ujë (fenomen i jashtëm). Në letrën drejtuar Titit 3,4-7, janë lidhur Shpirti i shenjtë, rilindja dhe shfajësia.

b. FAKTOR HISTORIK: Arsyeja që apostujt kanë pasur një përvojë shpirtërore me dy faza ishte për shkak të asaj se ata ishin bërë besimtarë (jashtëzakonisht) para fillimit të shërbimit të Shpirtit të shenjtë (para Rrëshajëve). Meqenëse kanë pritur që të tjerët të përfetojnë këtë shërbim që nga çasti i kthimit dhe pagëzimit (Vap 2,38; 5,32), nuk

është me vend që këtë përvojë me dy faza ta bëjmë rregull të përgjithshëm.

Në Vap 2,8,10 dhe 19, pagëzimi me Shpirtin e shenjtë është i lidhur me pagëzimin me ujë. Në të gjitha rastet këto janë ngjarje të një rëndësie të veçantë historike, të cilat tregojnë shkatërrimin e murit ndarës. Shpirti i Perëndisë ka rrëzuar këtë mur kur i janë shtuar Kishës samarianët (Vap 8), paganët (Vap 10) dhe nxënësit e Gjonit (Vap 19). Me çdo rast u realizua kthesë me anë të veprimit të Shpirtit të Perëndisë. Përveç kësaj, grupe të tilla më parë nuk kishin asnjë lidhje me Kishën e Jerusalemit. Për këtë shkak, kur Shpirti i shenjtë depërtoi në sfera të reja (etnike dhe religjioze), ishte në vend që të përtërihen disa shfaqje të lidhura me Rrëshajët e para. Në rastin e samarianëve ishte veçanërisht me rëndësi, sepse ata ishin më parë grupe skismatike të njohura. Perëndia do ta ketë penguar shfaqjen e Shpirtit të shenjtë gjithë derisa të arritnin apostujt, në mënyrë që ata të bëheshin dëshmitarë të dhënies së Shpirtit, kështu që ndasia çifuto-samariane të mos depëronte në Kishë. Të dy palët, samarianët dhe çifutët, gëzonin të njëjtat privilegje shpirtërore dhe duhej ta njohin udhëheqjen e themeluar nga Perëndia dhe autoritetin e apostujve (çifutë) të Krishtit. Shfaqjet e Shpirtit të shenjtë vërtetuan kryesisht dëshminë e apostujve (Heb 2,4). Në përshkrimet e përvojave të tyre të posaçme shpirtërore, në Veprat e Apostujve, Luka i shikon si kthesë në rrugën e përparimit të ungjillit nga Jerusalemi në Romë, e jo si shembull sipas të cilit Perëndia vepron gjithmonë dhe sipas të cilit duhet të veprojnë gjeneratat e ardhshme.

c. PËRFUNDIMI: Për këtë shkak, shprehja «pagëzim

me Shpirtin e shenjtë» nuk mund të përdoret për asnjë përvojë pas kthimit të Perëndia. Në Bibël nuk ka asnjë nxitje për pagëzim me Shpirtin e shenjtë. Në 1 Kor 12,13, Pali e kupton pagëzimin me Shpirt të shenjtë si diçka që ka ndodhur në të kaluarën dhe përmend çastin kur besimtarët u bashkuan në trupin e Krishtit. Përveç kësaj, Pali pohon se të gjithë këta të pagëzuar nuk mund të flasin në gjuhë të ndryshme – shenjë klasike e «pagëzimit me Shpirt», sipas mendimit të disa të krishterëve. Kjo kundërshton pohimin e përhapur në disa rrethe se të folurit me gjuhë të panjohura është shenjë e pagëzimit me Shpirtin e shenjtë. Pra, përdorimi i kësaj shprehjeje në disa rrethe për të shënuar përvojë të bekimit të dytë nuk është në përputhje me terminologjinë biblike.

## **2. Mbushja me Shpirtin e shenjtë**

Ky term është hebraik dhe do të thotë se Shpirti i shenjtë ka ndikim mbizotërues në sjelljen tonë. Dhe kjo është pikërisht ajo që karakterizon jetën tonë. Sigurisht nuk ka të bëjë me mbushjen pasive të kutisë së zbrazët.

a) **Karakter i pjekur i të krishtërit:** ka të bëjë me personin tek i cili mund të shihen frytet e Shpirtit. Ky ishte një kusht i rëndësishëm për emërimin e dhjakëve (diakonave).

b) **Injektiv i fuqisë për situata kritike:** dhënia e guximit të veçantë për të dëshmuar ose për të predikuar në rrethana të vështira.

c) **Procesi i pandërperë,** i cili përfshin pranimin e mëkatëve dhe pendimin: Pali i thërret njerëzit që të mbushen vazhdimisht me Shpirtin e shenjtë. Kjo ka të bëjë

me ecjen konsekuente me Zotin.

Në bazë të asaj që thamë më lart, nuk mund t'i përket përvojës së bërë një herë e përgjithmonë. Prandaj, në thelb nuk ka të bëjë me dhuntitë shpirtërore ose me përvoja të veçanta, por me frytet e Shpirtit.

## **Ç. DHUNTITË E SHPIRTIT**

**i. Përkufizimi:** Dhuntitë e Shpirtit të shenjtë në thelb janë aftësi për të dëshmuar dhe për të shërbyer – për shprehjen e Krishtit në bashkësinë e besimtarëve dhe për ndërtimin e saj, për përhapjen e Lajmit të mirë në botë dhe kështu për zgjerimin e Kishës.

### **ii. Lista e dhuntive:**

a. **Grupi i parë i dhuntive** janë ato të komunikimit.

I. APOSTULL. Fjala apostull përdoret në DhR në dy mënyra:

1) Në kuptimin «misionar», posaçërisht ai, të cilin kisha e ka dërguar për të themeluar kisha të tjera (1 Kor 12,28; Ef 4,11). Pesëqind dishepujt të cilëve Jezusi iu duk në Galile pas ringjalljes do të rradhiten në këtë kategori (1 Kor 15,6, Mt 28,16-20, ndoshta edhe Rom 16,7?). Përdorej gjithashtu për ata që përfaqësonin kishin e tyre në ndonjë kuvend kishtar – ata ishin dërguar nga kisha vendëse. Apostujt e rrëme do të jenë ata që pretendonin se kisha memë e Jerusalemit i kishin dërguar, e jo se ishin ndër të dymbëdhjetat! (Zb 2,2). Këta do të jenë edhe judaizantët.

2) Në kuptimin e kufizuar 12 apostujt. Ata ishin përfaqësues të jashtëzakonshëm dhe të fuqiplotë, të dërguar drejt-përdrejt nga Jezusi. Apostujt morën pushtet të veçantë për

të vënë themelet e Bashkësisë së Mesisë (Kishës). Këtë pushtet e kishin vetëm të Dymbëdhjetët dhe disa që iu shtuan këtij numri pas ringjalljes së Jezusit. Vetëm Zoti mund t'i emëronte. Këtë pushtet të veçantë nuk mund t'ia kalonte një tjetri. Është domethënës që Pali mbahej për apostull të fundit. Pali emëroi kryetarë të bashkësive, e jo apostuj të tjerë. Në bazë të këtij autoriteti të veçantë apostujt shkruan DhR. Pali mbahet për apostulli i fundit (1 Kor 15,8). Pali asnjëherë nuk i nxiti të krishterët të kërkonin dhuntinë e apostullit. Gjithashtu është domethënës që ata që tani pohojnë se e kanë këtë dhunti, e kuptojnë atë në kuptimin e dytë, posaçërisht kur pretendojnë «autoritetin e apostullit».

Apostujt kishin autoritet në sferën e caktimit të strukturës dhe të anëtarisë së bashkësive. Ata pranonin në Kishë ata që i cilësonin të rilindur (mëkatet e të cilëve ishin falur), por i përjashtonin ata që nuk cilësoheshin të rilindur (Mt 16,19; 18, 18; Gj 20,22-23). Gjithashtu vendosën rregullat e administrimit dhe disiplinës së kishës.

Apostujt dhe profetët përmenden shpesh së bashku në lidhje me themelimin e ekonomisë së DhR, e nga kjo fitojmë përshtypjen se ato janë dhunti të kryer nga të njëjtat persona: prandaj profet në këtë kontekst do të thotë, apostulli duke folur si profet.

II.) PROFECIA. Në bazë të dëshmive historike të kishës, kjo dhunti ishte fjalim, të cilin e frymëzonte Perëndia, i shprehur në personin e parë (sikur të fliste drejtpërdrejt Jezusi). Njerëzit e tillë komunikojnë shfaqje hyjnore me aplikim të përkohshëm, të cilat Kishës i nevojitej t'i dinte në rrethana të caktuara. Thelbësisht profecia ishte porosi in-

kurajimi dhe përmirësi, vërejtjeje dhe ngushëllimi (1 Kor 14,3; Rom 12,8). Ky ishte shërbim që në radhë të parë i kushtohej përmirësimit të kishës, dhe për këtë shkak vendoset në krye të listave të dhuntive të dobishme që apostujt kanë bërë. Në disa raste, profetët jepnin shpallje të autoritetshme për vullnetin e Perëndisë (Vap 13,1), por nganjëherë edhe profetizonin ngjarjet e ardhshme (Vap 11,28). Si te DhV, këta profetë duhej t'i nënshtrohen provimit (nga ata që kishin dhuntinë e dallimit të shpirtave) në bazë të asaj se a janë përmbushur profecitë e tyre apo jo. Disa ishin profetë endacakë (Vap 11,27; 21; 3 Gjn 5-8), ndërsa disa të lidhur me kishën vendëse (13,3). Një anë tjetër e dhuntisë do të ishte leximi i mendimeve të njeriut, e cila përdorej kryesisht në kuadrin e ungjillizimit (1 Kor 14,24-25. sh. edhe Gjn 4,19).

III. UNGJILLTAR. Në kishën e krishterë kjo ishte një dhunti e veçantë, një dhuratë hyjnore që aftësonte shërbëtorin e Perëndisë që me predikimin e Ungjillit t'i sillte njerëzit me besim tek Krishti. Kishte njerëz si Filipi, të cilët bënë punën e ungjilltarit me kohë të plotë, por këtë dhunti mund ta zotëronte edhe apostulli e predikuesi. Ndërsa të gjithë apostujt kishin dhuntinë e ungjilltarit, të gjithë ungjilltarët nuk ishin apostuj. Timoteu dhe Titi, si bashkëpunëtorët e Palit, ishin edhe ungjilltarë.

*Edhe dhuntitë e premtuara i ndau: disa i emëroi apostuj, disa profetë, disa misionarë, disa kryetarë të bashkësisë dhe mësues të saj (Ef 4,11).*

*Por ti (Timote) duhet ta mbash në çdo rast gjakftohtësinë. Mos u shqetëso në qoftë se duhet të vuash*

*për këtë. Shpalle lajmin e mirë për shpëtim nëpërmjet Jezusit, Mesisë, dhe kryeje shërbimin që ke marrë (2 Tim 4,5).*

IV. DALLIMI I SHPIRTRAVE. Kjo dhunti u ka mundësuar njerëzve që të dallojnë nëse mesazhi (nëpërmjet profetizimit ose me gjuhë) është nga Shpirti i shenjtë apo ka ardhur nga ndonjë burim tjetër (trupor ose djallëzor) (1 Kor 14,29; 1 Kor 2,12-16).

V. MËSIMI (Rom 12,7; 1 Kor 12,28). Ndryshe nga profeti, mësuesi nuk shpallte shfaqje të reja, por interpretonte dhe zbatonte mësimin e themeluar të krishterë. Shërbimi i tij do të kufizohej me kishën vendase (Vap 13,1; Ef 4,11).

VI. GJUHËT. Ekzistojnë ndryshim mendjeje për identifikimin e gjuhëve të përmendura me rastin e Rrëshajeve dhe gjuhëve të përmendura me rastet e tjera. Mund të jetë fjala për dhuntinë e cila mund të përdoret për mënyra të ndryshme. Mirëpo, ndryshimi i qartë ndodhet në atë se në Vap 2 gjuhët janë të kuptueshme pa interpretim, ndërsa në Korint ishte i nevojshëm interpretimi, për shkak se dëgjuesit nuk i kuptuan ato gjuhë. Kur përvoja e Rrëshajëve u përtëritën me kthesat e përhapjes së ungjillit (d.m.th. me kthimin e joçifutëve, samarianëve dhe dishepujve të Gjonit) u përtërit edhe ky fenomen, megjithëse gjithashtu pa përkthim, por kjo nuk ishte normative, sepse, siç thotë Pali, të gjithë besimtarët nuk dinë të flasin me gjuhë (1 Kor 12,29-31). Me këto kthesa bëhej fjalë për kthimin e grupeve që ishin, sipas mendimit

të apostujt çifutë, deri atëherë jashtë shpëtimit të mundshëm. Kjo dukuri p.sh, nuk permendet në lidhje me kthimin e oborrtarit nga Etiopia.

Të folurit me gjuhë ishte aftësia për ta lavdëruar Perëndinë në një gjuhë të panjohur. Përkthimi i gjuhëve (edhe një dhunti tjerë) u jepte mundësi besimtarëve të tjerë ta përgjonin këtë lavdërim dhe kështu të ngriheshin shpirtërisht. Me rastin e të folurve në gjuhë njeriu flet me Perëndinë (i drejtohet Atij), kurse me rastin e profecisë Perëndia flet me njeriun. Kjo do të thotë se të folurit në gjuhë me interpretim nuk është sinonimike me profecinë, dhe kështu nuk është me rëndësi të barabartë. Në të vërtetë, sipas Palit, të folurit me gjuhë është dhuntia me më pak rëndësi nga të gjitha dhuntitë e tjera të të folurve të frymëzuar.

Dhuntia e gjuhëve përdorej në bashkësinë e Korintit në njërën nga dy mënyrat, qoftë si dhunti për përdorim publik (gjuhët janë përkthyer dhe janë përdorur për përmirësimin e kishës) ose si dhunti personale për vetëpërmirësim. Pa marrë parasysh se për cilën veti të dhuntisë ishte fjala, duket qartë se në Korint i ishte dhënë një rëndësi e tepërt. Pali lufton kundër asaj prishjeje të ekuilibrit të shëndoshë, duke deklaruar se ajo dhunti është njëra nga shumë dhuntitë e tjera, edhe atë njëra nga më pak të rëndësishmet. Për më tepër, atë dhunti nuk e zotëron çdo i krishterë (1 Kor 12,29-31). Është për të ardhur keq kur sot dhuntia e gjuhëve mbahet si shenjë e përshpirtshmërisë.

Në 1 Kor 14,22-25 thuhet se të folurit në gjuhë të huaja mund të jetë shenjë negative (në lidhje me praninë e Shpirtit të shenjtë), për ata që nuk nuk duan të besojnë. Kanë dëgjuar për të vërtetën, por e kanë hedhur poshtë (si

izraelitët e lashtë). Shenja për ta është se Perëndia nuk u flet më. Kjo, madje, është një shenjë se Perëndia i ka bërë kokëfortë në mosbesimin e tyre. Përkundrazi, profecia (rr. 24) i caktohet një kategorie tjetër të huaj: ata që kërkojnë Perëndinë (edhe pse ende jobesimtarë ose simpatizantë). Nëpërmjet profecisë, Perëndia u flet drejtpërdrejt dhe u tregon se ai di të gjitha për ta. Kjo i bën ata të pendohen.

Nga kjo rrjedh se përdorimi i dhuntisë së gjuhëve është pa vend në mbledhje ungjilizuese. Kjo dhunti duhet të përdoret ose për përmirësimin personal ose gjatë shërbesës kishtare, si ndihmë për besimtarët që adhurojnë Perëndinë, por me kusht që të përkthehet.

Nga e gjithë kjo shihet se Perëndia dëshiron që të gjitha shërbesat fetare të udhëhiqen me nder dhe në rregull. Ai nuk dëshiron çrregullim dhe nuk dëshiron që shërbesa e tij të bëhet cirk. Ajo duhet të zhvillohet sipas shembullit të shërbesës qiellore (Ap 5, dhe 7,9-12).

**b. Grupi i dytë i dhuntive** janë ato të shërbimit praktike.

Ato mund të ndahen si vijon: dhuntitë e fuqisë (besimi, shërimi, mrekullitë); dhuntitë e humanitetit (ndihmës, dhënie me bujari, vepra të mirësisë, shërbimi praktik); dhuntitë e administrimit (kujdestarët, udhëheqësit).

**I. DHUNTIA E BESIMIT** (1 Kor 12,9). Ka të bëjë me dhuntinë e posaçme të besimit, me të cilën mund të bëhen vepra të veçanta (Mt 18,19; 1 Kor 13,2; Heb 11,33-40).

**II. DHUNTIA E SHËRIMIT** (1 Kor 12,9.28.30) janë dhënë për të kryer mrekulli të ripërtëritjes së shëndetit

(Vap 3,6; 5,15; 8,7; 19,12).

III. DHUNTIA E MREKULLIVE (1 Kor 12,10.28) shpjegohenj në fragmentet si vijon: Vap 9,36-38; 13,11; 20,9-13; Gal 3,5; Heb 6,5.

IV. DHUNTIA E DHËNIES NDIHMË (1 Kor 12,28) ka të bëjë me ndihmën, të cilën të fortët ua ofrojnë të dobëtëve (Vap 20, 35) në formë të kujdesit të veçantë për të sëmurët dhe nevojtarët.

V. DHUNTIA E BUJARISË (Rom 12,8) ka të bëjë me dhuntinë e personit që i beson Zotit t'i kthejë të hollat në mënyrë të mrekullueshme.

VI. DHUNTIA E MËSHIRËS ka të bëjë me ushtrimin e bujarisë (Rom 12,8).

VII. DHUNTIA E SHËRBITIT (Rom 12,7; Vap 6,1) sigurisht ka të bëjë me shërbimin e diakonit (dhjakut) dhe të diakonesës (dhjakes). Ndoshta të gjithë këta janë shembuj të «ndihmësit».

VIII. DREJTUESIT – zotërojnë dhuntinë e drejtimit dhe udhëheqjes së kishës vendase.

IX. EPRORI (Rom 12,8), siç duket, zotëron dhuntinë e drejtimit dhe humanitetit (d.m.th. dhuntinë, të cilën e zotëron famulltari).

Disa dhunti, si dhuntia e apostullit, profetizimit dhe mësimi janë përdorur në shërbesat e rregullta, ndërsa të tjerët,

si dhuntia e gjuhëve të huaja dhe shërimi, shfaqeshin vetëm kohë pas kohe. Në disa raste, siç duket, dhuntitë përfshijnë lirimin ose rritjen e aftësisë natyrore që tashmë ekziston (mësimi, ndihma, udhëheqja), ndërsa dhuntitë e tjera janë pasojë e dhurimit të veçantë (të besimit, dhuntisë së shërimin dhe fuqisë për të bërë mrekulli).

**iii. Përdorimi i dhuntive:** Pali jep mësimin më sistematik për dhuntitë shpirtërore dhe për përdorimin e tyre. Në të ai vë këto parime:

a) Shpirti i shenjtë është i gjithëpushtetshëm në ndarjen e dhuntive.

b) Ai u ndan dhunti të ndryshme njerëzve të ndryshëm. Nuk kanë të gjithë njerëzit dhunti të njëjta dhe asnjëri nuk i ka të gjitha. Dhuntia shprehet në pozitë ose shërbim. Ato u dhanë, në radhë të parë, për të mirën e trupit (bashkësisë), e jo kryesisht për forcimin personal.

c) Dhuntitë që të bien në sy nuk janë medoemos më të rëndësishmet.

ç) Dhuntitë duhet të përdoren sipas udhëzimeve të Zotit. Përdorimi i tyre duhet mbikëqyrë dhe kontrolluar nga ata që kanë autoritet në bashkësi ose nga njerëz me aftësi për të dalluar shpirtërisht.

#### **iv. Nevoja për baraspeshë në përputhje me Biblën**

a) Të folurit në gjuhë të panjohura nuk mund të merret si shenjë e përgjithshme, e vetme dhe e pamohueshme se një person i caktuar ka pranuar Shpirtin e shenjtë; edhe pse ardhja e Shpirtit të shenjtë në librin «Veprat e apostujve» dëshmohej në disa raste nga fenomenet shpirtërore, si p. sh. nga folja e gjuhëve të panjohura ose nga profetizimi, por nuk shënohet se këto dhunti u bënë pronarësinë e

përhershme të pranuesve të tyre.

b) Krahës 1 Kor 12 ekzistojnë edhe lista të tjera të dhuntive. Fakti që këto lista ndryshojnë nga njëra-tjetra tregon sigurisht ato se nuk janë të plota. Ka ndryshim mendsh midis besimtarëve për çfarë është çështje në çdo rast. Pentakostalët kanë prirje që të marrin si parim përvojën e tyre e pastaj të përpiqen ta përputhin me mësimin e Biblës, ose madje ta shpjegojnë Biblën në dritën e përvojës së tyre.

c) Duke marrë parasysh të gjitha listat së bashku, atëherë do të shihej se disa nga dhuntitë vijnë që nga lindja, disa të tjera mësohen nga aftësimi ose aftësitë të veçuar për përdorimin e Tij ose të zmadhuar nga Shpirti i shenjtë, ndërsa disa të tjera janë pa dyshim dhurata mbinatyrore.

ç) Duhet përmendur gjithashtu se pohimi i pentakostalëve në lidhje me ringjalljen e atyre dhuntive mahnitëse, të cilat kanë dëshmuar dikur shërbimin e apostujve (Heb 2,3-4), është vërtet i diskutueshëm.

## **D. ASPEKTET PRAKTIKE TË JETËS SHPIRTË-RORE**

### **I. FAKTORËT QË KUNDËRSHTOJNË EKUILIBRIN**

1. MUNGESA E DITURISË OSE MOSBINDJA. Pa dyshim kërkohet jeta besimtare e ekuilibruar që karakterizohet nga përparësi dhe stabilitet. Mirëpo, ka shumë besimtarë që nuk e kanë këtë përvojë, së paku jo në fillim, edhe atë për dy shkaqe: ose nuk e njohin vullnetin e Perëndisë, ose nuk e zbatojnë. Për shkak të mosdijes ka edhe dështime. Përvojën tonë duhet ta mbështesim në Bibël dhe të marrim parasysh mësimin e saj të tërë. Fatkeqësisht,

shumë veta bien nën mësimin e desekuilibruar në lidhje me këtë. Disa të tjerë sipas temperamentit kanë prirje për pranimin e mësimi ekstrem. Ekzistojnë edhe dështime për shkak të qëndrimeve të gabuara; ndoshta nuk duan të pranojmë vullnetin e Perëndisë në lidhje me ndonjë çështje. Ndoshta Bibla na mëson diçka që neve nuk na pëlqen dhe që nuk dëshirojmë ta pranojmë.

**2. KUPTIMI I GABUAR I PËRKUSHTUESHMËRISË.**  
Shkaku i dytë i mosbaraspeshës është keqkuptimi i strukturës së njeriut. Kjo u përket grupeve ku theksohet një formë ekstreme të shenjtërisë. Njeriu është i krijuar në shëmbëllimin e Perëndisë; trupi i tij, shpirti dhe fryma. Nuk kemi të drejtë të themi se vetëm shpirti është i mirë, ndërsa pjesët e tjera janë të këqija. Njeriu është një unitet i dominuar qoftë nga trupi (epshet e natyrës së rënë njerëzore), qoftë nga «shpirti» (d.m.th. Shpirti i Perëndisë). Njeriu si unitet ndjek ose udhëzimet e trupit, ose ato të Shpirtit. Shenjtëria është, në thelb, marrëdhënie nëpërmjet së cilës bashkëpunojmë me Perëndinë. Kjo nuk do të thotë fshirje e personalitetit të individit për shkak të personalitetit të Perëndisë, as fshirje e trupit dhe jetës për shkak të shpirtit.

## II. ELEMENTET NË BARASPESHË

Është e mundur që, nga shkaku u gabuar, të pranojmë ose të mohojmë diçka.

**1. BARASPESHA DHE PËRPARIMI.** Pikëmbështetja e të krishterit është në Krishtin (ai e shfajëson). Ai është një

pozitë plotësisht e palëkundshme; mbështetet në pohimin e Perëndisë se jemi të pajtuar me Perëndinë, meqenëse Krishti vdiq për mëkatet tona, në qoftë se pendohemi dhe besojmë. Mirëpo, edhe pse pozita jonë nuk ndryshon kurrë, gjendja jonë shpirtërore mund të ndryshojë. Stabiliteti mbështetet në pozitë, e cila është fakt. Megjithatë, sipas 1 Pjt 5,10, stabiliteti ynë duhet lidhur me zhvillimin ose rritjen (sh. 2 Pjt 3,18). Baraspesha është rezultat i përqëndrimit në cak. Përparojmë derisa ecim drejt tij.

2. DEKLARATA DHE URDHRI. Në Bibël duhet marrë seriozisht deklaratat dhe urdhrat. Vetëm nëse veprojmë kështu, fjala e Perëndisë mund të banojë në ne dhe të zhvillohet. Deklaratat i përkasin besimit, ndërsa urdhrat bindjes. Në të vërtetë, urdhrat shpeshherë bazohen në deklarata, p.sh. ashtu siç është i shenjtë ai që ju ka thirrur (deklaratë), jini edhe ju ashtu të shenjtë (urdhër). Ky është një shembull, të cilin e hasim shpeshherë në letrat (psh. Rom 1 deri 11 deklaruese është baza për urdhrat nga Rom 12-16).

3. BESIMI DHE DËGJUESHMËRIA. Besimi mbështetet në deklaratë, kurse dëgjueshmëria në urdhra. Besimi është themeli i dëgjueshmërisë, kurse veprat janë pasojat e besimit. Besimi është rrënja, kurse dëgjueshmëria fryt.

4. PASIVITETI DHE AKTIVITETI. Është e mundur të bëjmë një jetë të krishterë dhe tepër aktive, ose tepër të qetë. Në jetën e krishterë duhet të mbahet baraspesha ndërmjet pasivitetit dhe aktivitetit. Nganjëherë jeta e krishterë

pasqyrohet si pushim, kurse nganjëherë si luftë. Të dyja janë të vërteta; ne jemi «të ulur bashkë me Krishtin në hapësirë qiellore» (d.m.th. mbi Djallin), e megjithatë duhet të përparojmë.

5. DOBËSIA DHE FUQIA. I krishteri njëkohësisht është shumë i dobët dhe shumë i fortë. Nëse jemi të vetëdishëm për dobësinë tonë dhe për fuqinë e tij, kemi fuqinë e Krishtit.

6. LIRIA DHE SHËRBIMI. Mesazhi i Letrës drejtuar Galatasve është se Krishti na ka çliruar, por na ka çliruar që t'i shërbejmë. E njëjta letër na këshillon që t'i shmangemi rrezikut të legalizmit nga njëra anë, kurse mospërmbajtjes nga ana tjetër (Gal 5,13). Liria e krishterë shndërrohet nëpërmjet mirënjohjes në shërbim. Kol 3,9-10 flet sikur gjithçka është kryer, por Ef 4,22-24 thotë se çfarë duhet bërë. Me fjalët të tjera, parimet, të cilat veprojnë me rastin e rilindjes duhet të zbatohen vazhdimisht në jetën e krishterë.

7. RUAJTJA DHE QËNDRUESHMËRIA. Ne jemi të ruajtur nëpërmjet fuqisë së Perëndisë, por Ai na ruan nëpërmjet qëndrueshmërisë sonë. Rritja kurrë nuk bëhet automatikisht, por me bashkëpunimin tonë me Shpirtin e shenjtë (ky është porosia e Letrës drejtuar Hebrenjve).

8. KRIZA DHE PROCESI. Jeta e krishterë fillon në krizën e kthimit. A është i nevojshëm edhe ndonjë krizë e tillë tjetër? Disa mendojnë se ekziston edhe një krizë tjetër pothuajse e të njëjtit lloj. Ky është mësimi bazë i Ueslit

(Wesley), Fineut (Finneya), lëvizjes kezvike dhe asaj karizmatike. Të gjitha këto lëvizje kryesisht theksojnë «bekimin e dytë». Është e vërtetë e pamohueshme se disa veta kanë krizë tjetër (shpeshherë për shkak të kthimeve në fe në femijëri të bërë nën presion), por të krijosh prej saj doktrinë – ky është fillimi dhe esenca e sektarizmit. Në bazë të DhR, duket qartë se kur rilindemi, vihemi në autoritetin e Krishtit si Zoti dhe Shpëtimtari ynë. Nëse e marrim seriozisht këtë të vërtetë, ajo do të shkaktojë rritje të qëndrueshme. Nëse jo, ajo do të shkaktojë tek besimtari, herët ose vonë, situatë krize të pashmangshme (kjo posaçërisht vlen për rilindjen e fëmijëve, kur nuk duket qartë nëse vërtet fëmija është në gjendje të kuptojë autoritetin e Jezu Krishtit). Nëse Krishti nuk është më në fron, mund të paraqitet nevojë për angazhim të mëtejshëm, por kjo nuk është normë sipas mësimi të DhR. Ne duhet ta marrim normën nga mësimi i DhR, e jo nga përvojat e besimtarëve të tjerë, pavarësisht sesa interesante dhe dramatike të jenë ato. Njohja më e thellë e vullnetit të Perëndisë mund të sjellë deri në një krizë, por vetëm për shkak se besimtari nuk e ka marrë më parë seriozisht Biblën. Në qoftë se pas krizës së riangazhimit nuk vjen përparimi, atëherë mund të dyshohet në vlerën e asaj përvoje.

## **DH. THEKSI BIBLIK**

1. BIBLA, E JO VETËM PËRVOJA. Theksi duhet të jetë në Bibël, e jo kryesisht në përvojë. Bibla duhet të kontrollojë përvojën, duhet ta zhvillojë dhe ta udhëheqë.

2. MENDJA DHE VULLNETI, E JO VETËM NDJEN-

JAT. Theksi duhet të jetë në mendje dhe vullnet, e jo kryesisht në ndjenja. Mendja duhet ta kuptojë të vërtetën, ndërsa vullneti duhet të veprojë në bazë të së vërtetës. Natyrisht, në çdo vendim është i pranishëm edhe elementi emocional, por nëse na pushtojnë dhe udhëheqin ndjenjat, atëherë kjo do të thotë se theksi është vënë në vend të gabuar. Në Bibël, zemra është qendra jo vetëm e ndjenjave por edhe e kuptimit dhe të vullnetit.

3. I BRENDSHËM, E JO VETËM I JASHTËM. Theksi duhet të jetë në sferën e brendshme, e jo kryesisht në sferën e jashtme. Nëse theksi është në karakter, do të pasojë sjellja, nëse është në besim, do të pasojnë veprat. Megjithatë duhet të pranohet se mentaliteti hebre shpeshherë u ka hyrë gjërave sipas renditjes së kundërt; e jashtmjja ishte pasqyrë e së brendshmes, por megjithatë e brendshmja është dashur të shndërrohet.

4. FUQIA, E JO EPËRSIA SHPIRTËRORE. Theksi duhet të jetë në fuqi, e jo vetëm në dhunti. Dhuntitë shpirtërore duhet t'i shikojmë si kanale, nëpër të cilat rrjedh fuqia e Shpirtit të shenjtë. Shpirti i shenjtë duhet të na kontrollojë ne, e jo anasjelltas, sepse ka gjithnjë rrezik që të kërkojmë ta manipulojmë Shpirtin e shenjtë.

5. KRISHTI, E JO VETËM SHPIRTI I SHENJTË. Theksi duhet të jetë në Krishtin, e jo vetëm në Shpirtin e shenjtë. Shpirti i shenjtë dëshiron që të lartësohet Krishti. Është gjë e rrezikshme në qoftë se theksojmë më shumë Shpirtin e shenjtë sesa Krishtin; Shpirti i shenjtë një gjë të tillë nuk e bën kurrë (2 Kor 3,18).

6. PERËNDIA, E JO NJERIU. Theksi duhet të jetë në Perëndinë, e jo në njeriun. I vetmi qëllim i të krishterit është që ai të jetë i përqëndruar në Krishtin. Është gjë e rrezikshme në qoftë se Perëndia përdoret si mjet për t'ia arritur ndonjë qëllimi tonë të caktuar, sepse kjo pikëpamje është thelbi i paganizmit. Ne jemi ata që përdor Zoti, e jo anasjelltas.

## ***HEREZITË RRETH SHPIRTIT TË SHENJTË***

Dy herezitë e periudhës së parë janë si vijon:

1. MONTANIZMI: Montani (vepronte rreth vitit 170) mendonte se shfaqja kanunike nuk mbaroi në fund të periudhës apostolike. Ai pohonte që ishte ai vetë burim i shfaqjeve të reja. Madje edhe e mbante veten për plotësimin e premtimit rreth ardhjes së Shpirtit të shenjtë. Më vonë myslimanët do të pohonin se Muhamedi ishte plotësim i të njëjtit premtim.

2. MAKEDONIANIZMI: Makedoni, peshkopi i Kostandinopojës, pranonte hyjninë e plotë të Birit, por jo e Shpirtit, për të cilin pohonte se ishte qenie i krijuar sikurse janë krijuar ëngjëjt. Kjo ishte përpjekje për bërë kompromis me arianët. Gjithashtu donte t'i shmangej rrjedhimit se personi tek i cili banonte Shpirti ishte kështu i hyjnizuar. Në të ndikonte shkolla aristoteliane e Antiokisë

Në Sinodin e Toledos më 587 Kisha perëndimore i shtoi kredos së Nikesë frazën: Shpirti vjen nga Ati *edhe nga Biri* (lat. *Filioque*). Kështu kisha katolike donte ta mbronte hyjninë e Birit në kohën kur vizigotët arianë ktheheshin te

krishterimi katolik. Kisha lindore, d.h.th. ortodokse refuzoi ta pranonte këtë frazë duke pohuar se nuk ishte i autorizuar nga ndonjë kuvend ekumenik. Formulimin e fundit e dha Gjoni i Damaskut kur pohoi se Trinia përbëhet nga tre persona brenda një esencë hyjnore. Sipas tij Ati karakterizohet nga jogjenezë, Biri nga gjenezë, kurse Shpirti nga derivimi. Por ky formulim kishte nuancë inferioriteti prej natyre, e jo pranimi i rolit të ndryshëm. Kisha katolike nuk e pranoi këtë formulim lindor dhe nguli këmbë se *filioque* ishte formulim i drejtë. Sidoqoftë, siç duket, në rreshtin nga Gjnj 15,25 bëhet fjalë për ardhjen e Shpirtit nga Ati, me kërkesën e Krishtit, për ta zëvendësuar Krishtin në tokë gjatë mungesës së tij fizike, e jo për marrëdhëniet e përvetshme të Shpirtit me Atin.

Kohët e fundit qarkullon mes karizmatikëve ideja heretike që besimtari mund t'i afrohet Atit nëpërmjet Shpirtit të shenjtë pa ndërmjetësimin e Birit.

## **MËSIMI PËR KISHËN**

**1. IDENTITETI I KISHËS.** Ç'është kisha? Kisha është para së gjithash një bashkësi njerëzish që i takon Mesisë, Jezusit. Për këtë arsye, anëtarët e kësaj bashkësie i quajnë të shenjtërit, d.m.th. ata që i takojnë Zotit dhe u mënjanojnë për shërbimin e tij. Pasi u adoptuan në familjen e Zotit, ata kanë lidhje gjinie jo vetëm me atë, por edhe me njëritjetrin. Kjo shpjegon përse ata mund ta quajnë njëritjetrin vëlla dhe motër. Ata janë vëllezër dhe motra në Krishtin, sepse kanë lidhje të përbashkët me të. Kisha quhet gjithashtu «trupi i Krishtit», i Mesisë, sepse anëtarët e saj

janë të lidhur me të me anë të Shpirtit të shenjtë për të qenë, si të thuash, duart dhe këmbët e tij në këtë botë, për të kryer vullnetin e tij dhe për të folur me të tjerët për lajmin e shpëtimit.

2. **ROLI I KISHËS** para Perëndisë dhe në botë. Perëndia i shpëtoi anëtarët e Kishës, jo vetëm sepse i deshi, por gjithashtu sepse ka planet e tij për ta në këtë botë. Përndryshe, ai do t'i kishte hequr menjëherë nga bota.

a) **Roli i kishës është para së gjithash adhurimi i Perëndisë.** Adhurimi i Perëndisë është aktiviteti më i lartë i njerëzve, e megjithatë, që nga rebelimi i Adamit, njerëzit ia kanë refuzuar këtë nder në botë – theksoj në këtë botë, sepse engjëjt në qiell, d.m.th. qeniet shpirtërore, i japin lavdi pa pushim. Por, në këtë botë mbretëron një situatë anormale: askush përveç të tijëve nuk ia japin lavdinë që i përket si krijuesi i gjithësisë. Kjo është një sjellje e pahijshme!

Por, duhet shtuar që Perëndia nuk pranon ndonjëfarë adhurimi, por vetëm adhurimin që ka përcaktuar ai, d.m.th. adhurimin me anë të Shpirtit të shenjtë, i cili është dhuratë personale e Mesisë. Vetë Jezusi tha: *«Por, po vjen koha, e tashmë filloi, kur Shpirti i së Vërtetës do t'i bëjë njerëzit të aftë ta adhurojnë Atin në çfarëdo vendi. Perëndia është krejtësisht tjetër nga kjo botë; Ai është Shpirt i fuqishëm, e ata që do ta adhurojnë duhet të jenë të rilindur me anë të Shpirtit të së Vërtetës. Nga njerëz të tillë Perëndia do që të adhurohet»*. (Gjn 4,23-24).

Ç'është adhurimi? Kjo fjalë do të thotë thelbësisht:

proklamimi i vlerësive dhe i madhështisë së Zotit: me gojë, me këngë e të tj. Ky nënkupton edhe falënderimin e Zotit për madhështinë dhe për mëshirën e tij. Ky s'është vetëm një aktivitet që bëhet kur bashkohet bashkësia e besimtarëve, por edhe një qëndrim shpirtëror për çdo ditë. A jemi ne një popull plot ankesë dhe plotë shqetësim ose një popull plotë adhurim dhe plotë falënderim ndaj Zotit? Kjo është kriteri vendimtar i përshpirtshmërisë sonë.

**b) Roli i dytë i kishës është dëshmimi para botës.**

Anëtarët e kishës duhet të jenë dëshmitarë para botës për ekzistencën e Perëndisë me anë të jetës së tyre të ndryshuar. Ata janë gjithashtu dëshmitarë për lajmin e mirë të shpëtimit me anë të Jezusit. Ata kanë një lajm për të komunikuar jo vetëm me jetën e tyre, por edhe me gojën e tyre (Veprat 1,8; 8,4; 1 Pjetrit 2,9).

**c) Roli i tretë i kishës është sigurimi i bashkësisë për anëtarët e saj.** Kisha është një komunitet, një familje, në kuadrin e së cilës anëtarët mund të rriten shpirtërisht. Për këtë arsye, Zoti u dha anëtarëve të kishës dhunti të ndryshme. Çdo anëtar i komunitetit të krishter ka një dhunti të veçantë, me të cilën mund t'i bëjë të rriten të tjerët. (2 Sel 5,11; Veprat 20,28; 2 Tim 4,1).

**3. RITET E KISHËS** (sakramentet) Një rit është tërësia e veprimeve të një kulti fetar, sipas një rregulli të caktuar, në këtë rast, sipas një urdhri të Zotit.

Jezusi themeloi dy rite të veçanta për dishepujt e tij dhe kështu për Kishën: pagëzimin dhe darkën e Zotit. Të dy ritet quhen latinisht *sakramenta*. Kjo fjalë përdorej për

betimin që bënte një ushtar romak, kur hyri në ushtri. Kështu quhet, sepse në këto dy rite, të krishterët bënin një betim. Në rastin e pagëzimit ata betoheshin të bënin një jetë që do t'i sillte nder Zotit, kurse në rastin e darkës së Zotit ata e përtërinin këtë betim.

a) **PAGËZIMI:** ky është riti nismëtar në komunitetin e të shpëtuarve; d.m.th. në kishë. Ky është jo vetëm një dëshim publik për besimin te Jezusi, por edhe një identifikim publik me komunitetin e të shpëtuarve. Duke u pagëzuar, besimtari lidhet me këtë komunitet – që sot e tutje ata janë të afërmit shpirtërorë: vëllezërit dhe motrat e tij (ose e saj) në Zotin. Ai betohet t'i ndihmojë, t'i dojë dhe sipas nevojës të japë jetën e tij për ta. Ky është një veprim revolucionar. Për shumicën e njerëzve në Evropën jugore, fqinji është armiku. Konsiderohet si një sjelle normale për të qenë të poshtër ndaj njëri-tjetrit, ta shuar njëri-tjetrin. Pagëzimi, i cili është shënim i rilindjes shpirtërore, shënon një kthesë të plotë, përsa i përket këtij qëndrimi. Prandaj, është një turp kur të krishterët sillen ndaj njëri-tjetrit sikur ata s'ishin aspak të krishterë – një sjellje e tillë quhet në Bibël ecje sipas natyrës së vjetër, e kjo është një sjellje e pa-logjikshme. Pasi ende kemi brenda nesh natyrën e vjetër veç Shpirtit të shenjtë, kuptohet vetëvetiu se herët a vonë do të bëjmë mëkat kundër vëllait tonë. E çfarë atëherë? Duhet sa më shpejt të pendohemi dhe të kërkojmë ndjesë pranë tij. Rikthimi i marrëdhënies së zakonshme me vëllanë tonë është e domosdoshme.

b) **DARKA E ZOTIT:** kjo është në shkallë të gjerë ripërtëritja e betimit që bëme me rastin e pagëzimit. Vetë

Jezusi caktoi që të mblidhemi (kisha e parë mblidhej një herë në javë) për të mbajtur mend vdekjen pajtuese të Jezusit, d.m.th. çmimin e shpëtimit tonë. Pjesëmarrja në darkën e Zotit është gjithashtu një dëshnim publik për shpëtimin tonë – me këtë ne dëshmojmë që jemi të shpëtuar, që vetë e përvetësuam flijimin pajtues të Jezusit. Pjesëmarrje në Darkën e Zotit është gjithashtu një rast për ta kontrolluar vetveten, e sipas nevojës për t’u penduar, për të vihem rishtas në rregull me Zotin në qoftë se jeta jonë është bërë në kundërshtim me atë që dëshmojmë.

Darka e Zotit është gjithashtu rast për t’u pajtuar me njëri-tjetrin në kuadrin e komunitetit. Në qoftë se jemi grindur me vëllanë e në qoftë se ende nuk e shohim dot me sy, atëherë duhet të pajtohem me të.

**4. POZITAT NË KISHË** Zoti i caktoi me anë të apostull Palit, që të ketë brenda saj një organ mbikëqyrës për funksionimin e mirë të saj. Pali, apostulli i Zotit, kudo që shkonte, caktoi kryetarë të kishës, ose urdhëroi ndihmësit t’i emëronte. Këta njerëz duhej jo vetëm ta drejtonte bashkësinë, por edhe t’i shërbente. Ata ishin shërbëtorë, të cilët duhej t’i përgjegjeshin drejtpërdrejt Zotit për administrimin shpirtëror të kishës. Ata quheshin kryetarë (*presbuteroi*), por s’kishin asnjë rol priftëror për të luajtur, sepse priftëria e DhV u anulua dhe u zëvendësua nga vetë Jezusi. Përveç kësaj, ata nuk e morën pushtetin e apostullit, i cili ishte i njëhershëm. Pas vdekjes së apostujve, pushteti i tyre u konkretizua në DhR, të cilën vetë e shkruan, e jo në pasardhësit e tyre shpirtërorë. Duhet vërejtur që Pali mbahej për apostull i fundit. Priftëria te DhR kuptohet një mënyrë shpirtërore. (sh. Heb 13,15). Nevojeshin kualifikime

shpirtërore për këtë pozitë (sh. 1 Tim 3,1-7; Veprat 6,1-7). Me kalimin e kohës, kryetarin e kishave në një qytet e quanin mbikëqyrës ose ipëshkev/peshkop (*episkopoi*), por ky ishte një zhvillim i mëvonshëm. Roli i kryetarëve të bashkësisë ishte mësimor dhe baritor: ndër ta kishte disa me dhunti të mësimit, ndërsa të tjerët kishin një dhunti baritore: ata kujdeseshin për të mirën shpirtërore të besimtarëve (sh. Rom 12,3-8). Ata kishin gjithashtu pushtetin e skishërimit në rastet e mëkateve të rënda. Por, skishërimi kishte për qëllim, jo ndeshjën përfundimtare të besimtarit, por me kohë rehabilitimin e tij. Pastaj vetë bashkësia duhej të emëronte edhe shërbëtorë të tjerë, të cilët përgjigjeshin për administrimin material të punëve kishtarë. Këta njerëz i quanin dhjakë (*diakonoï*, tekstualisht: shërbëtorë). Edhe për ata nevojishin kualifikime shpirtërore.

**Shërbimi i grave.** Në kishën e hershme, shërbimi i grave kufizohej në atë të diakonesës, megjithëse grave nuk u lejohej të celebronin te darka e Zotit, si p.sh. dhjakët/diakonët. Përveç kësaj për gratë lexojmë që ushtronin shërbimin e profecisë (1 Kor 11,5).

Pali përjashton shërbimin e grave në ndonjë rol prijës në kuadrin e kishës (1 Tim 2,11-14). Ai e përkrah pikëpamjen e tij duke iu referuar DhV ku Adami u krijua së pari, kurse Eva (hebr.Hava) së dyti, dhe kjo lë të kuptohet se gruaja i ishte nënshtruar burrit qysh nga fillimi, dhe ku Hava u tundua sepse ajo u përpoq të zhvillonte bisedime me Satanin për burrin e saj, por dështoi sepse u mashtrua lehtë. Pali jep të kuptojë se gruaja, për shkak të urdhëresës hyjnore dhe për shkak të natyrës së saj thelbësore, nuk është në pozitë për të ushtruar rolin e kryetarit kishtar. Në

DhV ishte praktikë që udhëheqësi të ishte mashkull në popullin e Zotit. Përveç kësaj, është domethënëse se asnjë grua nuk u emërua as apostull e as kryetar kishtar në kishën e hershme. Sikurse burri është kryetar i gruas dhe Krishti kryetar i Kishës, nga kjo rrjedh se udhëheqja mashkullore duhet ushtruar brenda kishës. Disa diskutojnë si vijon: megjithëse skllavëria kurrë nuk dënohej formalisht në kuadrin e DhR, Pali mbolli farën e shkatërrimit përfundimtar të skllavërisë. E njëjtja gjë vlen edhe për udhëheqjen e grave brenda kishës. Por duhet kundërshtuar se Pali kurrë nuk argumenton se skllavëria ishte parim i themeluar nga Zoti para rebelimit të njeriut: ajo lindi vetëm më vonë për shkak të mëkatit të njeriut.

**DISIPLINA BRENDË KISHËS** Jezusi jo vetëm që themeloi një Kishë, por i dha pushtetin e nevojshëm për disiplinë. Në Mt 16,18 Jezusi i dha Pjetrit pushtetin e çelësave si përfaqësit të apostujve. Çelësat janë simbol për pushtet (Is 22, 15-22). Prandaj Pjetri pranon pushtet për të lidhur dhe për të zgjidhur, d.m.th. për të caktuar çfarë është e ndaluar e çfarë është e lejuar në sferën e kishës. Në njëfarë mënyrë këtë pushtet e ka trashëguar kisha e sotme, e cila ka të drejtë të refuzojë pagëzimin ose të përjashtuar nga kisha një mëkatar të papenduar. Ne shohim se si ushtrohet ky pushtet në kishën e hershme në fragmentet që vijnë: Vap 15,23-29; 16,4; 1 Kor 5,7.13; 6.2-4; 12,28. Dallohet qart nga fjalët e Palit se kisha vendëse ka të drejtë ta ushtrojë këtë pushtet. Mirëpo, ky pushtet vjen nga Krishti dhe i është nënshtruar gjithëpushtetit të tij mbi Kishën (Mt 28,18): duhet ushtruar në përputhje me Fjalën e Perëndisë e nën drejtimin e Shpirtit, nëpërmjet të cilëve

Krishti drejton Kishën. (Rom 10,14-15. Ef 5,23. 1 Kor 5,4).

a) *Nevoja për disiplinë*: Kisha është trup i Krishtit, e cila përbëhet nga njerëzit, mbi të cilët Zoti ka vënë vulën e tij (d.m.th. ka rrezikuar namin e tij). Madhështia e Zotit (d.m.th. nami i tij) është në rrezik. Izraeli u ndëshkua, sepse kishte shkaktuar sharjen e namit të tij (Rom 2,24).

b) *Qëllimi i disiplinës*: disiplina ushtrohet për hir të Zotit dhe të Kishës (1 Kor 5,6-7), për të kthyer në rrugë të mbarë fajtorin (1 Tim 1,20; 2 Sel 3,14; 1 Kor 5,5). Përrjashtim nga bashkësia është mjet ndreqjeje e jo mjet ndëshkimi. Disiplina është, gjithashtu, mjet pengimi për të tjerët (1 Tim 5,20, dhe për të evituar gjykimin e Kishës në tërësi nga Krishti (Zb 2,14-25).

c) *Rastet e disiplinës*: në DhR ato ishin kryesisht për shkak imoraliteti dhe herezie. Në qoftë se ka mësues të rremë në kishë, ai duhet disiplinuar, por s'ka nevojë për heqim të tepruar (2 Kor 2,5).

ç) *Duhet dalluar ndërmjet mëkateve vetjake dhe mëkateve të hapura*. Mëkatet e hapura janë ato që i përkasin bashkësisë në gjithësi. Në qoftë se bëhet fjalë për mëkat të hapur, këshilli kishtare nuk ka nevojë të presë ndonjë kallëzim, por duhet të veprojë pa vonesë. Shkalla e disiplinës është: vërejtje (Mt 10, 15-18; 1 Tim 5,20), ndalim i pjesëmarrjes në darkën e Zotit (1 Kor 11,27; 2 Sel 3,6-15), përrjashtim (Mt 18,17; Tit 3,10; 1 Kor 5,5.11; Gal 1,9).

**6. ORGANIZIMI I KISHËS SË PARË** Kisha e parë përbëhej nga grupa besimtarësh që mbledheshin për adhurim dhe përmirësim shpirtëror në shtëpitë e individëve, e jo në ndërtesa të veçanta. Kështu, në qytete

shumica e këtyre grupeve ose kishave mblihdeshin në shtëpi. Ata mblihdeshin fshehtazi, sepse lëvizja e tyre ishte ilegale në sy të autoriteteve romakë. Vetëm në 260 të erës sonë, në përputhje me dekretin të perandorit Galien, të krishterëve u lejohej të dalin nga ilegaliteti dhe të ngrinin ndërtesat e tyre fetare. Kështu, në fillim, kisha e parë ishte organizuar në celula, e ky sistem shkonte shumë mirë, sepse celulat u shumëzuan me shpejtësi. Ngritja e ndërtesave të veçanta shënonte fillimin e fesë së institutionizuar si dhe fillimin e sklerotizimit shpirtëror.

**Darka e Zotit:** Skema e darkës së Zotit vjen nga darka hebraike e Pashkës; në të Jezusi futi disa ndryshime që adaptoi për t'i përdorur për veten e tij. Kështu, në këtë rit fetar familjeje, kur kryetari çifut i shtëpisë e kishte zakon të thoshte: «kjo është buka e vuajtjeve që hanin stërgjyshërit tonë në Egjipt», Jezusi tha, duke marrë një copë buke; «ky është trupi im, i cili flijohet për ju». Sikurse buka e ritit çifut paraqitej bukën që hebrenjtë e hanin në Egjipt, ashtu edhe buka që mori Jezusi paraqitej trupin e tij, që më vonë u flijua për të larë mëkatet e njerëzve. Ashtu vlen edhe për verën. Ato kanë vetëm një vlerë simbolike në darkën e Zotit.

Në kishën e parë, darka e Zotit lidhej me një ngrënie bashkësie që arriti kulmin e tij me ritin e darkës së Zotit. Me kalimin e kohës, të dyja u ndanë njëra nga tjetra, ndoshta për shkak të shpërdorimit (sh. 1 Korintasve 11,17-34).

**Pagëzimi:** në fillim ky rit ishte i caktuar vetëm për të riturit, por shumë kohë më vonë u fut pagëzimi i fëmijëve. Kjo ishte për dy arsye:

1. Nën ndikimin e judaizmit, i cili refuzoi thjeshtësinë e

ungjillit.

2. Nën ndikimin e shtetëzimit të krishterimit, kur krishterimi u bë fe e lejuar dhe pastaj e vetmja fe e lejuar.

Të dyja ndikimet ishin negative dhe dobësuan fuqinë e kishës.

## 7. THEKSET E NDRYSHME BRENDË KISHËS

Përse sot ka shumë kisha dhe sekte fetare brenda krishterimit?

Ka disa arsye për këtë:

a) **Reagimi kundër shtrembërimit të fesë** nën ndikimin e ideve që kanë burimet e tyre në filozofitë e jokrishtëra, si për shembull legalizmi çifut, platonizmi, aristolelianizmi. Për këtë arsye, shumë njerëz dolën nga kisha katolike në kohën e reformacionit.

b) **Me kalimin e kohës, disa të krishterë kanë dëshiruar t'i theksonin elementet që, sipas mendjes së tyre, ishin të lëna pas dore në kishë**, si për shembull: pagëzimin e të rriturve (baptistët), ushtrimin e dhuntive të veçanta shpirtërore (pentekostalët). Kuptohet vetvetiu që ka gjithnjë rreziku i ekstremizmit, e ky lind sektarizmin. Mund t'i njohim preferencat nga simbolet që kanë dallim të veçantë në kisha: pagëzorja ose katedra ose altari, e të tjera.

c) **Disa të krishterë kishin preferencë për një mënyrë të veçantë të drejtimit kishtar**. Në episkopalianizëm, peshkopët luajnë rolin kryesor, kurse në kishat e reformuara kryetarët, kurse në kisha e tjera mbarë bashkësia, përsa i përket drejtimit të bashkësisë dhe së drejtës së votimit.

Disa refuzuan sistemin që ka në krye një peshkop; ata parapëlqejnë një organ mbikëqyrës në krye. Disa duan që

të gjithë anëtarët e kishës ta kenë të drejtën e votimit, e jo vetëm kryetarët.

A është kjo thjesht një çështje mosmarrëveshjeje? Jo, pothuajse në çdo rast, anëtarët e kishës donin t'i afroheshin sa të kishin mundësi skemës së kishës së parë. Ata donin të ishin besnikë ndaj Zotit.

## **8. KISHA KATOLIKE DHE KISHA ORTHODOKSE** kanë disa veçanti.

Në kishën katolike prifëria luan një rol të veçantë: gjatë kungimit priftërinjtë kanë fuqi të flijojnë rishtas Krishtin në altar për të siguruar vazhdimin e ndjesës së mëkatëve. Përveç kësaj ata kanë fuqi të falen mëkatët e besimtarëve. Papa gjithashtu luan një rol të veçantë si kryetar i kishës katolike kur formulon dogmat e kishës. Papa pretendon të jetë pasardhës e Shën Pjetrit, të cilit Krishti gjoja dha fuqi të veçantë.

Kisha ortodokse ka shumë të përbashkët doktrinalisht me kishën e Romës, veçse është më mistike. Theksi i kishës ortodokse është mbi hyjnizimin gradual të besimtarit. Ndryshe nga kisha katolike që thekson vdekjen e Krishtit, kisha ortodokse thekson ringjalljen e Tij. Sikurse tha një kompozitor englez i kthyer në ortodoksi (John Taverner), «kisha katolike më thotë se jam mëkatar, kurse kisha ortodokse më thotë se jam hyjnor.» Duket qart se kisha ortodokse ka marrë një dozë të dyfishtë të neoplatonizmit, kurse katolike një dozë judaizmi rabinik.

Shtrohet pyetje: cila kisha ka të drejtë? Kisha ortodokse ngatërron lavdërimin (*doxazomai*: realizimi i potencialit tonë të plotë si kryesa të shpenguara) dhe hyjnizimin (*theosis*: bëhet perëndi). Ky keqkuptim pasqyrohet te Bibla

LIM ku përkthehet gabimisht «i perëndishëm», ku duhet «i përsphirtshëm, i devotshëm». Këtu vihet ndikimi i neoplatonizmit dhe filozofisë lindore. Nga ana tjetër, kisha katolike thekson rëndësinë e meshës ku Krishti sakrifikohet rishtas për mëkatet e besimtarëve, si dhe rolin e ndërmjetesve si Shën Maria dhe shenjtorët. Kështu pakëzohet rëndësia e hyjnisë të Krishtit (kjo zhvlerëson fljime të mëtejshme) dhe rëndësinë e njerëzimit të Krishtit (kjo zhvlerëson ndërmjetës të mëtejshëm).

»Kjo është Besëlidhja me të cilën do të lidhem me ta pas këtyre ditëve — thotë Zoti — ligjet e mia do t'i thadroj në zemrat e tyre dhe do t'i shkruaj në shpirtin e tyre, nuk do t'i sjell në mend mëkatet e tyre as paudhëritë e tyre.« Tani, atje ku u falën mëkatet, nuk ka më fljime për to! (Hebr 10,16)

<sup>5</sup>Sepse, Hyji është një i vetëm, një i vetëm është edhe Ndërmjetësi midis Hyjit e njerëzve: Njeriu — Jezu Krishti, <sup>6</sup>i cili e fljoi vetveten si shpërblim për të gjithë njerëzit. (1 Tim 2,5).

Fljimi i Krishtit shlyen jo vetën mëkatin fillestar, por edhe të gjitha mëkatet tona, të shkuara dhe të ardhshme. Ky është ungjilli, lajmi i mirë.

Përsa i përket rolit të Shën Pjetrit, duket theksuar se fuqiplotshmëria u dha jo vetëm Pjetrit (i cili la luajtur një rol udhëheqës në fillim të kishës, por jo pastaj), por edhe të gjithë apostujve.

<sup>18</sup>Përnjëmend po ju (d.m.th. juve të gjithëve) them: çdo gjë që ju të lidhni përmbi tokë, do të jetë e lidhur edhe në qiell dhe, çdo gjë që ju të zgjidhni mbi tokë, do të jetë e zgjidhur edhe në qiell. (Mt 18,18)

<sup>16</sup>Iu përgjigj Shimon Pjetri: »Ti je Mesia – Biri i Hyjit të gjallë!«

<sup>17</sup>Atëherë Jezusi i tha: »I lumi ti, o Shimon, i biri i Jonës, sepse këtë nuk ta zbuloi mishi e gjaku, por Ati im që është në qiell! <sup>18</sup>Edhe unë

po të them: Ti je Pjetër-Shkëmb (gr. *petros*) dhe mbi këtë shkëmb (petra) unë do ta ndërtoj Kishën time dhe dyert e ferrit s'do të ngadhëniejnë kundër saj!

<sup>19</sup>Ty do t'i jap çelësat e Mbretërisë së qiellit: gjithçka të lidhësh mbi tokë, do të jetë e lidhur edhe në qiell e gjithçka të zgjidhësh mbi tokë, do të jetë e zgjidhur edhe në qiell.« (Mt 16,16-19)

Shtrohet edhe pyetje: A është Pjetri shkëmbi, mbi të cilin Krishti themeloi kishën e tij? S'kishte unanimitet midis etërve të kishës. 17 prej tyre mendonin se Pjetri ishte shkëmbi, 8 prej tyre se bëhet fjalë për të gjithë apostujt, kurse 44 prej tyre se bëhet fjalë për dëshmimin e Pjetrit, dhe 16 prej tyre për Krishtin. Më duket se shkëmbi (petra) është dëshmimi i Pjetrit: Pjetri ishte besimtari i parë. Në hebraishten (wëgam-ani agid lëçë ki ata hu **kéfa** wë-al-ha-**kef** ha-ze evne et-qëhilati wëšaaré šëol lo jigbëru aléha) duket qart se ka lloj fjalësh: të dy fjalët janë të ngjashme, por jo të njëjta. Vetë Pjetri tha: <sup>4</sup>Afrojuni Atij — Gurit të gjallë, njëmend të përbuzur prej njerëzve, por të zgjedhur dhe të çmueshëm para Hyjit, <sup>5</sup>që edhe ju, si, gurë të gjallë, të ndërtoheni Shtëpi shpirtërore, për të qenë meshtari e shenjtë për të kushtuar fli shpirtërore, që i pëlqejnë Hyjit nëpër Jezu Krishtin. (1 Pj 2,4), kurse Pali tha: <sup>11</sup>Sepse, askush nuk mund të vërë tjetër themel, përveç atij që është vënë, e ai është Jezu Krishti. (1 Kor 3,11).

Fjala e Krishtit është profetike: roli historik i Pjetrit do të jetë hapja e mbretërisë çifutëve, samarianëve dhe joçifutëve.

**9. E ARDHMJA E KISHËS** Roli i kishës nuk kufizohet nga epoka e tanishme. Në epokën e ardhshme, d.m.th. në kohën e mbretërimit të Mesisë, anëtarët e kishës do të marrin pjesë në sundimin e Jezusit mbi këtë botë. Çdo anëtar i kishës do të duhet të paraqitet para gjyqit të Krishtit që të vleresohet jeta e tij. Ai që ishte besnik ndaj Zotit, që ka kryer vullnetin e tij, do të shpërblehet më përgjegjësinë më të madhe. Ai që nuk i mori seriozisht

përgjegjësitë e tij shpirtërore në këtë jetë, do të humbasë shpërblen e tij, megjithëse do të shpëtohet. Të gjitha këto do të ndodhin, kur të vijë Jezusi për të mbretëruar publikisht në këtë botë, dhe për të ndryshuar rendin shoqëror sipas vullnetit të Zotit. Kështu, kisha është organi administratues i Mesisë për të ardhmen. Në mbretërinë e Jezusit, çifutët e kthyer do të luajnë një rol priftëror, kurse anëtarët e kishës një rol administratues. Pas mbarimit të mbretërimit të një mijë vjeteve, kisha do të jetojë përgjithmonë me Jezusin në një gjithësi të përsosur. Vetëm ata që pranojnë Jezusin për shpëtimtarin e tyre personal dhe tregojnë realitetin e fesë së tyre duke i qëndruar besnikë do ta trashëgojnë botën e re të Zotit.

## ESKATOLOGJIA

(mësimi për çështjet dhe gjërat përfundimtare)

Eskatologjia është studimi i *eshaton*-it – periudës së fundit së historisë së botës dhe i kulmit të qëllimeve të Perëndisë. Sidoqoftë, ka të bëjë jo vetëm me ngjarjet e fundit, por edhe me çështjet përfundimtare – ato të fatit të të shpëtuarve dhe të humburve. Një eskatologji e ekuilibruar kërkon që të marrim parasysh jo vetëm mësimet e Dhiatës së re, por edhe ato të Dhiatës së vjetër. Mjerisht, fillosofia greke ka ushtruar ndikim të keq në këtë studim. Gjithashtu është me rëndësi që ky mësim të jetë praktike, që të ndikojë në jetën e besimtarit. Lëndë eskatologjike mësohet për t'i dhënë zemër besimtarit të dekurajuar dhe për ta nxitur për t'i shërbyer Perëndisë dhe për jetë të përkushtuar. Dhiata e re përmban dy lloje eskatologji: eskatologjia e realizuar

dhe ajo e parealizuar. Eskatologjia e realizuar është: ajo që është plotësuar me ardhjen e parë të Krishtit, ndërsa e parealizuar është ajo që duhet të plotësohet ende. Kryerja e qëllimeve të Perëndisë – fundi i sundimit të Djallit dhe vendosja e mbretërisë së Perëndisë – sipas Dhiatës së Vjetër dhe asaj të Re, varet nga ndërhyrja ose intervenimi i një personi – Mesisë. Ai lidh eskatologjinë e realizuar me atë të parealizuar.

Sipas judaizmit koha ndahej në «epokën e tanishme» (e cila është nën sundimin e Djallit) dhe në «epokën që po vjen» ose «epoka që duhet të vijë» (nën sundimin e Mesisë). Vija ndarëse ndërmjet të dyve ishte ardhja e Mesisë. Dallimi, pra, ndërmjet të dyve ishte jo «Toka» dhe «Qielli», por ndërmjet «kësaj epoke» dhe «epokës që po vjen». Për shkak të ardhjes së parë të Krishtit, besimtarët ndodhen në pozitë të veçantë: jetojnë në epokën e tanishme dhe njëkohësisht i përkasin edhe epokës që do të vijë. Shpirtërisht tashmë jetojnë atë kohë të ardhshme, sepse kanë pranuar Shpirtin e shenjtë dhe jetën e përjetshme. Në këtë kuptim, «besimtarët i ka zënë koha e fundit» (1 Kor 10,11). Ata jetojnë në tensionin midis «tashmë» dhe «ende jo». Besimtarët jetojnë në kohën e fundit (Heb 9,26; 1 Pjt 1,20), e cila në DhV shënonte kohën në prag të ardhjes së Mesisë dhe vendosjes së mbretërisë qiellore. Prandaj, nocioni «eshatologjia e realizuar» ka të bëjë me të krishterët, por jo edhe me botën në përgjithësi.

## **I. SHPREHJET E PËRDORURA NË LIDHJE ME ESHATOLOGJINË**

### **A. JETA E PËRJETSHME**

Kjo shprehje do të thotë «jeta eskatologjike», jeta e erës së ardhshme kur, pas ringjalljes, besimtarët do të ndodhen përgjithmonë jashtë sferës së mëkatit dhe vdekjes. Kështu, shprehja nuk nënkupton aq shumë zgjatjen e pandërprerë të jetës, sa cilësinë e saj: jeta e Perëndisë që na ndërmjetëson Shpirti i shenjtë. Nëpërmjet Atij që banon tek ne, ne kemi tashmë parashijë të asaj që do të vijë më vonë me plotësi: në këtë kuptim tashmë kemi jetën e përjetshme. Kjo është domethënia themelore e shprehjes «pavdekshmëri» (2 Tim 1,10). Sipas Jezusit, *Jeta e përjetshme përbëhet nga njohja jote, njohja e Perëndisë së vetëm dhe të vërtetë si dhe e atij që dërgove, Jezusit, Mesisë.* (Gjn 17,3). Kjo do të thotë të kesh marrëdhënie vetjake me Perëndinë (dhe ta provosh me jetën tënde të shndërruar), dhe kjo të garanton ringjalljen për një jetë të lavdishme.

Jeta e përjetshme e përshkruar në Ungjillin sipas Mateut, është sinonimike me jetën në mbretërinë e Perëndisë.

## **B. MBRETËRIA E PERËNDISË**

Në kuptimin e vet fillestare, kjo shprehje ka të bëjë me bashkësinë e njerëzve, të cilët jetojnë nën sundimin e drejtpërdrejtë të Perëndisë, sferë, në të cilën realizohet plotësisht vullneti i Perëndisë. Keto njerëz janë shërbëtorët e tij. Qysh nga koha e rënies së njeriut në mëkat, bota është nën sundimin e tërthortë të Perëndisë, por me ardhjen e Krishtit kjo gjendje origjinale kund të rikthehet për ata që besojnë në Të.

Madhështia e sundimit mesianik («mbretërisë») ishte qartë e shënuar në DhV. Por nocionin e refuzimit të Mesisë dhe intervali midis ardhjes së parë dhe ardhjes së dytë të Mesisë nuk e kuptonin hebrenjtë. Shëmbëlltyrat e Jezusit

përshkruan formën e çuditshme të mbretërisë gjatë mungesës së Mbretit (Mesisë).

Sa i përket kohës sonë të tanishme, asaj mbretërie i takojnë të gjithë ata që i janë nënshtruar sundimit të Perëndisë nëpërmjet Krishtit. Me shtrirjen e fjalës, shprehja «të jesh në të» do të thotë: të jesh qendra e qëllimeve të Perëndisë. Ungjilli sipas Mateut thotë se kjo mbretëri Izraelit i është marrë, e kjo do të thotë se ata nuk janë më të privilegjuar për t'i shërbyer Perëndisë dhe se nuk janë më qendër e qëllimeve të tij. Gjatë mbretërinsë së mijëvjeçari, pjesëtarët e tanishëm të mbretërisë, do të banojnë në Jerusalemin e Ri, ku do të jetojnë në trupa të shndërruar në formën e tyre qiellore. Ndërkaq, Krishti do të sundojë drejtpërdrejt edhe mbi Izraelin e rilindur, dhe kështu, në këtë kuptim, atij do t'i kthehet «mbretëria e vjetër teokratike». Njëkohësisht, Krishti do të sundojë mbi gjithë botën, edhe pse shumë nga bota do të jenë të parilindur.

Nga ana tjetër, «të hysh në mbretëri» është sinonimike me zotërimin e jetës së përjetshme, d.m.th. shpëtimit. Pra, kjo shprehje nuk do të thotë: të jetosh në tokë gjatë mbretërisë njëmijëvjeçare. Dispensacionalistët e keqkuptojmë vazhdimisht këtë aludim: ata mesojnë se kombet që i kanë trajtuar me korrektësi çifutët do të shpërblehen me hyrjen në mbretërinë e njëmijëvjeçare. Sidoqoftë, fragmenti do të ketë lidhje me gjykimin e diasporës çifute në themel të pranimi ose mospranimi të shpalljes së lajmit të mirë menjëherë para kthimit të Mesisë.

*Ai na nxori nga pushteti i fuqive të errësirës dhe na kaloi nën sundimin e Birit të tij të dashur. Me anën e tij na çliroi. Për hirin e tij na i fali mëkatet (Kol 1,13).*

*Të jemi mirënjohjës se kemi marrë një atdhe (ffj. një mbretëri) që nuk mund të na merret (Heb 12,28). Prandaj ju them: privilegji i shërbimit të Perëndisë, (ffj. mbretëria) do t'ju hiqet. Do t'i jepet popullit që do të veprojë sipas kërkesave të kësaj përgjegjësie (Mt 21,43).*

*Atëherë ata e pyetën: «Zot, a do t'ia rimëkëmbësh mbretërinë Izraelit në këtë kohë?» Jezusi u përgjigj: «Çastin për këtë e ka përcaktuar Ati im; nuk ka nevojë që ju ta dini.» (Vap 1,6-7).*

## **C. RINGJALLJA**

Kjo shprehje, para së gjithash ka të bëjë me ringjalljen e trupit, i cili është pjesë përbërëse e rëndësishme e personalitetit të gjithmbarshëm të njeriut. Ajo shërben si prelud i nevojshëm për ekzistencën e shndërruar në formën e saj qiellore në epokën që po vjen. Në Bibël ringjallja është e lidhur ngushtë gjithashtu me gjyqin. Njerëzit do të ringjallen dhe do të gjykohen, do të përgjigjen para Perëndisë për jetën e tyre. Ringjallja e parë do të ndodhë me kthimin e Krishtit, drejtpërdrejtë në prag të vendosjes së mbretërisë mijëvjeçare. Kjo sigurisht do të përfshijë kishën dhe besimtarët e periudhës së DhV. Kjo do të jetë ringjallje për në ekzistencë me formën e saj qiellore. Besimtarët do të marrin trupa shpirtëror, të cilët do të jenë vegël e përsosur e shpirtit, të aftë për t'u materializuar dhe për t'u çmaterializuar, dhe, në bazë të kësaj mundësie, të ekzistojnë në disa dimensione (1 Kor 15,50-53; Ap 20,4-6). Bibla lejon të flasë edhe për ringjalljen e jobesimtarëve (ringjallje për gjyq), por me këtë rast kjo vepron më tepër si ngjallje e trupit të vjetër të vdekur. Jobesimtarët do të

hidhen me trup në liqenin e zjarrtë, sepse me trupat e tyre kanë bërë vepra, për të cilat do të dënohen (Ap 20,12-15). Çifutëve, si popull, kjo, sipas të gjitha gjasëve, do t'u ndodhë në fillim të mbretërisë mijëvjeçare, ndërsa pjesës tjetër të njerëzimit në mbarim të saj (Dan 12,2; Mt 25,31-45).

*Në fakt kur ju u pagëzuat, u varrosët bashkë me Mesinë, dhe u ringjallët me të, sepse besuat në fuqinë e Perëndisë që e ringjalli nga të vdekurit. (Kol 2,12)*

*Ju u ringjallët bashkë me Mesinë. Drejtojuni, pra, asaj që është lart, ku gjendet Mesia i ulur, në fron në vendin e nderit, në anën e djathtë të Perëndisë... (Kol 3,1). «Atë kohë – tha engjëlli – do të ndërhyjë kryetari i madh engjëllor, Mihaeli, dhe do të luftojë për popullin tënd. Do të ketë një periudhë vështirësie dhe shtypjeje, e cila nuk ekzistonte qysh se njerëzimi mban mend. Por populli yt do të shpëtojë, secili, emri i të cilit është shkruar në librin e Perëndisë. Shumë veta, që flejnë nën dhe, do të zgjohen, disa për jetë të përjetshme, dhe disa për humbje të përjetshme. Por ata që kanë mbajtur urtësinë e Zotit dhe që u kanë treguar shumë njerëzve rrugën për në jetë (të përjetshme), do të ndriçojnë përgjithmonë si yjet në qiell.» (Dn 12,1-2).*

*Për këtë thuaju: «Unë, Zoti, do të bëj që të hapen varret tuaja dhe do t'ju nxjerr nga to, o popull im; do t'ju kthej në atdhe, në vendin e Izraelit. Kështu do ta kuptoni se unë jam Zoti. Do t'ju gjallëroj me frymën time që të jetoni përsëri dhe do t'ju kthej në vendin tuaj. Atëherë do ta pranoni që unë jam Zoti. Atë që kam thënë, edhe do ta zbatoj.» (Ezek 37,12-14).*

*Unë (Mesia) po ju them: koha po afrohet – tashmë filloi – kur të vdekurit do ta dëgjojnë zërin e Birit të Perëndisë, e kush e dëgjon do të kthehet në jetë. Ati është burim i tërë jetës dhe Ai i dha Birit pushtetin ta dhurojë jetën siç bën Ai vetë. Ai e emëroi Birin të gjykojë, sepse është Biri i njeriut. Mos u çuditni! Po vjen koha, kur të gjithë ata që pushojnë në varr do ta dëgjojnë zërin e tij dhe do të dalin: kush bëri mirë, do të ringjallet për të marrë jetën e përjetshme, kurse kush bëri keq do të ringjallet për të marrë dënimin e tij. (Gjn 5,25,28).*

## **Ç. SHNDËRRIMI NË FORMËN E TIJ QIELLORE**

Ky term i përket realizimit të plotë të qëllimit, të cilin Perëndia e kishte kur e krijoi njeriun. Ajo do të realizohet me ndryshim rrënjësor, të cilin e quajmë shndërrim në formën e tij qiellore. Njeriu është krijuar në shëmbëllesën e Perëndisë, prandaj, sipas të gjitha gjasëve, kishte mundësi që edhe drejtpërdrejt të arrinte ekzistencën e shndërruar në formën e saj qiellore, po të kalonte tundimin dhe të kundërshtonte bashkimin me mësymjen Djallit për të rebeluar kundër Perëndisë. Sipas Letrës drejtuar Hebrenjve, vetëm nëpërmjet Krishtit mund të arrijmë atë që kemi humbur në Adamin dhe të arrijmë atë që Adami do të kishte mundur të arrinte. Qëllimi i Perëndisë me rastin e krijimit të njeriut ishte që në të pasqyronte madhësitinë e vet (dmth. natyrën e tij, pamjen, karakterin). Në Rom 3,23 lexojmë se «të gjithë u bënë fajtorë dhe humbën madhësitinë që u dha Perëndia»; sigurisht që ky pohim do të thotë se shëmbëllesa e Perëndisë në njeriun është më e vogël dhe më e dobët sesa që duhet të jetë. Megjithëkëtë, kjo

shëmbëllesë mund të përtërihet, por vetëm me anë të besimi te Jezusi, Mesia, dhe nëpërmjet veprimit të Shpirtit të shenjtë, i cili banon në ata që besojnë dhe i cili me atë veprim, i ndryshon në shëmbëlltyrën e Krishtit. Në ringjallje, trupat tanë ashtu do të ndryshojnë dhe prej atij momenti do të mund të shprehin plotësisht shëmbëllesën e Perëndisë.

## II. ÇËSHTJET ESKATOLOGJIKE

### A. GJYQI

1. PARIMET E PËRGJITHSHME. Si shumë fjalë të tjera hebreje në Bibël, edhe fjala, të cilën e përkthejmë me «gjyq» (heb. *shafat*) mund të shpreh një sërë kuptimesh të ngjashme, varësisht nga kërkesat e kontekstit. Kjo fjalë mund të ketë domethënien «vlerësoj», «shpall dikënd fajtor (dënoj)», ose «ekzekuton dënimin (ndëshkoj)». Përkthimet e vjetra janë ngapak të ashpra dhe nuk pasqyrojnë plotësisht mendimin.

Në periudhën e DhV, gjykimet e Perëndisë vinin kryesisht drejtpërdrejt dhe në formë fizike. Kështu, Davidi i është lutur Perëndisë që t'i dënojë armiqtë e tij, duke menduar që Perëndia duhej t'i likuidonte ose të lëshonte mbi ta ndonjë fatkeqësi tjetër. Por nuk ka menduar në Gjyqin e fundit. Në të vërtetë, Gjyqi i fundit ose dënimi i përjetshëm përmenden shumë pak në DhV. Duhet të kemi parasysh se në DhV mbreti ishte edhe kryetar i gjykatës, gjë që në shoqëritë e tanishme nuk ndodh.

Nocioni i gjyqit mbështetet në përgjegjësinë e njeriut

para Perëndisë ose përgjegjësinë ndaj Perëndisë. Meqë njeriu është krijuar në shëmbëllesën e Perëndisë, është vënë në krye të strukturës së caktuar, prej nga rrjedh përgjegjësia. Për sjelljet i tij duhet të përgjigjet para Perëndisë. Pra, është e natyrshme që ekziston gjyqi ose gjykimi. Ky gjyq ka këto karakteristika:

a. Gjyqi do të jetë i gjithmbarshëm: Nuk do të dënohen të gjithë njerëzit përnjëherë apo në të njëjtën mënyrë: megjithatë, gjyqi do të ndikojë në secilin person. Përveç kësaj, Bibla pohon se nuk do të gjykohet vetëm njeriu, por edhe qeniet mbinatyrore, sepse Perëndia, i cili i ka krijuar, i ka vënë brenda strukturës autoritare.

b. Gjyqin do ta zbatojë në bazë të përgjegjësisë personale. Bibla nuk thotë vetëm se do të gjykoen të gjithë, por edhe atë se secili do të paraqitet për vete.

c. Biri i Perëndisë do të gjykojë. Perëndia i ka dorëzuar gjyqin Birit të vet. Krishti vërtet ka të drejtë të gjykojë, sepse ai është edhe Biri i Perëndisë edhe Biri i Njeriut. Së pari, ai është Zot i gjithçkaje – Ligdhënës i cili i di të gjitha. Së dyti, e di drejtpërdrejt dhe saktësisht se çdo të thotë të jesh njeri. Mandej, ai ka vuajtur (d.m.th. sa i përket intenzitetit) më tepër se çdokush tjetër. Askush nuk do të thotë se Perëndia nuk ka të drejtë të gjykojë për shkak se ai nuk ka vuajtur aq shumë. Krishti përfaqëson Ligjin, Shtetin, por edhe popullin.

## **2. GJYKIMI I JOBESIMTARËVE**

a. Ky gjykim nuk do të jetë vetëm një proces i veçantë: do të jetë edhe ngjarje. Në disa fragmente në Bibël (sh. psh. Rom 1,18), gjyqi përshkruhet si proces i cili tashmë po zhvillohet në botë. Njeriu korr atë që ka mbjellur, edhe atë – në këtë botë. Në disa fragmente të tjera lexojmë se si Perëndia e dënon botën në përgjithësi me katastrofa të ndryshme. Shembulli më i dukshëm është Përmbytja. Bibla gjithashtu thotë se Perëndia një ditë do ta dënojë botën me zjarr. Por kjo nuk mohon të vërtetën që secili njeri personalisht duhet të qëndrojë para Perëndisë, që të gjykohet në bazë të veprave të tij, ose, me fjalë të tjera, që të përgjigjet për sjelljet e tij.

b. Gjykimi do të zhvillohet në bazë të Ligjit të Perëndisë. Meqenëse njeriu është krijuar në shëmbëllim të Perëndisë, ne jemi përgjegjës për atë se në ç'masë e kemi ruajtur ose jo shëmbëllesën e Perëndisë, ose në ç'masë kemi jetuar në pajtim me të. Perëndia është i shenjtë dhe ka caktuar që edhe njeriu të jetë i shenjtë, sepse i ka caktuar një rol shumë të rëndësishëm. Karakteri i Perëndisë është zbuluar në Ligjin dhe plotësisht në Krishtin. Kështu Perëndia mund të gjykojë edhe motivet e brendshme. Është me rëndësi të dimë se njeriu nuk do të hidhet në ferr pikërisht sepse ka mohuar Ungjillin (edhe pse kjo fajin e tij e rrit), por sepse e ka shkelur Ligjin e Perëndisë. Atje do të hidhet sepse është mëkatar. Ungjilli shërben që të çlirojë nga gjykimi dhe dënimi njeriun tashmë të dënuar!

Kjo na sjell para një pyetjeje të vështirë: Çfarë do të ndodhë me ata, të cilën nuk kanë dëgjuar kurrë për ungjillin? Është e sigurt se çdo njeri merr një njohuri të caktuar nëpërmjet Ligjit (dëshmia e shkruar e Perëndisë)

ose ndërgjegjes; mirëpo asnjëri nuk ka reaguar pozitivisht ndaj të dyve. Pali diskuton në lidhje me këtë dhe jep përgjigjen e tij në Letrën drejtuar Romakëve 3,23: *Të gjithë (kategoritë e njerëzve) u bënë fajtorë dhe humbën madhësitë që u dha Perëndia*. Për këtë shkak, të gjithë janë të humbur dhe duhet të dëgjojnë Ungjillin, që të shpëtohen. Prandaj, Ungjilli është i rëndësishëm për secilin. Përndryshe, arsyetimi i Palit do të ishte plotësisht pa kuptim. Në Letrën drejtuar Efesianëve 2,12, thotë se të gjithë njerëzit pa Krishtin (d.m.th. të ndarët nga Ungjilli) jetojnë pa Perëndinë dhe pa shpresë. Por në ç'mënyrë atëherë njerëzit nga koha e DhV kanë mundur të hyjnë në marrëdhënie shpëtuese me Perëndinë? Përgjigjja është: në bazë të zgjedhjes së Perëndisë, sipas së cilës Perëndia ua ka llogaritur flijimin e Mesisë. Disa kundërshtojnë duke thënë se drejtësia vetëvetiu kërkon që Ungjilli t'u ofrohet të gjithë njerëzve. Megjithatë, sa i përket drejtësisë, Bibla thotë se të gjithë janë të dënuar. Nëse dëshirojmë t'i thërrasim drejtësisë së Perëndisë, qëndrojmë para dënimit. Shpëtimi mund të arrihet vetëm në bazë të mëshirës së Perëndisë (flisë së Krishtit), edhe atë me anë të besimit. Megjithatë, në qoftë se shikojmë në prapaskenë, do të shohim se në gjithçka vepron zgjedhja e Perëndisë.

A nuk çojnë të gjitha fetë tek Perëndia? Jo, nuk çojnë. Vetëm njëri ka flinë e mjaftueshme për mëkat, problemi kryesor, me të cilin ballafaqohet njeriu mëkatar në takimin me Perëndinë e shenjtë. Pali, në të vërtetë, thotë se adhurimi i perëndive të tjera është adhurim i djajve (1 Kor 10,20). Në kohën e sinkretizmit dhe ekumenizmit, në të cilën jetojmë, njerëzit nuk dëshirojnë të dëgjojnë diçka të

tillë.

Disa mendojnë se kjo doktrinë nuk është në përputhje me mësimin për mëshirën e Perëndisë. Mirëpo ne na duket se mëshira e Perëndisë, megjithatë, duhet të ketë themel, ndërsa ky themel është flijimi pajtues i Krishtit në kryq. Vetëm në bazë të kësaj flije Perëndia mund të jetë i mëshirshëm dhe njëkohësisht të mbetet konsekuent ndaj karakterit të tij të drejtë.

c. Gjykimi i Izraelit (të rilindur dhe atij të parilindur) do të zhvillohet në fillim të mbretërisë mijëvjeçare, ndërsa për pjesën tjetër të njerëzimit në mbarim të asaj mbretërie.

*Por ju jeni plot kryeneçësi dhe nuk merrni për zemër mirësinë e tij. Kështu e rëndoni edhe më shumë dënimin që do të merrni Ditën e gjyqit. Atë ditë Perëndia do të japë publikisht vendimin e tij gjyqësor. Do t'i japë secilit shpërblimin sipas veprave që i bëri. Njërit do t'i japë jetën e përjetshme – d.m.th. atyre që bëjnë të mirën pa u lodhur dhe kërkojnë te Perëndia miratimin dhe pavdekësinë. Të tjerët, përkundrazi, do t'i gjejë zemërimi i Perëndisë – d.m.th. ata që jetojnë vetëm për interesat e tyre egoiste, e kështu nuk veprojnë në anën e Perëndisë, por në anën e Djallit. Të gjithë atyre që veprojnë kështu, Perëndia do t'u japë dënimin që në fund do të sjellë vuajtje dhe ankth në zemër; më parë çifutëve dhe pastaj joçifutëve. Atij që, përkundrazi, bën mirë, më parë çifutit e pastaj joçifutit, Perëndia do t'i japë madhështinë e përjetshme, nderin dhe paqen (Rom 2,5-10).*

*Pashë të gjithë të vdekurit – të mëdhenj e të vegjël, në këmbë para fronit. U hapën librat (në të cilat janë shkruar*

*të gjitha veprat e njerëzve). Pastaj u hap edhe një libër tjetër: libri i jetës. Të vdekurit u gjykuan sipas veprave të tyre që ishin të shkruara në libra. Edhe deti i kthen të vdekurit që ishin në të. Po ashtu edhe Vdekja dhe Bota e të vdekurve i liruan të vdekurit e tyre. Të gjithë u gjykuan sipas veprave të tyre. Vdekja dhe bota e të vdekurve u hodhën në Liqenin e zjarritë. Liqeni i zjarritë është vdekja e dytë. Kushdo, emri i të cilit nuk u gjet i shkruar në librin e jetës, u plandos në Liqenin e zjarritë.” (Ap 20,12-15).*

### **3. GJYKIMI I BESIMTARËVE**

a. Te DhR mëson qartë se do të zhvillohet edhe gjykimi i besimtarëve. Disa fragmente flasin për fronin gjyqësor (hebr. *bema*), i cili shënon podiumin në sinagogë ose një vend i ngritur prej nga gjyqtari do të mund të ndiqte garën e atletëve dhe më vonë të ndajë shpërblimet.

b. Ky gjykim do të zhvillohet në bazë të veprave. Do të gjykohemi në bazë të përdorimit të asaj që na ka dhënë Perëndia. Kjo përfshin edhe motivimet, sepse asnjë vepër nuk mund të kuptohet drejt pa i njohur motivimet e veprimet.

c. Ky gjykim nuk do të përfundojë me dënimin e besimtarëve, sepse dënimin e tyre tashmë e ka marrë Krishti. Mirëpo, mund të kundërshtohet se në Ungjijtë ekzistojnë fragmente që thonë se madje edhe disa «shërbëtorë» do të hidhen në ferr. Studimi i përpiktë i këtyre fragmenteve sikur udhëzon në atë se shërbëtorët e përmendur, nuk ishin në marrëdhënie shpëtuese me Krishtin. Ata nuk e njohin

Krishtin dhe e kanë gjykuar shtrembër karakterin e tij. Një shërbëtor i tillë e ka shfaqur gjendjen e tij të vërtetë shpirtërore me vepra (ose me mungesë të tyre). Prandaj mund të arrijmë tek përfundimi se konteksti i fragmenteve të tilla është ose gjykimi i Izraelit (të rilindur dhe të parilindur), ose gjykimi i kishës (së vërtetë dhe sipas emrit).

ç. Do të vlerësohet jeta e besimtarit dhe do t'i jepet ose merret shpërblimi. Në bazë të Shkrimit të shenjtë, duket qartë se shpërblimet kanë të bëjnë me përgjegjësinë në qeverinë e Mesisë d.m.th. në kuadrin e shërbimit të ardhshëm. Shpërblimet do të ndahen në bazë të asaj sesa i kemi shfrytëzuar dhuntitë dhe aftësitë, të cilat na i ka dhënë Perëndia.

dh. Gjykimi i besimtarëve do të zhvillohet menjëherë pas kthimit të Krishtit, drejtpërdrejt me rastin e vendosjes së mbretërisë njëmijëvjeçare.

*Por pikërisht meqë përmallohem për këtë, bëj çdo gjë të mundur për t'i pëlqyer Zotit, qoftë duke qëndruar në këtë trup, qoftë duke e lëshuar atë. Në të vërtetë, ne të gjithë duhet të dalim në gjyq para Mesisë. Atëherë secili do të marrë atë që meriton, sipas asaj që ka bërë në kohën e jetës së tij tokësore, qofshin ato vepra të mira, ose të këqija (2 Kor 5,8-10)*

*Në qoftë se jetojmë, jetojmë për Zotin, e në qoftë se vdesim, vdesim për Zotin. I takojmë Zotit në jetë ashtu edhe në vdekje. Në të vërtetë, Mesia vdiq dhe u ringjall nga të vdekurit që të bëhet Zot i të gjallëve edhe i të vdekurve.*

*Përse, pra, e gjykon vëllanë tënd? Ose përse e përbuz? Ne të gjithë do të qëndrojmë para Perëndisë që Ai të na gjykojë. Në Shkrimin e shenjtë thuhet: Sa të rroj unë – thotë Zoti – secili do të përkulet para meje dhe do të më*

*bëjë nder (si gjykatësit të tij). Secili prej nesh do t'i japë llogari Perëndisë për veprat e veta. (Rom 14,8.10.12)*

*Megjithatë, njeriu u emërua mbret dhe u kthye.*

*Menjëherë urdhëroi që t'i thërritnin shërbëtorët e tij, të cilëve ua kishte dhënë të hollat, për të parë se sa kishte fituar secili nga ata. I pari u afrua dhe tha: «Zot, floriri yt fitoi edhe dhjetë florinj». Ai i tha: «Të përshëndes, shërbëtor i mirë! Meqë ke qenë besnik në gjëra aq të pakta, unë të jap pushtet mbi dhjetë qytete».(Lk 19,15-17).*

**B. GJENDJA E NDËRMJETME DHE AJO PËRFUNDIMTARE** Gjendja e ndërmjetme, në të cilën njeriu gjendet ndërmjet vdekjes dhe ringjalljes. Gjendja përfundimtare është ajo, të cilën njeriu e merr pas ringjalljes dhe gjykimit. E para është pa trup dhe jo e plotë, ndërsa e dytë është me trup.

1. **LLOJET DHE NATYRA E VDEKJES.** Në Shkrimin e shenjtë vdekja përmendet në tri kuptime. Ekziston vdekja fizike, shpirtërore dhe ajo e përjetshme. Të tri kuptimet shënojnë ndarje të përhershme. Vdekja fizike është pasojë e mëkatit. Ajo është pjesë e dënimit që Perëndia i jep mëkatit. Përfundon me ndarjen e përkohshme të trupit dhe shpirtit (Koh 12,7; Fil 1,23. 24; Jak 2,26). Të gjithë i jemi të nënshtruar vdekjes fizike, e kjo dëshmon se të gjithë jemi mëkatarë. Kurse përsa i përket besimtarit, u shndërrua karakteri i vdekjes fizike; ajo e ka humbur «thimthin» e saj, d.m.th. karakterin e saj ndëshkimor. Vdekja shpirtërore shënon ndarjen nga Perëndia. Vdekja e përjetshme shënon ndarjen e përjetshme nga Perëndia.

2. DOKTRINA E DHV PËR SHËOLIN. Kjo fjalë hebre është përkthyer me shprehjet «gropë» ose «varr». Kuptimi i saj është i njëjtë me fjalën greke të Dhiatës së re *haidos*, e cila shpeshherë përkthehet gabimisht si «ferr». Kuptimi i saj i vërtetë është «bota e të vdekurve» ose «vendbanimi i shpirtrave të vdekur». Në këtë vend jeta është e zhveshur nga trupi ose nga çdo element fizik. Kështu, thuhet për banorët e shëolit se janë *refaim* – hije (diçka ngjashëm me kopjen e dobët të asaj që ishin dikur). Megjithatë, ky vend është llogaritur gjithmonë si një vend i cili bie nën suverenitetin e Perëndisë. Me të vërtetë, besimtarët e DhV nuk e dëshironin aq shumë gjendjen e patrupësisë në *shëol*, sa ringjalljen e trupit. Ndërsa jobesimtarët e prisnin me frikë ngjalljen e trupave që të mund të paraqiten në Gjyqin përfundimtar. Në periudhën e Dhiatës së vjetër, *shëoli* ishte vendbanimi i të gjithë të vdekurve, të mirëve dhe të këqijve. Shemueli priste që në *shëol* t'i bashkangjitej edhe Shauli. Kur falltarja e Ein-Dorit e thirri nga të vdekurit, Shemueli nuk la përshtypje se ishte nga parajsa (1 Sam 28,19). Në lidhje me të vdekurit apo shpirtrat e larguar përmenden edhe dy vende. Ato janë *avadon* dhe *bor*. Ato ruhen për engjëjt e rënë. Megjithatë, nuk duket qartë nëse janë vetëm nënndarje e *shëolit* apo krejtësisht një vend tjetër.

*Si dhen ata vrapojnë trokthi drejt botës së të vdekurve; bariu që i kullot është Vdekja. Të larguar nga banesat e tyre madhështore, kalbësira ua bren trupin. Për kokën time – Perëndia vetë e liron me pagimin e çmimit; nga kthetrat e vdekjes më rrëmben! (Ps 49,15)*

*O Zot, unë jam pa faj! Për këtë lejomë të të shoh. Kur të*

*zgjoj, prania jote do të më mbushë me gëzim. (Ps 17,15).*

*E megjithatë, s'mund të ndahem nga ti. Ti më kape për dore dhe më ruajte; ti më udhëheq sipas planit tënd dhe në fund do të më sjellësh në praninë tënde madhështore. (Ps 73,24)*

*Zoti vret dhe gjallëron; ai mërgon në botën e të vdekurve dhe thërret përsëri në jetë të vdekurit. (1 Sam 2,6)*

*Ata që vdiqën nga populli ynë, do të jetojnë përsëri. Trupat e tyre do të kthehen në jetë. Të gjithë ata që flenë në varret e tyre do të zgjohen dhe do të këndojnë nga gëzimi. Sikurse vesa e freskon tokën, ashtu Zoti do t'i ringjallë ata që vdiqën prej kohësh. (Is 26,19).*

### 3. DISKUTIMET PËR GJENDJEN E TË VDEKURVE.

Në periudhën midis dy Dhiatave shumica e çifutëve besonin se në *shëol* ekzistonin një ndarje e dyfishtë. Kurse disa besonin madje edhe në ndarje të katërfishtë të *shëolit*. Pjesa e parë do t'u takonte martirëve, e dyta të vdekurve që ishin të drejtë, e treta mëkatarëve të përmbajtur, ndërsa pjesa e katërt do t'u takonte me të vërtetë mëkatarëve të këqij. Në këtë rast mund të shohim ndoshta fillimin e idesë së purgatorit. Sa më afër ishte ardhja e Krishtit, *shëoli* filloi të nënkuptojë vetëm vendin për të vdekurit e këqij dhe të padrejtë, ndërsa për vendbanimin e të vdekurve të drejtë filloi të përdorej shprehja «parajsë». Rabinët e përdornin shprehjen «parajsë» në tri kuptime: së pari, për kopshtin e Edenit (forma e kaluar); së dyti, për mbretërinë mesianike (forma e ardhshme); dhe së treti, për parajsën e fshehur (forma e tanishme, ku të drejtët qysh tani dhe këtu e gëzojnë praninë e Perëndisë. Libri i katërt i Makabenjve

flet për njeriun që «pushon në krahun e Abrahamit» – sepse besonin se atje ndodhen edhe patriarkët. Për të pasurin në Lk 16,23 thuhet se mundohej në *haidos* (d.m. th. në botën e të vdekurve). Duket sikur në këtë krahasim Krishti përkrahte nocionin rabinik e ndarjes së *haidosit* në dy pjesë: vendin e të vdekurve të lumtur dhe në vendin e të vdekurve mëkatarë. Pasi të shqyrtohen të gjitha, duket sikur Krishti pas vdekjes ka zbritur në *shëol* dhe i ka liruar besimtarët e Dhiatës së vjetër dhe i ka marrë me vete në parajsë. Duket qartë se vdekja e Krishtit ka shkaktuar ndryshim të madh në gjendjen e besimtarëve të vdekur, dhe madje mund të themi (përkundër spekulimeve të rabinëve) se para vdekjes së Krishtit parajsa ishte e paarritshme. DhR përfaqëson mendimin se besimtari pas vdekjes shkon për të jetuar me Krishtin, edhe pse këtu nuk kemi të bëjmë me përvojën përfundimtare të tij, sepse ende nuk posedon trupin; ai pret ringjalljen. Jobesimtari, edhe pse në mundime, pret ringjalljen pas së cilës do të dërgohet në ferr.

Më tutje thuhet se Krishti u bëri të njohur fitoren e tij engjëjve kryengritës të përmendur në Zanafilla 6 (sh. 1 Pjt 3,20), duke plotësuar kështu deklarin e fitores së tij. Lajmërimi nga 1 Pjetrit 4,6 me siguri ka të bëjë me ata që kanë dëgjuar dhe pranuar Ungjillin e që tani janë të vdekur. Edhe pse edhe këta është dashur të vdesin si gjithë të tjerët, shpërblim të dukshëm marrin qysh tani. Duket sikur Pjetri dëshiron t'i kundërvihet arsytimit të shpifësve, të cilët thonin se edhe besimtarët duhet të vdesin si gjithë njerëzit e tjerë. Ata pyesnin se çfarë dobie kanë atëherë të besojnë.

#### 4. GJENDJA PËRFUNDIMTARE E TË

**SHPËTUARVE.** Bibla flet për qiellin si për Zotin që banon ndër popullin e tij në një botë krejtësisht të re.

a. Perëndia do të shihet dhe të adhurohet. Do të jemi së bashku me Perëndinë dhe Krishtin.

b. Do të ketë ribashkim me besimtarët që ishin të vdekur. Të gjithë të shpëtuarit do të jenë atje. Kur të lidhemi me Krishtin jemi automatikisht të lidhur me njëritjetrit. Sidoqoftë, martesat dhe marrëdhëniet familjare nuk do të ekzistojnë më, sepse kushtet dhe rrethanat e jetesës do të jenë tjera.

c. Do të hiqen të gjitha pasojat e mëkatit. Perëndia do të bëjë të re gjithçka. Pas mbretërisë njëmijëvjeçare gjithçka do të jetë e përkryer; madje edhe më herët, gjatë kohës së mbretërisë njëmijëvjeçare, gjithçka brenda Jerusalemit të ri do të jetë e përkryer. Prej tij, besimtarët me Krishtin do të qeverisin mbi mbarë botën.

ç. Gjendja përfundimtare e të shpëtuarve do të përfshijë edhe pushime edhe shërbime. Për besimtarët qielli do të jetë para së gjithash pushim, por do të ketë edhe përgjegjësi.

d. Atje do të ketë begati jete.

*Prandaj qëndrojnë para fronit të Perëndisë dhe i shërbejnë ditë e natë në tempullin e tij. Ai që rri në fron do t'i mbrojë. Kurrë më s'do të kenë uri, kurrë më s'do të kenë etje, kurrë më s'do t'i djegë dielli dhe as rrezet e tij, sepse Qengji që është në mes të fronit do të jetë Bariu i tyre dhe*

*ai do t'i çojë në burimet e ujërave jetëdhënëse. E Perëndia do të fshijë çdo lot nga sytë e tyre. (Ap 7,15)*

*«Shumë mirë», i tha i zoti, «ti je njeri i mirë dhe besnik. Ti dole besnik në gjëra të vogla, prandaj do të të besoj gjëra më të mëdha. Eja në gostinë time e gëzohu bashkë me mua.» (Mt 25, 21)*

*Tani më pret shpërblimi i fitimtarit; Zoti, gjykatësi i drejtë, do të më shpërblejë me këtë Ditën e gjyqit të tij, e jo vetëm mua, por të gjithë ata që po presin me padurim ardhjen e tij (2 Tim 4,7)*

*Perëndia lejon që të vuani tani për një kohë të shkurtër; por ju ka thirrur me anë të Jezusit, Mesisë, të jetoni përgjithmonë në praninë madhështore të tij. Me mirësinë e madhe të tij ai do t'ju japë fuqi, që besimi juaj të qëndrojë i fortë dhe i palëkundur, që të mos rrëzoheni. (1 Pjt 5,10).*

## 5. GJENDJA PËRFUNDIMTARE E TË

**PASHPËTUARVE.** Pikëpjekja e tyre është «ferri» ose «liqeni i zjarrtë». Fjala hebraike «*gehena*» (ferr) përdoret në Bibël për të shënuar vendin përfundimtar të dënimit. Çdo përmendje e atij vendi (përveç njëjës) rrjedh nga goja e vetë Jezusit (Mt 5, 22. 29,10,28; 18,9; 23, 15.33; Mk 9,43.45.47; Lk 12,5; Jak 3,6). «*Gehena*» është fjalë e bashkuar e *ge* dhe *hinom* (lugina e Hinomit). Në të vërtetë, kjo shprehje është emri i një lugine që shtrihet afër Jerusalemit. Në këtë luginë çifutët apostatë i flijonin fëmijët e tyre perëndisë pagan Moleku (2 Kro 28,3; 33,6). Meqenëse kjo luginë përpara ishte përdorur për një veprim të tillë të prishur, çifutët vendosën që mos ta përdorin për tjetër gjë por vetëm si plehërishtë. Meqë bërlloku ndizej, nga lugina vazhdimisht ngrihej tym. Secili çifut rrëqethej kur

përmendte emrin e kësaj lugine. Në periudhën midis dy Dhiatave ky vend shërbente si simbol për vendin e dënimit të ardhshëm. Shprehjet që përdoreshin udhëzonin në vuajtjen e pafund të njerëzve që i vret ndërgjegjja (krimbi), vetëdijen për zemërimin e Perëndisë (zjarri), njohjen e humbjes përfundimtare, jo vetëm të Perëndisë, por edhe të gjithë asaj që është e mirë dhe që bën jetën të vlefshme për të jetuar (errësira përfundimtare), pastaj vetëgjyrimi dhe neveritja e vetvetes (kërcëlitje dhëmbësh). Mbi të gjitha, dihet se përfundimisht është tepër vonë: dyert janë të mbyllura përgjithmonë.

a. Ferri është mërgim i përjetshëm nga prania e Perëndisë (Mt 8,12; 22,13; 25,30). Pali flet për ndarjen e përjetshme nga prania e Zotit (2 Sel 1,9). Jezusi u tha atyre që i dënoi të largoheshin prej tij dhe të shkonin në zjarr të përjetshëm, të përgatitur për Djallin dhe engjëjt e tij (Mt 25,41).

b. Ferri është vend i vuajtjeve të përjetshme. Tmerri dhe trishtimi i asaj gjendjeje përmendet vazhdimisht në Bibël (Mt 18,8; 25,41; Mk 9,44-48; Ap 20,14; Lk 16,23.28; Ap 14,10; 21,8).

*Më mirë është për ty të hysh në jetën e përjetshme vetëm me një dorë, se me të dyja të shkosh në ferr – në zjarrin që nuk shuhet kurrë. [Atje ndërgjegjja s'pushon të të brejë dhe zjarri nuk shuhet kurrë.] (Mk 9,44)*

*Kushdo që e adhuron Egërsirën dhe truporen e saj dhe e merr shenjëën e saj në ballë ose në dorë, do të pijë verën e Perëndisë. Kjo është vera e inatit të tij që e derdhi të pazbutur në gotën e zemërimit të tij. Kush e adhuron*

*Egërsirën do të hidhet në torturë të zjarrit dhe të squfurit ndër sy të engjëjve të Perëndisë dhe të Qengjit. Tymi nga ky zjarr torturues do të ngrihet pa pushim e përgjithmonë në qiell. Kush e adhuron Egërsirën dhe truporen e saj dhe e mban shifrën e emrit të saj, nuk do të gjejë prehje as ditë as natë. (Ap 14,10)*

c. Kjo do të thotë të rrish përgjithmonë nën zemërimin e Perëndisë – përgjithmonë në armiqësi me Zotin (Gjn 3,36; Mt 12, 32; Lk 12,5).

*Kush nuk beson në Birin, nuk do ta shohë kurrë jetën e përjetshme, por do të mbetet gjithmonë nën hidhërimin e Perëndisë. (Gjn 3,36).*

6. MËSIMI PËR PURGATORIN. Kisha katolike, e në masë më të vogël edhe ajo ortodokse, e mësojnë këtë doktrinë. Sipas këtij mësimi, purgatori është vendi ku pas-trohen shpirtrat e njerëzve të vdekur «në gjendje hiri» për t'u përgatitur për qiellin. Kurse «të shenjtërit» (ata të kanonizuar nga Kisha) shkojnë drejt në qiell, të gjithë ata që kanë vdekur me mëkatin vdekjeprurës në shpirt, shkojnë në ferr. Sidoqoftë, shumica e «besimtarëve» shkojnë në purgator.

Kjo doktrinë varet nga ndryshimi që bëhet midis të ashtuquajturave mëkate vdekjeprurëse dhe atyre të lehta. Mëkate vdekjeprurëse janë ato që janë përmbushur «në vetëdijen dhe njohjen e plotë për veprën dhe miratimin e lirë»; ato, në qoftë se nuk i rrëfen derisa është gjallë, e largojnë njeriun përgjithmonë nga qielli. Mirëpo, në qoftë se i rrëfen dhe merr falje nga prifti, ndërsa nuk kanë arritur

që të bëjë pendesë (ndëshkimin që i jep atij prifti për të shlyer mëkate të lehta) në tokë, duhet të shkojnë në purgator. Prandaj purgatori është vendi ku pastrohen mëkatet e lehta dhe ku përgatitet për të vajtur në parajsë. Të gjithë ata që vijnë në purgator, në fund duhet të arrijnë në parajsë. Pasojë praktike e këtij mësimi është mpirje e ndjenjave të njerëzve ndaj përgjigjes së menjëhershme që kërkon Ungjilli dhe nanurisja e tyre në një lloj univerzalizmi (me disa përjashtime të jashtëzakonshme të gjithë në fund do të shpëtojnë). Meqë njerëzit në purgator nuk mund të akumulojnë më shumë merita, atyre mund t'u ndihmojnë të gjallët. Ata e bëjnë këtë me mesha për shpirtrat e vdekur dhe me lutjet për të vdekurit. Në mesjetë shiteshin bileta (falja për mëkate), me qëllim që shpirtrat të qëndronin sa më shkurt në purgator. Vetëm me rastin e Kuvendit të dytë vatikanas u anulua pozita e atij që shit bileta të tilla.

Klementi i Aleksandrisë, para rreth 200 vjetësh, filloi të mësonte doktrinën për purgatorin. Edhe Origeni mësoi kështu. Të dy ishin nën ndikimin e filozofisë platoniste. Augustini e zhvilloi këtë mësim më tutje, kurse Grguri i Madh e zgjeroi në masë të madhe.

Toma Akvinski tha se dhembjet e purgatorit janë më të mëdha se çdo dhembje tjetër e kësaj bote. Reformatorët hodhën poshtë mësimin për purgatorin, duke e trajtuar si fyerje të veprës së plotë dhe të përkryer të Krishtit. Katolikët, si tekst biblik bazë, në të cilin mbështesin idenë për purgatorin, përdorin 2 Makabenjve 12,39-45. Përmendet edhe 1 Pjt 3,18 dhe 1 Kor 3, 11-15. Si t'u përgjigjemi?

a. Fragmenti i përmendur nuk dëshmon një interpretim

të tillë. Libri i dytë i Makabenjve është libër apokrif dhe nuk bën pjesë në kanunin palestinez. 2 Makabenjve thotë: «Për këtë shkak solli fli pajtuese për të vdekurit, që t'u falen mëkatet.» Mëkatën që kishin bërë ishte mëkat i idhujtarisë, për shkak të të cilit u vranë në betejë. Atë mëkat DhV e quan vdekjeprurës, mëkat i cili ka mundur të pastrohet me asnjë lloj flie të caktuar sipas Ligjit. Me fjalë të tjera, ata janë lutur që shokët e tyre të kalojnë nga ferri në parajsë. Kurse këtë nuk e merr për të mundshëm as kisha katolike. Përveç kësaj, praktika e lutjes për të vdekurit nuk gjendet askund në librat kanunor, por pasqyron mësimet e shtrembra, të cilat u futën në judaizëm pas mërgimit babilonas. Nuk është çudi që 2 Librat e Makabenjve nuk u futën në kanun. Përveç kësaj, ky libër libra mban shumë të dhëna historike jo të sakta.

Që të mbrohet ideja e të ashtuquajturës rasti i dytë për shpëtim, përmendet 1 Pjt 3,8. Edhe në qoftë se ky rresht vërtet nënkupton këtë (për këtë s'ka të ngjarë), nuk ka asnjë shenjë se në të ardhmen Jezusi do të përsëritë veprën e tij.

Në 1 Kor 3,12-13 thuhet: *Ajo që ndërtohet mbi të nuk do të mbetet e fshehtë. Dita e Gjyqit do ta bëjë të dalë në dritë, nëse është ar ose argjend, gurë të çmuar, dru, kashtë ose kallmak. Atë Ditë, që të caktohet vlera e saj, vepra e secilit do të provohet me zjarr. Këtu s'ka asnjë aluzion për pastrimin e mëkateve. Konteksti u përket pasojave të përndjekjes dhe vlerësimit të veprave të misionarëve dhe predikuesve.*

b. Bibla pohon se vepra e Krishtit është e plotë dhe e përkryer. Fjala «pastrim» është emërtim në DhV për «faljen». Nëse jemi të pastër, ose të pastruar, kemi hyrje të

lirë te Perëndia. Kisha katolike këtë shprehje e ka interpretuar në kuptimin e filozofisë platoniste. Në Letrën drejtuar Hebrenjve (1,3) thuhet: *Pasi e kreu pastrimin e mëkateve, ai u ul në qiell në anën e djathtë të Atij që ka pushtetin më të lartë*. Duke pasur parasysh se i ka pastruar mëkatet tona, pastrimi i mëtutjeshëm nuk vjen në shprehje. Mandej, çdo mëkat për Perëndinë është i urryer. Paga për mëkat është vdekja – pasojë e përjetshme e çdo mëkati është vdekja (ndarja nga Perëndia).

Bibla në një vend thotë se ka mëkat që nuk çon në vdekje (1 Gjn 5,17), por në kuadrin e polemikës së Gjoniit me besëtytninë gnostike, sigurisht mendon për «mëkatën i cili nuk mund të falet». Gnostikët kanë bërë mëkat të përjetshëm duke iu kundërvënë deri në fund mëshirës së Perëndisë, dhe kjo, siç thotë edhe Gjoni, dëshmon se nuk ishin të rilindur kurrë (1 Gjn 2,19). Pra, Gjoni thotë se nuk ka kuptim që të lutemi për gnostikët, sepse ata tashmë e kanë refuzuar mëshirën e Perëndisë dhe ndoqën rrugën e tyre të shthurur. Por, vazhdon ai, lutu lirisht për vëllanë i cili ka «rënë në mëkat» që të vijë në vete, të pendohet dhe të ripërtërijë bashkësinë me të tjerët.

Edhe një tekst tjetër me rëndësi ndodhet në Rom 8,1: *Nuk ka, pra, tani kurrfarë dënimi (me burg) për të pësuar (nën robërinë e mëkatis), sepse jemi të lidhur me Jezusin, Mesinë*. Fjala «dënim» (*katakrima*) është shprehje e drejtësisë nëpërmjet të cilit i akuzuari dënohet dhe merr dënimin (burg dhe robëri). Pali sigurisht mendon për këtë të dytën, sepse qysh më herët sqaron çështjen e dënimit ligjor (Rom 5). Në Rom 8 flet për fuqinë e Shpirtit të shenjtë nëpërmjet së cilës mund të bëhet një jetë e përkushtueshme. Pra, Pali pohon se është besimtar i liruar

nga fuqia e Ligjit por edhe nga çdo dënim që i takon si shkelës të dëshmuar të Ligjit. Pendesa dhe purgatori klasifikohen si «ndëshkim për mëkat». Mirëpo, ky tekst bën të ditur se besimtari është i lirë prej të gjitha këtyre dhe kështu, mund të vazhdojë të jetojë dhe punojë me fuqinë e Shpirtit të shenjtë.

Ilaçi i vetëm për mëkat është kryqi, e jo zjarri i purgatorit. Dokrina për purgatorin rrjedh nga paganizmi (sidomos nga platonizmi) e ndoshta edhe nga judaizmi apostat, të cilët nuk donin t'ia dinin për veprën e kryer të Krishtit dhe as për faljen e plotë dhe shpëtimin e përfundimtar.

## 7. MËSIMI PËR SHPËTIMIN E GJITHMBARSHËM.

Edhe doktrina për shpëtimin e gjithmbarshëm (universalizmin) dhe doktrina e asgjësimit u zhvilluan si reagim kundër doktrinë për ferrin (dënimin e përfundimtar), të cilën disa nuk mund ta «durojnë». Universalizmi është qëndrim sipas të cilit më në fund të gjithë njerëzit do të shpëtojnë. Ky paraqitet në shumë forma. Zakonisht përdoren argumentet vijuese me qëllim që të dëshmohet universalizmi:

a. Gjithmbarshmëria e pajtimit. Padyshim që flijimi i Krishtit sipas potencialit të tij i përfshin të gjithë njerëzit, por zbatimi i saj varet nga pendimi dhe besimi i individit. Me të vërtetë, Bibla plotësisht qartë mëson se nuk do të shpëtojnë të gjithë njerëzit. Gjn 3,16 pohon se Krishti vdiq për të gjithë, por se do të humbasin të gjithë ata që nuk besojnë.

b. Natyra kosmike e pajtimit. Letra drejtuar Kolosianëve bën të ditur se pajtimi është arritur për të gjithë, por edhe se mbi të gjithë ata që e mohuan, bie zemërimi i Perëndisë. Në Kol 1,1520 thuhet vetëm se ai që krijoi gjithçka që ekziston, do të heqë çdo disharmoni (*ta panta* simbolizon të gjitha gjërat). Pali mendon se gjithësia në përgjithësi do të rimëkëmbet (pasi të gjithë ata që rebeluan do të marrin atë që meritojnë). Gjithnjë do të ketë një vend në gjithësinë ku do të vuajnë të mallkuarit.

c. Plotësia e fitores së Krishtit. DhR bën të njohur se Krishti më në fund do të triumfojë mbi të gjithë (1 Kor 15,24-28; Fil 2,10-11). Nënshtrimi, për të cilën flitet këtu nuk shënon medoemos nënshtrim me dëshirë. Të gjithë do të përkulen dhe do t'i nënshtrohen Krishtit, dashur a pa dashur.

ç. Përdorimi i fjalës «përjetshëm» (greqisht: *aionios*). Kjo fjalë tekstualisht do të thotë «ajo që u përket shekujve» ose «përjetshëm». Përkrahësit e univerzalizmit mendojnë se këtë fjalë duhet interpretuar si «ajo që zgjat një shekull», që do të thoshte se koha e dënimit është e kufizuar dhe se pas asaj periudhe ekziston ndonjë periudhë tjetër. Mirëpo DhR kërkon që domethënia e fjalës të jetë «përjetshëm»; ajo nuk mund të nënkuptojë «ajo që zgjat një shekull» në kuptimin e dëshiruar nga përkrahësit e univerzalizmit, sepse e njëjta fjalë (*ainos*) përdoret edhe në kontestet ose fragmentet në vazhdim: për Perëndinë (Rom 16, 26), për Birin e Perëndisë (Heb 9,14), për lavdinë, në të cilën janë ftuar të krishterët (2 Tim 2,10; 1 Pjt 5,10).

e. Përdoren fragmente të caktuara nga Letra e parë drejtuar Pjetrit (1 Pjt 3,18; 4,6). Ofrohen tri interpretime të mundshme të këtyre rreshtave:

1) Interpretimi historik. Sipas këtij qëndrimi, Shpirti i Krishtit u predikon nëpërmjet Noahut atyre që tani janë shpirtra të mbyllur në errësirë, për shkak se e mohuan mesazhin e pendimit. Kundërshtimi kryesor ndaj këtij qëndrimi është fakti se ky interpretim prish rrjedhën kronologjike të fragmentit nga vdekja e Krishtit për të ringjallja.

2) Rasti i dytë (për shpëtim). Sipas këtij interpretimi, midis vdekjes dhe ringjalljes së tij, Krishti zbriti për t'u predikuar shpirtrave të patrupëzuar të padëgjueshëm, duke u ofruar kështu rastin e dytë për shpëtim. Mirëpo, përse atëherë ky rast i afrohet vetëm një grupi mëkatarësh? A thua se është posaçërisht në dritën e Lk 16,27-31 të supozohet se herën e dytë do të dëgjojnë? Përveç kësaj, fjala greke për «të predikojë» (*kerouso*) nuk duhet të nënkuptojë tjetër përveç «shpallje», jo medoemos predikim i Ungjillit.

3) Interpretimi engjëllor. Sipas asaj pikëpamje, shpirtrat e përmendur në ata rreshta nuk janë njerëzorë, por shpirtra të engjëjve të rënë që përmenden në Zanafilla 6 dhe në Letrën e Judës. Në këtë rast Jezusi i njofton se Djalli – udhëheqësi i tyre – është mposhtur dhe mundur.

Pavarësisht se cilin interpretim të fragmentit e marrim si të pranueshëm, më së paku ka të ngjarë të jetë ai për rastin e dytë për shpëtim, sepse u kundërvihet pjesëve të tjera të Biblës.

8. MËSIMI PËR PUSHIMIN E EKZISTENCËS (AS-GJËSIMIT). Ky mësim njihet edhe me nëntitullin «pavdekshmëria e kushtëzuar». Sipas këtij mësimi, të këqijtë nuk do të dënohen përgjithmonë, por se pas gjyqit të fundit do të pushojnë së ekzistuari. Me fjalë të tjera, do të vuajnë ndërmjet vdekjes dhe paraqitjes në gjyqin e fundit. Përfaqësuesit e kësaj teorie zakonisht mbështeten si vijon:

a. **Ndikimin e platonizmit.** Pohojnë se në kishën e parë ideja e pavdekshmërisë së kushtëzuar ishte e pranuar në përgjithësi, deri në kohën kur disa përfaqësues të saj u përpoqën që mësimin biblik ta lidhin me idenë e Platonit për pavdekshmërinë e shpirtit. Kjo martesë e gabuar, siç e pohojnë ata, lindi dy kopilë: universalizmin (siç mësonin Klementi dhe Origeni) dhe mundimin e përjetshëm (që mësonin Tertuliani dhe Augustini). Megjithatë, s'ka asnjë shenjë se Tertuliani ishte pasues i platonizmit. Pra, prej nga do të lindte kjo ide e tij në qoftë se jo nga Bibla? Mandej, ata kundërshtojnë doktrinën për mundimin e përjetshëm në ferr duke e trajtuar si jobiblike. Ata pohojnë se dënimi i përjetshëm është i përjetshëm përsa u përket pasojave (si dënimi që me zjarr të përjetshëm shkatërroi Sodomën dhe Gomorën – Letra e Judës reshti 7), por jo edhe përsa u përket dhembjeve. Sipas gjykimit të tyre, këtu kemi të bëjmë me dënimin e përjetshëm (intensitet), por jo edhe me ndëshkimin e përjetshëm (zgjatja).

b. **Pavdekshmëria si dhuratë e Perëndisë.** Një argument tjetër i tyre ka të bëjë me atë se pavdekshmëria është dhuratë e mëshirës së Perëndisë; në 1 Timoteut 6,15-

16 thuhet se vetëm Perëndia është i pavekshëm. Por ata interpretojnë një shprehje hebraike në mënyrë platoniste. Përdorimi biblik i fjalës nuk nënkupton patjetër jetën që zgjat përgjithmonë. Kjo shprehja është sinonimike me shprehjen «jeta e përjetshme», d.m.th. me jetën, të cilën s'mund ta arrijë as mëkati dhe as vdekja.

c. **Domethënia e vdekjes.** Pastaj, pohojnë se vdekja nënkupton pushim të ekzistencës, asgjësim. Mirëpo në Bibël vdekja nënkupton, para së gjithash, ndarje, e jo pushim dhe gjithmonë është e lidhur me mëkatin. Të jesh i vdekur në mëkatin tënd domethënë të jesh i ndarë nga Perëndia. Të vdesësh në mëkatet e veta, do të thotë të jesh i ndarë përgjithmonë nga Perëndia.

ç. **Domethënia e rënimit.** Pohojnë se përdorimi biblik i fjalës «shkatërrim» domethënë «asgjësim». Megjithëkëtë, ajo fjalë biblike do të thotë, para së gjithash, «rënim». Folja greke *apollumi* (Gjn 3,16; 2 Sel 2,10; 1 Pjt 3,9) do të thotë «i humbur dhe i mallkuar». Përdoret edhe në kontekste të tjera, ku në asnjë mënyrë nuk mund të nënkuptojë pushim i ekzistencës, asgjësim (Mt 8,25; Lk 11,51). Përemri *olethros* (rënim, mallkim) përdoret për dënimin e ardhshëm në 2 Sel 1,9 dhe 1 Tim 6,9, ku gjithashtu nuk mund të nënkuptojë asgjësim. Një fjalë tjetër që përdoret në këtë kuptim është *katargeo* (shkatërroj): paraqitet në 2 Sel 2,8, ku nuk mund të nënkuptojë asgjësim, dhe në Heb 2,14 (ta shkatërrosh Djallin do të thotë ta bësh të paveprueshëm). Më vonë thuhet për Djallin dhe Antikrishtin se do të vuajnë përjetësisht në ferr (Zb 20,10).

d. **Domethënia e zjarrit.** Zjarri, siç pohohet, në thelb është agjent që shkatërron. Megjithatë, te Mk 9,48, Zb 14,10 dhe 20,10 zjarri përdoret si agjent ndëshkimi.

dh. Thuhet se **fjala «përjetshëm»** (si në shprehjen «dënimi i përjetshëm») në të vërtetë do të thotë «t'i takosh botës ose kohës që do të vijë». Jeta e përjetshme domethënë periudha që vjen, prandaj edhe vdekja e përjetshme do të thotë dënim në kohën që vjen. Jeta e përjetshme është bërë e arritshme me ardhjen e Krishtit, kurse vdekja e përjetshme do të zbatohet kur Jezusi të shpallë gjykimin e fundit. Pra, thonë përfaqësuesit e asgjësimit, të dyja shprehjet kanë të bëjnë me përfundimin e asaj që ndodh me rastin e fillimit të periudhës së re – përjetësisë. Megjithatë, argumenti mbështetet në logjikë të gabuar. Jeta e përjetshme nuk ka të bëjë *vetëm* me kohën që do të vijë, por *edhe* me jetën që zhvillohet në praninë e Perëndisë. Pyetja, pra, nuk është ose/ose, por edhe njëra edhe tjetra, ose kryesisht kjo, por jo ekskluzivisht kjo. Përveç kësaj, pikërisht ashtu siç ndokush mund të ketë jetën e përjetshme qysh tani, njeriu ashtu mund të jetë i denuar përjetësisht këtu dhe qysh tani, qysh tani të dënohet me vdekje.

### III. NGJARJET ESKATOLOGJIKE

**Hyrja:** Ndërsa të gjithë të krishterët besojnë se Jezusi do të kthehet, ka ndryshim mendimesh për hollësitë lidhur me këtë ngjarje. Këto ndryshime kanë të bëjnë me rendin e ngjarjeve që do të ndodhin para kthimit të tij, me kohën e rrëmbimit të Kishës dhe me interpretimin e konceptit të mijëvjeçarit. Disa mendojnë se Krishti do të kthehet pas mijëvjeçarit, disa para, kurse disa të tjerë pohojnë se mijëvjeçari i përgjigjet se tanishmjes (kohës së kishës). Disa mendojnë se Kisha do të rrëmbehet para ngushicës së ma-

dhe, kurse disa pas, ndërsa disa në mesin e saj. Variantet janë aq të shumta, saqë duket qartë se askush nuk mund të pretendojë të dijë gjithçka lidhur me këtë lëndë: kështu, siç duket, e deshi Zoti! Megjithatë, në trajtimin e mposhtëm të kësaj teme, autori merr si të vërteta parimet që vijnë:

1. Profecitë e DhV janë normative dhe nuk mund të modifikohen në DhR. Prandaj lënda eskatologjike e DhR duhet konsideruar në dritën e DhV dhe nuk mund të shpjegohet pas arsye në mënyrë «shpirtërore».

2. Bibla nuk mund të jetë në kundërshtim me vetveten.

## **A. LIDHJA MIDIS IZRAELIT DHE KISHËS**

Ky është pa dyshim faktori determinues në ndonjë diskutim për eskatologjinë. Megjithatë, duhet mbajtur barashpesë, ndryshe jemi në rrezik të vijmë në përfundime të gabuara. Pikëpamja e rreptë dispensationaliste pohon se Kisha është një komunitet unik besimtarësh: nuk ekzistonte në kohën e DhV dhe nuk do të ekzistojë (në tokë) në kohën e ngushticës së madhe. Ka një fat qiellor, prandaj nuk do të jetë mbi tokë gjatë mijëvjeçarit, por në qiell. Por a është kjo në përputhje me Shkrimin e shenjtë? Mendojmë se nuk është.

Në kohën e periudhës së DhV kishte brenda Izraelit një teprica (e rilindur) të shpëtuar nga hiri (d.m.th. sipas zgjedhjes së Zotit). Prandaj kisha mund të përfytyrohet si zgjerim i kësaj teprice për të përmbajtur ata midis joçiftëve që Zoti vendosi t'i shpëtonte. Zoti Jezus flet për një kope (grigje) nën një bari i vetëm. Pali flet për një ulli, e jo dy ullinj, në të cilin shartohen degët ose prej të cilit priten degët. Te Hebrenjve 11,40 na thuhet se besimtarët e DhV duhet të presin derisa të plotësohet kisha e DhR, para se të

ringjallen bashkë me ne. Jerusalemi i ri përbëhet nga besimtarët e DhV si dhe ata të DhR.

Ithtarët e dispensacionalizmit pohojnë se u ndërpriten marrëdhëniet midis Perëndisë dhe Izraelit, por se gjatë 7 viteve të fundit ato do të rikthehen. A është kjo e saktë? Mendojmë se nuk është.

Marrëdhëniet midis Perëndisë dhe Izraelit kurrë nuk u ndërpriten dhe pikërisht për këte arsye historia e tyre karakterizohen nga zemërimi hyjnor. Mallkimet e shënuara te Kp 28,15-50 që rrjedhin nga mosbindja e kombit izraelit, ishin fati i atij kombi gjatë periudhës së Kishës. Këto do të arrinë kulmin e tyre kur kombi do të bjerë në idhujtari duke adhuruar kuçedrën në Tempull e restauruar, por të gjitha këto ngjarje do të përdoren për të shkaktuar kthimin e kombit te Zoti më në fund.

Prandaj edhe kisha edhe Izraeli i takohen të njëjtit komuniteti, por gjatë mijëvjeçarit ata do të luajnë role të ndryshme, sepse, duhet të plotësohen profecitë e DhV rreth Izraelit si komb. Izraeli si komb i rilindur do të bashkëpunojë me kishën për t'ua arritur qëllimeve të Zotit në lidhje me kombet e botës që do të kenë mbijetuar ngjarjet e ngushticës së madhe, në të cilën shumica prej tyre do të vdesë.

**B. PROFECITË E DHIATËS SË VJETËR** Në Bibël thuhet se kombi izraelit do të luajë rolin kryesor ndër popujt e tjerë. Kombi duhet të bëhet *meshtari mbretërore, komb i kushtuar Perëndisë, popull i veçuar për shërbimin e Perëndisë*, i cili duhet ta udhëheqë botën në adhurimin e Perëndisë dhe t'u mësojë kombeve të tjera udhët dhe vullnetin e Perëndisë (sh. Dal 19,5-6). Ata ende nuk

besojnë në Mesinë. Në kohën e tanishme vërejmë se shumica e çifutëve në Izrael janë madje ateistë! Edhe stërgjyshërit e tyre e refuzuan Mesinë. A është ky mbarimi i këtij populli? Si mund të realizohet plani i Perëndisë për këtë komb? Në Bibël na thuhet se çfarë do të ndodhë.

Apostull Pali tha: *Unë do t'ju besoj planin e Perëndisë, që të mos vini në përfundimin e gabuar për shkak të urtësisë suaj të pretenduar. Perëndia, vërtet, caktoi që një pjesë e popullit çifut nuk do ta dëgjojë thirrjen e tij. Por kjo është e vlefshme vetëm gjer atëherë kur të vijnë në shpëtim të gjithë ata nga popujt e tjerë që janë të thirrur. Vetëm atëherë do të shpëtojë mbarë Izraeli. Sepse në Shkrimin e shenjtë thuhet: «Çlirimtari do të vijë për hir të Izraelit dhe do t'ia heqë fajësinë e shkaktuar nga rebelimi i pasardhësve të Izraelit. Sepse kjo është besëlidhja që unë do ta lidh me ta – thotë Perëndia, unë do t'ua fal të gjitha mëkatet.» (Rom 11,25-26, Is 59,20)*

Duhet vërejtur që parimi më i rëndësishëm i profecisë së DhV gjithnjë ka të bëjë me popullin izraelit. Gjatë kohës kur Izraeli nuk ishte shtet teokratik me tempullin e vet (d.m.th. prej kohës së rënimit të Jerusalemit në vitin 70 të erës sonë, dhe shkatërrimin e tempullit e deri në rindërtimin e tempullit), profecia nuk do të plotësohet në kuptimin kryesor të saj. Ka parantezë të madhe që quhet *epoka e kishës*. Por kur të rindërtohet tempulli në Jerusalemin, dhe të paraqitet mesia i rrëmë (d.m.th. antikrishti), shumica e profecive do të realizohen me shpejtësi të madhe. Kjo do të na sjellë menjëherë në kohën e fundit, kur të ndërhyjë Mesia për t'i dhënë fund regjimit të Satanit dhe t'i shkatërrojë përfaqësuesit e tij, kryetarët e kombeve dhe ushtritë e tyre, e ta themelojë botërisht mbretërinë e tij.

Rindërtimi i Tempullit në Jerusalem do të jetë, pra, një shenjë profetike me shumë rëndësi.

Në kohën e mërgimit të izraelitëve në Babiloni, Danieli pyeti Perëndinë për kohën e ardhjes së Mesisë dhe për kohën e fillimit të mbretërisë së tij. Engjëlli (lajmëtari) Gabriel solli përgjigjen nga Perëndia që vijon: *Është përcaktuar për kombin tënd dhe për qytetin tënd të shenjtë (Jerusalem) 70 periudha prej 7 vitesh deri në pendimin e kombit; deri në mbarimin e rebelimit; deri në mbarimin e rendit të vjetër dhe deri në fillimin e rendit të ri, dhe deri në pastrimin e Tempullit. Dëgjo dhe kupto, që nga koha kur doli urdhri që të rindërtohet Jerusalemi (dekreti i Artakserksit në v. 444 p.e.s.) deri në ardhjen e Mesisë, janë caktuar 7 periudha prej 69 vitesh (= 476 vjet sipas llogaritjes sonë) dhe në fund të kësaj periudhe...do të zhduket Mesia dhe s'do t'i ketë pasardhës. Pas kësaj, qyteti dhe tempulli do të shkatërrohen prej udhëheqësit (gjeneralit romak me emrin Tit) që do të vijë. E deri në mbarim do të ketë shkatërrim dhe katastrofa. Ai (diktatori evropian) do ta lidhë besëlidhjen me shumicën (me renegatët izraelitë nën udhëheqjen e mesisë së rremë) për 7 vjet. E pas kalimit të gjysmës së kësaj periudhe, ai do të ndalojë vazhdimin e fljimeve (në Tempull). Në majin e Tempullit do të paraqitet shtatorja e atij që shkakton shkretim. (Daniel 9,24-26).*

**C. RRËMBIMI I KISHËS.** Në këtë drejtim është me rëndësi të dallojë midis ngushticës së madhe i cili do të zgjasë 3,5 vjet, dhe Ditës së Zotit që vjen pas Ngushticës dhe që do të zgjasë ndoshta 24 orë, ndoshta disa ditë. Besojmë se Kisha do të kalojë nëpër Ngushticën e madhe, por jo nëpër Ditën e Zotit. Le të shohim disa tekste si

vërtetim:

**Fill pas mjerimit të atyre ditëve** *‘Dielli do të terratiset, hëna nuk do ta lëshojë dritën e vet, yjet do të bien nga qielli e trupat qiellorë do të lëkunden.’* Atëherë do të duket në qiell shenja e Birit të njeriut; atëbotë të gjitha fiset e dheut do të qajnë dhe do ta shohin Birin e njeriut duke ardhur mbi retë e qiellit me fuqi dhe me madhëri të madhe. Ai do t’i dërgojë engjëjt e vet me buri kumbuese për t’i bashkuar të zgjedhurit e tij nga të katër anët e botës, prej njërit skaj të qiellit në tjetrin.« (Mt 24,29-31)

Dhe, si ishte në ditët e Nojës – ashtu do të jetë edhe ardhja e Birit të njeriut, – dhe, sikurse në ditë para përmbytjes, njerëzit hanin e pinin, merrnin gra e gratë burra deri atë ditë kur Noja hyri në arkë, e nuk ua preu mendja se do t’u ndodhte gjë derisa s’erdhi përmbytja e i fshiui. Ashtu do të jetë edhe në ardhjen e Birit të njeriut. Atëherë, prej dy vetëve që kanë për t’u gjetur në arë, njëri do të merret e tjetri do të lihet, prej dy grave që do të bluajnë në mokër, njëra do të merret e tjetra do të lihet. (Mt 24,37-41)

»<sup>10</sup>Dita e Zotit do të vijë si vjedhësi. Atë ditë qiejtë do të zhduken me krizëmë, elementet do të shkrihen prej të nxehtit dhe toka e veprat në të do të gjenden para Gjyqit. Pasi kështu do të shkatërrohen të gjitha këto, sa njerëz të mirë duhet të jeni ju të gjithë me jetë të shenjtë, me përshtypshmëri, ju që e prisni dhe e shpejtoni Ditën e Ardhjes së Perëndisë, në të cilën qiejtë do të shkatërrohen me zjarr dhe elementet e botës do të shkrihen prej nxehtësisë. Ne veç, sipas premtimit të tij, presim »qiellin e ri dhe tokën e re,« ku banon drejtësia (2 Pjetrit 3,10-13). Te Izaija 65,17-25 është kuptimplotë se shprehje “qiellin e ri dhe tokën e re” aludon për mijeveçarin.

»Kini kujdes veten që zemrat tuaja të mos kalamenden prej grykësisë, prej shfrenisë e prej kujdeseve të jetës që ajo Ditë të mos ju vije pritmas, sepse ajo ditë do të vijë pors kurthë **mbi të gjithë banorët e tokës mbarë**. Prandaj, rriini zgjuar e lutuni në çdo moment që të mund **t'u shpëtoni të gjitha këtyre** që do të ndodhin e të mund të qëndroni para Birit të njeriut.« (Lk 22,34-36)

Dhe pasi e mbajtet në qëndrueshmëri fjalën time, dhe vetë **do të ruaj ty nga ora e provës** që do të vijë **mbi mbarë botën** për t' i sprovuar banuesit e tokës. Do të vij së shpejti! (Zb 3,10)

Në lidhje me ardhjen e Zotit tonë Jezu Krishtit dhe me bashkimin tonë rreth tij (aludim i qartë për rrëmbimin e Kishës), ju bëjmë lutje, vëllezër, lejoni të merreni mendsh dhe as mos u trazoni për shkak të ndonjë vegimi kinse profetik, ose të ndonjë fjale ose të ndonjë letre kinse të shkruar prej nesh, thua se ja, arriti Dita e Zotit! Mos lejoni t'ju gënjejë kush në asnjë mënyrë! Sepse **njëherë duhet të ndodhë** renia nga feja (apostazia) dhe të shfaqet Njeriu i fajit, i biri i Humbjes, Kundërshtari ai që e ngre veten kundër çdo qenieje që quhet Perëndi dhe gjë e shenjtë, sa që ta vërë veten edhe në Tempull të Perëndisë, duke e paraqitur veten për Perëndi. (2 Sel 2,1-4).

Në librin e Zbulesës, shpallen tri serie katastrofash: vulat, trumbetat dhe gotat: secila kulminon me vulën, trumbetën dhe gotën e shtatë që quhet Dita e Zotit. Bëhet fjalë gjithashtu për 144.000 veta (numër simbolike që përbëhet nga 12 x 12 x 1000). Ata janë kandidatët çifutë për kthimin në besim te Jezusi më në fund me ardhjen e Tij. Ata janë mbarë Izraeli: Vëllezër, ja një fshehtësi që dua t'jua njoftoj që të mos e mbani veten për të dijshtëm: ngurrimi i një

pjese të Izraelit zgjat deri që paganët në përgjithësi të kthehen. Atëherë mbarë Izraeli do të shpëtohet sikurse thotë Shkrimi i shenjtë: ‘Nga Sioni do të vijë Çliruesi; ai do ta largojë pabesimin prej Jakob/Izraelit. Dhe kjo do të jetë Besëlidhja ime me ta kur unë të zhduk fajet e tyre. (Rom 11,25-27).

**D. SHTATE VJETËT E FUNDIT DHE NGUSHTICA E MADHE** Që nga fillimi i kësaj periudhe të fundit deri në rastin e kthimit të Mesisë (Jezusit), për të vendosur mbretërinë e tij, do të kalojnë shtatë vjet. Kjo periudhë në librin e Danielit quhet *java e shtatëdhjetë*, d.m.th. periudha e 70 x 7 vitesh (sh. Dan 9,20-27). Ajo i përgjigjet marrëveshjes prej shtatë vitesh ndërmjet konfederatës perëndimore dhe Izraelit, sipas së cilës garantohet mbrojtja e Izraelit. Në këtë kuadër do të rindertohet tempulli. Por kjo marrëveshje do të shkelet pas 3,5 vitesh. Diktatori evropian (Egërsira e parë) do ta sulmojë Izraelin dhe do ta pushtojë me humbje të rënda nga ana e Izraelit (sh. Zb 12,4, krhs. Dan 8,10): do t’i japë fund kultit në Tempull e do t’i detyrojë të gjithë të bien në idhujtari në Izrael. Profeti i remë (antikrishti ose Egërsira e dytë – sh. Zb 13,11-18; 2 Sel 2,3-12) do të hyjë në Tempull duke pretenduar se ai është vetë perëndi e do të kërkojë nderime hyjnore për vete ashtu si për Egërsirën e parë (Zb 13,1-10). Një shtatore e Egërsirës së parë (diktatorit evropian) do të ngrihet në vetë Tempull.

Për 3,5 vjetët që mbeten, gjithkund në Izrael ashtu si në Evropë, Egërsira e parë do t’i detyrojë të gjithë banorët e perandorisë së tij ta adhurojnë vetveten, përndryshe ata do të dënohen me vdekje. Ai do t’i detyrojë të gjithë ta

vendosin shenjën e tij në dorën e djathtë ose në ballë. Vetëm ata që e kanë këtë shenjë do të kenë të drejtë të blejnë ose të shesin. Shenja do të përbëhet nga emri i Egërsirës ose nga shifra e këtij emri. Pastaj do të vijë koha e përndjekjes së tmerrshme dhe e apostazisë në Izrael. Për këtë arsye kjo periudhë quhet apostazia ose ngushtica e madhe. Ai përbëhet nga një gjysmë e javës (Dan 9, 27), 1.260 ditët (Zb 12, 6), koha, kohët dhe gjysmë kohe = një vjet, dy vjet dhe një gjysmë e vitit (Zb 12,14), edhe 42 muaj (Zb 13,5). Kjo periudhë karakterizohet nga lëshimi i zemërimit të Perëndisë mbi botën fajtores, me kombin fajtor të Izraelit në mes.

Kjo periudhë do ta arrijë kulmin e saj në tokë me betejat e tmerrshme që do ta mbulojnë me gjak vendin e Izraelit (Ap 14, 20). Pikërisht në këtë moment kur gjithçka, siç duket, është e humbur për Izraelin, Mesia do të ndërhyjë dhe kombi do të shpëtojë.

Këtu është lista e aktorëve kryesorë të dramës së kohës së fundit. Sikurse do të vërejmë, të gjithë aktorët në këtë dramë tashmë zunë vend dhe presin në paraskenë. Ata pothuajse janë dalë në skenë. Ne presim që të hapet perdja dhe drama e fundit e historisë do të fillojë. Pas hapjes së perdes, ngjarjet e parafolura do të ndodhin njëra pas tjetrës me shpejtësi të madhe.

**1. IZRAELI** pjesërisht i kthyer në vendin e tij ende pa besim në Jezus Mesinë, gjendet nën sundimin e mesisë mashtrues, i cili ka futur adhurimin e diktatorit evropian në Tempullin e rindërtuar në Jerusalem. Ky mesi mashtrues quhet me radhë antikrishti (Dan 11,36-39), Rebeli (Mt 24, 23-25; 2 Sel 2,1-12), Profeti mashtrues i lidhur me fuqitë

djallëzore – *kishte dy brirë si qengji, por fliste porsì ku-  
çedër*. Gjithashtu quhet *Egërsira e dytë që po dilte prej  
tokës* (së Izraelit). Logjikisht ky person duhet të jetë çifut,  
përndryshe kombi izraelit nuk do ta pranonte (Ap 13,11-  
18).

Tanimë Izraeli është kthyer në vendin e tij, të paktën  
pjesërisht, për herën e parë që nga shekulli i parë i erës  
sonë. Tanimë ekziston një shoqatë çifute fanatike, e cila ka  
ndër mend të rindërtojë Tempullin. Pjesa e popullit që  
mbetet jashtë kufijve shtetërorë do të kthehet me rastin e  
kthimit të Mesisë (Is 16,14, Ezek 36,24, kap. 36-39).

**2. KONFEDERATA PERËNDIMORE** që përbëhet  
nga 10 mbretëri (shtete) nën sundimin e diktatorit që quhet  
Egërsira e parë (*që po dilte nga deti* – deti përfaqëson  
popujt joçifutë) – Ap 13,1. Kjo konfederatë do të jetë një  
formë e rilindur e perandorisë romake, e cila, sipas Dan  
9,27, do të lidhë një marrëveshje me Izraelin për një  
periudhë prej shtatë vitesh. Në një ëndërr që pa perandori  
babilonas Nabukadnecar për truporen prej metalesh të  
ndryshme, iu zbulua që do të paraqiten katër perandori në  
historinë e botës, dhe pastaj do të ngrihet mbretëria e  
Mesisë në botë (Dan 2). Periudha e katër perandorive (të  
zbuluara në formë truporësh) kalon nëpër 70 x 7 vjet (pa  
marrë parasysh periudhën kishtare), kur Izraeli do të jetë  
nën sundimin e huaj, sepse ishte pa mbret sipas dinastisë së  
Davidit, por me tempullin e vet. Në vitin 445 para erës  
sonë perandori persian Artakserksi Longiman dha lejen për  
mbarimin e rindërtimit të mureve dhe të tempullit në  
Jerusalem pas kalimit të mërgimit në Babiloni, dhe kështu  
filloi periudha e 70 x 7 viteve. Perandoritë që

Nabukadnecari i pa në ëndërr ishin, 1. babilonase, 2. medo-persiane, 3. greke, 4. romake. Në këtë ëndërr dhe në vegimet që iu dhanë Danielit, u dhanë hollësitë për perandorinë e katërt (Dan 7) që deri tani nuk u paraqitën në histori. Perandoritë e tjera u ngritën dhe u zhdukën, pas kalimit të perandorisë romake, por ato nuk përshkruhen në Bibël, sepse nuk kishin asnjë lidhje me Izraelin si shtet teokratik (me tempullin e vet). Kjo do të thotë se Izraeli me tempullin e vet do të ketë lidhje me perandorinë romake prej 10 shtetesh në formën e saj të rilindur.

Është me rëndësi që shteti izraelit ka ndërmend ta rindërtojë tempullin vet. Tashmë ekziston gjithashtu konfederata tregtare evropiane që tani përbëhet nga 27 anëtarë. Në qoftë se bëhet krizë e madhe ekonomike ka mundësi që EU të pakësohet deri në 10 anëtarë . Me tërheqjen e SHBA nga Evropa, konfederata evropiane do të detyrohet t'i zëvendësojë SHBA si kështjellë kundër arabëve, si garantues i pavarësisë së Izraelit në Lindjen e Mesme. Ka të ngjarë se konfederata evropiane do të konsiderohet (gabimisht) si mbrojtës i vendosur e aktiv i krishterimit kundër botës islamike.

Është gjithashtu me rëndësi që për herën e parë në historinë e botës ka mjaft bomba dhe raketa atomike për ta shkatërruar disa herë botën. Mjafton që të shtypen disa susta që të bëhet realitet në çast skenari i përshkruar në librin e Zbulesës.

Lidhur ngushtë me konfederatën perëndimore është **SISTEMI FETAR MASHTRUES** që quhet Babiloni. Në konketstin historike të librit të Zbulesës Babiloni ishte Romë, kurse lavirja ishte sistem fetar romake (perënditë e Romës dhe adhurimi i perandorit), por në formën e tij të

rilindur ajo do të përbëhet pa dyshim nga një formë e sinkretizuar të të gjitha feve. Kisha e vërtetë është përshkruar si Nusja e Qengjit, kurse sistemi fetar mashtrues përshkruhet si Lavirja e madhe (Zb 17,1). Ajo rri mbi ujëra të mëdha, gjë që tregon se ajo moleps shumë popuj. Duket qartë se ajo është e lidhur ngushtë me perandorinë romake të rilindur dhe me Egërsirën, por në fund udhëheqësit politikë do të drejtohen kundër saj për ta shkatërruar tërë sistemin e saj.

**3. FUQITË ARMIQËSORE NË VERI DHE NË JUG TË IZRAELIT** janë përmendur në Dan 11,1-35 ku shkruhet për luftërat ndërmjet mbretërisë së Sirisë dhe të Egjiptit (pjesët që mbeteshin nga perandoria greke e Aleksandrit të madh) deri në kohën e Antiok Epifanit, mbretit të Sirisë dhe deri në luftën e makabenjve. Megjithatë, që nga rreshti 36, përshkruhen ngjarjet që, sipas autorit, i përkasin *kohës së fundit*. Si në kap. 2 dhe 7, edhe në kap. 11 ka një prerje prej shumë shekujsh. Në rreshtin 36 paraqitet pasardhësi i Antiok Epifanit, diktatori evropian i ditëve të fundit, i cili ka pushtuar Izraelin. Atë e sulmojnë fuqitë nga jugu dhe pastaj nga veriu. Siç duket, jugu i referohet konfederatës egjiptiane dhe afroarabe (rreshti 43 përmend Egjiptin, Libinë dhe Etiopinë). Ka shumë të ngjarë se fuqia veriore është ose Siria ose popujt islamike të BRSS së mëparshme. Është me rëndësi që në veri dhe në jug të Izraelit sot ekzistojnë pikërisht fuqitë që kanë ndër mend ta shkatërrojnë atë vend (Dan 11,40-45, Ezek 39). Qëllimi i betuar i islamit është ribashkim i Izraelit në perandorinë arabe të lashtësisë (d.m.th. në sferën e islamit – *Dar el*

*Islam).*

**4. MBRETËRIT LINDORË** (të përmendur te Zb 9,13-15,16,12) paraqitin hordhitë e pamatura që do të hidhen në betejën që do të bëjë kërdi në Lindjen e mesme. Duket qartë se Lindja e mesme do të bëhet si një vorbull që i tërheq ushtritë e botës në betejën e fundit ku do të shkatërrohen. Vendi i Izraelit do të vuajë tmerrësisht.

## **Ç. KTHIMI I MESISË**

### **Kthimi i Jezusit përshkruhet në tri mënyra:**

1) Si PAROUSIA. Në lashtësi kur një delegacion doli në takim të mbretit për ta mirëpritur.

2) si EPIFANEA ose paraqitje. Kjo shprehje përdorej për mbretin kur u paraqit në balkon për të pranuar brohoritjen e publikut.

3) si APOKALIPSIS or ose shfaqje. Jezusi do të shfaqet siç është në të vërtetë – i kururëzuar me madhësi dhe nder.

Kur Izraeli është në prag të shfarosjes, papritur do të vijë ndihma për këtë vend të hutuar. Sipas Zb 19, qielli do të hapet e Mesia do të ndërhyjë me ushtritë e tij engjëllore. Të gjitha ushtritë që kishin ndër mend ta shkatërrojnë Izraelin, vetë do të shkatërrohen. Mesia do të zbresë në kodrën e Ullinjve dhe kodra do të çahet mes për mes. Kur të vijë Mesia, do t'i gjejë ushtritë e konfederatës perëndimore duke luftuar kundër atyre që rrethojnë Jerusalemin. Por sundimtari perëndimor dhe aleati i tij, profeti mashtrues (antikrishti), do të rrëmbehen nga skena dhe do të hidhen në liqenin e zjarrtë. Ushtritë e tyre do të shkatërrohen (Zb

19,18-21). Ushtritë e pamatura të lindjes do të shkatërrohen njëkohësisht në rrafshinën e Megidos (Zb 16, 12-21). Ushtritë e veriut që kanë ndër mend ta shkatërrojnë mbretërinë e jugut do të dëgjojnë për ardhjen e Çlirimtarit (Mesisë) e do të kthehen për të shkatërruar atë dhe popullin e tij. Por është kryetari i veriut bashkë me ushtritë e tij që do të shkatërrohet, e askush nuk do t'i vijë në ndihmë (Dan 11,40-45; 2 Sel 1,9-10; Zak 12, 13,14).

Kështu, në fund të periudhës së ngushticës së madhe, do të mbetet bota shumë e shpopulluar (Is 13,9-12; Zb 8,9), ata që do të jenë mbetur gjallë prej popujve (Zak 14,16), kombi izraelit në fund besimtar (Zak 12,10-14) dhe kisha e përgatitur për të sunduar bashkë me Mesinë (2 Sel 1,10).

**KISHA:** Ngushtica a madhe i referohet periudhës së 3,5 vjetëve të fundit të historisë dhe ka të bëjë kryesisht me kombin e Izraelit. Disa besimtarë besojnë se kisha do të rrëmbehet para fillimit të periudhës prej 7 vjetësh ose para periudhës prej 3,5 vjetësh. Sidoqoftë të gjithë besimtarët janë dakord se ringjallja do të ndodhë njëkohësisht me rrëmbimin e kishës. Por Jezusi thotë shumë qartë se ringjallja e besimtarëve do të ndodhë «ditën e fundit», d.m.th. në ditën e fundit të kësaj epoqe, et jo 7 vjet më parë ose 3,5 vjet më parë (Gjn 6,39-40). Përveç kësaj, apostulli Pal mëson se ringjallja dhe rrëmbimi i kishës do të ndodhë me rastin e trumbetës së fundit (1 Sel 4,16 dhe 1 Kor 15,51-52). Trumbeta përmendet te Mt 24,31 në lidhje me thirrjen e Izraelit në gjyq. Në fakt trumbeta lidhet me ringjalljen dhe ringjallja lidhet me gjyqin e fundit. Kështu, siç duhet, ringjallja e kishës do të ndodhë njëkohësisht me thirrjen e Izraelit për gjyqin. Kjo do të thotë se kisha do të

ketë kaluar nëpër Ngushticën e madhe. Kjo vërtetohet te Zb 7,9+14 ku thuhet se «shumica e madhe që askush s'mund ta numëronte...janë ata që erdhën nga prova (ose ngushtica) e rëndë», me fjalë të tjera, ata janë brezi i fundit i kishës. Kështu, kur të kthehet Mesia, kisha e ringjallur do t'i dalë përpara në ajër për ta përshendetur.

E premtimet drejtuar besimtarëve rreth shpëtimit nga ngushtica e madhe? Ato mund të përkthehen në dy mënyra të mundshme. *Meqë e zbatove urdhrin tim për të qëndruar besnik, edhe unë do të të ruaj në kohën e provës së rëndë, e cila do të lëshohet së shpejti mbi mbarë botën për t'i vënë në provë të gjithë njerëzit* (Zb 3,10). Mund të përkthehet ose «në kohën e provës» (d.m. th. që të mos dalësh i pabesë) ose «nga koha e provës» (që t'i shpëtohesh provës). Në një rresht tjetër thuhet: *Rrini zgjuar, pra, dhe mos pushoni së luturi, që të kaloni me sukses nëpër të gjitha këto që do të ndodhin, dhe të paraqiteni plot besim para Birit të njeriut.*(Lk 21,36). Mund të përkthehet edhe: «që të mund t'u shpëtoni të gjitha këtyre.» As rreshti i parë (Zb 3,10) e as rreshti i dytë (Lk 21,36) nuk është vendimtar në këtë çështje. Mënyra në të cilën i kuptojmë këto rreshta duhet themeluar në rreshta të tjera.

Cilët janë, atëherë 144.000 veta të përshkruar tek Zb 7,3-8 dhe 14,1-5? Ata do të jenë kisha e përshkruar nën tiparet e Izraelit të ri siç ajo paraqitet qysh para fillimit të provës (përndekjes) së madhe që fillon në kap. 6), kurse «shumica e madhe që askush s'mund ta numëronte» do të jetë kisha siç paraqitet pas kalimit të mbarë të përndekjes. «Atëherë *dëgjova* numrin e atyre që ishin vulosur...por pastaj *pashë* shumicën e madhe» (krhs. «*dëgjova* luanin...por *pashë* qengjin» Ap. 5,5-6). Përdoret figurshmëria e librit të

Numrave: kisha përfytyrohet si një ushtri e rradhitur për të kundërshtuar Egërsirën.

**RINGJALLJA DHE GJYQI** Jezusi do të kthehet për të themeluar botërisht mbretërinë e tij. Në këtë proces nënkuptohet gjykimi dhe vlerësimi i atyre që do të jenë administratorët dhe shërbëtorët e tij, d.m.th, gjykimi i Kishës dhe gjykimi i Izraelit.

1. KISHA; Anëtarët e kishës do të gjykohen. Jeta e çdo besimtari do të vlerësohet. Ky vlerësim do të caktojë pozitën që secili do ta marrë në mbretërinë e Mesisë. Çdo anëtar i vërtetë i Kishës do të bëhet qytetar i Jerusalemit qiellor që do të zbresë në tokë.

2. IZRAELI; do të gjykohet, kur të vijë Mesia. Së pari do të gjykohen ata që janë ende gjallë. Ky proces është i përmendur në shëmbylltyrën e ndarjes së deleve nga cjeptë. Shumica e çifutëve që mbeten të gjallë në Izrael pas kthimit të Mesisë do të pendohen e do të besojnë në Mesinë (Zak 12,9 – 13,6), kurse çifutët jashtë shtetit ende të shpërndarë nëpër kombe do të sillen përsëri në Izrael (Mt 24,31; Lp 30,4-5; Is 27,12-13), ku ata do të gjykohen. Ata do të ndahen në dy kategori, ata që besuan në Jezus Mesinë (delet) dhe ata që refuzuan të besojnë (cjeptë). Vetëm ata që besuan në Mesinë do të hyjnë në vendin e premtuar (në mbretërinë e Perëndisë) – Ez 20,38; 34,17; Mt 25, 31-46). *...ndërsa të bijtë e Mbretërisë do të hidhen jashtë në errësi, ku do të jetë vaj e kërcëllim dhëmbësh.*« Mt 8,12. Bijtë e mbretërisë janë çifutët, d.m.th. atyre u përket teoretikisht dhe kryesisht mbretëria, por jo të gjithë do të hyjnë në të, këtë vaj e kërcëllim dhëmbësh, sepse humbën

rastin e volitshëm. Ungjillin sipas Mateut e shkroi Mateu para të gjithash për çifutët. Kështu lënda që është unike për Mateun, do të ketë kryesisht lidhje me çifutët.

Atëherë, siç duket, çifutët prej të gjitha kohëve do të ringjallin dhe do të dalin në gjyq. Të drejtët (d.m.th. ata që besuan në Mesinë) do të bëhen qytetarët e Jerusalemit të ri, kurse të padrejtët do të hidhen në ferr.

## **D. MBRETËRIA MESIANIKE MIJËVJEÇARE**

Pastaj vjen mbretëria e një mijë viteve. Mbretëria e Mesisë do të vendoset në Izrael. Kjo mbretëri do të perbëhet nga kombi izraelit i rilindur dhe nga banorët e përsosur të Jerusalemit qiellor. Megjithëse mbretëria e Mesisë do të kufizohet rreptësisht nga vendi i Izraelit, sundimi i tij do të zgjerohet në mbarë botën. Heqja e mallkimit të tanishëm mbi natyrë do të shihet nga të gjithë në vendin e Izraelit («mali i shenjtë i Zotit»), por shkalla, në të cilën bekimet e sundimit do të zgjerohen ndër popujt e tjerë, do të varet nga qëndrimi i tyre ndaj Mesisë (Zak 14,17-20). Megjithëse Satani do të jetë i lidhur (që të mos i mashtrojë më popujt), vdekja dhe mëkati do të ekzistojnë edhe më, por atje ku duket rebelimi, ai do të ndëshkohet menjëherë. Sigurisht, shumë njerëz do të besojnë në Mesinë gjatë sundimit të një mijë viteve, por në fund të kësaj periudhe, popujt, të nxitur nga Satani, do të ngrejnë krye kundër Mesisë, dhe ashtu do të dalë se zemra e njeriut jo të rilindur mbetet ende e keqe.

Misioni i kombit izraelit gjatë kësaj periudhe është udhëheqja e popujve të tjerë në adhurimin e Mesisë dhe të Perëndisë, Atit, dhe mësimi i udhëzimeve dhe i vullnetit të Perëndisë ndër popujt e tjerë.

Qendra administrative e Mesisë do të jetë Jerusalemi i

ri që zbriti nga qielli në malin e lartë që u ngrit në mes të vendit të Izraelit dhe kështu do ta dominojë tërë vendin. Jashtë qytetit do të ndodhet Tempulli. Kombi i rilindur izraelit do të ketë një sferë priftërore të shërbimit, kurse banorët e Jerusalemit të ri do të kenë një sferë administruese të shërbimit, administrimi i sundimit të Mesisë. Kështu ata do ta zëvendësojnë rendin e keq të Satanit dhe engjëjve të tij që ishin vendosur për shkak të mëkatit të njeriut.

Në kohën e sundimit mesianik do të ngrihet një Tempull në mes të Izraelit (Ezek 37,26-28, Is 2,2) jashtë Jerusalemit të ri. Në këtë tempull do të ketë meshtari izraelite dhe atje do të gjendet vendtakimi ndërmjet Perëndisë së shenjtë dhe botës së parilindur nëpërmjet Shpirtit të shenjtë. Sikurse në kohën e Dh.V, kur Perëndia e lidhi besëlidhjen e tij me Izraelin, shumica e popullit s' ishte e rilindur, prandaj kishte nevojë për tempullin, ashtu në kohën e sundimit mesianik, Perëndia do të ketë një marrëdhënie të ngjashme me mbarë botën (Is 60,65,18-26, Ezek kap. 40-48, Zak 14, Vap 3,21, Ap 21,9. 22,5).

**DH. KRYENGRITJA E FUNDIT DHE GJYQI I FUNDIT** Sundimi mesianik mbaron me rebelimin e fundit të njerëzimit. Kjo shkakton shkatërrimin e rebelëve (Ezek 38, Ap 20). Pastaj, Mashtruesi i madh, Satani, do të hidhet në liqenin e zjarrtë përgjithmonë (Ap 20,10). Pastaj do të zhduken toka e qielli pa lënë gjurmë. Historia e botës së vjetër do të ketë marrë fund.

Pastaj vjen Gjyqi i fundit. Para pranisë së tmerrshme së Perëndisë do të thirren të vdekurit, të vegjël e të mëdhenj, që të gjykohen sipas veprave të tyre (kjo do të ndodhë pas

ringjalljes së dytë). Të gjithë ata, emrat e të cilëve nuk janë të shkruar në librin e jetës që i takon Qengjit (Jezusit), do të hidhen në liqenin e zjarrit të përhershëm. Natyrisht, as Kisha e vërtetë, dhe as populli izraelit nuk do të dalin në këtë gjyq. Kështu mbaron e tërë historia e njerëzimit. Që atëherë, asgjë e papërsosur nuk lejohet të mbetet në prani të Perëndisë. Vdekja do të anulohet. Gjyqi i fundit është ngjarja që ndan botën e papërsosur nga gjithësia e re, krijimi i ri i Perëndisë.

**E. GJITHËSIA E PËRSOSUR** Jezus Mesia do t'i dorëzojë Atit mbretërinë, që të sundojë që atëherë, jo si ndërmjetës, por si vetë Perëndia (1 Kor 15,24-28).

## **F. MENDIME TË NDRYSHME RRETH ESKATOLOGJISË**

Mendimet më të rëndësishme janë në lidhje me mijëvjeçarin. Disa pohojnë se kthimi i Krishtit do të ndodhë para mijëvjeçarit, disa pas mijëvjeçarit, kurse për disa të tjerë që s'do të ketë mijëvjeçar në kuptimin klasik të termës: mijëvjeçari do të jetë sinonimik me kohën e Kishës (ose qysh nga shërbesa e Krishtit ose nga mbretërimi i Kostandinit). Përveç kësaj teologët janë me mendime të ndryshe rreth ngushticës së madhe: disa pohojnë se Krishti do të kthehet për kishën e tij para ngushticës së madhe, disa në gjysmë të mijëvjeçarit, kurse të tjerët pas ngushticës së madhe.

Në kishën lindore të mëvonshme që ishte nën ndikimin e filozofisë greke me prirje për alegorizim, refuzohej ideja e mijëvjeçarit, kurse në kishën perëndimore kjo ide zgjaste më gjatë. Megjithatë shumica e historianëve kishtarë

mendon se kisha e shekujve të para besonte në mijëvjeçarin. Në kohën e reformatcionit, reformatorët nuk e pranuan idenë e mijëvjeçarit, sepse ishin ithtarë të Agostinit që ishte i këtij mendimi. Përveç kësaj ata reagues kundër ekstremeve të anabaptistëve që besonin në mijëvjeçarin. Për reformatorët mijëvjeçari ishte një «ëndërr çifut» ose «ide qesharake». Kështu dallohet që ata nuk kishin asnjë teologji serioze të DhV.

## MËSIMI PËR ËNGJËJT

Ne nuk jemi e vetmja qenie personale në gjithësi. Ekzistojnë edhe engjëjt e mirë dhe ata të këqij.

### A. ENGJËJT

Engjëjt në thelb janë qenie e krijuar shpirtërore. Ata përmenden si «bijtë e Perëndisë,» sigurisht për shkak se «bijtë» nënkupton ngjashmëri, meqenëse engjëjt janë qenie shpirtërore (Zan 6,1-4; Jb 1,6; 2,1; 38,7; Heb 1,4). I njohim si «engjëj» (tekstualisht «lajmëtarët») sepse shpesh i hasim se si ua sjellin njerëzve mesazhet e Perëndisë. Pothuajse në të gjitha rastet duket qartë nëse është fjala për engjëjt ose për njerëzit.

Emri ynë «engjëll» rrjedh nga emri grek *angelos*, kurse në hebraisht thuhet *malah* (krahasim: *malahi* – lajmëtar i im). Në bazë të Biblës duket qartë se ata janë të panumërueshëm (Ps 68,17; Mt 26,53) dhe më të mençur e më të pushtetshëm sesa njeriu në gjendjen e tanishme (2 Sam 14, 20), por nuk janë të gjithëdijshtë (Mt 24,36). Gjithashtu

janë më të fuqishëm se njerëzit (Ps 103,20; 2 Pjt 2,11; Mt 28,2). Në disa paraqitje janë si qenie njerëzore, sepse kanë personalitet, kurse në disa të tjera dallohen, sepse nuk kanë trup. Janë qenie shpirtërore dhe sipas natyrës nuk kanë pamje trupore (Heb 1,14; Ef 6,12), por mund të trupëzohen (për këtë shkak nganjëherë i ngatërrojnë me njerëz). Ata nuk vdesin dhe nuk dallohen sipas gjinisë (Mt 22,30; Lk 20,36) edhe pse për ta flitet në gjininë mashkullore. Megjithatë, nuk ekziston gjini engjëjsh, e cila do të shumëzohej, ashtu siç shumëzohet gjinia njerëzore. Është me rëndësi se Jezusi, për të hyrë në marrëdhënie me ne, të ketë marrë pamjen e njeriut, e jo të engjëllit (Heb 2,16).

*Engjëjt janë veçse shpirtrat që i shërbejnë Perëndisë. Ai i dërgon ata për t'u ardhur në ndihmë atyre që janë trashëgimtarë të shpëtimit të fundit.* (Heb 1,14)

**1. PREJARDHJA E ENGJËJVE.** Siç duket, ata u krijuan përpara krijimit material (Jb 38,7). Disa prej tyre më vonë kanë rënë nga qielli bashkë me Djallin, pas shuarjes së kryengritjes së tyre. Ashtu si Djalli, ishin mendjemëdhenj dhe kanë lakmuar për diçka që ka tejkaluar të drejtat dhe pozitën e tyre (Ezek 28,11-19; Is 14,13-14). Ata që ranë u bënë djaj me fushë të lirë veprimi dhe rregullisht bashkëpunuan me Djallin duke kundërshtuar realizimin e planeve të Perëndisë në botë (Ap 12,7-9; Dan 10,12.13.20.21). Grupi i dytë i engjëjve e braktisi vendbanimin e tyre të vërtetë dhe patën marrëdhënie seksuale me gratë tokësore (Zanafilla 6). Për këtë shkak u hodhën në greminë (gr. *tartaros*) deri në ditën e gjyqit përfundimtar. Engjëjt nuk kanë kurrresi ndjesë dhe Perëndia nuk mendon t'i shpëtojë. Rënia e tyre nga engjëjt në djaj është e plotë;

djajt janë të prishur në mënyrë të përkryer dhe plotësisht.

*Ku ishe, kur krijova tokën? Po, atëherë kënduan të gjitha yjet e mëngjesit; engjëjt e Perëndisë brohoritën! (Jb 38,4. 7). Ti, ylli ndritës i mëngjesit, re nga qielli! Në zemrën tënde ke thënë ... do të ngrihem që të jemë si i Gjithpushtetshmi. Por u përmyse në nëntokë, në thellësitë e greminës! (Is 14,12. 14. 15). Pastaj shpërtheu lufta në qiell: Mihaeli dhe engjëjt e tij luftonin kundër kuçedrës. Kuçedra me engjëjt e saj kundërsulmuan, por u mundën. Ai bashkë me engjëjt e tij nuk lejohej të mbetej më në qiell (Ap 12, 7).*

**2. ENGJËJT NË LIDHJE ME PERËNDINË.** Me të nuk mund të krahasohen, sepse Perëndia është i pakrahueshëm (Ps 89,6-8). Ai i ka krijuar ata (Ps 148,2. 5; Kol 1,16), prandaj janë të varur prej tij (Ap 22,9). Ata janë të nënrenditur pas Krishtit (Heb 1,4 e tutje) dhe përveç kësaj, u shërbejnë të shenjtëve (domethënë të krishterëve). Krishti është sundimtar mbi të gjitha bajraqet dhe pushtetet (Kol 1,16); Ai është mbi të gjithë engjëjt (Ef 1,20. 21; Fil 2,9-10; Kol 2,10). Prandaj edhe nderimi i engjëjve të mirë është herezi (Ap 19,10; 22,8-9). Nderimi i ushtrive qiellore në DhV ndoshta ka përfshirë edhe nderimin e engjëjve të rënë, sepse ata ishin të lidhur ngushtë me trupat qiellor.

*O Zot, qielli mburret për mrekullitë e tua, turma e engjëjve lavdëron besnikërinë tënde; sepse askush atje lart s'është si ti, asnjë nga engjëjt s'mund të krahasohet me ty (Ps 89,6-7). Lavdërojeni, të gjithë engjëjt e tij!... sepse me urdhrin e tij u krijuan (Ps 148,2-5). Me anë të tij (domethënë të Krishtit) u krijua gjithësia, gjithçka që jeton në*

*qiell e në tokë, gjithçka e dukshme dhe të gjitha fuqitë dhe sundimtarët e padukshëm (Kor 1,16). Edhe unë jam shërbëtor si ti, dhe si bashkëbesimtarët e tu, profetët, e si të gjithë ata që dëgjojnë atë që është shkruar në këtë libër. Perëndinë adhuro! (Ap 22,9).*

### **3. MARRËDHËNIET E ENGJËJVE MES TYRE.**

Skolastikët mesjetarë i kanë ndarë engjëjt në tri grupe: a) serafët, kerubët, fronet; b) sundimtarët, fuqitë, pushtetet; c) bajraquet, kryeengjëjt, engjëjt. Pavarësisht se a janë radhitur në mënyrë të drejtë sipas kësaj radhe, mbetet fakti se ato shprehje kanë të bëjnë me engjëjt.

a. **Serafi:** (hebr. *serafim* – fjfj. «të shkëlqyeshmit») vetëm njëherë përmenden me emër, edhe atë në Is 6,2.6. Detyra e tyre kryesore është nderimi dhe kujdesi rreth shenjtërisë. Ata e mirëmbajnë lavdinë e Perëndisë dhe e lartësojnë shenjtërinë e tij.

b. **Keruvët:** (hebr. *këruvim*) përmenden në disa vende (Zan 3, 24; 2 Kor 19,15; Ezek 10,1-20; 28,14-16; Ap 5,6-8 etj.). Ata do të jenë «qeniet e gjalla», të cilat përmenden në librin e Zbulesës. Ata mbajnë fronin e Perëndisë dhe janë zbatues të vendimeve të Tij. Para rënies, edhe Djalli do të ketë qenë njëri ndër ta (Ezek 28,14-16).

c. **Fronet:** (gr: *tronoï*) shënojnë qeniet engjëjllore, të cilat ndodhen në praninë e Perëndisë. Ata sigurisht janë 24 anëtarët e Këshillit Qiellor (24 këshilltarët në Ap 5,8 etj.).

ç. **Bajraquet:** (gr: *arhai*) duket sikur shënojnë

sundimtarët engjëllorë, të cilët sundojnë mbi njerëz të caktuar ose popuj. Kështu për shembull, thuhet se Mikaeli është «sundimtar» i izraelitëve (Dan 10,21; 12,1), kurse lexojmë edhe për «sundimtarin» e Persisë dhe atë të Greqisë (Dan 10,20).

d. **Pushtetet:** (gr: *exousiai*) janë ndoshta organet e ulta të pushtetit. Shprehja «kryeengjell» shënon engjëllin i cili ka nën sundimin e tij engjëjt të tjerë (Ap 12,7). Gavrieli, siç duket, është gjithashtu kryeengjell, i cili ka të bëjë posaçërisht me shpalljen e porosive të Zotit.

#### **4. QËNDRIMET E ENGJËJVE NDAJ NJERËZVE.**

Në Heb 2 thuhet se njerëzit «për një kohë të shkurtër u ulën në një pozitë më poshtë se engjëjt,» që domethënë se, sipas planit të Perëndisë, fati i njeriut është që, pas shpërfytyrimit dhe ngritjes në qiell, të sundojë mbi ta.

**5. FUNKSIONI I ENGJËJVE:** engjëjt qëndrojnë para Perëndisë dhe e nderojnë (Mt 18,10; Ap 5,11); e mbrojnë dhe e shpëtojnë popullin e Perëndisë (Zan 19,11; 1. Kor 6,3; Ps 91, 11; Dan 3,28; 6,22; Vap 5,19; 12,11; Heb 1,14; Dan 13,21); udhëheqin dhe inkurajojnë shërbëtorët e Perëndisë (Mt 28,5-7; Vap 8,26; 27,23. 24). Siç duket çdo besimtar e ka engjëllin e vet që i caktohet dhe që ka hyrje të lirë te Perëndia për t'i dhënë raport për «pacientin» e tij (Mt 18,6; Ps 91,11; Vap 12,15).

Engjëjt ua shpjegojnë njerëzve vullnetin e Perëndisë (Jb 33,23; Dan 7,16; 10,5.11; Zak 1,9; 13,14 etj.); ekzekutojnë dënimin mbi individë dhe popuj (Vap 12,23; Zan 19, 12-13; 2 Sam 24,16; Ezek 9,1.5. 7; Ap 16). Gjithashtu duhet

vërejtur se gjatë kohës së shërbimit të Jezusit në tokë, u shtua aktiviteti i engjëjve (Lk 1,26-28; Mt 1,20; Lk 2,8-15; Mt 4,11; Gjn 1,51; Lk 22,43; Mt 26,53; 28,2-7; Vap 1,11). Përsa i përket së ardhmes, kryeengjëlli do t'i japë kishës shenjë për kthimin e Krishtit (1. Sel 4,16). Kur të vijë Jezusi për ta vendosur mbretërinë e tij, me të do të vijë një numër i madh engjëjsh (Mt 16,27; 25,31). Engjëjt do t'i mbledhin të zgjedhurit dhe do të ndajnë grurin nga egjra (Mt 24,31; 13, 39. 49-50). Gjatë mijëvjeçarit do të qëndrojnë përpara portave të Jerusalemit të Ri, për të penguar hyrjen e ndonjërit që nuk është rilindur shpirtërisht (Ap 21,12). Ka mjaft arsye që të besohet se engjëjt e mirë do të vazhdojnë t'i shërbejnë Perëndisë edhe në amshim.

## **B. DJAJT DHE ENGJËJT E KËQIJ**

Nëse shikojmë në hollësi, përmenden tri grupe.

a) Engjëjt e këqij, të cilët janë të lidhur në pranga në greminë (*tartaros* – në errësirën nëntokësore) 2. Pjt 2,4; Jd 6.

b) Engjëjt të cilët veprojnë në këtë botë nën drejtimin e Djallit (Mt 25,41; Ap 12,7-9). Siç duket, detyra kryesore e tyre është që ta mbështesin Djallin, udhëheqësin e vet, në luftë kundër engjëjve të mirë dhe popullit të Perëndisë.

c) Ekzistojnë engjëjt të cilët përmenden me emra të ndryshëm: «engjëjt e këqij,» «shpirtrat e papastërt» (Kp 32,17; Ps 106,37). Ekzistojnë mendime të ndryshme rreth asaj se ata janë pikërisht djajt, por është e arsyeshme të supozohet se ata janë engjëj të rënë, të cilët nuk janë të internuar në Greminë (errësirën nëntokësore) Dan 10,13; Ap 12,7,9).

Përveç kësaj, ekzistojnë edhe supozime të tjera. Filo, Josefi (Flavi) dhe shumë shkrimtarë të hershëm të

krishterë, kanë besuar që ata janë shpirtra të njerëzve të këqij, të cilët kanë vdekur. Por Bibla thotë se të vdekurit e pashpëtuar presin ditën e gjyqit përfundimtar në vendin e të vdekurve (Lk 16,32; Ap 20,13), e jo se mund të bredhin lirisht rreth e rrotull. Disa të tjerë mendojnë se ata janë shpirtra të patrup të racës para adamiane. Mirëpo, Bibla nuk përmend racën paraadamiane, shprehje kjo e cila ka lindur për të përforcuar njëfarë interpretimi të kapitullit të parë të Zanafillës.

**1. PREJARDHJA E DJAJVE DHE ENGJËJVE TË KËQIJ.** Të gjithë këta janë qenie shpirtërore, të cilat kanë rënë për shkak se i janë bashkangjitur kryengritjes së Djallit.

**2. VEPRIMTARIA E TANISHME E DJAJVE.** Në qoftë se supozojmë se janë të njëjtë engjëjt e këqij dhe djajt, atëherë ata veprojnë në mënyrat si vijon:

a. **Okultizmi:** Udhëhiqen me «okultizmin,» domethënë me praktika të shtrembëruara, të cilin Perëndia e ka ndaluar dhe i cili njihet si «neveri,» sepse ka lidhje me adhurimin e idhujve. Praktikantët e tilla i mashtrojnë njerëzit, i robërojnë dhe i shpien në robëri të Djallit, i cili dëshiron të shtrembërojë gjithçka që ka krijuar ose urdhëruar Perëndia. Kryqat e shtrembëruar, emrat e lexuar mbrapsht dhe çoroditjet e ndryshme seksuale janë prodhim i zakonshëm i mendimeve të shëmtuara të Djallit. Në shprehjen «okultiste» hyjnë çoroditje edhe më të tmerrshme seksuale dhe ajo që e njohim me emrin «spiritizëm» (komunikimi me botën e keqe shpirtërore, shpeshherë të maskuar në komunikimin me të vdekurit). Njerëzit që jepen pas gjërave të tilla, me ose pavetëdije, u hapin rrugën ndikimeve të mund-

shme të djajve, pengesave, shqetësimeve dhe përndjekjeve, kurse më në fund edhe pushtimit nga ata (që domethënë: të jesh plotësisht nën sundimin e fuqisë së djajve). Sa më shumë të merret njeriu me këtë punë, aq më keq bëhet, kurse shpresat për çlirim vijnë duke u zvogluar gjithnjë e më shumë. Në këtë fushë bëjnë pjesë edhe horoskopi, parashikimi i së ardhmes, astrologjia (Is 47, 13; Vap 16,16), qëllimi i të cilave është që njeriun ta çojnë në kthetrat e Djallit. Këtu bën pjesë edhe nekromanizmi, komunikimi i të gjallëve me të vdekurit, përfshirë edhe këshillimin me mediumet (spiritiste) dhe marrja pjesë në seanca. Në seanca të tilla djajt imitojnë zërin e personit të vdekur. Më në fund, forma e fundit e okultizmit përfshin të qiturit fall (ushtrimi i riteve dhe ceremonive djallëzore) dhe nderimi i hapur i Djallit. Perëndia i ndalon rreptësisht të gjitha praktikimet e tilla. (Dal 7,11-12; Lev 19,26. 31; 20,6. 27; Kp 18, 10. 14; 1 Sam 28; 2. Mbr 17,8. 17-18; 21,1-6; 23,24-25; 1 Kro 10,13-14; Is 2,6; 8,19-20; 47,9-15; Jer 27,9-10; 29,8-14. 21-23; Ezek 13,17-23; Zak 10,2; Mal 3,5).

Duhet theksuar se në të gjitha këto raste parimi bazë është mashtrimi dhe tradhtia. Ilaçi kundërveprues i Perëndisë është besimi (mbështetja në fjalën e Perëndisë dhe veprimtaria jonë në përputhje me të) dhe rrëfimi i shoqëruar me ndjesë (drita zbulon veprat e errësirës dhe i zhvesh nga fuqia). Kjo megjithatë duhet të shoqërohet me të jetuarit konsekuent me Perëndinë dhe me pendimin e vazhdueshëm (duke iu bindur atij gjithmonë), përndryshe njeriu mund t'i kthehet prapa mënyrës së vjetër të jetesës. Për një jo të krishterë i cili është marrë me gjëra të tilla, e vetmja zgjidhje është që ai t'i drejtohet Krishtit dhe të bëjë një jetë si ajo që e përshkruam më lart.

*Mos u merrni me falltarë ose me magji...Mos ua drejtoni falltarëve dhe as njerëzve që pyesin shpirtrat e të vdekurve. Kush bën kështu, bëhet i papastër. Unë jam Zoti, Perëndia juaj!...Kur prej një burri ose një gruaje flet shpirti i një të vdekuri ose shpirti i falltarisë, ai (ose ajo) duhet vrarë me gurë. Ata kanë bërë një krim që dënohet me vdekje... Askush prej jush s'duhet ta djegë birin ose bijën e tij si flijim në altar. Ju s'duhet të toleroni asnjërin prej jush që bën magji ose jepet pas fallit, që vëzhgon oguret ose që ysht, që namatis ose që pyet shpirtrat e të vdekurve. Kush bën gjëra të tilla, ngjall neveri te Zoti (Lev 19,26.31; 20, 27; Kp 18,10-12).*

**b. Adhurimi i idhujve:** Në prapavijë të idhujtarisë ndodhen djajt, ndërsa idhujtaria nuk është asgjë tjetër përveç nderim i djajve (1. Kor 10,20; Kp 32,17; Ps 106, 37). Siç duket, do të shtohet veprimtaria e djajve në kohën e vësh-tirësive, e kjo do të sjellë deri tek nderimi i Djallit të shndërruar në kuçedër (Ap 16,13.14; 13,4). Djalli gjith-monë përpiqet që ta largojë njeriun nga nderimi i vërtetë dhe ta bëjë për vete.

*Por ajo që flijohet nga adhuruesit e idhujve, i kushtohet jo Perëndisë, por djajve! (1 Kor 10,20)... Dashurinë e tyre ua kanë kushtuar të tjerëve dhe e kanë fyer me idhujtarinë e tyre. Ata ua kushtuan flijimet e tyre perëndive që s'janë të tilla dhe që nuk mund të ndihmojnë. Të parëve të tyre u ishin të panjohur, vetëm u paraqitën në kohët e fundit (Kp 32,16-17)...Ju nënshtruan idhujve të gdhendur, e kjo u solli fatkeqësi. Morën bijtë dhe bijat e tyre dhe ua kushtuan djajve (Psalmi 106,36-7).*

c. **Mashtrimi:** Djajt ndryshe njihen si shpirtra mashtrules dhe përhapës të mësimëve të rreme (1. Mbr 22,21-23; 2 Sel 2,2; 1. Tim 4,1). Prandaj ata qëndrojnë prapa çdo lloj liberalizmi teologjik, mendimi dhe ideje të rreme për Perëndinë.

*Perëndia e ka parafolur qartë me anë të profetëve të tij se në ditët e fundit të kësaj epoke (nën sundimin e Djallit) do të largohen shumë veta nga feja. Ata do të bashkohen me njerëz që mashtrohen nga mendjemadhësia e tyre, dhe do të ndjekin mësimet e fuqive të errësirës (1. Tim 4,1).*

ç. **Drejtuesit e sistemit botëror:** Detyra e tyre është që ta përhapin mënyrën e të menduarit sipas Djallit, qëndrimin e tij ndaj botës, i cili më së shumti pasqyrohet në ceremonitë e okultizmit të mbajtura gjatë Provës së rëndë.

*Çka ndodh, pra, në botë? Njerëzit nxiten nga dëshirat e tyre egoiste, shohin diçka e duan ta marrin; janë krenarë për pushtet dhe për pasuri. Të gjitha këto nuk vijnë nga Ati, por i përkasin botës. (1. Gjn 2,16).*

*Djalli, sundimtari i kësaj bote, i verboi ata, që të mos e besojnë këtë lajm të mirë dhe as të mos e shohin shkëlqimin e tij. Në këtë shkëlqim zbulohet madhështia e Mesisë dhe në Mesinë zbulohet vetë Perëndia (2. Kor 4,4). Dhe i mashtrojnë banorët e tokës me mrekulli... (Ap 13,14).*

e. **Shkaktarët e sëmundjes dhe pushtimit:** Ata mund të shkaktojnë sëmundje dhe çrregullime shpirtërore dhe t'i robërojnë njerëzit me papastërti morale. Në të shumtën e rasteve, kjo ndodh për shkak se ata njerëz përpara edhe

vetë janë lëshuar në gjëra që Perëndia i ka ndaluar qartë dhe me këmbëngulje. Megjithatë, nuk mund të themi se të gjitha sëmundjet ose çrregullimet shpirtërore janë pasojë e veprimit të djajve. Bibla i dallon qartë këto dy gjëra: kjo posaçërisht pasqyrohet gjatë kohës së shërbimit të Jezusit (Mt 4,24; 8,16; 9,20-35; 10, 1. 14.35; Mk 1,23.34; 3,15; Lk 4,40; 6,17-18; 9,1). Në rast çrregullimi shpirtëror, me rastin e leximit të Biblës ose lutjes për të sëmurin, zakonisht vjen deri tek përmirësimi ose qetësimi; por në qoftë se sëmundja është me prejardhje djalli, reagimi mund të jetë përafërsisht i rrëmbyer (Mk 5,4. 5; Lk 8,35).

*Nuk kaloi shumë kohë dhe zuri të flitej për të në Sirinë fqinjë. I sillnin njerëzit që vuanin nga lëngimet më të ndryshme, si epileptikë, paralitikë dhe të pushtuar nga djalli, dhe ai i shëroi (Mt 4,24).*

**f. Shkaktarët e kundërshtimit:** U kundërvihen fëmijëve të Perëndisë në rritjen e tyre shpirtërore (Ef 6,12).

*Ne nuk luftojmë kundër armiqve njerëzorë, por kundër fuqive dhe sunduesve (engjëllorë), kundër shpirtave të këqij midis qiellit dhe tokës, të cilët sundojnë mbi këtë botë të errët (Ef 6,120).*

**g. Janë të nënshtruar Perëndisë:** Nganjëherë Perëndia i përdor për t'i plotësuar planet dhe qëllimet e tij, posaçërisht për t'i përforcuar njerëzit në rebelimin e tyre kundër tij (Gjq 9,23; 1 Sam 16,14; Ps 78,49). Perëndia është zotëria suprem e mbretërisë së shpirtave të këqij, megjithëse ajo nuk vepron sipas urdhrave të tij. Perëndia i lejon shpirtat të veprojnë, ashtu siç lejon që njerëzit e

këqij të përparojnë përbrenda planit të tij për njeriun. Perëndia është gjithashtu i gjithpushtetshëm mbi shpirtrat e këqij; ua kufizon veprimet (1 Mbr 22,18-23). Nga ajo që thamë më lart, shohim se Perëndia ka kontroll të plotë mbi botën e shpirtrave të këqij dhe se i lejon të veprojnë vetëm atëherë kur ky veprim përputhet me vullnetin dhe qëllimin e tij. Ngjarja nga 1 Sam 28 është rasti i vetëm ku flitet që Perëndia ka lejuar shpirtin e një personi të vdekur që të kthehet në tokë. Magjistarja ka klithur nga frika kur e ka pa Shemuelin – sigurisht sepse ishte mësuar të komunikonte vetëm me shpirtra të këqij.

*Zoti ia kishte marrë Shaulit shpirtin e Tij dhe i kishte dërguar një shpirt tjetër, i cili e torturonte shumë shpesh (1 Shem 16, 14). Unë shoh», vazhdoi t'i thotë Miha mbretit, «që Zoti u ka vënë në gojë profetëve të tu një gënjeshtër. Në të vërtetë, ai ka vendosur të të rrënojë.» (1 Mbret 23, 22).. Mesia i rremë do të paraqitet me fuqinë e Satanit dhe do të bëjë gjithfarë mrekullish, shenjash dhe çudish të rreme. Do t'i mashtrojë të gjithë të humburit me anë të magjisë së tij. Ky është dënimi për ata që nuk e pranuan dhe nuk e deshën të vërtetën që do t'i kishte shpëtuar. Prandaj Perëndia u dërgon një fuqi që i bën të gabojnë e t'i besojnë gënjeshtërës, që të dënohen të gjithë ata që refuzuan t'i besojnë së vërtetës, por që gjenin kënaqësi në atë që nuk i përgjigjet vullnetit të Perëndisë (2 Sel 2,10.12).*

**3. FATI I SHPIRTRAVE TË KËQIJ.** Liqeni i zjarhtë (vdekja e dytë), domethënë ferri, është vend i përgatitur posaçërisht për Djallin dhe djajt e tij. Ai është pikëarritja e tyre e fundit, aty do të mundohen përgjithmonë (Mt 25,41;

Ap 20,10).

...në zjarr të përjetshëm, të përgatitur për djallin e për engjëjt e tij (Mt 25,41).

## C. DJALLI

Ai në të vërtetë është një engjëll i rënë, tani udhëheqësi i shpirtave të këqij, të cilët u kundërvihen planeve të Perëndisë. Por megjithatë, ai është i varur nga gjithpushteti i Perëndisë. Pa lejen e Perëndisë, nuk mund të bëjë asgjë. Bashkë me tërë të keqen, Perëndia i ka lejuar që të jetojë edhe më tutje dhe të punojë si ekzekutues i drejtësisë së Perëndisë dhe si mjet për të vënë në provë besnikërinë e njeriut. Emërtimet e tij udhëzojnë në karakter. Fjala Djall (hebr. *Satan*), e cila paraqitet tridhjetë e pesë herë në DhR, domethënë «kundërshtar» (Jb 1,2; Zak 3,5; 1 Kro 21,1). Ai është armik i njeriut dhe, për më tepër, armik i Perëndisë. Armiqësia e tij ndaj njeriut pasqyrohet në atë se, si akuzues gjithmonë kërkon dënimin më të rëndë. Ndryshe quhet dreq (greqisht: *diabolos*), që domethënë shpifës, përkatësisht akuzues (në DhR paraqitet tridhjetë e shtatë herë). Ai e akuzon njeriun për gjithçka (1. Tim 5,15; Ap 12,10; Zan 3), dhe njerëzve ua paraqet rrejshëm Perëndinë. Dëshiron që secilit t'ia shkatërrojë nderin. Gjithashtu quhet i Keqi (greqisht: *ho poneros*), që i përgjigjet emrit Belial (shpirtligut) të DhV (Mt 5,37; 13,19.38; Gjn 17, 15; Ef 6,16; 1 Gjn 5,18-19; Kp 13,14; 1 Sam 1,6; 2. Kor 3,15). Quhet edhe Tundues dhe Gjarpër dhe gjithmonë përpiket që njerëzit të bëhen të ngjashëm me të (Mt 4,3; 1. Sel 3,5). Ai është princ dhe udhëheqës i kësaj bote, «njerëzimit i cili është ndarë nga Perëndia dhe që është kundër tij» (greqisht:

*kosmos* – rregull në gjithësi). Ai është sundues i mbretërisë ajrore, e kjo lë të kuptohet se ai vepron nga atmosfera – sferë e cila është mbi njerëzit, por nën Perëndinë. Ai është zot i kësaj epoke, epokë e cila i është kundërvënë epokës që do të vijë (periudhë prej 1000 vjetësh dhe gjendja e përjetshme). Gjithashtu është i njohur si Belzebul (hebr. *Baal-zëvul*). Ky emër i përket perëndisë së paganëve, por është tjetërsuar për të aluduar në Djall, me kuptim «zotëri miza» ose «zotëri plehërishta,» e kjo thekson pushtetin e tij mbi hordhitë e dajve. Ai është nxitës i tërë fesë pagane (1. Kor 10,20).

**1. PREJARDHJA E DJALLIT.** Si engjëjt e tjerë, ashtu edhe ai është qenie e krijuar e cila para krijimit të qenieve materiale ka rebeluar kundër Perëndisë. Ezek 28, 15-17 dhe Is 14,12 me siguri udhëzon në gjendjen e tij të mëparshme dhe në rënien që ka pasuar. Shkaku i rënies duket të ketë qenë mendjemadhësia dhe dëshira e tij për të zënë vendin e Perëndisë. Për shkaqe misterioze qenia e krijuar në mënyrë të përsosur iu nënshtrua së keqes dhe ra. Perëndia nuk dëshiron të qeverisë me dhunë me asnjë qenie, kështu që duhet të ekzistojë mundësia e zgjedhjes. Duke pasur parasysh marrjen pjesë të tij të mëvonshme në akuzë, duket të ketë qenë kerub (mbrojtës i drejtësisë së Perëndisë); është zhvilluar si polic i cili është bërë i pandershëm. Rënia e tij i ka prirë rënies së njeriut (1 Tim 3,6; 2 Pjt 2,4; Gjy 6; Is 14,12; Ezek 28,11-13). Fragmenti i fundit i kushtohet në radhë të parë mbretit të Babilonisë dhe atij të Tirit; për shkak të mburrjes së tyre djallëzore, ata janë të ngjashëm me Djallin; ata drejtëpërsëdrejti udhëzojnë në Djallin.

*Të kisha krijuar të përsosur, dhe kështu mbete, derisa të bije në mëkat. Tregtia jote shumë e përhapur të mashtroi dhe të shtyri në shantazh dhe në shtypje; kështu u bërë fajtor. Atëherë të dëbova prej malit të shenjtë të perëndive dhe të dëbova prej gurëve të zjarrtë në rrënim. Kjo bukuri të bëri mendjemadh; prej mendjelehtësie ti e sakrifikove urtësinë tënde dhe je bërë i marrë. Për këtë të rrëzova nën tokë dhe të vura në lojë të mbretërve (Ezek 28,15-17).*

## **2. PUSHTETI I DJALLIT DHE KUFIZIMET E TIJ.**

Nuk duhet nënçmuar. Ai ka pushtet mbi shpirtrat e tjerë të rënë (Mt 25,41; Ef 6,11-16; Ap 12,7). Ai gjithashtu qeveris me botën e të pakthyerve (në rrugën e Zotit) Mt 13,38-39; Vap 13,10; 26,18; 1 Gjn 3,8-9). Ka pushtet mbi njerëzit, por në të vërtetë është uzurpator, sepse Krishti është trashëgimtar i vërtetë i të gjitha mbretërve të botës (Lk 4,6). Duke e tunduar Jezusin, Djalli e ka nxitur që ta nderojë, dhe si shpërblim ia ka premtuar mbretëritë e botës. Mirëpo Krishtit, si Mesi, ato ia ka premtuar Ati. Për Djallin thuhet se vepron në fusha të caktuara, në vdekje dhe sëmundje (Lk 13,16; Gjn 8,44; 2. Kor 12,7; Heb 2,14). Nga ana tjetër, ekzekutimi i vdekjes nganjëherë u është përshkruar engjëjve të mirë, ndërsa nganjëherë edhe vetë Perëndisë. Djalli është lidhur me vdekjen dhe sëmundjen, sepse për të dyjat është përgjegjës. Për sa i përket vdekjes, i krishteri është në duart e Perëndisë, megjithëse lëngon dhe vuan. Të krishterët nuk mund t'i ndodhë asgjë pa lejen e Perëndisë.

*Ju dini për Jezusin nga Nazareti, të cilin Perëndia e zgjodhi, e mbushi me Shpirtin e Tij dhe me fuqinë e Tij. Bëri kudo të mira e shëroi të gjithë ata që Djalli i mbante*

*nën pushtetin e tij; sepse Perëndia e përkrahte (Vap 10,38).*

*Meqë këta fëmijë janë njerëz të gjallë, Jezusi u bë si njëri nga ata, që të shfuqizojë atë që e kishte në dorë pushtetin e vdekjes, d.m.th. Djallin. Kështu ai i çliroi njerëzit që për shkak të frikës nga vdekja ishin skllever për gjithë jetën e tyre (Heb 2,14-15).*

### **3. VEPRIMTARIA E TANISHME E DJALLIT.**

Djalli i ka vënë vetvetes për qëllim që t'i kundërvihet Perëndisë dhe të pengojë vullnetin e tij. Jezusi ka kuptuar planin e paramenduar i cili ishte në kundërshtim me dëshirën e Perëndisë për të shpëtuar njeriun. Djalli është munduar ta mbytë Jezusin ndërsa ky ishte ende fëmijë, por edhe më vonë ka tentuar t'ia rrezikojë jetën. Por Perëndia nuk ka lejuar të ndodhë një gjë e tillë dhe është kujdesur që Jezusit të mos i bjerë nga koka as një qime «derisa të mos vijë koha e tij,» kohë, të cilën Jezusi e çuan «koha e fuqisë së errësirës.» Jezusi gjithashtu ka vënë re se Djalli udhëheq me njerëzit. Ai shërbehet me mënyra të ndryshme për t'ia arritur qëllimit të tij. Meqenëse nuk mund të sulmojë Perëndinë drejtpërdrejt, Djalli sulmon krijesën më të madhe të Perëndisë, njeriun. Bibla i thekson mënyrat, me të cilat shërbehet Djalli, si vijon: gënjeshtria: është burim i rrenës dhe i nxit të tjerët të gënjejnë (Gjn 8,44; Vap 5,3); sjellja e njerëzve në tundim duke e paraqitur mjetin e tundimit si shumë të përshtatshëm, të dëshirueshëm dhe të dobishëm (Mt 4,1); sulmi i vazhdueshëm (2. Kor 12,7), posaçërisht ndaj atyre që janë të angazhuar në predikimin e Ungjillit; pengimi (Zak 3,1; 1. Sel 2,18; Ef 6,12); shoshitja (Lk 22,31); shtirja (2. Kor 11,14-15; Mt 13, 25); paditja (Ap

12,9-10); vrasja (Gjn 8,44); pushtimi (Gjn 13, 27). Djalli dëshiron që njerëzit të jenë robër të shkencës së prishur dhe të jetës së çoroditur.

*Ju jeni fëmijë të djallit – ai është ati juaj – dhe ju veproni sipas vullnetit të tij. Që nga fillimi ai ka qenë vrasës dhe s'ka asgjë të bëjë me të vërtetën, sepse në të s'është e vërteta. Kur gënjen, kjo i përgjigjet natyrës së tij, sepse është gënjeshtar dhe të gjitha gënjeshttrat rrjedhin prej tij (Gjn 8,44). Kush mbetet në mëkat, i përket djallit, sepse djalli mëkatoi që nga fillimi. Por Biri i njeriut erdhi në botë që t'i shkatërrojë veprat e Djallit (1. Gjn 3,8). E dimë se i takojmë Perëndisë; por mbarë bota është nën pushtetin e Djallit (1. Gjn 5,19).*

*Ti do t'u hapësh sytë, që të dalin nga errësira në dritë, nga pushteti i Djallit te Perëndia. Sepse në qoftë se besojnë tek unë, do t'u falen mëkatet e do të zënë vend ndër ata që i ka zgjedhur Perëndia. (Vap 26,18) Ka njerëz që e dëgjojnë lajmin për mbretërinë e Zotit; por ata nuk e kuptojnë. Pastaj vjen armiku i Zotit dhe nxjerr ç'është mbjellë në zemrën e tyre. Atyre u ndodh ashtu si kokrrës që bie në rrugë (Mt 13,19).*

*Për sa u përket të krishterëve, Djalli përpiqet që t'i largojë nga vullneti i Perëndisë (Mt 4,10; 16,23; 1. Kor 7,5). Dinakëria e paraqitjeve të tij është e theksuar në Bibël (Ef 6,11; 1. tim 3,7; 2. Tim 2,26).*

*Në qoftë se ju e falni, edhe unë e fal. Në qoftë se kam personalisht diçka për ta falur, e fal për hirin tuaj para Mesisë. Djalli të mos na e hedhë. Qëllimet e tij i njohim mirë (2. Kor 2,10-11; krahas. Lk 13,16). Të mos jetë i sapo kthyer në fe, ndryshe do t'i rritet mendja, e Djalli do ta çojë aq larg saqë Perëndia duhet ta dënojë. Edhe jashtë*

*bashkësisë duhet të ketë nam të mirë që të mos tregojnë asnjë shkak për padi për shkak të jetës së tij të mëparshme. Përndryshe Djalli do ta përdorë këtë për t'i ngritur grackë (1 Timoteut 3,6-7).*

**4. FATI I DJALLIT.** Kundërshtari më i madh i Djallit është vetë Perëndia. Perëndia i ka lejuar Djallit që të jetë i pranishëm në gjithësi, por gjithashtu ka filluar procesin, me të cilin do ta shkatërrojë plotësisht. Krishti e ka mundur Djallin në kryqin e Golgotës. Kjo vepër është plotësimi i asaj që thuhet në Zan 3,15 (krah. Gjn 3,8). Gjatë jetës së tij tokësore, Jezusi ka mposhtur Djallin dhe në çdo çast të jetës së tij ka treguar epërsi të plotë, me largimin e shpirtave të këqij, shërimin e sëmundjeve, faljen e mëkateve. Kryqi përfshin edhe humbjen e aleatëve të Djallit (Kol 2,14-16; 2. Kor 2,14). Përshkrimi i cili është përdorur në të dy fragmentet ka të bëjë me traditën romake, që secili gjeneral që korrte fitore duhej të dërgonte mesazh në Romë që t'i përgatitej pritja solemne. Në qoftë se i lejohej, atëherë ai me njerëzit e tij marshonte në Romë me robërit më të dëgjuar – të cilët më vonë do të vriteshin – të lidhur me zinxhirë për karrocën e tij të luftës. Në të njëjtën mënyrë edhe Krishti ka korrur fitoren e rëndësishme, dhe Ati e ka shpërblyer me pritje solemne. Djalli është mundur me fuqinë e Krishtit në njerëzit e Krishtit (Lk 10,19; Ap 12,11; Rom 16,20; Ef 6,12; 1. Gjn 5,18-19).

Përfundimisht, Djallit i është prerë dënimi; atë e pret ferri (Mt 25,41; Ap 20,10). Tani Djalli ndodhet në «ajër» dhe ka hyrje në qiell dhe në tokë (Jb 1,6. 7; 2,1; Ef 2,2; 6,12). Siç duket, këto janë vendbanimet e tij kryesore qysh

nga rënia e njeriut. Ne lexojmë se gjatë Provës së rëndë, për pak kohë do të hidhet në tokë. Në fund të asaj periudhe, për një kohë do të jetë i lirë që ta forcojë njeriun në rebelimin e tij (Ap 20,3). Kryengritja e tij e fundit do të shuhet dhe pastaj do të hidhet në liqenin e zjarrtë përgjithmonë (Ap 20,7-10; Mt 25,41).

## **MËSIMI PËR SHKRIMIN E SHENJTË**

Meqenëse të gjitha doktrinat bazohen në Shkrimin e shenjtë, ne duhet të jemi të bindur se ajo që thotë Bibla është e besueshme. Bibliologjia ndahet në pjesët si vijon: Shfaqja, Frymëzimi, Autoriteti, Pagabueshmëria, Kanuni, Teksti.

### **SHFAQJA**

**Nevoja për shfaqje:** Me qëllim që të bëhet i njohur, Perëndia duhet të lajmërohet në ndonjë mënyrë, edhe atë kryesisht për dy gjëra:

1. Njeriu është i kufizuar, ndërsa Perëndia është i pakufizuar. Perëndia jeton në një dimension tjetër nga ai ku jeton njeriu.

2. Nga natyra njeriu është rebel kundër Perëndisë, prandaj është i prirë për ta paramenduar Perëndinë në shëmbëllesën e tij (kjo shpjegon adhurimin e idhujve). Qoftë fetar ose afetar, ai nuk dëshiron ta pranojë se Perëndia ekziston, sepse kjo kërkon ballafaqimin me pyetjen e pakëndshme të largimit të tij nga Perëndia.

Shfaqja e Perëndisë është e dylllojshme:

**1. Shfaqja e përgjithshme.** Një përfundim logjik për karakterin e Perëndisë mund ta nxjerrim duke studiuar krijesën e tij dhe duke shikuar ndërgjegjen e njeriut, e cila e bën atë të jetë një qenie morale. Mirëpo shfaqja natyrore nuk është aq i saktë sa të japë një mesazh të qartë. Prandaj kemi nevojë për një shfaqje gojore. Zbulesa e përgjithshme ka për qëllim që të na orientojë nga Perëndia, por sapo të arrijmë atje, paraqitet nevoja për një formë më të veçantë të shfaqjes.

**2. Shfaqja e posaçme.** Kjo formë e shfaqjes u është komunikuar njerëzve të caktuar dhe të zgjedhur, të cilët kishin një dhunti për të profetizuar në kuadrin e popullit të tij të besëlidhjes. Perëndia komunikon mësimin e tij në lidhje me qëllimin dhe karakterin e tij, dhe mënyrën, në të cilën ai dëshiron që njerëzit të jetojnë, në mënyra të ndryshme. Ne mund të kuptojmë se cilat janë këto rrugë duke shikuar në Shkrimin e shenjtë.

#### **a) Tiparet e shfaqjes së posaçme:**

**1. Shfaqja është e kushtëzuar:** Perëndia u zbulohet vetëm atyre që janë të gatshëm t'i besojnë dhe t'i binden atij. Me njerëz të tillë ai lidh besëlidhje.

**2. Shfaqja është një komunikim gojor:** Pasi mënyra më e lartë e komunikimit midis gjinisë njerëzore është gojor, nuk është për t'u habitur që Perëndia ka zgjedhur këtë metodë për të komunikuar. Nganjëherë njerëzit dëgjuan zërin e tij, por ai më shpesh komunikoi nëpërmjet mendjes së profetëve.

**3. Shfaqja është personale:** Perëndia i flet njeriut gojarisht, ashtu siç flasin dy njerëz me njëri-tjetrin. Njeriu i

krijuar si një person, është një qenie me vullnet të lirë – e jo si automat ose qenie që udhëhiqet nga instinkti. Prandaj Perëndia na drejtohet si njerëzve përgjegjës. Ai i bën thirrje vullnetit dhe arsyes sonë.

**b) Mënyrat që përdor Perëndia për të komunikuar shfaqje të posaçme:**

1. **Natyra:** Perëndia mund ta marrë një fenomen natyror dhe ta përdorë në mënyrë të posaçme, me qëllim që ta zbulojë vetveten.

2. **Zëri i dëgjueshëm:** megjithëse paraqitja e tij është e rrallë. Shfaqja nëpërmjet zërit ndodhi vetëm në kohën e Daljes (lindja e kombit dhe dhënia e Ligjit) dhe të DhR (lindja e kombit të ri – popullit të Perëndisë – dhe dhënia e Ligjit të tyre – udhëzimeve për të jetuar).

3. **Engjëjt:** Këto qenie qiellore janë bartës të mesazheve dhe shfaqjeve të posaçme, sidomos në kuadrin e gjinisë letrare apokaliptike.

4. **Ëndrrat dhe vegimet:** Në rast nevojë, individëve iu dhanë udhëzime të veçanta. Ato janë, gjithashtu, të shpeshta në apokaliptikë. Ndoshta Perëndia ia komunikoi Adamit në atë mënyrë tregimin e krijimit.

5. **Mrekullitë/shenjat:** kur kryhen nga përfaqësuesit e tij, ato tregojnë karakterin e Perëndisë. Ajo që i bën ato të ndyshojnë nga mrekullitë false është fakti se ato bartin më vete vulën e karakterit të Perëndisë. Shenjat në thelb janë mrekulli me një kuptim të fshehtë dhe të posaçme – një lloj shëmbëlltyrë tregimi veprues ose një tip (sidomos Ungjilli sipas Gjjonit).

6. **Engjëlli i Zotit:** në thelb është një theofani – paraqitja e personit të dytë të Trinisë para mishërimit. Shembuj të

tillë mund të gjenden në librin e Zanafillës, të Daljes dhe atë të Joshuas. Si të tillë, ata paraqiten shumë më shumë se fjalët e komunikuar.

**7. Urimi dhe Tumimi:** këta ishin dy gurë që mbaheshin në trastën e priftërinjve të lartë dhe përdorshin, duke hedhur short, për të dalluar vullnetin e Perëndisë në situata të veçanta. Çdo gur do të ketë pasur dy anë (njëra negative – *urim* – kurse tjetra pozitive *tumim*).

**c. Shfaqja e veçantë në histori.** Ky lloj shfaqjeje mbështetet vetëm brenda faqeve të Biblës, e cila është shkruar nga një pikëpamje e veçantë – ajo e historisë së shpëtimit.

I) Mënyra, në të cilën është shënuar historia në Bibël zbulon mënyrën, në të cilën Perëndia vepron në histori. Kjo pasqyrohet posaçërisht në mënyrën, në të cilën Perëndia e trajton popullin izraelit.

II) Gjithashtu tregon se si Perëndia i realizon qëllimet e tij të shpëtimit në histori.

III) Kjo shfaqje arrin kulmin me ardhjen e Mesisë, i cili është çelësi i historisë dhe plotësimi i qëllimeve të Perëndisë.

IV) Na jep një interpretim të autoritetshëm të historisë – historisë së shikuar nga pikëpamja e Perëndisë. Në DhV sillet rreth marrëdhënieve ndërmjet Perëndisë dhe Izraelit dhe në DhR ndërmjet Perëndisë dhe kombeve të tjera në lidhje me shpëtimin e individëve. Marrëdhënia me Izraelin qëndron ende, por kjo marrëdhënie është ndëshkuese (sh. kapitujt e fundit të Lp).

**ç. Shfaqja e veçantë në fjalën e folur.** Perëndia komunikon me njeriun në formën e cila njeriun e lë pa justifikim

për mosbesim.

I) **Zëri i dëgjueshëm i Perëndisë**: Ky u kufizua në çastet kritike të historisë së shpëtimit, siç ishin Dalja, periudha e heqjes dorë nga besimi në kohën e Elisë dhe shërbimi i Moisiut së Dytë, Jezusit, Mesisë.

II) **Profecia e folur në DhV**: Kjo është mënyra kryesore e shfaqjes në DhV. Profeti në thelb ishte një kanal i shfaqjes gojore të Perëndisë, dhe vetëm rastësisht dikush që parathotë të ardhmen. Kështu shkrimet e tij u përfshinë në kanunin e Shkrimit të shenjtë të frymëzuar nga vetë Zoti. Perëndia përdorte shpesh ëndrrat dhe vegimet për të komunikuar me profetët, por këto lidheshin me një komentim, që të mos keqkuptoheshin.

III) **Mësimi i Zotit Jezus**. Ai fliste drejtpërdrejt si zëvendësues i Atit por edhe si vetë Biri i Perëndisë. Zëri që kishte folur nëpërmjet profetëve të DhV u mishërua papritmas dhe foli drejtpërdrejt me njerëzit. Prandaj, s'ishte për t'u çuditur se ajo që ai thoshte ishte në përputhje të plotë me shfaqjen e DhV. Shpeshherë u desh të ndreqte shpjegime të gabuara të DhV. Ai ishte, gjithashtu, unik, me aq sa e realizoi vetë shfaqjen e DhV, d.m.th. profecitë që e parashikonin Mesinë.

IV) **Mësimi i apostujve**. Megjithëse apostujt mund t'i krahasojmë me profetët e DhV, ata ua kalonin, sepse kishin kaluar kohë me Fjalën gjatë shërbimit të tij në tokë dhe e kishin zëvendësuar në mënyrë gjer atëherë të panjohur në DhV. Ata kishin një pozitë unike që nuk mund t'u transmetohej të tjerëve. Përveç kësaj, Pjetri, Jakobi, Gjoni dhe Pali kishin nder të caktonin librat e kanunit të DhR dhe kështu, të mbarojnë kanunin e mbarë Shkrimit të shenjtë. Profetët si Agabi mund të profetizonin duke i sjellë bash-

kësisë një fjalë inkurajuese ose një vërejtje për bashkësinë, por ata nuk ishin të barabartë me apostujt. Vetëm apostujt mund të caktonin kufijtë e kanunit.

#### **d. Shfaqja e veçantë në fjalën e shkruar**

i) Fjala e shkruar regjistron të gjitha mënyrat, në të cilat zbulohet Perëndia, prandaj ajo është përfundimtare. Meqë ajo është vepër e apostujve dhe profetëve, nuk mund t'i shtohet as t'i hiqet gjë.

ii) Ky regjistër i shfaqjes është frymëzuar vetë, sepse vetë shkrimtarët ishin njerëz të frymëzuar nga Shpirti i shenjtë. Kështu, Bibla nuk është vetëm regjistër i shfaqjes, por është vetë shfaqja. Bibla është ngarkuar me fuqinë e Perëndisë për t'ua arritur qëllimeve të tij.

iii) Si pasojë, kjo fjalë e shkruar është e autoritetshme. Nuk do të ishte e drejtë nga ana e Perëndisë, në qoftë se Ai do të vendoste që fati i përgjeshëm i njeriut të varej nga një shfaqje e paqartë dhe po të mos kujdesej ta vinte në formë më të qartë dhe ta ruante nga ndonjë gabim.

#### **dh. Shfaqja e veçantë në fjalën e gjallë**

i) Jezusi është shfaqja më e plotë, pasi Ai, Fjala, ka ardhur personalisht, kështu që të mund t'i dëgjojmë fjalët e tij, por edhe t'i shohim veprat e tij dhe ta shënojmë karakterin e tij. Është kuptimplotë se apostujt, sa më afër Jezusit jetonin, aq më shumë ishin të bindur për hyjninë e tij.

ii) Jezusi është fjala përfundimtare e Perëndisë drejtuar njerëzimit. Ai është plotësimi i DhV dhe na vjen me plot-fuqishmërinë e Atit. Kuptohet vetvetiut që nuk mund të ketë shfaqje më të madh.

### **e. Përgjigjja jonë në shfaqjen e veçantë**

Përgjigjja e përshtatshme ndaj shfaqjes është besimi – d.m.th. pranimi i fjalës së Zotit dhe nënshtrimi ndaj saj, ndaj vetë Zotit. Sipas terminologjisë biblike, mosbindja është e kundërta e besimit. Kjo ka të bëjë jo vetëm me pranimin e mëparshëm të ungjillit, por edhe me ecjen tonë të mëvonshme me Zotin – pranimin e Fjalës së Zotit si autoritet të vazhdueshëm në jetën e besimtarit. S’ka kundërshtim midis nënshtrimit ndaj Zotit dhe nënshtrimit ndaj Fjalës së tij. Në thelb, mospranimi i Fjalës së tij, Biblës, do të thotë mospranim i vetë Zotit. Njeriu dhe fjala e tij janë të pandarë – njëra është shprehja e tjetrit. Kështu, Fjala e Zotit shpreh jo vetëm karakterin e Zotit, por edhe urdhërimet e tij. Vetëm kur i bindemi fjalës së tij, mund të vazhdojmë të kemi shoqëri kuptimplotë me të.

## **FRYMËZIMI**

**1. Përkufizim i fjalës:** duhet vërejtur se ky emërim përdoret në teologji me një kuptim të veçantë. Frymëzimi nuk do të thotë se Shkrimi i shenjtë është inspirues si një recital në piano. Më saktë, frymëzimi është procesi, sipas të cilit ajo që Zoti futi në mendjen e profetëve, u transkriptua. Zoti e kishte atë në dorë këtë proces, sa që mund të thuhet se tërë Shkrimi i shenjtë është i frymëzuar nga Zoti, ose, më drejt, frymë e nxjerrë nga Zoti. I njëjti proces shihet në ndonjë veprim tjetër të Shpirtit të Zotit. Zoti vepron me Shpirtin e tij për të krijuar, ruajtur, zbuluar, rilindur dhe për të gjykuar. Ai e ka atë në dorë transkriptimin e fjalëve të tij sa edhe proceset e tjera. Kuptohet vetvetiu se Zoti realizon me Shpirtin e tij tamam atë që ka ndër mend, dhe ndërton

gjithçka pikërisht sipas planit të tij. Kjo aftësi në Bibël quhet «urtësi». Trinia është ndërlikuar në çdo proces si vijon: projektim, planifikim dhe zbatim (d.m. th. realizim). Shpirti merret me procesin e fundit, atë të zbatimit.

**2. Shfaqja dhe frymëzimi:** shfaqja është procesi nëpërmjet të cilit Perëndia i fut mendimet e tij në mendjen e njerëzve, kurse frymëzimi është procesi nëpërmjet të cilit mendimet e Perëndisë vihen me shkrim dhe kështu, në formë përfundimtare dhe autoritative. Perëndi Biri merret me shfaqjen kurse Perëndi Shpirti merret me frymëzimin.

### **3. Frymëzimi i Dhiatës së vjetër**

#### **a) *Fenomeni i frymëzimit në kohën e DhV***

i. Shkrimtarët e DhV e kuptonin se shkrimet e tyre si dhe shkrimet e profetëve të tjerë ishin të frymëzuara.

ii. Megjithëse fjala kaloi nëpërmjet kanaleve të ndryshme, kryesorja ishte se vetë fjala nuk ndryshoi. Shih rastin e Moisiut dhe Aronit ku Aroni shërbente si tellall i Moisiut.

iii. Profetët mund të ndryshonin ndërmjet mendimeve ose këshillave të tyre të mira dhe fjalës së Zotit.

iv. Profecia e rreme dallohej qartë nga profecia e vërtetë. Për t'i dalluar ato, ishin të domosdoshme dy provime:

I. A u plotësua profecia? Shkrimet e profetit Jirmija u pranuan në kanunin e Shkrimeve të shenjta vetëm pasi u plotësuan të paktën disa prej profecive të tij. Kjo na ndihmon ta kuptojmë pse profetët nuk profetizonin gjithnjë për një të ardhme të largët dhe pse disa profeci kishin një plotësim të dyfishtë: një plotësim pas disa vjetësh dhe një plotësim tjetër për të ardhmen e largët. Plotësimi i

menjëhershëm ishte i nevojshëm për vërtetimin e profetit.

II. A ishte mësimi në përputhje me pjesën tjetër të Shkrimit, veçanërisht me Ligjin? Për shembull, në qofë se një profet thotë: «Të shkojmë për të adhuruar disa idhuj!, kështu ai e tregoi veten si profet i rremë. Fenomeni i profetëve të rremë ishte shumë i përhapur në DhV.

### **b) *Dëshmia e Mësisë për frymëzimin e DhV***

i. DhV ka ardhur nëpërmjet autorëve njerëzorë: Jezusi e njohu autorësinë njerëzore dhe bëri aluzion për këtë, por njëkohësisht i njohu si instrumentet e Shpirtit hyjnor.

ii. Në fund të fundit, autori i Shkrimit është Perëndia; thuhet se fjala (e Zotit) erdhi nëpërmjet profetëve, dhe kjo nënkupton se ata ishin kanalet e dikujt tjetër që e komuniquei këtë fjalë së pari. Jezusi iu nënshtroi Fjalës së Zotit, d.m.th. Shkrimit të shenjtë.

I) Jezusi e shpjegoi Fjalën e Zotit nga perspektiva hyjnore, sepse njeriu e kishte keqkuptuar dhe e kishte shtrembëruar atë për dobinë e vet.

II) Jezusi e shpjegoi, gjithashtu, nga perspektiva e «ekonomisë» së re që ia kaloi asaj të vjetër. Kështu, shumë lëndë të DhV i konsideronte të përkohshme, e kjo vlente vetëm deri në ardhjen e Mësisë dhe dhuratën e Shpirtit të shenjtë.

III. Jezusi bënte dallim të qartë ndërmjet Fjalës së Zotit dhe traditës njerëzore. Njëri kishte autoritet, prandaj atij duhej nënshtrohet, kurse tjetri nuk e kishte këtë autoritet dhe kështu nuk duhej t'i kushtohej vëmendje.

### **c) *Dëshmia e autorëve të Dhiatës së re***

i. Pikëpamja e tyre ishte identike me atë të Krishtit.

ii. Ata e njihnin autorësinë njerëzore.

iii. Ata theksojnë, gjithashtu, autorësinë hyjnore: DhV quhet shpesh «orakulli i Perëndisë» (d.m.th. komunikim mbinatyror nga Zoti). Shkrimi citohet me autoritet për të përforcuar një parim ose për të shënuar plotësimin e një profecie. Këto citate fillojnë shpesh me togfjalësh të tilla si: *siç tha Zoti* (Veprat 4,25; 1 Kor 6,16), ose: *siç tha Shpirti i shenjtë* (Veprat 28,25; Heb 3,7). Nuk bëhet asnjë dallim ndërmjet asaj që tha Zoti dhe asaj që tha shkrimtari (nën frymëzimin e Shpirtit të shenjtë) si komentar (Mt 19,5).

#### **4. Frymëzimi i Dhiatës së re**

Kjo çështje lidhet ngushtë me autorësinë e DhR.

a) Apostujt ishin njerëz që mësuan dhe shkruan nën frymëzimin e Shpirtit të shenjtë.

i. Pali thotë për Kishën se është ndërtuar mbi themelin e apostujve dhe profetëve. Struktura gjuhësore që përdoret në Shkrimet, jep të besohet se ata janë të njëjtët persona. Jezusi i konsideron si grup të ngarkuar me një detyrë të veçantë dhe si të tillë, ata morën premtime të veçanta. Shpirti i shenjtë e plotësoi dhe e përfundoi mësimin që Krishti u dha të Dymbëdhjetëve. Apostujt morën nga Krishti pushtet të veçantë (fuqia a çelësave) për të vënë themelet e Kishës së parë. Disa prej tyre, Pjetri, Pali dhe Gjoni morën edhe pushtet për të vendosur kanunin, d.m.th. për të vendosur cilat shkrime ishin të frymëzuara nga Zoti dhe cilat jo. Këtë pushtet të veçantë e morën vetëm të Dymbëdhjetët dhe disa të tjerë të emëruar pas ringjalljes së Krishtit. Nuk u zgjerua deri te dishepujt e tjerë që e njihnin Jezusin në të gjallën e tij. Është kuptimplotë që Pali konsiderohej si apostull i fundit. Apostujt mund të lejonin të

hynin në Kishë (si anëtarë) ata që ata i quanin të rilindur (të cilëve u ishin falur mëkatet), kurse t'i përjashtonin ata që ata i quanin të parilindur (Mt 16,19; 18,18; Gjn 20,22-23). Ata i vunë rregullat për qeverimin dhe disiplinën e kishës. Ky pushtet i veçantë nuk mund t'i kalohej një tjetri. Pali emëroi kryetarë të bashkësive, por jo apostuj të tjerë. Në bazë të këtij autoriteti të veçantë apostujt shkruan Ungjijt si dhe interpretimin dhe aplikimin hyjnor të tyre (Letrat), dhe kështu, DhR. Kisha e sotme është apostolike, vetëm derisa është besnike ndaj mësimit të apostujve që pasqyrohet vetëm te DhR.

ii. Apostujt e dinin se e kishin këtë pushtet të veçantë. Pali e dinte se ajo që shkroi ishte e autoritetshme. Pali pohon se mësimi apostolik është kriteri sipas të cilit duhet të matet çdo profeci (1 Kor 14,37). Pjetri i quan shkrimet e Palit pjesë të Shkrimit të shenjtë (2 Pjet 1,20-21). Pali citon nga shkrimi i Jabobit dhe e quan atë Shkrim të shenjtë (1 Tim 5,18). Gjoni thotë qartë se përmbajtjen e librit të Zbulesës e mori në një vegim drejtpërdrejt nga Krishti. Kështu, shkrimet e apostujve janë i vetmi kriter dhe autoritet për çështjet e fesë dhe sjelljes.

## **5. Tiparet e frymëzimit biblik**

a) Librat e Biblës njihen si të frymëzuar për shkak të autorëve të tyre. 2 Tim 3,16 i referohet kryesisht DhV, kurse 2 Pjet 3,15 DhR.

b) Të gjitha Shkrimet janë plotësisht dhe barazisht të frymëzuara (sh. 2 Tim 3,16). Perëndia mund të zbulohet në një shkallë të madhe (p.sh. Romakët) ose në një shkallë të vogël (Kënga e këngëve) në ndonjë libër të Biblës, por kjo s'ka lidhje fare me frymëzimin. Kriteri vendimtar është

**kush** i vuri këto libra në kanun.

c) Shkrimtarët ishin nën kontrollin e Shpirtit. Në 2 Pjet 1,21 përdoret analogjia e anijes me vela, e cila drejtohet nga era. Po në atë mënyrë, Perëndia i drejtoi autorët e Shkrimeve në punën e tyre (ose në shkrimin e Shkrimit të shenjtë ose në zgjedhjen e librave për t'i përfshirë në kanun).

ç) Shpirti përdori individualitetin e shkrimtarëve. Këtu nuk është fjala fare për diktim automatik. Kur Shpirti përdori shkrimtarë të ndryshëm, nuk prapësoi as nuk anuloi individualitetin e tyre. Pali, me prejardhje rabinike, përdor një sintaksë të ndërlikuar, ndërsa stili i Gjonit është shumë i thjeshtë, por i thellë. Luka thotë se ungjilli i tij është rezultat i një pune kërkimore.

d) Aspekti verbal i frymëzimit: nënkuptohet se frymëzimi duhet të ndikojë në zgjedhjen e vetë fjalëve, sepse porosia është shumë e saktë. Perëndia i drejtoi ata në zgjedhjen e fjalëve. Shumë ligjërime zgjidhen sipas formës së fjalës së përdorur. Megjithatë, duhet verejtur se fjalët kanë kuptim vetëm në kuadrin e togfjalëshave (d.m.th. në lidhje me fjalë të tjera).

dh) Frymëzimi është vepër e përfunduar (nuk mund t'i shtohet gjë), sepse është i lidhur me apostujt që kanë vdekur pa emëruar pasardhës.

e) Mohimi i frymëzimit është zakonisht rezultat i një ose disa paramendimeve:

i. Arsyeja shihet si kriteri përfundimtar. Ata që pohojnë kështu, pohojnë zakonisht se Perëndia nuk shfaqet aspak. Bibla shihet si regjistër i njeriut që përpiqet të konstatojë diçka për Perëndinë duke vëzhguar fenomenet natyrore ose duke interpretuar në një mënyrë përjetimet e tij religjioze.

ii. Kisha shihet si kriteri përfundimtar. Një pikëpamje e tillë nuk do ta pranojë autoritetin unik dhe të njëhershëm të apostujve. Ithtarët e kësaj pikëpamjeje pohojnë se shfaqja e Perëndisë vazhdon në gjirin e Kishës, prandaj shkrimet e etërve kishtarë janë po aq burim i vlefshëm sa shkrimet e apostujve.

iii. Përvoja shihet si kriteri përfundimtar. Të tjerët nënkuptojnë se në kohën e re të Shpirtit, DhR nuk nevojitet më, sepse jemi në po atë pozitë që ishin besimtarët në kohën e Veprave të apostujve.

## AUTORITETI

1. **Përkufizimi:** autoriteti është e drejta ose pushteti për të kërkuar nënshtrim.

a. Lidhje me frymëzim: meqë Shkrimet janë të frymëzuara nga Perëndia (Ai është autori i tyre), ne i pranojmë ato si autoritet përfundimtar në të gjitha çështjet e fesë dhe sjelljes.

b. Neutralizimi i mundshëm i autoritetit: kjo bëhet në qoftë se i heqim ose i shtojmë ndonjë send Shkrimit të shenjtë. Kisha katolike shihet si mishërim i vazhdueshëm i Krishtit, prandaj nuk pranon nevojën e vetëkritikës në dritën e Shkrimit. Autoriteti anulohet, gjithashtu, kur ne marrim rolin e gjyqtarit të Shkrimit.

2. Pranimi i autoritetit të DhV. Prejardhja hyjnore e Shkrimit nënkupton autoritet, pasi Perëndia (autori i tij) është Zoti.

a. **Në periudhën e DhV** Ligji kërkonte nënshtrim. Duhet verejtur se Ligji ishte dokumenti i besëlidhjes për kombin

dhe si i tillë kishte rëndësi të veçantë. Në kohën e DhV, feudali i dorëzonte shtetit-vasal dokumentin e besëlidhjes (marrëveshjes, kontratës). Po të mos i bindeshin traktatit, shteti vasal mund të priste dënim të rëndë (si p.sh. invadim ose dëbim nga atdheu). Po ashtu, po të mos i bindeshin izrealitët besëlidhjes, ata mund të merrnin ndëshkimin e Zotit. Joshua e dinte këtë fare mirë (1,7; 8,30-35; 22,5; 23,6). Kjo shihet, gjithashtu, kur ata rizbuluan librin e Ligjit në kohën e Joashit (1 Mbret 2,3; 2 Mbret 14,6; 22,8), Hizkijës dhe Ezrës. Në psalmin 119, Ligji njihet si autoriteti suprem në jetën e besimtarit. Shkrimet e profetëve u pranuan, gjithashtu, si autoritative – Perëndia u tha t’i shkruanin predikimet e tyre për hir të brezave të mëvonshëm (Is 30,8; Jir 30,1). Danieli priste plotësimin konkret të profecisë së Jirmijës rreth 70 vjetëve të mërgimit (Dan 9,2).

b. Në periudhën e DhR, qëndrimi i Jezusit dhe apostujve të tij shihej si normativ për të gjithë besimtarët. Jezusi shpeshherë bën aluzion për autoritetin e Shkrimit, i cili kërkon bindje të plotë (Mt 5,19, Gjn 10,35); autoriteti i tij mund të anulohet (Mt 15,6); Jezusi e përdor shpesh formulimin «Është shkruar». Në letrën e Palit drejtuar galatasve ka aluzione kuptimplotë për Ligjin, dëshminë dhe kanunin. Romakët 6,17 bën aluzion për kriterin e fesë. Në 2 Tim 1,13 Shkrimi mbahet si model për ta respektuar.

### **3. Pranimi i autoritetit të DhR**

a. Pranimi i autoritetit lidhet ngushtë me tiparet e pozitave të apostujve. Apostujt u emëruan drejtpërdrejt nga Jezusi si përfaqësuesit e tij. Prandaj mësimi dhe shkrimi i tyre ka autoritet. Ata ose dorëzuan atë që mësoi Jezusi në të

gjallën e tij ose atë që ai ua zbuloi me raste të mëvonshme.

Duket qartë se ata mendonin ta bënë të detyrueshëm mësimin e tyre për të kthyerit e rinj në fe. Kjo dallohet qartë kur ata flasin për autoritetin që vinte nga burime të tjera (p.sh. nga apostujt ose profetët e rremë). Në çështjet e fesë dhe sjelljes, autoriteti i tyre shihej si përfundimtar (Veprat 1,1; 1 Kor 11,23).

**4. Tiparet e autoritetit.** Ajo që thuhet në Shkrim, thotë edhe Zoti, pasi ai është në fund të fundit autori i Shkrimit. Autori është i brendshëm, i qëndrueshëm dhe objektiv: Shkrimi e zotëron, gjithashtu, këtë cilësi për shkak të prejarhjes së tij hyjnore. Shkrimi është gjithëfuqishëm dhe pa kufi: s'ka gjyq apelimi më të lartë.

## **PAGABUESHMËRIA**

**1. Tiparet e pagabueshmërisë.** Ky emërtim do të thotë se Bibla është e lirë nga ndonjë gabim, siç është shkruar në dorëshkrimet origjinale. Shkrimi është pa gabim jo vetëm përse i përket përshkrimit të ngjarjeve, por edhe përse i përket komentarit të tij rreth tyre. Megjithëse nuk është shkruar në zhargonin shkencor të shekullit të XX, është i lirë nga gabimet përse u përket aluzioneve për fenomenet shkencore. Sidoqoftë, duhet pasur parasysh faktorët si vijon:

a. Mësimi për pagabueshmërinë e Shkrimit nuk ka fare lidhje me kopjet, përkthimet ose zanoret e tekstit (që nuk shkruhen hebraisht). Pasi të gjitha dorëshkrimet që kemi janë kopje, nuk mund të pohojmë se një dorëshkrim i veçantë (si p.sh. *Textus Receptus* ose *Teksti masoretik*)

është pa gabim. As nuk mund të pohojmë se sistemi i zanoreve i shtuar në Mesjetë është pa gabim. Janë vjedhur disa gabime edhe në traditën e transmetimit gojor të zanoreve, si edhe në kopijimin e teksteve të shkruara (në bashkëtingëllore). Shkenca e kritikës së tekstit na mundëson ta rikthejmë tekstin deri në 99%. Kjo punë realizohet duke krahasuar dorëshkrimet e ndryshme dhe përkthimet e lashta (disa prej tyre u bënë nga kopjet e origjinalit që janë më të vjetra se ato që kemi).

b. Mësimi për pagabueshmërinë e Shkrimit merr parasysh zakonet e kohës ku u shkruan librat e Shkrimit të shenjtë. Autorët biblikë shkruajnë sipas kriterëve të kulturës dhe kohës së tyre. Për shembull, ata nuk e quanin jokonsekuentë përdorimin e shifrave të rrumbullakëta, në paraqitjen e lëndës në mënyrë jokronologjike ose në përshkrimin e fenomeneve nga pikëpamja e njeriut që qëndron mbi tokë, ose pa marrë parasysh shkaqe të dyta. Autorët biblikë shpesh përdorën figurat letrare si hiperbolë, gjuhë poetike ose përmbledhje të lëndës. Por ne nuk kemi të drejtën t'u vëjmë atyre zakonet e mjedisit tonë letrar ose shkencor.

## **2. Rëndësia e një hyrjeje të arsyeshme në çështje.**

Madje edhe dorëshkrimet më të lashta dhe më të mira që i kemi, nuk janë plotësisht të lira nga gabime kopjimi. Shifrat nganjëherë kopjohen gabimisht dhe nganjëherë ka gabime kopjimi që zakonisht i bën ndonjë daktilografist, si haplografi, anasjellje shkronjash, kapërcim rreshtash, bashkim i gabuar i fjalëve ose ndarje e gabuar e fjalëve, dëgjim i shtrembër i fjalëve të diktuar, lexim i shtrembër i shkronjave me formë të ngjashme etj. Përveç kësaj, një problem tjetër është shtimi i zanoreve sipas një tradite të

lashtë, por jo pa gabim. Ndryshimi i zanoreve mund të shkaktojë ndryshimin e kuptimit.

Për t'iu shmangur keqkuptimeve që mund të vënë në dyshim saktësinë e tekstit, duhen ndjekur procedurat si vijon:

- i. Duhet krahasuar dorëshkrime dhe përkthime të ndryshme.
- ii. Duhet krahasuar fragmente të ndryshme të Shkrimit
- iii. Duhet gjetur një njohuri e mirë e arkeologjisë, gjeografisë dhe gjuhëve semitike të lashta.

Disa shembuj konkrete të problemeve tekstuale: rreshta gjoja kontradiktore gjenden në vendet që vijnë:

- i. 2 Samuel 8,4 (krh. 1 Kro 19,18) dhe 1 Kronikave 18,4.
- ii. 2 Sam 8,9-10 dhe 1 Kro 18,9-10
- iii. 2 Sam 10,18 dhe 1 Kro 19,18
- iv. 2 Mbr 8,26 dhe 2 Kro 22,2
- v. 2 Mbr 24,8 dhe 2 Kro 36,9
- vi. 2 Sam 23,8 dhe 1 Kro 11,11
- vii. 2 Sam 24,1 dhe 1 Kro 21,1
- viii. 2 Sam 6,23 dhe 2 Sam 21,8.

Në këtë kritikë bëhet një krahasim ndërmjet librave të Samuelit (Samuelit) dhe të Kronikave (Analeve). Njihet fare mirë mes teologëve të krishterë se teksti hebraik i të dy librave të Samuelit është i papastër në shumë vende, në saje të kopimit të pasaktë. Sidoqoftë mund ta zgjidhim këtë problem duke krahasuar përkthime të lashta (shkenca e kritikës tekstuale). Për shembull, shpeshherë Septuaginta (përkthimi grek nga një origjinal tjetër hebraik) pajtohet me tekstin e Kronikave kundër librave të Samuelit. Duhet ve-

rejtur, gjithashtu, se teksti hebraik i pergamenave nga Kumrani, ka prirje për t'u pajtuar më tepër me tekstin e Kronikave sesa me atë të Samuelit. Por, ka një problem: shpesh nuk e dimë cili është varianti i saktë. Prandaj, zakonisht përkthimet nga hebraishtja japin çfarë ndodhet në tekstin hebraik, por (n.q.s. është një botim i madh me shumë shënime) shënohen në fund të faqes variantet e versioneve të tjera. Në këtë procedurë, të krishterët veçse ndjekin shembullin e kopistëve çifutë.

i. 700 ose 7.000? 7.000, sepse 1 Kro dhe LXX (Septuaginta) pajtohen kundër tekstit të 2 Sam. Është më e lehtë të hiqet një zero sesa të shtohet. Përveç kësaj 20.000 (e jo 40.000) këmbësorë është leximi më i mundur. Fakti se ka rreshta kontradiktore në të njëjtën libër në kap. 18 dhe 19 provon se autori nuk e ka fajin, por kopisti.

ii. Toi apo Tou? Joram apo Hadoram, Hadadezer apo Hadarezer? Këtu ka problem ndryshimi ortografie. E njëjta gjë vlen si më sipër.

iii. 700 karo apo 7000 ushtarë? 20.000 kalorës apo këmbësorë? Varianti më i mundur është: 7000 karrocierë dhe 20.000 këmbësorë.

iv. gabim kopisti. Varianti i 2 Mbr ka të drejtë.

v. 8 apo 18? 18, sepse është varianti më i mundur (sh. vërejtje në i). 3 muaj apo 3 muaj + 10 ditë? Shifra e parë është e përafërt, por jo medoemos e gabuar.

vi. Takmoni apo Hakmoni? 800 apo 300? Duket qartë se kemi të bëjmë me gabime shkrimi, përsa i përket emrit (1 Kro ka të drejtë) dhe shifrës (1 Kro ka të drejtë)

vii. të dy janë të saktë: varet nga pikëpamja, sepse Perëndia përdor djallin. Në këtë kontekst ai vepron si agjent i Perëndisë.

viii. gabim kopimi në Sam 21,8: Duhet *Merava*.

Dobësia e përdorimit të një tekstit të vetëm, si p.sh. teksti masoretik, si themel për një përkthim, del në dritë kur krahasohet Bibla LIM me Biblën katolike (ose me Biblën ECM).

a) disa prej numrave janë krejt të pamundshëm (shih më lart).

b) disa rreshta mungojnë, sepse kopisti i ka kapërcyer:

1 Sam 14,41:

LIM: Prandaj Sauli i tha Zotit: «O Perëndi i Izraelit, na jep përgjigjen e drejtë.

KAT: Sauli iu lut Zotit, Hyjit të **Izraelit**: »Pse nuk iu përgjigje sot shërbëtorit tënd? Nëse faji është në mua ose në Jonatanin, djalin tim, O Zot, Hyji i **Izraelit**, jep Urim; por nëse ky faj është në popullin tënd, Izraelin, jep Tummim.«

ECM: Pastaj Shauli thirri: »O Zot, ti Perëndia i Izraelit! Përse nuk më je përgjigjur dot? Tregoma me shortin e shenjtë! Në qoftë se unë ose Jonatani jemi fajtorë, atëherë le të dalë shorti «Urim», por në qoftë se populli është fajtor, le të dalë shorti «Tumim»!»

Nga këtë krahasim shihet qart se kopisti masoretik, kur pa fjalën «Izraelin», kapërceu 26 fjalë, dhe rifilloi nga «Izraelin, jep Tummim (ose, siç përkthehet «na jep përgjigjen e drejtë» – *tummim* (krhs. turqisht *tamam*) do të thotë «i përsosur», por këtu përdoret në kuptim të veçantë për të shënuar gurët e shenjtë që përdorej si short për të caktuar vullnetin e Zotit). Sigurisht diçka ose dikush ia ka tërhequr vëmendjen kopistit.

Sidoqoftë, pjesa e rreshtit që mungon te teksti masoretik, gjendet te Septuaginta, që bazohet në një tekst hebraik të

mëparshëm.

Një rast i ngjashëm ndeshet te Psalmi 145, rr. 13, ku kopjisti masoretik kapërceu dy rreshta (nga *bëkol* deri në *lëkol*):

LIM: Mbretëria jote është një mbretëri përjet dhe sundimi yt vazhdon brez pas brezi.

KAT: MEM: Mbretëria jote është mbretëri e amshueshme, pushteti yt prej breznie në brezni.

NUN: Besnik është Zoti në të gjitha premtimet (fjfi. fjalët) e veta, i shenjtë në të gjitha veprat e veta.

ECM: Ti je mbret për të gjitha kohët dhe sundimi yt nuk do mbarojë kurrë!

Zoti është i besuar në gjithçka që thotë, dhe i mirë në gjithçka që bën.

Psalmi 145 është në formë akrostike: çdo varg fillon me një shkronjë të rradhitur sipas alfabetit hebraike. Si në alfabetin tonë, shkronja N (e jo S, si në tekstin masoretik) vjen pas shkronjes M. Kopisti, kur pa *lëkol*, kërceu në *bëkol*, sepse diçka ose dikush ia tërhoqi vëmendjen. Septuaginta furnizon rreshtat që mungojnë.

c) Amos 6,12:

LIM: Vallë, a rendin kuaj mbi shkëmbinjtë ose a lerohen ata me qe?...

KAT: A vrapojnë, vallë, qetës kuajt, a lëvrohet deti me qe?...

ECM: A udhëtohet me kalë dhe koçi mbi shkrepë ose a lërohet deti me qe?

Shihet qart se në të dyja rastet, pritet përgjigjja «natyrisht se jo!». Bibla LIM është përjashtimi sepse mbështetet ekskluzivisht në tekstin masoretik, i cili nuk është i lirë nga gabime shkrimi.

Septuaginta jep zgjidhjen e drejtë. Kopisti masoretik ka gabuar sepse në vend të «A lerohet deti?» hebr. *bēkari jam*) shkroi «A lerohet me qe?» (hebr. *bēkarijēm*) pritet përgjigja «natyrisht jo!, e jo natyrisht po!»: lidhi dy fjalë që duhen ndarë. Septuaginta e ka ruajtur origjinalin. I njëjti gabim ndodhet te Levitiku 16,10 ku duhet lexuar *ez azel* (dhi largimi) e jo *Azazel* (ndonjë djallë i shkretëtirës).

Ka shembuj për ortografinë e gabuar: një fjalë i vetme ndahet në dy: MT e ka këtë gabim te Isaia 61,1 – nuk duhet vijë ndarëse (duhet «çlirim» – *peqaxqax* e jo hapja e burgut» – *peqax-qax*). Po ashtu te Isaia 2,20 ku lexohet «një vrimë minjsh» (*laxpor perot*) kurse duhet «kah minjtë e arave» (*laxreporim*).

Te teksti masoretik ka edhe shembuj për tingujt e keqkuptuar. Kjo ndodhi kur teksti ia diktua një grupi kopistësh. MT i Isaisë 9,3 ka «jo» (*lo*) kurse duhet kuptuar «atij» (*l'o*). I njëjti gabim haset te Mikeja 1,15 ku «ati im ti» (*avi lēka*) duhet lexuar «Do të ta sjell unë» (*avilēka*).

Te teksti masoretik ka edhe shembuj për leximin e gabuar të disa shkronjave me formë të ngjashme, kryesisht D dhe R, jod (J) dhe vav (V). Çështja ndërlikohet edhe më duke marrë parasysh që shkronjat e periudhës para mërgimit babilonas ishin edhe më të ngjashme! Tek Kronikat (Analet) ka *Dodanim*, kurse te Zanafilla *Rodanim* (leximi me më shumë mundësi).

I njëjti ngatërrim haset te Zak 12,10 kur lexohet te LXX «do të më shikojnë sepse do të vallëzojnë» (*rakaru*) me triumf mbi mua», kurse te MT «ata do të më shikojnë, të cilin e kanë shpuar» (*dakaru*). Ngatërrim midis jodit dhe vavit haset në shembujt që vijnë pas: MT Ps 23,6b ka «dhe do të kthehem» (*veshavti*) kurse LXX «dhe do të banoj»

(*vejashavti*). Gjithashtu te MT Ps 22,16 haset gabimisht «si luan (*kaari*) duart e këmbët e mia» , kurse te LXX «ata si qen (*kaeru*), kanë shpuar duart e këmbët e mia» Te Amos 9,11-13 leximi i LXX vërtetohet nga Veprat 15,17 me kuptimin jo «kështu që të zotërojnë tepricën e Edomit» (MT), por «kështu që teprica ta kërkojë Zotin» – bëhet fjalë për ndryshimin midis *at* dhe *ot*, *edom* dhe *adam*. Te 1 Kronikat 20,3 haset i njëjti problem: MT ka *vajasar* (dhe i sharuan më dysh!), kurse duhet lexuar *vajasam* (shkaktuan që të sharonin, ose i vunë të sharonin). Shkronja M e dëmtuar në fund të fjalës duket si R.

Gjithashtu ka shembuj për ripërtëritjen e gabuar të fjalëve. Te MT Ezek 48,16 haset (*hamesh hamesh meot* = 5500), kurse duhet *hamesh meot* = 500: teksti i duhur haset te LXX.

Ka shembuj për fjalën që duhet lexuar një herë, por shkruhet dy herë. LXX e bën këtë gabim te Isaia 26,3 (*shalom... shalom*, kurse duhet vetëm *shalom*). *Shpirti i të cilit s'ka luhatje; ruaja paqen*, sepse në ty e ka vënë shpresën.

Ka shembuj për anasjelljen e shkronjave. Te MT Ezek 42,16 haset ky gabim (*emot* = kutë, në vend të *meot* = njëqind), por korrigjohet te LXX.

Te Mikeja 5,1 duhet lexuar, jo si te MT («mijërat e Judës»), por «kryetarët fisnore të Judës» (ose më mirë: qytetet kryesore fisnore të Judës), siç citohet te Mt (*allufe* në vend të *alfe*). Te Ps 2,9 lexohet «do t'i thyesh», kurse duhet lexuar «do t'i sundosh»: bëhet fjalë për skeptër sundimtari (sh. Zan 49,10). Kështu *tirem* (do të sundosh) në vend të *têrôem* (do t'i thyesh). Ky interpretim vërtetohet nga LXX që citohet te Zb (Zb 12,5;19,15).

Te Jeremia 27,1 MT përmendet Jehoiakim, kurse duhet Zedekia (Cidkija). Ka të ngjarë që kopisti shkroi gabimisht fjalët filluese të Jeremisë 26,1 si titull për kap. 27.

Ka mospajtim midis 2 Samuel 21,19 dhe 1 Kronikat 20,5. Kopisti do të ketë pasur dorëshkrim të turbullt para syve dhe lexoi gabimisht tekstin.

Te MT 2 Sam 21,19 lexohet: «Përsëri u bë edhe një luftë tjetër në Gob kundër filistenjve: asohere Elkanani, biri i Jairit, nga Betlehemi, vrau Goliat Gateun, dorëza e heshtës së të cilit ishte porsi shuli i tezgjahut», kurse te 1 Kronikat 20,5 lexohet «U bë edhe një luftë tjetër kundër filistenjve, në të cilën Elkanani, biri i Jairit, e vrau Lahmiun, vëllanë e Goliatit Qetë, dorëza e heshtës së të cilit ishte porsi shuli i tezgjahut». Leximi i dytë (më i shkurtër) është i saktë: Elhanani nuk ishte një emër tjetër për Davidin, por një individ tjetër që vrau vëllain e Goliatit i cili quhej Lahmi.

Nga krahasimi i këtyre teksteve dallohet qartë që bëhet fjalë për kopim të gabuar: renditja është e shndërruar dhe ngatërruar.

*vajjak elxanan ben ja're orëgim bet hallaxmi et goljat hagitti* veec hanito ki-mnor orëgim

*vajjak elxanan ben ja'ir et laxmi ahi goljat hagitti* veec hanito kimnor orëgim.

Nganjëherë lihet jashtë një ose disa fjalë te teksti MT. Te I Sam 13,1 lexohet: «Sauli kishte... vjet kur u bë mbret. Mbretëroi ... vjet mbi Izraelin». Duhet lexuar në dritën e një dorëshkrimi grek: «Sauli kishte 30 vjet kur u bë mbret. Mbretëroi 22 vjet mbi Izraelin». Gjithashtu te 1 Mbret 4,8-13 mungojnë emrat e plotë të zyrtarëve të Salomonit (jepen vetëm patronimet e tyre). Siç duket ana e drejtë e dorëshkrimit ishte grisur gabimisht.

### 3) **Problemi i numrave të mëdhenj në DhV**

Në vende të ndryshme të DhV paraqiten shifra që duken tepër të mëdha. Shpeshherë presupozohet se këto shifra janë shpikur dhe bëhen shkak për të mos i besuar Biblës. Por kush do të shpikte shifra që dalin qartë si absurde? Duhet të jesh me të meta që të lejosh të shpikësh një tregim për një aksident autobusi ku vdiqën 16.000 udhëtarë!

Për shembull nga dokumentet asiriane dihet se ushtria asiriane kapërcente rallë 100.000 dhe se forca e përgjithshme të trupave të koalicionit që i përballonte asirianët në betejën e Karkarit ishte maksimalisht 70.000. Gjenerali asirian llogariti afërsisht humbjet e armikut në 14.000.

**Korruptimi i shifrave:** Ka dëshmi të mjaftueshme që tregojnë se teksti i DhV është ruajtur shumë mirë. Ka edhe dëshmi që rrjedhin nga fragmentet paralele te librat e Samuelit, Mbretërve dhe Kronikave, dhe (veçanërisht) te Ezra 2 dhe Nehemia 7, e që tregojnë se numrat transmetoheshin me shkrim me shumë vështirësi. Ka shembuj kur një zero më tepër iu shtua një numri: te 2 Samuel 10,18 lexohet «700 koçi lufte», kurse te 1 Kronikat 19,18 «7.000 koçi lufte». Shifra mund të humbasë: te 2 Mbretërit 24,8 mosha e Jehojahinit kur hipi në fron jepet si 18, ndërsa në 2 Kronikave 36,9 si 8 vjeçar. Një shifër e tërë mund të humbasë: te 1 Samuel 13,1 thuhet se Shauli ishte – vjeç. Tek Ezra 2 dhe Nehemia 7 shifrat shpeshherë ndryshojnë për një njësi. Ka edhe gabime të tjera në të kopjuar, shumë prej të cilave mund të shpjegohen me lehtësi.

**Ngatërrimi i fjalëve:** Në tekstin e Biblës hebraike moderne, të gjithë numrat janë shkruar të plotë, por për një kohë të gjatë teksti ishte shkruar pa zanore. Mungesa e zanoreve mundëson ngatërrimin e dy fjalëve që janë kyç për këtë problem: *elef* (mijë) dhe *aluf* (oficer ose prijës). Pa vokalizim (zanoret), këto dy fjalë duken identike: 'lf. *Elef* mund të shënojë «mijë», por edhe «familje» (Gjyq 6,15), ose «klan» (Zak 9,7; 12,5-6), ose ndoshta «njësi ushtarake». *Aluf* mund të shënojë «prijës fisi» (Zanafilla 36,15-43); ka të ngjarë për «oficer mbi 1.000 ushtarë». Në hebraishten moderne *segan-aluf*=nënkolonel, *aluf*=gjeneral-lejtnant, kurse *rav-aluf*= gjeneral-major.

Për shembull, në festën që shtron Davidi në Hevron te 1 Kronikat 12, siç duket, janë të pranishëm numra shumë të mëdhenj, por jo të njerëzve të zakonshëm, por të prijësve të shquar – rreth 340.800 prej tyre!! Në këtë rast duket sikur ata ishin «prijësit e mijërave» dhe «prijësit e qindrave», dhe si shkurtim fjala «mijë» përdorej për «prijës mijërash», kurse «qindra» për «prijësit e qindrave». «Mijëra» dhe «qindra» konsideroheshin si numra dhe u mblodhën. Kur këto numra deshifrohen, kemi gjithsej vetëm 2.000 «njerëz të shquar», dhe ky rezultat na jep një kuptim më të saktë.

**Statistika ushtarake:** Dy gjeneralë izraelitë (Haim Herzog dhe Mordehai Gihon) shkruan një libër në 1978 me titull *Betejat e Biblës*, në të cilën ata arritën në konkluzionin se logjikisht shumica e shifrave në lidhje me madhësitë e forcave ushtarake si dhe me të vrarët në betejë duhen ndarë më dhjetë: shumica e rasteve problematike do të shpjegonte më mirë me zbatimin e parimit të shumëzimit të shifrave origjinale me 10.

A ka ndonjë dëshmi historike për këtë? Po, ka. Shifrave të levitëve, siç duket, iu shtua rregullisht një zero më tepër. Misteri i Atlantidës së Platonit mund zgjidhet duke marrë parasysh të njëjtin keqkuptim të numrave. Platoni mori nga ana e priftërinjve egjiptianë atë që del si tregimi i hollësishëm për qytetërimin minoas dhe fundin e tij. Por meqenëse të gjitha shifrat ishin të shumëzuara me dhjetë, krahina nuk mund të parafytyrohej në Detin Mesdhe, kështu që e vendosi në Atlantik; kurse data u shty deri në lashtësinë më të largët! Ky faktor shumëzimi dhjetëfish gjendet edhe në shifrat e levitëve të libri i Numrave. Kur eliminohet, madhësia e fisit të Leviut është e përshtatshme me atë të fiseve të tjera: rreth 2.200 meshkuj. Këto shifra përputhen mirë me shenjat e tjera për popullsinë e Izraelit në kohën e pushtimit dhe të Gjyqtarëve. Siç duket, ky parim ishte karakteristik për stilin epik në të cilin ishin shkruar dokumentat origjinale të historisë ushtarake në Izraelin e lashtë. Autorët e librave të Mbretërve dhe të Kronikave i riprodhojnë këto shifra pa vërejtje, sepse, siç duhet, të gjithë lexuesit e tyre ishin në dijeni me këtë parim shkrimi.

Duke përdorur metoda të tilla, shumica e problemeve të numrave mund të zgjidhet. Te 1 Mbr 20,27-30, ushtria e vogël izraelite vrau 10.000 (e jo 100.000) këmbësorë, dhe muri i qytetit Afek ra edhe mbi 270 (jo 27.000) të tjerë ose 27 oficerë. Invadimi etiopias (nubas) kishte vetëm një qind mijë ushtarë, e jo një milion (2 Kro 14,9). Dhjetë prijës edomas (e jo 10.000) u hodhën poshtë nga maja e shkëmbit (2 Kro 25,12).

**Regjistrimi i Davidit:** Mospajtimi në dukje midis dy

grupeve të shifrave për regjistrimin e Davidit mund të sqarohet duke marrë parasysh se autori nuk na jep të gjitha hollësitë njëkohësisht, dhe kjo është tipike për stilin hebraik. Shifrat për regjistrimin ushtarak të popullsisë ishin si vijon:

Sipas 2 Samuelit 24 kishte 800.000 në Izrael + 500,000 në Judë) kurse 1 Kronikat 21,1 (1,100,000 në Izrael dhe 470,000 në Judë. Siç duhet ka mospajtim, por duhet marrë parasysh faktorët që vijnë:

1. Shifra prej 1.100.000 vlen për mbarë Izraelin, e jo vetëm për mbretërinë veriore.

2. Kjo shifër nuk përfshin 200.000 që vlen për fiset e Benjaminin dhe të Leviut të cilat, siç thuhet, nuk ishin të përfshirë në regjistrimin ushtarak. Kjo na jep një shifër të përgjithshme prej 1.300.000.

Shifra prej 500.000 në 2 Samuel 21 për Judë përbëhet nga 470.000 + 30.000 të fisit të Benjaminin, e cila, kur i shtohet shifrës prej 800.000 izrealitët prej mbretërisë veriore, na jep gjithsej gjithashtu 1.300.000.

Megjithatë kjo shifër na duket shumë e madhe dhe shtrohet pyetje nëse ajo duhet ndarë më dhjetë.

Me rastin e librit të Joshuas 8, mospajtim në dukje mund të shpjegohet si vijon:

rr. 3: *Para se të nisej drejt Ajit me të gjithë luftëtarët e tij, Joshua zgjodhi 30.000 burrat e tij më të mirë dhe nisi (5.000 prej tyre) përpara, që gjatë natës.*

rr. 22 *Në përëndim të qytetit, midis Ajit dhe Bet-Elit, Joshua kishte vënë 5.000 njerëz në pritë.*

Në hebraishten s'ka kohë më se të kryer, kështu koha e kryer duhet përkthyer sipas kontekstit.

#### **4. Problemet lidhur me mungesën e njohurisë biblike.**

Për të zgjidhur mospajtime të presupozuara vlen të dimë faktet që vijnë.

a) Mbretërit ishin shpeshherë me emra të ndyshëm. Nganjëherë emri i mbretit ishte dinastik, si p.sh. Avimelek në Filisti ose Dariu në Persi. Mbretërit e Izraelit kishin shpesh sy emra: Gidon/Jerubaal, Salomon/Jedida, Abija/Abijam, Jehoahaz/Shallum (mbret i Judës), Jehojakim/Eliakim, Jehoiahin/Jekonia, Zedekia/Matania.

b) Për të zgjidhur problemin e datimit të mbretërve të Judës, është me rëndësi të dihet se me shumë raste, fillimi i mbretërimit datohet nga koha kur biri u bë bashkëmbret me të atin e jo nga koha kur vdiq i ati (kështu siç duket, ka mospajtim me njëri-tjetrin).

c) Nganjëherë fillimi i mbretërimit datohet nga viti kur mbreti hipi në tron, dhe nganjëherë nga viti i plotë pas hipjes në fron.

ç) Duhet gjithashtu të kihet parasysh se vendet e përmendura aludohen herë sipas krahinës e herë sipas lokalitetit të saktë: p.sh. Kadesh-Barnea ndodhet në shkretëtirën e Paranit, Sinai është një majë në vargmalin e Horebit, kurse mali Horeb ishte një majë në vargmalin ose krahinën e Moserës.

#### **5) Vështirësitë të Dhiata e re**

Kur shqyrtohen ungjijt sinoptikë, duhet të kihet parasysh se:

a) Herë lenda rradhitet sipas kriteve kronogjike e herë sipas atyre logjike.

b) Jezusi do të ketë thënë të njëjtat gjëra me fjalë të ndryshme ose me raste të ndryshme.

c) Autorët biblikë shpesh zgjidhnin lëndën për të dalluar një temë të veçantë. P.sh. herë përmendet një lypës e herë dy lypës: në raportin nënkuptohet se kishte të paktën një (kjo është tipike për stilin hebraik) . Nuk jepen të gjitha hollësitë njëkohësisht, ose raport jepet nga dy këndvështime të ndryshme (krhs. raportet e për ringjalljen). Te Mt thuhet se Jezusi iu duk 11 dishepujve, por ka mundësi se kishte edhe 500 të tjerë, por fokusohet te Mateu 28 në të njëmbëdhjetat.

ç) Autorët e ungjijve nuk raportuan gjithçka që bëri Jezusi (sh. Gjn 21,25): *Ka edhe shumë gjëra tjera që i bëri Jezusi, të cilat po t'u renditeshin një nga një, më thotë mendja, se as mbarë bota s'do t'i zinte librat, që do të duhej të shkruheshin.* Ata i zgjedhin faktet sipas kriteve të veta. P. sh. Ushqimi i 5.000 vetave dhe ushqimi i 4.000 vetave janë dy ngjarje të ndryshme. Kjo njihet nga fjalët e ndryshme që perdoren; 5.000 veta do të kishin qenë pelegrinë çifut me qeset e tyre, kurse 4.000 veta do të kenë qenë joçifutët me kofinët e tyre.

d) Te Veprat 9,7 thuhet se *Bashkudhëtarët e tij, të habitur, zunë vend pa e folur asnjë fjalë, sepse vërtet e dëgjuan zërin, por nuk panë askënd.* kurse te Veprat 22,9 thuhet se *Ata që ishin me mua, dritën njëmend e panë, por zërin e atij që fliste me mua nuk e dëgjuan.* Mos ka mospajtim? Jo modeomos. Në rastin e parë do të bëhet fjalë për zërin e Palit, kurse në rastin e dytë për zërin e Zotit.

dh) Te Mt 28,9 thuhet: *Dhe ja, u doli Jezusi përpara e u tha: »Shalom!« Ato u afruan, i rrokën këmbët dhe ranë përmbys para tij,* kurse te Gjn 20,17 Jezusi i tha: *»Mos më prek, se ende nuk u ngjita tek Ati.«* Në rastin e dytë duhet

kuptuar »Mos më prek më« ose »Mos më mbaj«, »Pushoni së më rrokuri këmbët«.

e) Problemet lidhur me mospajtime kronologjike: Duket qartë se sinoptikët (d.m.th. autorët e tre ungjijve të parë) përdorin metoda të ndryshme për të llogaritur kohën. P. sh. Marku përdor sistemin romak, (ku dita llogaritet nga mëngjesi te mëngjesi tjetër), kurse Gjoni përdor sistemin hebre (ku dita kalkullohet nga mbrëmja te mbrëmja tjetër). Kjo do ta shqaronte ndryshimin kronologjik midis Markut dhe Gjontit rreth kohës së Darkës së Zotit. Kur Gjoni thotë se një ngjarje ndodhi në orën e gjashtë, kjo mund të thotë ose në orën 06.00 ose në orën 18.00. Kjo do të thoshte se tek ungjilli sipas Gjontit gruaja samariene shkoi në pus në orën 18.00 (e jo në mesditë), biri i zyrtarit mbretëror u shërua në orën 19.00, kurse Jezusin e çuan jashtë për ta kryqëzuar në orën 06.00.

ë) Aludimet e DhR për fragmentet e DhV. Në DhR ka mospajtime (në dukje) kur autorët e DhR bënë aludim për ngjarjet që ndodhën në DhV.

i. Te Mt 1,9 Uziqen e quajnë atë të Jotamit, por duhet marrë parasysh se emri i tij i dytë ishte Azarja.

ii) A është Mt 2,6 shtrembërim i Mik 5,2? Jo, bëhet fjalë për dy citate të kombinuara (Mik 5,2 + 2 Sam 5,2). Në një rast të tillë autorët e Biblës e kishin zakon të përmendin vetëm autorin më të njohur. Ka edhe shembuj të tjerë për citate të kombinuara: te Mt 27,9-10 kombinohen Zak 11,12-13 + Jer 19,2,11 + Jer 32,6-9, kurse te Mk 1,2-3 Isaia 40,3 + Malaki 3,1).

iii) Te Mt 23,34-35 përmendet që Zakaria, biri i Berakisë ishte martiri i fundit të periudhës së DhV, por te 2 Kro

24,20 ai quhet biri i Jehoadës, priftit, ka të ngjarë sipas gjyshit të tij të mirënjohur i cili vdiq 130 vjeçar (2 Kro 24,15). Mateu do të ketë pasur hyrje te dokumente ku përmendej i ati.

iv) Te Mk 2,26 thuhet se Davidi hëngri bukët e kushtuara në kohën e Abiatarit, kryepriftit. Kjo nuk do të thotë se ishte kryeprift në atë kohë, por se ishte gjallë. Përveç kësaj ai u bë mirë i njohur se sa Ahimeleku nën sundimin e Davidit.

v) Te Veprat 7,4 Shtjefni pohon se Abrahami nuk u largua nga Harani deri në vdekjen e të atit, Terahut, por sipas Zan 11,32 Terahu nuk vdiq derisa ishte 205 vjeçar. Meqë te Zan thuhet siç duket se Terahu ishte 70 vjeçar kur lindi Abrahami, kurse në fakt ishte 130 vjeçar, kjo do të ishte në mospajtim me Zan 12,4 ku thuhet se Abrahami ishte 75 vjeçar kur emigroi për te Kanaani. Zgjidhja e problemit është si vijon: te Zan 11,26 në përputhje me zakonin e asaj kohe, përmendet kur lindi biri i parë (Harani e jo Abrahami), por pastaj Abrahami rradhitet si biri i parë, sepse ishte biri më i rëndësishëm.

vi) Te Veprat 7,14 thuhet se 75 veta shkuan në Egjipt bashkë me Jakovin, kurse te MT përmenden 70 veta. Shifrës së parë i shtohen 7 nipër, kurse hiqen Jakovi me gruan e tij.

vii) Te Veprat 7,15-16 a Jakovin e varrosën në Hebron ose në Sikem (hebr. Shehem)? Duket qartë se u varros në Hebron (Zan 50,13): te Veprat 7,15-16 ka kombinim të dyve raporteve si vijon:

I) Jakovi u varros në Hebron (Zan 49,24) kurse

II) Jozefi u varros në Sikem (Josh 24,32)

Është kuptimplotë se kryetarët çifutë nuk e vunë në

dyshim saktësinë e pohimeve të Shtjefnit, dhe kjo shënon se kështu e kishin zakon.

viii) Te Veprat 7,16 Shtjefni pohon se tokën e Jakovit e bleu Abrahami. Ky është edhe një kombinim i pranueshëm i dy ngjarjeve:

I) Abrahami e bleu nga hitasit shpellën në Hebron, ku u varros më vonë Jakovi (Zan 23,16).

II) Jakovi e bleu tokën në Sikem, të cilën ia dha Jozefit, ku u varros atje (Josh 24,32).

ix) Te Letra drejtuar galatasve Pali pohon se Moisiu e pranoi Ligjin vetëm 430 vjet pas dhëniës së premtimeve drejtuar Abrahamit. Siç duket, zgjidhja e këtij problemi është kjo: këto premtime u përtëritën për hir të Izakut dhe Jakovit. Pali bën aludim për peruiudhën nga fundi i Zanafillës deri në fillimin e Daljes, d.m.th. 1876-1445 (sipas kronologjisë së gjatë).

x) Te Letra drejtuar hebrenjve 11,21 përmendet Jakovi/Izrael se si *thellë u përkul i mbështetur mbi dorezën e shkopit të vet*.

Siç duket, MT te Zan 47,31 ia ka shtuar zanorët e gabuar fjalës, sepse lexohet *Atëherë Izraeli u mbështet në nënkrejcë të shtratit*. Te LXX përkthyerhet *shkop*. Bëhet fjalë për ndryshimin midis *mattah* (shkop) dhe *mittah* (shtrat).

f) Problemi i civateve: Citatet e DhV në DhR ndryshojnë nganjëherë. Kjo ndodh për arsyet si vijon:

i) Citati vjen nga përkthimi grek (*Septuaginta*), i cili ka prirje për parafrzim. Shumica e civateve nxirren nga ky përkthim.

ii) Citati është nga një text hebraik tjetër ose është përkthim i autorit.

iii) Citati është interpretues (sipas parimit të njohur *mid-*

*rash pesher*). Apostujt, si përfaqësuesit e Jezusit, e kishin këtë autoritet në saje të frymëzimit të Shpirtit të shenjtë.

iv) Nganjëherë citatet janë një përzierje prej disa fragmentesh të ndryshme.

## **6. Dëshmia për mësimin e pagabueshmërisë brenda Shkrimit të shenjtë.** Kjo shihet në tri sfera:

a) Nënkuptohe: autoriteti nuk mund të kërkohet në qoftë se dyshohet për saktësinë e tekstit.

b) Disa deklarata të qarta: 1 Sam 3,19; Ps 19; Ps 119; Mt 5,17-19.

c) Përdorimi i disa teksteve biblike: Jezusi dhe apostujt e tij jo vetëm se nuk dyshuan kurrë në frymëzimin e Shkrimit, por e përdorën atë për t'i dhënë fund një argumenti: sh. Mt 12,3; 22,44; Gjn 10,34; Gal 3,16.

## **7. Kundërshtimet dhe përgjigjet:**

a. *Kundërshtimi*: besimtarët fillojnë me një supozim. Ata supozojnë se Shkrimi i shenjtë është pa gabim dhe pastaj përpiqen të gjejnë arsyet për ta mbështetur këtë ligjërime. Më mirë është të përdorim një arsyetim induktiv.

*Përgjigje*: Në fakt, arsyetimi i besimtarit është aduktiv: ai ndërton një model që u përgjigjet të dhënave. Në Shkrimin e shenjtë supozohet pagabueshmëria. Ne veçse ndjekim shembullin e Jezusit.

b. *Kundërshtimi*: Pagabueshmëria ka lidhje vetëm me dorëshkrimet origjinale, por, pasi nuk i kemi, arsyetimi nuk qëndron.

*Përgjigje*: Teksti origjinal mund të rindërtohet duke krahasuar dorëshkrime dhe përkthime të ndryshme.

c. *Kundërshtim*: apostujt kanë cituar nga Septuaginta

(përkthimi grek) që vetë përmban gabime përkthimi nga hebraishtja origjinale.

*Përgjigje:* Kjo nuk nënkupton se apostujt e miratuan mbarë përkthimin. Ata ishin të bindur se ajo që cituan ishte përkthim i saktë dhe se një parafrazim bëri të dallohej ajo që nënkuptohej në tekstin që donin ta theksonin.

ç. *Kundërshtimi:* Shkenca ka provuar se ka gabime dhe kundërshtime në Bibël.

*Përgjigje:* një pikëpamje e tillë vjen shpesh nga një kuptim i gabuar i Shkrimit të shenjtë dhe bazohet shpejt në ndonjë teori shkencore që zëvendësohet më vonë.

Vështirësitë që mbeten vijnë nga dituria jonë e pamjaftueshme e gjuhëve biblike dhe e sfondit kulturor.

## KANUNI

1. **Përkufizim:** kanun do të thotë një përmbledhje librash që janë normative për të gjitha çështjet e fesë dhe sjetlljes.

Në Shkrimin e shenjtë kanuni lidhet gjithnjë me konceptin e besëlidhjes. Teksti i dokumentit përcakton kushtet e besëlidhjes. Në kohën e DhV ideja e kanunit ishte e njohur për çdokënd.

2. **Kanuni i Dhiatës së vjetër:** Shkrimet e DhV i zgjodhën njerëzit e autorizuar nga Zoti, nën frymëzimin e Shpirtit të shenjtë. Njerëz të tillë ishin Moisiu (hebr. Mosheu), Davidi (nën drejtimin e Samuelit), Salomoni (hebr. Sholomo), Hizkija (gr. Ezekia), Joshija dhe Ezra. Kanuni u përfundua nga Ezra (400 vjet para Krishtit). Tekstet u redaktuan në kohën e Samuelit, Davidit, Hizkijës

dhe Ezrës. Ky kanun u ratifikua në kuvendin e Javneut më 73 e.r. Në çdo fazë të kanunizimit, kriteret vendimtare ishin:

a) Personat e kualifikuar për të vendosur kanunin (d.m.th. profetët).

b) Përdorimi i lëndës në liturgjinë e Tempullit. Futja në kanun do të thoshte konkretisht autorizim për përdorimin në liturgjinë e Tempullit.

Autorët e DhV ishin Moisiu (pjesës së parë që quhet Torra = mësimi themelor i fesë), profetët (zbatimi i mësimit), dhe të urtët (asimilimi i mësimit, në formë fjalësh të urta dhe adhurimi), e kjo pajtohet me tri ndarjet e DhV (Ligji, Profetët dhe Shkrimet e tjera). Autori i librave të Joshuas dhe Gjyqtarëve ishte profeti Samuel. Librat e Samuelit dhe Mbretërve (hebr. libri i Mbretërive) i shkroi profeti Isaia, por profeti Jeremi i redaktoi më vonë. Kështu, libri hebraik i Mbretërve është një hyrje në librin e Isaisë. Danieli ka luajtur një rol të rëndësishëm, sepse ai ishte lidhja (në kohën e mërgimit) midis Jeremisë (i cili shkoi në Babilon pas kohës së tij në Egjipt) dhe Ezrës. Danieli ia dorëzoi librat e kanunit Ezrës në fund të mërgimit. Librat e Ezrës dhe Nehemisë, si dhe librat e Kronikave i shkroi Ezra. Ai, gjithashtu, futi në kanun librat e tjerë të pjesës së tretë të kanunit (Kënga e këngëve, Ruta, Vajtimet, Koheleti dhe Estera).

Kanuni hebre është ndarë në tri pjesë:

**LIGJI** (5 libra); Zanafilla, Dalja, Levitiku (d.m.th. Kodi priftëror), Numrat dhe Ligji i përtërirë (d.m.th, Besëlidhja e ripërtërirë.

**PROFETËT** (21 libra); Joshua, Gjyqtarët, 1 + 2 i

Samuelit, 1 + 2 i Mbretërve, Isaia, Jeremia, Ezeieli, Hoshea, Joeli, Amosi, Obadia, Jona, Mihaja, Nahumi, Habakuku, Cefania, Hagai, Zakaria, Malahi.

**SHKRIMET E TJERA** (13 libra); Psalmet, Fjalët e urta, Jobi, Kënga e Këngëve, Ruta, Vajtimet, Koheleti, Ester, Danieli, Ezra, Nehemia, 1 + 2 Kronikave.

**Apokrifa:** Në disa botime të Biblës paraqiten edhe 7 libra të tjerë (Tobia, Judita, Libri i Dijes, Libri i Sirakut, Baruku, 1 + 2 mbi Makabenjtë, si dhe disa shtesa në librat e Esterës dhe të Danielit) që nuk i përkasin kanunit të Jerusalemit, por që pranohen nga kisha katolike, sepse bënin pjesë në botimin e Septuagintës (përkthimi grek). Në të vërtetë mendimet rreth Apokrifës në Kishën ortodokse janë të ndara. Këto libra ekzistonin në Izraelin e lashtë, por nuk u pranuan për leximin publik: ato mund të konsultoheshin për përmirësim shpirtëror personal.

Është kuptimplotë që asnjë botim çifut i Septuagintës (LXX) nuk u gjet deri më sot. Çdo botim i krishterë i Septuagintës ka një përmbledhje të ndryshme të librave apokrife. Kur çifutët nga Aleksandria përvetësuan përkthimin grek të Akuilës, për të zëvendësuar Septuagintën, u përjashtuan të gjithë librat e Apokrifës.

Filo, i cili jetonte në Egjipt më 20 p.e.r deri te 50 e.r. nuk citon kurrë nga ndonjë libër apokrifik, por shpesh nga librat kanonikë.

S'ka dëshmi historike për ekzistencën e ndonjë kanuni të dytë aleksandrin, i cili do të justifikonte përfshirjen e librave apokrifë në ndonjë botim të Biblës.

**3. Kanuni i Dhiatës së re:** Në rastin e DhR, njerëzit e autorizuar do të jenë Pjetri dhe Pali në Romë, dhe Gjoni në

Efes. Formimi i kanunit u shpejtua kur apostujt e kuptuan (pas 63 e.r.) se Jezusi nuk do të kthehej në të gjallën e tyre. Edhe Ezra edhe Gjoni si përfunduesit e kanuneve, redaktuan, gjithashtu, mbarë tekstin. Kanunet kishtare përfundimtare ishin: kanuni i kuvendit të tretë të Kartagut (397), në përfundim kurse në lindje kanuni i Atanazit (367). Kështu, pas një periudhe diskutimi dhe pasigurie, u ratifikua kanuni origjinal i apostujve. Duhet vënë re që shumica dërrmuese e kishave kurrë nuk kishte ndonjë dyshim për librat e kanunit.

Dhiatën e re e shkruan apostujt (përfaqësuesit e vetë Jezusit). Marku ishte redaktori i Pjetrit, kurse Luka redaktori i Palit. Këto shkrime do të jenë redaktuar edhe në Efes në fund të jetës së Gjunit. Por, në fund të fundit, Përrëndia është autori, sepse Bibla u shkrua nën frymëzimin e Shpirtit të tij.

**Lista e librave** (27 libra): Librat 1-4 i quajmë Ungjijt: sipas Mateut, Markut, Lukës dhe Gjunit, Veprat e apostujve.

13 Letrat nga Pali drejtuar kishave dhe individëve të ndryshëm: Letrat e Palit drejtuar romakëve, korintasve (1 + 2), galatasve, efesianëve, filipianëve, selanikasve (1 + 2), Timoteut (1 + 2), Titit, Filemonit;

8 letra të tjera: Letra drejtuar hebrenjve, Letrat e Jakobit, Pjetrit (1 + 2), Gjunit (1 + 2 + 3), Juda.

Një vegim: Zbulesa (Apokalipsi)

Sipas renditjes origjinale të kanunit (që gjendet sot e kësaj dite te kisha ortodokse), pas Veprave të apostujve (vazhdim i ungjillit sipas Lukës) vijnë Letrat e apostujve të renditura sipas vjetërsisë: Letrat e Jakobit, Pjetrit, Gjunit, Judës dhe në fund Letrat e Palit, me Zbulesën në fund.

Kështu, katër ndarjet e kanunit të DhR janë:

1. Librat historikë (pesëlibrashit i krishterë): katër ungjijt + Veprat.
2. Shtatë letrat e përgjithshme (baritore).
3. Katërmbëdhjetë (2 x 7) letrat e Palit.
4. Libri i Zbulesës.

**Kanuni i përgjithshëm i Shkrimit** përmban në përgjithësi 49 (7 x 7) libra: 22 librat e Dhiatës së vjetër (sipas llogaritjes hebraike) kurse 27 librat e Dhiatës së re.

## TEKSTI

1. **Teksti i DhV:** ka mundësi që variantet e tekstit hebraik të jenë zhvilluar në tri qendrat e diturisë dhe mësimi çifut në kohën e periudhës midis dy dhiatëve (d.m.th. nga Ezra deri te Krishti): në Palestinë, Babilon dhe Egjipt. Septuaginta mund të konsiderohet si shembull i tekstit egjiptian. Teksti masoretik (i Palestinës) u bë teksti hebraik normativ pas urdhërësës së kuvendit të Javneut më 73 e.r. Atëherë të gjitha tekstet e tjera u përjashtuan.

2. **Teksti grek i DhR:** ka mundësi që variantet e tekstit grek të jenë zhvilluar në qendrat kishtare ku u mbledhën dhe u kopjuan (p.sh. në Antioki, Aleksandri, Cezare (dhe, më vonë, në Kostandinopojë), por veçanërisht atje ku kishte shkollë biblike. Kjo do të ketë shkakun e ekzistencës së grupeve (ose: familjeve) tekstesh që kanë të përbashkët disa tipare. Kështu, të gjitha dorëshkrimet greke mund të ndahen në grupet si vijon:

a. **Teksti bizantin** datohet nga koha kur Kostandini u bë perandor romak në Kostandinopojë më 313. Perandori do ta ketë nxitur kishën të vendoste tekstin standard për DhR, i cili u bë më vonë teksti zyrtar i kishës ortodokse. Është domethënëse që Gjon Krisostomi, patriarhu i Kostandinopojës (347-407), e përmend i pari këtë tekst. Kopistët që punuan nën drejtimin e perandorit mjerisht e quajtën me vend jo vetëm të futnin disa ndryshime në tekst, por edhe ta rrafshonin (në dobinë e harmonizimit), dhe nganjëherë madje edhe në dobinë e mbrojtjes së ortodoksisë së menduar. Duke qenë edhe tekst i mëvonshëm, në këtë tekst bizantin janë akumuluar edhe disa gabime kopimi. Tekstin e çuan në përfundim dijetarët, ku njëhej si *Textus Receptus*, kur e botoi Erazmi.

Nga shqyrtimi i tekstit bizantin del konstatime si vijon:

1) Teksti është plot me kombinime rreshtash (të nxjerra nga të gjitha ungjijt së bashku).

2) Variantet që janë karakteristike për këtë lloj teksti nuk gjenden në shkrimet e etërve kishtarë që jetonin para ku-vendit të Nikesë, as në kishën perëndimore e as në atë lindore. Variante të tilla hasen vërtet në këtë periudhë, por të shpërndara edhe nëpër lloje të tjera tekstesh (kryesisht në kishën perëndimore), por më vonë u standardizuan nga kopistët bizantinë.

3) Krahassimi me tekste të tjera tregon se këto variante nuk janë origjinale. Shumicën e tyre e shtuan kopistët me qëllime të mira kur përpiqeshin të prodhonin tekstin normativ në Kostandinopojë nën drejtimin e perandorit. Kështu duhet të përfundojmë se teksti i dorëshkrimeve të hershme u modifikua dhe atij madje iu shtua. Kisha (që më vonë njëhej si Kisha Ortodokse) nuk kishte të drejtë të vepronte

kështu.

Qysh nga koha e Reformës në shek. XVI, janë zbuluar dorëshkrime më të vjetra që dëshmojnë këtë. Si pasojë qysh nga 1831 teksti bizantin nuk ishte më teksti standard.

Teksti standard i Shoqatave biblike (UBS) ndryshon nga *Textus Receptus* në 56 raste, por asnjë nga këto ndryshime nuk është determinues për doktrinë.

Disa shembuj: Zb 21,24: «Dhe kombët e të shpëtuarve do të ecin në dritën e tij.» Faza «e të shpëtuarve» mungon në dorëshkrimet më të vjetra. Sigurisht një kopjist me mendime të mira ia ka shtuar këtë tekst për të kundërshtuar një interpretim milenialist (të një mijë vjetëve), i cili është i domosdoshëm, në qoftë se e krahasojmë me referimet paralele të DhV (sh. Zak 14,16-21 ose Isaia 60,3). Shtesa e tij ndryshon plotësisht interpretimin e tekstit! Edhe një shembull tjetër është 1 Gjn 5, 7-8 ku ky tekst ka shtuar fjalët në gërma kursive: «Sepse tre janë ata që dëshmojnë (në qiell: *Ati, Fjala dhe Shpirti i shenjtë, dhe këta të tre janë një. Edhe tre janë ata që dëshmojnë mbi dhe*): Fryma ujë dhe gjaku: dhe këta të tre janë të një mendimi.» Këto fjalë nuk janë në dorëshkrimet më të vjetra.

Nga këta shembuj duket qartë se pohimi në hyrjen për Biblën LIM hidhet poshtë: As *Textus Receptus* e as *Teksti masoretik* **nuk** janë «më besnikë ndaj origjinalit».

b) **Teksti romak (perëndimor)** ishte njëherë teksti standard i kishës në Romë. Ky tekst karakterizohet nga aramaizmet dhe ka prirje për zgjerim. Përfaqësohet nga dorëshkrimet si vijon: D, përkthime të lashta në latinisht (rreth 150) dhe citatet që hasen në veprat e etërve kishtarë afrikanë (ato të Tertulianit, Kiprianit dhe Augustinit).

Teksti i lashtë i Antiokisë ka lidhje me tekstin perëndimor dhe në të themelohet edhe teksti i lashtë sirian që datohet në 150.

c) **Teksti i Aleksandrisë** është relativisht i lirë nga ndryshime dhe shtime. Teksti është i redaktuar mirë dhe do të jetë themeluar në origjinalin e shek. II. Ka të ngjarë që edhe teksti perëndimor edhe teksti aleksandrin të jenë version i ripunuar i origjinalit të shek. I. Teksti përfaqësohet nga Alef, B, C, përkthime kopte dhe citohet nga etërit kishtarë të Aleksandrisë si Origeni, Atanazi dhe Kirili.

Tekst i Cezaresë i ngjan atij dhe përfaqësohet nga W, Q, përkthimet armene dhe gruziane.

## **DORËSHKRIMET E DHATËS SË VJETËR**

Një fragment nga libri i Numrave (6,24-26 – bekimi priftëror) gjetur pranë Jerusalemit, i cili datohet që nga shekulli VII p.e.r.

Pergamena e Librave të Samuelit, gjetur në Kumran, datohet që nga viti 250 p.e.r.

Pergamena e Librit të profetit Isaia, gjetur në Kumran, në Izrael, u përket viteve 100-150 p.e.r.

Papirusi i Nashit datohet që nga shekulli II e.r. Përmban dhjetë urdhërimet dhe kredon izraelite.

Fragmentet e disa teksteve të gjetur në depon e sinagogës (*geniza*) të Kajros i përket shekullit V e.r.

Kodi i Kajros datohet që nga shekulli IX e.r. Pastaj vjen kodi i Alepos dhe kodi i Leningradit (prej familjes së Ben Asherit), i cili datohet prej v. 1008,.

Kodi i Reuhlinit nga familja e Ben Naftaliut.

Ekzemplari më i vjetër i pesëlibrashit samarian, i shek. XIII e.r.

## **PËRKTHIMET E DHIATËS SË VJETËR NGA ANTIKITETI**

GREQISHT: Septuaginta (250-150 p.e.r.), përkthimi i Akvilit (130-140 e.r); përkthimi i Simakut (170 e.r.); përkthimi i Teodotionit (200 e.r.) dhe tekstet e Origenit (Heksaflat) (240-245 e.r.).

ARAMAISHT: Targumët – parafrizat e leximeve hebraike të sinagogës.

SIRISHT: pëshitta (përkthim i thjeshtë, d.m.th. jo parafrzim), u kushtohet çifutëve të kthyer në Adiabene (Asirinë e mëparshme).

LATINISHT: përkthimi i Septuagintës; Vulgata e Ieronimit.

## **DORËSHKRIMET E DHIATËS SË RE**

Fragmenti i ungjillit sipas Markut (6,52-53) dhe ndër të tjera fragmenti nga Letra e parë e Palit drejtuar Timoteut (3,16-4,1) që u gjetën ndër pergamenat e Detit të Vdekur, datohen që nga viti 50 e.r. (d.m.th. 20 vjet pas vdekjes së Krishtit). Sipas studiuesit Karsten Peter Thiede, janë gjetur ndër pergamenat e Kumranit edhe copa pergamenash nga pothuajse të gjithë librave të DhR!! Kumrani mori fund rreth vitit 70 të erës sonë, kur e shkatërruan romakët.

Fragmenti i ungjillit sipas Gjonit (18,31.37) datohet që nga viti 125 e.r.

Kodi Vatikan: shek. IV.

Kodi Sinaitik: shek. IV.

Kodi Aleksandrin: shek. V.

Kodi Efrem:

Kodi Beza

Kodi Klaramontan.

Sot nëpër biblioteka të botës kemi 5.000 copa dorëshkrime të DhV në gjuhën greke, ndër të cilat ato më të vjetrat janë në papirus, kurse të tjerat në pergamenë.

Edhe pse nuk u ruajt autografi, përsëri mund të jemi më të sigurt, shumë e shumë më tepër se për çdo libër të antikitetit, sepse teksti që kemi sot, është po ai i autografit. Madje mund të pohojmë se, në krahasim me tekstet e vjetra të kohës, asnjë tekst nuk mund të matet me tekstin e DhR, as përse i përket numrit të dorëshkrimeve, as përse i përket kohës që më fort i afrohet autografit.

## **PËRKTHIMET E TEKSTIT GREK**

LATINISHT: Vulgata e Ieronimit, por ekzistojnë edhe 44 përkthime më të vjetra të njohura si *Vetus Italica*.

SIRISHT: për ne janë me interes, jo vetëm sepse janë shumë të vjetra, por edhe sepse janë të shkruara në gjuhën që ka lidhje më të ngushtë me aramaishten që fliste Jezusi. Përkthimi sirian më i njohur është *Pëshitta* nga shekulli i pestë. Ekzistojnë edhe dorëshkrime siriane më të vjetra me emrin *Syra sinaitica* dhe *Syra Cureton*.

KOPTISHT: në këtë gjuhë që e flitnin të krishterët e parë egjiptianë, ekzistojnë disa përkthime.

## **DORËSHKRIMET HEBRAIKE TË DHIATËS SË**

## RE

Ka të ngjarë që ekzistojnë dorëshimet origjinale hebraike të tri librave të DhR, në të cilat janë themeluar përkthimet greke. Këto dorëshkime kanë mbijetuar në rrethe judaike. Këto janë Ungjilli sipas Mateut (Crawford dhe Shem Tov), Letra drejtuar Hebrenjve dhe libri i Apokalipsit (Zbulesës). Këto variante kanë mbijetuar në tekstin e DhR hebraik. Sipas Klementit të Aleksandrisë (shek. II) në fillim Pali e shkroi letrën drejtuar hebrenjve në hebraisht për një rreth lexuesish eksklusivisht çifut, por me kalimin e kohës Luka e përktheu në greqisht të shkëlqyeshëm, në dobi të një rrethi më të gjerë lexuesish.

## INTERPRETIMI I SHKRIMIT TË SHENJTË

Kjo ishte pyetje e rëndësishme, madje edhe brenda fazeve të DhR. Jezusi si edhe Pali diskutuan me çifutët rreth interpretimit të saktë të DhV. Jezusi u dha dishepujve të tij një interpretim autoritativ të DhV.

**1. Roli i Shpirtit të shenjtë:** meqë ai vetë është autor i vërtetët i Shkrimit të shenjtë, rrjedh nga kjo se vetëm ata, në të cilët banon ai, mund ta interpretojnë saktësisht Shkrimin. Prandaj ka nevojë paraprake për rilindje shpirtërore. Shpirti i shenjtë jo vetëm i mëson besimtarët personalisht, por edhe nëpërmjet interpretimin e Shkrimit në Kishë. Rrjedh nga kjo se Shkrimi e interpreton vetveten (një fragment e shpjegon tjetrin), sepse ka homogjenitet frymëzimi në Shkrimin e shenjtë.

## 2. Rëndësia e bindjes së besimtarit ndaj Shkrimit:

kërkesa e domosdoshme e dytë është që interpretuesi duhet të ketë bashkësi të vazhdueshme me Zotin. Zoti u shfaq më shumë për vetvete vetëm atyre që i janë nënshtruar.

**3. Parimet e interpretimit:** ne kemi të drejtë të përdorim ato parimet e interpretimit që përdoren për ndonjë tekst jobiblik.

a) Duhet respektuar gjinia letrare e fragmentit.

b) Duhet respektuar edhe figurat letrare si p.sh: – *metaforë*: përdorim i një fjale a i një shprehjeje me kuptim të figurshëm në bazë të krahasimit sipas ngjashmërisë.

*ironi*: figurë stilistike, me anë të së cilës shkrimtari, duke u thënë fjalëve, shprehjeve etj, një kuptim të kundërt nga ai që kanë në të vërtetë ose duke bërë sikur pranon të kundërtën e asaj që mendon, përqesh e vë në lojë dikë a diçka.

*hiperbolë*: Figurë letrare që ndërtohet mbi bazën e zmadhimit të përmasave të qenieve, të sendeve ose të vetive, të dukurive etj, për të theksuar më shumë një mendim dhe për të bërë përshtypje më të madhe te lexuesi. Gjuha hiperbolike haset shpesh te tekstet biblike. Një shembull është theksimi i shkaqeve të para në dëm të shkaqeve të dytë. Kështu thuhet se Zoti ushqen zogjtë, kurse ne do të thonim se Zoti bën të rriten bimët me të cilat ushqehen zogjtë.

Lexojmë se *Unë e desha Jakobin kurse Ezaun e kam urreyer* (Mal 2,2-3) por kjo është shprehje hiperbolike që do të thotë: Jakobin e zgjedha, por Ezaun jo. Me fjalë të tjera, prej Jakobit rrjedh dinastia mesianike, por Zoti e bekoji gjithashtu Ezaun siç e kishte bekuar edhe Ishmaelin. Shembujt e tjera për hiperbola janë: *toka ku rrjedh qumësht*

*dhe mjalhtë, ose qytete të mëdha e të muruara deri në qiell. Lexojmë ne lidhje me truporën e artë të Nebukadnecarit se: ranë përmbys të gjithë popujt, fiset e gjuhët dhe e adhuruan truporen e artë që e kishte ndërtuar mbreti Nebukadnecar. Bihet në sy që bëhet fjalë për popujt e perandorisë së tij, e jo e gjithë botës. Po ashtu perandoria e përmendur te libri i Zbulesës është perandori evropiane, versioni i rilindur i perandorisë romake (Sh. librin e Danielit), e jo perandori botërore. Nën të gjithë kuptohet të gjithë njerëzit e perandorisë së tij.*

*litotë:* Figurë letrare që ndërtohet mbi bazën e zvogëlimit të përmasave të qenieve, të sendeve ose të vetive, të dukurive etj, për të theksuar më shumë një mendim dhe për të bërë përshtypje më të madhe te lexuesi.

*alegori:* shprehje e ideve tërthorazi, nëpërmjet figurave të gjalla e konkrete, p.sh. Shëmbylltyra e mbjellësit, e Bariut të mirë, dhe e Hardhisë, dhe u shtjelluan nga Jezusi s me kuptimet e veta. Megjithatë nuk kemi të drejtë, si p.sh. Agostini, ta shjellojmë shëmbylltyrën si alegori: në shëmbylltyrën e samaritanit të mirë – Adam do të jetë njeriu që zbriti nga Jerusalemi në Jeriho, samaritani është Krishti, bujtina është Kisha, bujtinari është apostull Pali etj. Origeni, gabimisht, jepte një interpretim alegorik pothuajse të mbarë DhV!! A do të thoshte: A mendoni me të vërtetë se Adami ishte një njeri historik dhe se kishte një pemë dhe një kopsht të fjalëpërfjalshëm? Jo, gjithçka duhet kuptuar në mënyrë alegorike!!!

*shëmbëlltyrë:* tregim i shkurtër alegorik, që përmban një mësim moral. Kryesorja është që dëgjuesi ose lexuesi të identifikohet me një prej figurave në shëmbëlltyrë dhe të veprojë siç kërkohet.

*simbole*: atje ku një interpretim i fjalëpërfjalshëm jep një rezultat qeshurak, duhet kërkuar një interpretim simbolik. Libri i Zbulesës është plotë me simbole (Egërsirat, Prostituta e madhe etj). P.sh. Është e pamundshme që yjet (në të vërtetë diejt) të bien në Tokë: duhet të bëhet fjalë për rrëzimin e perandorive, dhe prapa tyre, fuqive kozmike. Me sa dimë ne, kuajt nuk ruhen në qiell: kështu kuajt e bardhë të përmendur te kap. 19 duhen kuptuar simbolikisht: ideja kryesore është ajo e fitorës.

*prozë apo poezi?*: S'ka shenjë që Zan 1 + 2 duhen kuptuar si poezi. Na ana tjetër në librin e Daljes ka dy tregime të ndryshme për kalimin e Detit të kuq: kap. 15 është shkruar në poezi, kurse kap 14 në prozë, prandaj kap. 15 duhet kuptuar në dritën e kap. 14 e jo anastjellas. Libri i Psalmave është libër poetike dhe plotë me metafora dhe hiperbola.

c) Njohuri për mentalitetin hebraik (semitizmat) është e domosdoshme. P.sh. syri i keq shënon dorështrënguarësi – Mt 6,22), Bekuar qoftë ai që vjen = Mirë se erdhët! I bekuar qoftë emri = Lavdi Zotit. etj. Ju përshëndes ose Paqja me ju = Shalom! (krhs. Salam) Përdorimi i gjuhës hebraike moderne na jep kuptimin e vërtetë.

ç) Njohuri për mbarë Biblën është e domosdoshme. Shpeshherë, një fragment i DhR nuk mund të kuptohet pa njohurinë e DhV.

d) Ne duhet të merremi me Biblën me kushtet e veta e jo të përpiqemi ta shpjegojmë sipas një filosofie që i është e huaj.

dh) Ne duhet të kuptojmë lidhjen ndërmjet DhV dhe DhR. Ne duhet t'i marrim parasysh të dyjat, e jo njërën në kurriz të dytës. Konceptet e DhR janë themeluar në ato të

DhV, por zhvillohen, nën frymëzimin e Shpirtit të shenjtë, nga autorët e DhR. Përfshihet kundërshtim ndërmjet tyre, sepse i njëjti Shpirt i ka frymëzuar të dyjat.

**Sistemet e interpretimit:** Përveç sistemeve jobiblike ose rabinike, ato janë kryesisht tri:

**A) Sistemi rabinik:** rabinët mendojnë se teksti biblik mund të interpretohet në katër mënyra të ndryshme:

1) **Kuptimi i thjeshtë:** (hebr. *pshat*): ekzegeza (d.m.th. shpjegimi) historiko-gramatikore

2) **aludim** (hebr. *remez*): një fjalë, frazë ose element tjetër i tekstit bën aludim të fshehtë që nuk jepet me interpretimin e thjeshtë. Këtë interpretim e përdor shpeshherë Mateu: p.sh. *...për t'u plotësuar fjala që thanë profetët: do të quhet Nazareas* (Mt 2,23), ose: *...që të plotësohet fjala e Zotit e thënë me gojë të profetit: Nga Egjipti e thirra Birin tim* (Mt 2,15). Në shembullin e parë bëhet fjalë për një lloj fjalësh hebraike: Nëcaret (qyteti) dhe necer (Pinjoli, emërtim mesianik). Në shembullin e dytë Mesia shihet si trupëzim i kombit izraelit.

3) **interpretim interpretues** (hebr. *midrash pesher*): interpretimi dhe shpjegimi kombinohen. P.sh. Pali e modifikon tekstin e DhV për të nxjerrë kuptimin e fshehtë.

4) **interpretim i fshehtë** (hebr. *sod*): nxirret një interpretim i fshehtë ose mistik që del në dritë duke mbledhur shifrat: p.sh. 666 = Neron perandor.

## **B. Sistemet e krishtera:**

a) **Interpretimi federalist** (teologjia e besëlidhjave): Ky sistem thekson se si shfaqja biblike ndërtohet në themelet e

besëlidhjeve. Zoti, siç mendohet, gjithnjë i ka trajtuar njerëzit në bazë të barabartë. Këtu ka rrezik që të mos bëhet dallim ndërmjet DhV dhe DhR. Për. sh. ithtarët e këtij sistemi e interpretojnë pagëzimin si ekuivalenti i rrethprerjes në DhV. Kjo nuk është e saktë, sepse rrethprerja ishte për të gjithë çifutët pa marrë parasysh nëse ishin besimtarë të vërtetë apo jo, kurse pagëzimi u jepet vetëm atyre që pranojnë publikisht besimin e tyre vetjak. Njëri jepej në bazë kombetare, kurse tjetri në bazë vetjake.

b) ***Interpretimi dispensacionalist*** presupozon se Zoti i ka trajtuar njerëzit në mënyra të ndryshme në epoka të ndryshme sipas ekonomisë (angl. *dispensation*) shpirtërore në fuqi. Mirëpo ka gjithnjë rrezik për teprim ndryshimesh. Për sh. nën ekonominë e Ligjit, Zoti paraqytrohet pothuajse si tiran që urren izraelitët duke u vë Ligjin. Kjo është karikaturë e karakterit të Zotit, i cili vepron gjithnjë për dobinë e fëmijëve të tij. Shkaku i karikaturës është mungesa e dallimit ndërmjet Ligjit të konsideruar si mjet shpëtimi, dhe Ligjit të konsideruar si mjet bekimi (dhe pasqyrë e karakterit të Zotit) për popullin e zgjedhur. DhR ndahet në mësim që i përkas Kishës dhe në atë që i përket mbretërisë (d.m.th. Izraelit). Mësohet ndarje e rreptë dhe artificiale ndërmjet Kishës dhe Izraelit. Kjo pikëpamje ka edhe pasoja për eskatologji. Në të vërtetë ka vetëm dy ekonomi: ajo e DhV dhe ajo e DhR.

c) ***Interpretimi krishtologjik***. Jezusi i mësoi dishepujt ta interpretojnë DhV në dritën e Mesisë. Mirëpo, kjo nuk do të thotë se ne duhet të shohim aluzion për Krishtin (Mesinë) në çdo rresht biblik. Një rast në fjalë është Kënga e

Këngave që mund të interpretohet në përgjithësi si alegori për Mesinë dhe Kishën e tij, por jo si deshifrim i hollësive .

d) **Interpretimi tipologjik:** Mënyra e veçantë se si u shkrua Shkrimi, bie në sy. Të gjitha ngjarjet e përpiluara në DhV përmbajnë parime shpirtërore, të cilat na mësojnë (në DhR) për karakterin e Perëndisë. Ndryshe nga alegoria, tipologjia themelohet në historia: ajo ka për pikënisje ngjarjet historike. Kjo mënyrë e shkrimit quhet tipologji. Në dy rrethe të DhR flitet për këtë parim. *Të gjitha këto u ndodhën atyre që t'u shërbejnë si **shembuj** dhe u shkruan për mësimin tonë, për të cilët arriti mbarimi i kohës* (I Korintasve 10,11), dhe në një vend tjetër: *Me të vërtetë, ato që u shkruan shumë kohë më parë, në Shkrimin e shenjtë, u shkruan me qëllim që të mësojmë diçka për shpresën nga **shembujt** që i jep Shkrimi për ndihmën që Perëndia ua dha atyre që besonin në të.* (Romakëve 15,4). Duket qartë se Perëndia i drejtonte autorët e Biblës, në mënyrë që më vonë teksti biblik t'u shërbente qëllimeve të Tij si burim i mësimi praktik dhe autoritetshëm për besimtarët.

Megjithatë, shpjeguesit e Biblës duhet të kenë kujdes në përdorimin e tipologjisë. Vetëm apostujt kishin duntinë e nevojshme për ta dalluar. Prandaj ne nuk kemi të drejtë të gjejmë shembuj për tipologji atje ku apostujt nuk i kanë gjetur! Librat ku përdoret shumë ky interpretim (apostolik) janë Ungjilli sipas Gjtonit dhe Letra drejtuar hebrenjve.

Ndryshimi ndërmjet interpretimit tipologjik dhe interpretimit krishtologjik është ky: tipat e DhV janë për shembull: mbreti, profeti dhe kryepriifti që pasqyrojnë më përpara Mesinë e përsosur që duhej të vinte më vonë. Në

këtë drejtim Melkicedeku ishte tip i Mesisë (Krishtit). Në interpretimin krishtologjik që jepte Jezusi, do të bëhet fjalë për figurat eskatologjike si p.sh: Biri i Njeriut, Biri i Perëndisë, Profeti, Shërbëtori Pesimtar, Urtësia (d.m.th. Logosi i DhR), etj.

**5. Problemet e aplikimit:** Predikuesi duhet jo vetëm të interpretojë Biblën për hir të besimtarëve, që ta kuptojnë më mirë, por edhe t'ua aplikojë kushteve të tyre shoqërore.

a) **Problemet e sjelljes shoqërore:** Duhet konstatuar nëse sjellja e përshkruar në Bibël ka kuptim krejt i ndryshëm në kulturën tonë. Shembujt për këtë janë: mbajtja e vellos, ngritja e duarve, larja e këmbëve, puthja e shenjtë ose heqja e këpucëve. Në këtë sferë anëtarët e bashkësive të vëllezërve ose karizmatike kanë shpeshherë prirje të gabohen. Në qoftë se praktika e përshkruar ka një kuptim tjetër në kulturën tonë, ne duhet të gjejmë parimin e përrjetshëm që qëndron në themel. Pastaj duhet kërkuar se si ky parim mund të shprehet në kulturën tonë (sh. 1 Tim 2,1-2).

b) **Aplikimi i DhV:** Dhiata e vjetër përmban shumë lëndë letrare tregimtare – gjithsej 40% të përmbajtjes. Tregimet biblike janë plotësisht historike, megjithatë qëllimi i tyre është për të na shpjeguar se si Perëndia vepron në krijesën e vet ashtu edhe ndër popullin e vet. Kështu mund të mësojmë për karakterin dhe për vullnetin e Tij. Çdo tregim jepet zakonisht me tre nivele:

1. Niveli i realizimit të planit të Perëndisë.

2. Niveli i marrëdhënieve ndërmjet Perëndisë dhe Izraelit, popullit të tij.

3. Niveli i qindrave episodesh historike.

Tregimet e DhV nuk u shkruan, para së gjithash, për të

na treguar për mënyrën e jetesës së njerëzve që banonin në kohën e Dhiatës së vjetër, por për të na treguar se si Perëndia i realizoi planet e tij ose në ta ose me anë të tyre. Tregimet s'janë as alegori as tregime të mbushura plot me kuptime të fshehura.

Duhet kujdes në kuptimin e krahasimeve të DhV të paraqitura në DhR. Duhet t'i kufizuar interpretimet tona në qëllimet e autorit të DhR. P.sh. te Mt 24,32 krahasimi është midis gjethëve të pemës dhe shenjave paralajmëruese, te Mt 24,37-41 thelbi i krahasimit midis përmytjes dhe ardhjes së Krishtit është populli që zihet në befasi, kurse te 1 Kor 10 thelbi i krahasimit është gjendja e privilegjuar e popullit. Nuk nënkuptohet se populli izraelit në përgjithësi ishte i rilindur shpirtërisht: vetëm teprica ishte (sh. Rom 11,5). Tipi (ekuivalenti) i Tokës së shenjtë në DhV është qielli në DhR. Bëhet fjalë për shpëtimin, e jo për shpërblen e besimtarit. Megjithatë, sipas logjikës së disa shpjegueseve biblikë, shumica e izraelitëve nuk arriti në Tokën e shenjtë sepse nuk kishte përjetuar bekimin e dytë!! Logjikisht, te 1 Kor 10, edhe Moisiu edhe Pali u drejtohen njerëzve që pohonin se ishin besimtarë, por në të vërtetë vetëm teprica ishte.

Duhet edhe kujdes me interpretimin simbolike

Tregimet biblike nuk na mësojnë gjithnjë drejtpërdrejt. Ne përjetojmë ngjarjet duke u identifikuar me personazhet e përmendura në tregime. Shpirti i Perëndisë shkaktoi shkrimin e Biblës. Kështu, pra, tregimet na japin mësim shpirtërorë d. m. th. mësimet që kanë të bëjnë me marrëdhëniet tona me Perëndinë. Këto tregime shpeshherë ilustrojnë atë që mësohet drejtpërdrejt dhe në mënyrë kategorike diku në vende të tjera të Biblës. Kështu shpesh

paraqitet një metodikë mësimdhënëse e nënkuptueshme e cila komunikon një mesazh të fuqishëm.

Secila episodë nuk e përmban doemos moralin e vet. Në të vërtetë, edhe në tregime të gjata, zakonisht theksohet vetëm një mësim. Në këtë drejtim ato u përngajnë shembëlltyrave në të cilat suksesi matet nga shkalla e identifikimit të lexuesit me një personazh të veçantë në shembëlltyrë.

Tregimet janë historike, por të zgjedhura sipas perspektivës së autorit fetar: ato na përshkruajnë atë që ndodhi, e jo atë që duhej të ndodhte, ose atë që duhet të ndodhë. Ato që njerëzit bëjnë në këto tregime nuk na japin gjithnjë shembuj të mirë: shpeshherë e kundërta! Shumica e personazheve të DhV ka shumë të meta, edhe veprat e tyre nuk janë gjithnjë të mira! Në fund të tregimit nuk dihet, nëse ngjarja është e keqe ose e mirë. Por, pritët të vijmë në konkluzionin e duhur, sepse tashmë e lexuam mësimin e drejtpërdrejtë në vendin tjetër të Biblës. Tregimet u shkruan, kështu që mund të mësohen parime të përcaktuara, por asnjëherë nuk nënkuptohet se Perëndia pret prej nesh se duhet të veprojmë pikërisht siç veproun personazhet biblike. Gjithashtu nuk nënkuptohet se po t'i imitojmë personazhet biblike, pikërisht të njëjtat gjëra do të na ndodhin doemos neve!

## **SHTOJCA**

### **KRAHASIM MIDIS MËSIMEVE TË ISLAMIT DHE ATYRE TË KRISHTERIMIT**

## **Perëndia**

Islami: Perëndia është i ndarë nga krijimi dhe veprimtaria e tij është e paarritshme.

Krishterimi: Perëndia krijoi gjithësinë si vis à vis dhe u shpreh në shfaqjen e tij.

## **Mëkati**

I. Adami mëkatoi, por Perëndia ia fali shpejt mëkatin.

K. Adami mëkatoi dhe me këtë shkaktoi që mëkati, vdekja dhe ndarja nga Zoti të bëhej fati i gjithë njerëzimit.

## **Njeriu**

I. Njeriu është i mirë dhe i keq. Ai duhet të zhvillojë anën e tij të mirë. Në fund Zoti do ta pëshojë për të parë cila anë ka fituar.

K. Njeriu është i keq dhe nuk mund të bëjë asgjë prej vetvetes për të ndryshuar gjendjen e tij para Zotit.

I. Njeriu mund t'i pëlqejë Zotit duke bërë vepra të mira dhe duke iu përmbajtur ligjeve të tij.

K. Njeriu nuk mund ta arrijë Zotin me vepra të mira. Ligji e komprometon edhe më njeriun dhe tregon se ai është me të vërtetë mëkatar.

## **Shpëtimi**

I. Shpëtimi vetëm me vepra.

K. Shpëtimi vetëm me mëshirë duke u bazuar në fljimin e Mesisë.

## **Jezusi**

I. Jezusi u krijua nga Perëndia dhe u vu në barkun e

Marisë. Ai është krijesë.

K. Jezusi lindi në Marinë me anë të Shpirtit të shenjtë dhe është njeri i vërtetë dhe nëkohësisht Perëndi i vërtetë (d.m.th. Personi i dytë i Trinisë).

I. Perëndia nuk lindi asnjë fëmijë. Emërtimi i Jezusit si perëndi është idhujtari.

K. Jezusi është Biri i Perëndisë (pa nënkuptimin e lindjes: shënon pozitën e tij brenda Trinisë) dhe vetë Perëndi (një nga personat e Trinisë).

I. Jezusi ishte një nga profetët e mëdhenj, pas Moisiut dhe para Muhametit, të cilin e shpalli më përpara.

K. Jezusi ishte Biri i Perëndisë dhe profeti më i madh dhe shpall më përpara Shpirtin e Perëndisë.

I. Muhameti është profeti i fundit dhe më i rëndësishëm.

K. Jezusi është profeti më i rëndësishëm dhe Biri i Perëndisë (d.m.th. Përfaqësuesi i drejtpërdrejt i Atit dhe vetë Perëndi). Jezusi ishte çifut, i cili vazhdonte «dinastinë» e profetëve çifutë të Biblës, sepse çifutët janë populli i zgjedhur i Perëndisë (Zoti u besoi fjalën e tij nëpërmjet profetëve). Të gjithë apostujt e Jezusit ishin çifutë. Pse ky ndryshim i papritur me Muhametin – a janë tani arabët populli i zgjedhur i Perëndisë? Lexojmë se Allahu është një dhe Muhameti është Profeti i tij. Titulli Profet është në të vërtetë sinonim për Mesinë. Jezusi pretendon të jetë Mesia, d.m. th. nënmbreti i të Atit, i cili do ta sundojë mbarë botën pas kthimit të tij. Nuk mund të ketë njëkohësisht dy Mesi (Profetë) të vërtetë: njëri duhet të jetë Mesia i vërtetë kurse tjetri Mesia e rremë.

## **Kryqëzimi**

I. Nuk vdiq në kryq Jezusi, por dikush që i ngjante. Kryqëzimi do të ishte një disfatë për Perëndinë. Kryqi nuk duhet adhuruar.

K. Jezusi vdiq sipas vullnetit të Atit në kryq, u varros dhe u ringjall ditën e tretë. Tani mund të falen mëkatet tona. Kryqi nuk duhet adhuruar.

## **Trinia**

I. Perëndia nuk ka asnjë partner, bij, ndihmës etj. Trinia (Ati, Biri dhe Shpirti, ose; Ati, Maria, Biri) është idhujtari.

K. Perëndia është qenie me tre persona (Ati, Biri dhe Shpirti i shenjtë).

I. Jezusi nuk duhet adhuruar.

K. Jezusi duhet adhuruar (shih. Zb 5, 11-14).

Atëherë në vegim pashë dhe dëgjova mijëra dhe mijëra engjëj, një turmë të panumërt. Rrinin bashkë me katër qeniet engjëjllore dhe me këshilltarët rreth fronit duke brohoritur me zë të lartë: «Qengji i flijuar është i denjë të marrë pushtetin, pasurinë dhe urtësinë, fuqinë dhe nderin, lavdinë dhe adhurimin!» Dhe dëgjova çdo krijesë në qiell, në tokë, në nëntokë dhe në det se si u bashkua me ta duke kënduar me zë të lartë: «Adhurimi dhe nderi, madhështia dhe pushteti i takojnë Atij që rri në fron, dhe Qengjit përgjithmonë!»

Katër qeniet engjëjllore iu përgjigjën: «Amen!» Dhe këshilltarët ranë përmbys për të adhuruar.

## **Kurani dhe Bibla**

I. Bibla është e falsifikuar, megjithëse ka aty-këtu fjalë të Perëndisë.

K. Bibla është fjala e besueshme e Perëndisë drejtuar neve. Ka aty-këtu gabime shkrimi, por origjinali është pa gabim.

I. Bibla plotësohet dhe korrigjohet nga Kurani.

K. Bibla nuk korrigjohet nga asgjë (veçse prej vetvetes) dhe mbetet në përjetësi Fjala e Perëndisë.

I. Kurani është i dhënë drejtpërdrejt nga Perëndia pa shkrimin ose pjesëmarrjen e Muhametit.

K. Bibla është e frymëzuar nga Perëndia, por personaliteti i autorëve nuk mënjanohet. Frymëzimi nuk do të thotë diktimi.

### **Esenca e islamit dhe krishterimit**

I. Islami është thirrje t'i nënshtrohemi Perëndisë dhe të jetohet në mënyrë të drejtë.

K. Ungjilli është thirrje për pendim dhe për pranimin e ofertës së Perëndisë (d.m.th. veprën shpëtuese të Perëndisë nëpërmjet Krishtit dhe të vihet në rregull me Perëndinë). Vetëm shlyerja e mëkatit dhe banimi i Shpirtit të shenjtë mundëson një jetë të drejtë (sipas kërkesave të Zotit).

**Përfundimi:** Islami dhe krishterimi ndryshojnë aq radikalisht, saqë Biblës nuk mund t'i atribuohet akumulimi i gabimeve të shkrimit.

Përveç kësaj, ideja që Bibla është falsifikim lindi në Medinë, kur Muhametin e përbuzën çifutët, sepse «shfaqja» e tij dhe versionit i tij i ngjarjeve biblike ishte nga

shumë anë në kundërshtim me atë të Biblës (p.sh. Hamani ishte ministër i faraonit – Sureja 40,38). Sulmi ishte trajta e përshtatshme e mbrojtjes, por plotësisht i palogjikshëm.

Islami del qart si fe njerëzore, jo vetëm për sa i përket prejardhjes së tij, por për sa i përket mësimit të tij. Islami është i shpikur për t'i përshtatur njeriut të pa rilindur. Nga ana njerëzore, krishterimi kundërshton mendjemadhësinë e njeriut duke pohuar se nuk mund ta shpëtojë vetveten. Kalkulimi i probabilitetit radhitet në anën e krishterimit, sepse mësimet e tij ndryshojnë aq radikalisht nga çdo pikëpamje njerëzore.

### **Pikëpamja mysliman për Krishtin:**

Isa, (Jezusi) ishte Mesia, dhe lindi nga virgjëresha. Quhet «fjala e Perëndisë» dhe «një shpirt nga Perëndia» (Sureja 4,169). Ishte çudibërës i madh dhe një nga profetët më të mëdhenj. Por në Kuran thuhet se Jezusi mohoi se ishte perëndi, dhe siç duhet, mohohet se vdiq në kryq, por se Perëndia e rrëmbeu për në qiell. Nënkupton që një tjetër u kryqëzua në vendin e tij. Krishti përshkruhet si profet, dishepujt e të cilit e kishin hyjnizuar atë dhe nënën e tij kundër vullnetit të tij. Sipas traditave, Krishti do të kthehet, do të martohet dhe do të ketë fëmijë, do të thyejë simbolin e kryqit dhe do të pranojë islamin. Do të shoqërohet nga Mahdiu, i cili do të rikthejë islamin me fuqi dhe pastërtinë e lashtë.

Në dritën e ungjijve, kjo është një shtrembërim i paparë. Lind pyetja se ku ka gjetur një informatë të tillë? Burime të mundura janë si vijon:

1. shkrimet apokrife dhe heretike (kryesisht gnostikët).
2. reagim kundër teologisë së monofizitëve («Krishti

kishte vetëm një natyrë, hyjnore»).

3. reagim kundër adhurimit (ose nderimit të tepërt) të kryqit dhe të Marisë, nënës së Jezusit.

### **Krahasim midis Muhametit dhe Krishtit:**

Muhameti:

1) Prodhoi me diktim Shkrimet e veta.

2) Pohimi i tij për të qenë profet s'kishte asnjë vërtetim hyjnor nëpërmjet kryerjes së mrekullive.

3) Nuk dha asnjë profeci, plotësimi i së cilës mund të vërtetonte pohimin e tij.

4) Nuk ishte i parashikuar as në DhV e as në DhR.

Jezusi:

1) Në mësimin e tij përdorte Dhiatën e vjetër. Nuk e prodhoi Dhiatën e re. Ajo është një përmbledhje shkrimesh të frymëzuara nga njerëz të ndryshëm për Jezusin dhe për dishepujt e tij. Pohoi se ishte Perëndi (UNË JAM) dhe çifutët, me bashkëpunimin e romakëve, e ekzekutuan për këtë.

2) Jezusi shëroi të sëmurët, ringjalli të vdekurit, qetësoi furtuna, ushqeu njerëzit mrekullisht dhe u ringjall pas kryqëzimit.

3) Jezusi profetizoi ringjalljen e vet, si dhe shkatërrimin e Jerusalemit, i cili u realizua 40 vjet më vonë.

4) Jezusi i plotësoi profecitë e Biblës rreth Shërbëtorit të Zotit.

## **TABELA E SHKURTIMEVE**

### **DHIATA E VJETËR**

## **LIGJI**

|                   |     |
|-------------------|-----|
| Zanafilla         | Zan |
| Dalja             | Dal |
| Levitiku          | Lev |
| Numrat            | Num |
| Ligji i përtërirë | Lp  |

## **PROFETËT**

|               |       |
|---------------|-------|
| Joshua        | Josh  |
| Gjyqtarët     | Gjq   |
| 1 i Samuelit  | 1 Sam |
| 2 i Samuelit  | 2 Sam |
| 1 i Mbretërve | 1 Mbr |
| 2 i Mbretërve | 2 Mbr |
| Isaia         | Is    |
| Jeremia       | Jer   |
| Ezekieli      | Ezek  |
| Hoshea        | Hosh  |
| Joeli         | Jl    |
| Amosi         | Am    |
| Obadia        | Ob    |
| Jona          | Jon   |
| Mihaja        | Mih   |
| Nahumi        | Nah   |
| Habakuku      | Hab   |
| Cefanja       | Cef   |
| Hagai         | Hag   |
| Zakaria       | Zak   |
| Malahi        | Mal   |

## **SHKRIMET E TJERA**

|                 |       |
|-----------------|-------|
| Psalmet         | Ps    |
| Fjalët e urta   | Fu    |
| Jobi            | Jb    |
| Kënga e Këngëve | Kk    |
| Ruta            | Rt    |
| Vajtimet        | Vaj   |
| Koheleti        | Koh   |
| Estera          | Es    |
| Danieli         | Dan   |
| Ezra            | Ezr   |
| Nehemia         | Neh   |
| 1 i Kronikave   | 1 Kro |
| 2 i Kronikave   | 2 Kro |

## **DHIATA E RE**

|                     |       |
|---------------------|-------|
| Mateu               | Mt    |
| Marku               | Mk    |
| Luka                | Lk    |
| Gjoni               | Gjn   |
| Veprat e Apostujve  | Vap   |
| Letra Romakëve      | Rom   |
| Letra 1 Korintasve  | 1 Kor |
| Letra 2 Korintasve  | 2 Kor |
| Letra Galatasve     | Gal   |
| Letra Efesianëve    | Ef    |
| Letra Filipianëve   | Fil   |
| Letra Kolosianëve   | Kol   |
| Letra 1 Selanikasve | 1 Sel |
| Letra 2 Selanikasve | 2 Sel |
| Letra 1 Timoteut    | 1 Tim |

|                      |       |
|----------------------|-------|
| Letra 2 Timoteut     | 2 Tim |
| Letra Titit          | Tit   |
| Letra Filemonit      | Fln   |
| Letra Hebrenjve      | Heb   |
| Letra e Jakobit      | Jak   |
| Letra 1 e Pjetrit    | 1 Pjt |
| Letra 2 e Pjetrit    | 2 Pjt |
| Letra 1 e Gjonit     | 1 Gjn |
| Letra 2 e Gjonit     | 2 Gjn |
| Letra 3 e Gjonit     | 3 Gjn |
| Letra e Judës        | Jd    |
| Zbulesa (Apokalipsi) | Zb    |

MT Teksti masoretik

LXX Septuaginta

krhs. krahaso

sh. shih

rr. rresht

Citatet janë nxjerrë nga Bibla ECM (kryesisht), por edhe nga Bibla katolike dhe nga DhR e Shoqërive biblike

## TRANSKRIPTIM

Në këtë libër transkriptohen shkronjat e alfabetit hebre si vijon:

|          |               |                      |
|----------|---------------|----------------------|
| alef     | zanorembajtës | (nuk transkriptohet) |
| bet, vet | b, v          |                      |
| gimel    | g             |                      |

|           |                                                       |
|-----------|-------------------------------------------------------|
| he        | h                                                     |
| vav       | v                                                     |
| zain      | z                                                     |
| xet       | x (h me tingull grykor)                               |
| tet       | þ                                                     |
| jod       | j                                                     |
| kaf, khaf | k, kh                                                 |
| lamed     | l                                                     |
| mem       | m                                                     |
| nun       | n                                                     |
| samek     | s                                                     |
| ain       | zanorembajtës me tingull grykor) (nuk transkriptohet) |
| pe, fe    | p, f                                                  |
| cade      | c                                                     |
| qof       | q (shqiptohet k)                                      |
| resh      | r                                                     |
| sin, shin | °, sh                                                 |
| tav       | t                                                     |

Ndryshime zanoresh nuk merren parasysh.

Në hebraishten e kohës sonë s'ka ndryshim shqiptimi mes: x dhe kh, alef dhe ajin (me përjashtim të izraelitëve prejardhje shtetërore arabe), s dhe °, w dhe v, þ dhe t.